

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet
Odeljenje za psihologiju

Bejan R. Šaćiri

INTERPERSONALNI ČINIOCI DOŽIVLJAJA
KVALITETA BRAKA U RAZLIČITIM FAZAMA
PORODIČNOG ŽIVOTNOG CIKLUSA

doktorska disertacija

Beograd, 2020.

University of Belgrade
Faculty of Philosophy - Belgrade
Department of Psychology

Bejan R. Šaćiri

**INTERPERSONAL FACTORS OF EXPERIENCE
OF MARITAL QUALITY IN DIFFERENT
STAGES OF THE FAMILY LIFE CYCLE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020.

Mentor:

dr Nikola Petrović, docent

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet - Beograd
Odeljenje za psihologiju

Članovi komisije:

dr Nebojša Petrović, redovni profesor

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet - Beograd
Odeljenje za psihologiju

dr Mirjana Bobić, redovni profesor

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet - Beograd
Odeljenje za sociologiju

dr Lazar Tenjović, docent

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet - Beograd
Odeljenje za psihologiju

Datum odbrane disertacije:

Mentor:

Assistant Prof. Nikola Petrović, Ph.D.

University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of psychology

Members of the Dissertation Committee:

Prof. Nebojša Petrović, Ph.D.

University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of psychology

Prof. Mirjana Bobić, Ph.D.

University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of sociology

Assistant Prof. Lazar Tenjović, Ph.D.

University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of psychology

ZAHVALNICA

Najveća zahvala pripada Bogu koji mi je dao snagu, razum i zdravlje da istrajem i da napišem doktorsku disertaciju.

Zahvalio bih se prof. dr Jeleni Srni na bezgraničnom strpljenju koje je pokazala tokom mog rada na ovoj disertaciji, kao i na ohrabrivanju koje mi je značilo. Njeni komentari i sugestije su bile veoma važne u procesu osmišljavanja ključnih ideja ove disertacije.

Zahvalio bih se mom mentoru, doc. dr Nikoli Petroviću koji je svojim savetima i uvidima pomogao u velikoj meri u oblikovanju ove disertacije, ali i hvala mu što mi je sve vreme pružao podršku i što me je naučio kako da pristupim teškoćama i izazovima.

Zahvaljujem se članovima komisije, prof. dr Mirjani Bobić i prof. dr Nebojši Petroviću koji su svojim savetima, sugestijama i komentarima pomogli da ovaj rad bude bolji. Posebno bih se zahvalio članu komisije, doc. dr Lazaru Tenjoviću koji mi je pomagao tokom čitavog procesa pisanja ovog rada, kao i na savetima u vezi sa metodologijom i statističkom analizom.

Zahvalio bih se svim ispitanicima koji su učestvovali u ovom istraživanju, bračnim partnerima koji su bili spremni da otvoreno i iskreno odgovaraju na pitanja.

Zahvalio bih se svojim roditeljima koji su me podržavali i naučili da su strpljenje i upornost važne osobine.

Na kraju, veliko hvala mojoj supruzi Sadijani i mojoj deci Amelu i Sari, koji boje moj svet najlepšim bojama.

POSVETA

*Ovu disertaciju posvećujem mojoj divnoj supruzi Sadijani
bez koje bih bio samo odraz u Borhesovom ogledalu.*

INTERPERSONALNI ČINIOCI DOŽIVLJAJA KVALITETA BRAKA U RAZLIČITIM FAZAMA PORODIČNOG ŽIVOTNOG CIKLUSA

Sažetak

Tema ovog rada je doživljaj kvaliteta braka koja je jedna od središnjih tema u proučavanju braka i porodice i od velikog je značaja za dobrobit pojedinca, porodice i društva. Cilj istraživanja bio je ispitati razlike u doživljaju kvaliteta braka s obzirom na fazu porodičnog životnog ciklusa, i s obzirom na to iz perspektive kojeg od supružnika se ovaj doživljaj posmatra. Takođe, cilj istraživanja bio je ispitati strukturu veza između interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola, i u dvema odabranim fazama porodičnog životnog ciklusa. Uzorak istraživanja činilo je 289 bračnih parova (578 ispitanika) iz Srbije koji su bili u registrovanom (zaključenom) braku iz dve faze porodičnog životnog ciklusa: novovенčani bračni par bez dece (141 bračni par ili 282 ispitanika) i porodica sa adolescentom (148 bračnih parova ili 296 ispitanika). Istraživanje je bilo neeksperimentalno, transversalno, anketnog tipa. Za definisanje i ispitivanje doživljaja kvaliteta braka korišćen je Nortonov Indeks bračnog kvaliteta (Quality Marriage Index; QMI), koji meri globalni doživljaj kvaliteta braka preko sledećih aspekata: zadovoljstvo, sreća, dobar brak, stabilan brak, čvrst brak i osećanje pripadnosti timu (Norton, 1983). Pokazalo se da bračni partneri koji pripadaju fazi porodičnog životnog ciklusa novovенčani bračni par bez dece imaju viši doživljaj kvaliteta braka, nego bračni parovi iz faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom, kao i da postoje razlike u nivou doživljaja kvaliteta braka između muškaraca i žena u okviru obe ove faze porodičnog životnog ciklusa. Žene imaju niži nivo doživljaja kvaliteta braka u obe faze porodičnog životnog ciklusa.

Utvrđeno je da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između doživljaja kvaliteta braka i sledećih interpersonalnih činilaca: uzajamnog razumevanja, uspešnosti rešavanja bračnih konflikata, osećanja ljubavi u braku, seksualnog zadovoljstva, percepcije pravednosti u braku, bračnog poverenja, i bračne podrške (informacione, emotivne, instrumentalne podrške, kao i podrške za jačanje samopouzdanja). Pored toga, utvrđeno je i kod muškaraca i kod žena da tri oblika nasilja u braku (fizičko, psihičko i seksualno) negativno koreliraju sa doživljajem kvaliteta braka, pri čemu je najjača (negativna) veza doživljaja kvaliteta braka registrovana sa psihičkim nasiljem, a najslabija sa fizičkim nasiljem.

Rezultati istraživanja pokazuju da i kod muškaraca i kod žena interpersonalni činioci imaju značajan doprinos objašnjavanju doživljaja kvaliteta braka, a da je ubedljivo najvažniji interpersonalni činilac osećanje ljubavi u braku.

Značajni interpersonalni činioci za doživljaj kvaliteta braka kod muškaraca iz faze porodičnog životnog ciklusa novovенčani bračni par bez dece (poređani prema veličini relativnog doprinosa) su: osećanje ljubavi u braku, uspešnost rešavanja konflikata i bračno poverenje, dok kod muškaraca iz faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom, kao značajni prediktori pojavljuju se sledeći interpersonalni činioci (poređani prema veličini relativnog doprinosa): osećanje ljubavi u braku, bračno poverenje, emotivna podrška i uspešnost rešavanja konflikata.

Rezultati pokazuju da kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa novovенčani bračni par bez dece značajan prediktor doživljaja kvaliteta braka je samo osećanje ljubavi u braku, dok kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom, kao značajni prediktori pojavljuju se sledeći interpersonalni činioci (poređani prema veličini relativnog doprinosa): osećanje ljubavi u braku, uspešnost rešavanja konflikata i percepcija pravednosti u braku.

Nalazi su razmotreni iz okvira teorije socijalne razmene, teorije jednakosti i porodične razvojne teorije i pokazalo se da ove teorije mogu dobro da objasne rezultate, ali i da budu adekvatan teorijski okvir za proučavanje, ne samo doživljaja kvaliteta braka, već bračnih odnosa uopšte.

Istraživanje je pokazalo da je važno ispitivati činioce doživljaja kvaliteta braka i njegovih različitih aspekata jer daju dosta informacija koje se mogu iskoristiti u psihoterapijskom radu sa bračnim partnerima, ali i za kreiranje različitih edukativnih programa za supružnike.

Ključne reči: doživljaj kvaliteta braka, interpersonalni činioci, porodični životni ciklus, teorija socijalne razmene, teorija jednakosti, porodična razvojna teorija

Naučna oblast: Društveno humanističke nauke

Uža naučna oblast: Psihologija

INTERPERSONAL FACTORS OF EXPERIENCE OF MARITAL QUALITY IN DIFFERENT STAGES OF THE FAMILY LIFE CYCLE

Abstract

The subject of this thesis is the experience of the quality of marriage, which is one of the central themes in the study of marriage and family and is of great importance for the well-being of the individual, family and society. The aim of the research was to examine the differences in the experience of the quality of marriage with respect to the phase of the family life cycle, and the perspective of how spouses perceive this experience. Also, the goal of the research was to examine the structure of relationships between interpersonal factors and the experience of marriage quality in spouses of different gender in two selected stages of the family life cycle. The study sample consisted of 289 married couples (578 respondents) from Serbia who were in a registered marriage from two stages of the family life cycle: newly married couple without children (141 married couple or 282 respondents) and the family with an adolescent (148 married couples or 296 respondents). The research was a non-experimental, transversal, survey type of research. The Norton's Marriage Quality Index (QMI) was used to define and examine marriage quality experience, which measures global marriage quality experience across the following dimensions: satisfaction, happiness, good marriage, stable marriage, strong marriage and a sense of belonging to a team (Norton, 1983).

The results show that spouses belonging to the family life cycle stage - a newly married couple without children have a higher experience of marriage quality than couples from the family life cycle stage - family with an adolescent, and that there are differences in the level of experience of marriage quality between men and women within both these stages of the family life cycle. Women have a lower level of experience of the quality of marriage in both stages of the family life cycle.

There was a statistically significant positive correlation between the experience of marriage quality and the following interpersonal factors: mutual understanding, successful resolution of marital conflicts, feelings of love in marriage, sexual satisfaction, perception of fairness in marriage, marital trust, and marital support (information, emotional, instrumental support as well as self-confidence boosting support). In addition, it was found in both men and women that the three forms of marriage violence (physical, psychological and sexual) negatively correlate with the experience of marriage quality, with the strongest (negative) relationship of marriage quality experience being registered with psychological violence and the weakest with physical violence.

Research results show that in both men and women, interpersonal factors make a significant contribution to explaining the experience of marriage quality, and that by far the most important interpersonal factor is the feeling of love in marriage.

Significant interpersonal factors for experiencing marriage quality in men from the family life cycle stage a newly married couple without children (ordered by relative contribution) are: feelings of love in marriage as well as success of conflict resolution and marital trust. In men in the family life cycle stage family with an adolescent, the following interpersonal factors (sorted by relative contribution) appear as significant predictors: feelings of love in marriage, marital trust, emotional support, and success in conflict resolution.

The results show that in women from the family life cycle stage a newly married couple without children the feeling of love in marriage is the only significant predictor of experiencing the quality of marriage. In women from the family life cycle stage family with an adolescent, the following interpersonal factors appear as significant predictors (ordered by relative contribution): a sense of love in marriage, the success of conflict resolution, and a perception of fairness in marriage.

The findings have been considered from the framework of social exchange theory, equality theory and family development theory, and it has been shown that these theories can explain the results very well but also be an adequate theoretical framework for studying not only the quality of marriage but marital relationships in general.

The research has shown that it is important to examine the factors of marriage quality experience and its various aspects as they provide a lot of information that can be used in psychotherapy work with couples, as well as for creating different educational programs for spouses.

Keywords: experience of marriage quality, interpersonal factors, family life cycle, social exchange theory, equality theory, family development theory

Scientific field: Social sciences and humanities

Scientific subfield: Psychology

SADRŽAJ

Zahvalnica	i
Posveta	ii
Sažetak	iii
Sažetak na engleskom	v
1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI PRISTUP	4
2.1. Brak	4
2.2. Doživljaj kvaliteta braka.....	5
2.2.1. Merenje doživljaja kvaliteta braka	7
2.3. Teorijski modeli za proučavanje doživljaja kvaliteta braka	9
2.4. Doživljaj kvaliteta braka u svetlu Teorije socijalne razmene, Teorije jednakosti i Porodične razvojne teorije.....	11
2.4.1. Teorija socijalne razmene	11
2.4.2. Teorija jednakosti	12
2.4.3. Porodična razvojna teorija.....	14
2.4.3.1. Porodični životni ciklus.....	15
2.5. Doživljaj kvaliteta braka tokom porodičnog životnog ciklusa	20
2.6. Doživljaj kvaliteta braka kod supružnika različitog pola	22
2.7. Činioci doživljaja kvaliteta braka.....	24
2.7.1. Sociodemografski činioci doživljaja kvaliteta braka	24
2.7.2. Sredinski činioci doživljaja kvaliteta braka	26
2.7.3. Intrapersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka.....	26
2.8. Interpersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka	27
2.8.1. Uzajamno razumevanje (Bračna komunikacija)	27
2.8.2. Rešavanje konflikata u braku	28
2.8.3. Nasilje u braku.....	29
2.8.4. Osećanje ljubavi u braku.....	30
2.8.5. Seksualno zadovoljstvo u braku	32
2.8.6. Osećanje pravednosti u braku	32
2.8.7. Bračno poverenje.....	33
2.8.8. Partnerska podrška.....	34
3. ISTRAŽIVANJE	36
3.1. Predmet istraživanja	36
3.2. Ciljevi istraživanja.....	36
3.3. Hipoteze istraživanja	36

3.4. Metod istraživanja	38
3.5. Varijable u istraživanju.....	38
3.6. Uzorak	39
3.7. Postupak prikupljanja podataka	41
3.9. Instrumenti u istraživanju	42
3.10. Način obrade podataka	45
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA	46
4.1. Psihometrijske karakteristike skala.....	46
4.2. Rezultati koji se odnose na prvi cilj istraživanja	62
4.2.1. Doživljaj kvaliteta braka muškaraca i faze porodičnog životnog ciklusa novovenačani bračni par bez dece i faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom.....	63
4.3. Rezultati koji se odnose na drugi cilj istraživanja.....	64
4.3.1. Deskriptivna analiza interpersonalnih činilaca.....	64
4.3.2. Povezanost između interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola u dvema fazama porodičnog životnog ciklusa.....	65
4.4. Rezultati koji se odnose na treći i četvrti cilj istraživanja	66
4.4.1. Redosled interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka	66
4.5. Analiza odgovora na otvorena pitanja	80
5. DISKUSIJA	83
5.1. Diskusija rezultata o doživljaju kvaliteta braka na celom uzorku.....	83
5.2. Diskusija rezultata prvog cilja istraživanja - Doživljaj kvaliteta braka kod supružnika različitog pola iz faze porodičnog životnog ciklusa novovenačani bračni par bez dece i faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom	84
5.3. Diskusija rezultata drugog cilja istraživanja - Struktura veza između interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola u dvema fazama porodičnog životnog ciklusa.....	87
5.4. Diskusija rezultata trećeg i četvrtog cilja istraživanja - Redosled interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka kod muškaraca i žena u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa	89
5.5. Ograničenja i preporuke	98
6. ZAKLJUČAK	100
LITERATURA	103
Prilog 1. Usmeno uputstvo za ispitanike	137
Prilog 2. Baterija korišćena u istraživanju.....	138
Prilog 3. Faktorska analiza: Komunaliteti i Scree-Plot.....	145
Prilog 4. Interkorelacije interpersonalnih činilaca	162
Prilog 5. Biografija autora	164
Prilog 6. Izjava o autorstvu.....	164
Prilog 7. Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada.....	165
Prilog 8. Izjava o korišćenju	166

1. UVOD

U okviru istraživanja braka Terman i saradnici su postavili, za njih, ključno pitanje: Koja je suštinska razlika između srećnih i nesrećnih brakova? (Terman et al., 1938 prema Gottman & Notarius, 2002). Ovo pitanje postaje centralna tema u oblasti istraživanja braka i porodice u XX veku (Berardo, 1990; Gottman & Notarius, 2002). Većina autora koja je kasnije izučavala odnose između supružnika u braku je za cilj istraživanja često imala slično pitanje kao Terman i njegovi saradnici, samo što se u kasnijim istraživanjima braka pitanje odnosilo na razliku između funkcionalnog i nefunkcionalnog braka, uspešnog i neuspešnog braka, kao i na razliku između kvalitetnog i nekvalitetnog braka.

Ova disertacija u svom fokusu ima doživljaj kvaliteta braka. Važnost doživljaja kvaliteta braka ogleda se u njegovom značajnom uticaju na dobrobit bračnih partnera, porodice i društva u širem smislu.

U mnogobrojnim istraživanjima utvrđena je veza između doživljaja kvaliteta braka i životnog zadovoljstva bračnih partnera (Gagnon et al., 1999; Whisman, 2001). Istraživanja su pokazala da je doživljaj kvaliteta braka u vezi sa fizičkim zdravljem bračnih partnera (Kiecolt-Glaser & Newton, 2001; Umberson et al., 2006; Liu & Umberson, 2008; Carr & Springer, 2010; Miller et al., 2013). Između ostalog, utvrđena je povezanost niskog nivoa doživljaja kvaliteta braka sa slabim imunim sistemom (Kiecolt-Glaser et al., 1987), pojavom dijabetesa (Whisman et al., 2014), visokog krvnog pritiska (Everson-Rose & Lewis, 2005), kardiovaskularnih problema (Robles et al., 2014; Liu & Waite, 2014) i zapaljenskih procesa kod bračnih partnera (Whisman & Sbarra, 2012; Donoho, Crimmins & Seeman, 2013).

Utvrđena je i povezanost doživljaja kvaliteta braka i psihičkog zdravlja bračnih partnera (Whisman & Baucom, 2012). Konkretno, istraživanja su pokazala da je nizak nivo doživljaja kvaliteta braka u tesnoj vezi sa pojavom simptoma depresije (Culp & Beach, 1998; Piccinelli & Wilkinson, 2000; Whisman, 2001; Williams, 2003; Khan & Aftab, 2013; Goldfarb & Trudel, 2019), anksioznosti (Whisman & Baucom, 2012), kao i sa pojavom psihološkog distresa kod bračnih partnera (Umberson et al., 1996; Story & Bradbury, 2004; Proulx, Helms & Buehler, 2007).

Doživljaj kvaliteta braka važan je i za dobrobit cele porodice jer je utvrđeno da je prediktor bračne stabilnosti (White & Booth, 1991; Karney & Bradbury, 1995; Heaton & Blake, 1999; VanLaningham, Johnson & Amato, 2001; Šakotić-Kurbalija & Kurbalija, 2012) i u tesnoj je vezi sa razvodom braka (White, 1990; Hirschberger et al., 2009). U istraživanjima je utvrđeno da nizak nivo kvaliteta braka roditelja ima negativan uticaj na decu (Grych & Fincham, 1990; Goldberg & Carlson, 2014). Narušeni bračni odnosi koji vode ka razvodu braka u značajnoj meri utiču na samopouzdanje, socijalne kompetencije, emotivni razvoj i školsko postignuće dece (Čudina-Obradović & Obradović, 1995), kao i na njihovo fizičko i psihičko zdravlje (Gottman & Katz, 1989). Nizak nivo kvaliteta braka i narušeni partnerski odnosi roditelja utiču na partnerske veze dece u kasnijem periodu (Cui, Fincham & Pasley, 2008).

Doživljaj kvaliteta braka ima i širi značaj koji je skopčan, ne samo sa zdravljem i blagostanjem pojedinca i porodice, već i sa dobrobiti zajednice i društva, s obzirom na to da je utvrđeno da je doživljaj kvaliteta braka u korelaciji sa smanjenjem kriminalnog ponašanja i recidivizma kod bivših zatvorenika (Laub, Nagin & Sampson, 1998; King, Massoglia & MacMillan, 2007; Andersen, Andersen & Skov, 2015). Važna je i veza doživljaja kvaliteta braka i fertilitetnog ponašanja, jer se, prema nekim autorima, pad broja novorođene dece može objasniti prirodom partnerskih odnosa, a posebno kvalitetom tog odnosa (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). S obzirom na važnost doživljaja kvaliteta braka za pojedinca, porodicu, zajednicu i društvo, ne čudi što je u fokusu istraživača već decenijama (Spanier & Lewis, 1980; Berardo, 1990; Kamo, 2000; Pokorski & Kuchciewicz, 2012).

U okviru ove disertacije bavili smo se istraživanjem interpersonalnih činilaca doživljaja kvaliteta braka, koji su prema nekim autorima najčešći razlozi dolaska bračnih partnera na terapiju i najčešći razlozi razvoda braka (Olson, Russel & Sprenkle, 1980; Storaasli & Markman, 1990;

Amato & Previti, 2003; Miller et al., 2003; Barnes, 2004). Prema Brodberiju i saradnicima interpersonalni činioci su *sine qua non* za temeljno razumevanje doživljaja kvaliteta braka (Bradbury, Fincham & Beach, 2000).

Doživljaj kvaliteta braka je dinamičan koncept koji se menja tokom vremena (Larson & Holman, 1994; Carter & McGoldrick, 2005) i poželjno je ispitivati ga u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa (Bradbury, Fincham & Beach, 2000) kod oba supružnika. Bračni partneri se susreću sa različitim ulogama u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, pa se razlikuju u percepciji bračnog odnosa (Carter & McGoldrick, 2005) i u činiocima koji utiču na njihov doživljaj kvaliteta braka (Storaasli & Markman, 1990).

U okviru ove disertacije ispitana je povezanost doživljaja kvaliteta braka i interpersonalnih činilaca kod supružnika različitog pola (muža i žene) u okviru dve faze porodičnog životnog ciklusa: fazi porodičnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* i fazi porodičnog ciklusa u kojoj je *porodica sa adolescentom*.

Interpersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa sagledani su iz perspektive Teorije socijalne razmene, Teorije jednakosti i Porodične razvojne teorije. Najveći nedostatak mnogobrojnih istraživanja doživljaja kvaliteta braka je što rezultati najčešće nisu smešteni u šire teorijske koncepte (Glenn, 1990). Prema nekim autorima, obimna literatura o doživljaju kvaliteta braka je ateorična, što je u stvari njen najveći nedostatak (Karney & Bradbury, 1995; Carroll, Knapp & Holman, 2005). Da bi teorija mogla da objasni sve suptilne procese doživljaja kvaliteta braka, mora da zadovolji tri sledeća kriterijuma: da sadrži veliki broj zasebnih varijabli koje iscrpno objašnjavaju pojam doživljaja kvaliteta braka; da obuhvati različite nivoe posmatranja, i da objasni promene koje nastaju vremenom (Kellam, 1986 prema Čudina–Obradović & Obradović, 2006). S obzirom da je teško naći jednu teoriju koja zadovoljava sva tri kriterijuma, poželjno je da se u proučavanju doživljaja kvaliteta braka koristi više od jedne teorije ili modela. Korišćenjem tri teorije (teorije socijalne razmene, teorije jednakosti i porodične razvojne teorije) u okviru ovog istraživanja ocrtao se teorijski okvir koji je omogućio smeštanje rezultata i zadovoljio tri kriterijuma koji prema Kelamu omogućavaju temeljno proučavanje doživljaja kvaliteta braka (Kellam, 1986 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006).

Na osnovu pregleda relevantne i dostupne literature, može se reći da u Srbiji doživljaj kvaliteta braka nije bio često u fokusu interesovanja naučnika i istraživača, i nije sproveden veliki broj empirijskih istraživanja doživljaja kvaliteta braka. Većina tih istraživanja je sprovedena u novije vreme i odnosila su se na utvrđivanje nivoa doživljaja kvaliteta braka, povezanosti doživljaja kvaliteta braka i stabilnosti braka, kao i povezanosti određenih sociodemografskih, interpersonalnih, intrapersonalnih i sredinskih činilaca doživljaja kvaliteta braka. U malobrojnim istraživanjima u Srbiji ispitivan je odnos doživljaja kvaliteta braka ili nekog njegovog aspekta sa: obrazovanjem, radnim i ekonomskim statusom (Tošić, 2011); podelom rada između supružnika i rodni uloga (Tošić & Todorović, 2011; Mihić & Filipović, 2012); stabilnošću braka (Šakotić-Kurbalija & Kurbalija, 2012); polom i brojem dece u braku (Marković, Šakotić-Kurbalija & Kurbalija, 2013); stresom (Šakotić-Kurbalija & Miljanović, 2014); disfunkcionalnim uverenjima (Filipović, Vukosavljević-Gvozden & Opačić, 2014); karakteristikama ličnosti partnera (Draganić-Gajić et al., 2005), bračnim lokusom kontrole, socijalnom podrškom, dužinom braka, godinama starosti, materijalnim stanjem i obrazovnim nivoom (Minić, Jaredić & Kolić, 2016) i afektivnom vezanošću (Trifunović, Šakotić-Kurbalija & Strizović, 2017). U nekim istraživanjima uzorak su činili i muškarci i žene (Šakotić-Kurbalija, Trifunović & Kurbalija, 2017), u nekima samo muškarci (Mihić, 2010), u nekima samo žene (Šakotić-Kurbalija, 2012; Šakotić-Kurbalija, 2013; Šakotić-Kurbalija et al., 2017), dok je bilo i istraživanja u kojima su ispitanici bili homoseksualne orijentacije (Brkić, Mihić & Jerković, 2012; Brkić et al., 2013). Ispitivan je doživljaj kvaliteta braka ili nekog njegovog aspekta u različitim fazama životnog ciklusa (Šakotić-Kurbalija, 2013; Krstić, Zotović & Mihić, 2012). Međutim, nije bilo do sada istraživanja koja ispituju uticaj većeg broja interpersonalnih činilaca i njihov relativni doprinos na doživljaj kvaliteta braka kod bračnih parova

iz različitih faza porodičnog životnog ciklusa, koji bi dali nov pogled na bračne odnose i dinamiku braka u Srbiji.

Hjuston u svom radu navodi da proučavanje braka u 21. veku treba da uzme u obzir kulturološke, interpersonalne i psihološke faktore i da uvaži četiri temeljne ideje: (a) da su brakovi interpersonalni sistemi, (b) da psihološke i fizičke osobine supružnika oblikuju njihove pojedinačne i kolektivne napore za održavanje uspešne zajednice, (c) da su bračni odnosi dinamični (tj. da se menjaju prema kontekstu i da se tokom vremena razvijaju), i (d) da su bračni odnosi ugrađeni u socijalni kontekst (Huston, 2000).

S obzirom na kulturološke specifičnosti našeg podneblja, ali i na promene sa kojima se suočava brak u modernom dobu, činilo se važnim ispitati koncept doživljaja kvaliteta braka u našoj kulturi i empirijskim putem utvrditi koji su to ključni interpersonalni činioci koji su u vezi sa njim. Pored toga, s obzirom da ne postoji dovoljan broj istraživanja o doživljaju kvaliteta braka u Srbiji generalno, a pogotovo istraživanja koja na temeljniji način ispituju doživljaj kvaliteta braka i doprinos većeg broja interpersonalnih činilaca, ovo istraživanje može dati mnogo informacija psiholozima, ali pogotovo bračnim psihoterapeutima koji mogu da ih iskoriste u radu sa bračnim parovima.

Dobijeni rezultati istraživanja mogu doprineti sveobuhvatnijem razumevanju braka i bračnog odnosa, osvetljavanju razvojnog aspekta doživljaja kvaliteta braka, jer omogućuju da se sagleda doživljaj kvaliteta braka i njegova povezanost sa interpersonalnim činiocima u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, i boljem razumevanju razlika u doživljavanju kvaliteta braka između muškaraca i žena.

Rezultati istraživanja o interpersonalnim činiocima doživljaja kvaliteta braka mogu da posluže u savetovanju i psihoterapiji, za bračnu dijagnostiku, posredovanje kod rešavanja bračnih sukoba, itd. U oblasti bračne i porodične terapije nedostaju empirijska istraživanja koja bi se mogla koristiti za pomoć bračnim i porodičnim terapeutima koji rade sa parovima i porodicama (Pinsof & Wynne, 2000) i neophodno je da se oblast bračnog savetovanja i terapije oslanja na empirijske dokaze (Sprenkle, 2003), koji bi mogli da se iskoriste i za edukaciju partnera pre ulaska u brak i bračnih partnera u cilju povećanja kvaliteta braka i bračne stabilnosti. U novije vreme se sve više teži da se klijentima pruže aktuelne informacije i da se upoznaju sa iskustvima aktuelnih istraživanja i najveći potencijal za intervenciju leži u poboljšanju razumevanja rizika i tranzicije koja se događa tokom čitavog bračnog i porodičnog ciklusa, čime ovaj rad doprinosi.

2. TEORIJSKI PRISTUP

2.1. Brak

Prema tradicionalnom određenju, brak se definiše kao društvena, pravna ili verski zasnovana institucija zajedničkog življenja punoletnih osoba različitog pola, koja je osnov porodice i podrazumeva uzajamna prava i obaveze supružnika, kao i obaveze prema potomstvu (Trebješanin, 2000). U braku se zadovoljavaju osnovne socijalne, biološke, ekonomske i psihološke potrebe (za sigurnošću, seksom, roditeljstvom, itd.). Prema ovom određenju, bračni odnos predstavlja jezgro porodice i ključni element u određivanju kvaliteta porodičnog života (Pimentel, 2000 prema Tošić, 2011).

S druge strane, pak, brak se u poslednjih nekoliko decenija suočava sa velikim promenama (Bobić, 2013), zahvaljujući padu stope nataliteta, dužem životnom veku, promeni uloga žena, visokoj stopi razvoda, povećanoj vidljivosti homoseksualnih i lezbijskih parova i porodica, kao i povećanju brakova sa „dva čeka“ (dve plate) do tačke da su postali norma (Carter & McGoldrick, 2005). Okosnica braka nisu isključivo dužnosti i obaveze partnera, već se naglasak stavlja na osećanje zadovoljstva i percepciju jednakosti (Baker et al., 2009). Partneri se pomoću braka nadopunjuju kroz osećanje sigurnosti, ispunjenja ambicija i podrške (Carter & McGoldrick, 2005). Menjanje uloge žene i promena rodne ideologije je uticalo i na promenu uloge muškarca u porodici. Oni sada više učestvuju u čuvanju dece i u kućnim poslovima i mnogi „prihvataju“ da su jednakost i partnerstvo neophodni za dobro funkcionisanje braka i za njegov kvalitet (Carter & McGoldrick, 2005).

Brak više ne predstavlja jedini, isključivi i društveno poželjni okvir biološke reprodukcije i legitimacije polnih odnosa i definiše se kao interpersonalni odnos u kome osobe podjednako učestvuju u toj pojavi, odnosno podjednako su aficirani tim odnosom (Milić, 2007). Prema nekim autorima, idealna predstava nuklearne porodice (venčani par i njihova deca), prerasla je u mit, koji nema puno zajedničkog sa načinima i oblicima savremenog privatnog života (Vilić, 2011). Idealni model braka danas jeste partnerstvo, supružnici predstavljaju jedni druge kao partnere ili se tako predstavljaju, a jednakost je dragocena vrednost (Abot, 2014). Složeni procesi koji se odvijaju u savremenim populacijama svode se na pomak od braka kao institucije ka partnerstvu kao čistom odnosu (Giddens, 1992, Mills, 2000, Milić, 2001 prema Bobić, 2003). U post-modernoj eri, tendencija ka partnerstvu para postaje osnovni okvir zajedničkog života, pri čemu svaki pojedinac ima mogućnost za uspostavljanje pluraliteta sukcesivnih partnerskih i emotivnih veza (Milić, 2007).

Dolazi do sve učestalijeg javljanja alternativnih formi braka, kao što je na primer kohabitacija (Brown, Lee & Bulanda, 2006). Česta forma partnerstva je i Living Apart Together (Levin, 2004; Mihić & Petrović, 2007; Benson & Coleman, 2016), koja je prisutna i kod mladih i kod starijih (Connidis, Borell & Karlsson, 2017), a pod kojom se podrazumevaju parovi koji ne žive u istom domaćinstvu, a da pritom nisu samci.

U savremenom društvu, ne samo da dolazi do promena u formi i karakteristikama, već se čini da brak gubi ulogu i primat. Promene sa kojima se suočava brak u tesnoj su vezi sa brojem sklopljenih i razvedenih brakova (Mihić & Jestrović, 2016). Podaci za početak novog milenijuma su pokazali da će 90% odraslih Amerikanaca da se venča u jednom trenutku svog života, međutim, 50% brakova će se razvesti, 20% u prvih pet godina braka (Bramlett & Mosher, 2001). Najnovije procene vezane za Sjedinjene Američke Države su da će se otprilike polovina venčanih osoba razvesti (Gibbs & Payne, 2010 prema James, 2015).

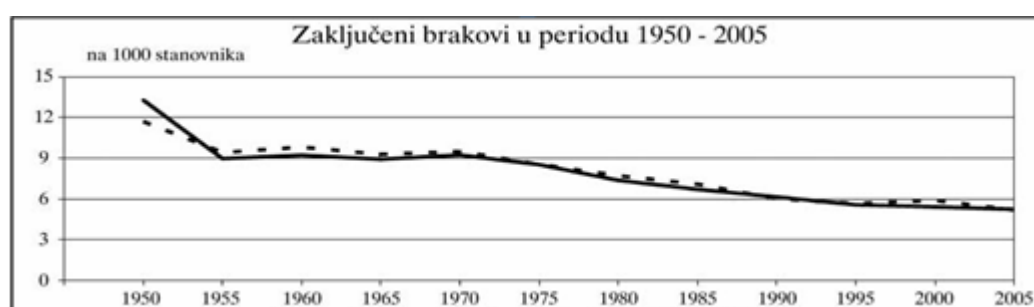
S obzirom na ovakve trendove u svetu postavlja se pitanje da li je brak zastarela institucija u svetu i Srbiji?

Izgleda da interesovanje za ulazak u brak početkom 21. veka ne opada i za mlade ljude još uvek predstavlja važan životni cilj (Kefalas et al., 2011). Primera radi, u Sjedinjenim Američkim Državama 96% osoba planira da uđe u brak u nekom trenutku svog života (Fields, 2004). Ne samo da i dalje postoji želja da se uđe u brak, već se pokazalo da je kvalitet veze veći kod venčanih parova, nego kod onih koji žive u kohabitaciji. U jednom istraživanju kvaliteta braka kod partnera

koji su živeli u kohabitaciji i venčanih bračnih partnera na velikom uzorku (41.760 ispitanika) koje je obuhvatilo 8 evropskih zemalja (Bugarska, Francuska, Nemačka, Mađarska, Norveška, Rumunija, Rusija i Holandija), analize su pokazale da su u svim ovim zemljama ispitanici češće imali planove raskida i bili manje zadovoljni svojim vezama, nego ispitanici koji su bili venčani (Wiik, Keizer & Lappegård, 2012).

Na osnovu analize razvedenih i zaključenih brakova za period 1950-2005. godine u Srbiji, Kocić i saradnici zaključuju da postoji trend kretanja ka savremenom modelu u kojem je brak manje univerzalan, stupanje u brak u kasnijem dobu života, razvodi češći, ponovno zasnivanje bračne zajednice ređe i sve kraćeg trajanja, a alternativne forme zajedništva muškarca i žene sve brojnije (Kocić et al., 2008). U tabeli 1 prikazani su rezultati Republičkog zavoda za statistiku iz 2007. godine za period od 1950. do 2005. godine za Centralnu Srbiju i Vojvodinu koji ukazuju na pad zaključenih brakova tokom ovog perioda.

Tabela 1. Stopa zaključenih brakova na teritoriji Centralne Srbije i Vojvodine u periodu 1950-2005. godina (preuzeto iz Kocić et al., 2008)

Podaci Republičkog zavoda za statistiku¹ za period 2011-2018. godina pokazuju da ne postoji pad broja ukupno zaključenih brakova, ali postoji blagi porast razvedenih brakova. Što se tiče prosečne starosti muškaraca i žena pri zaključenju prvog braka, podaci pokazuju da i muškarci i žene sve kasnije ulaze u prvi brak.

Na osnovu ovih podataka može se reći da brak kao institucija u Srbiji, iako suočen sa promenama, još uvek ima važno mesto u društvu i promene, koje se uočavaju u svetu u pogledu stopa venčanih i razvedenih, nisu u toj meri izražene kod nas. Iako je došlo do pada popularnosti braka, porasta razvoda braka i kohabitacija, brak je još uvek najdominantniji oblik emotivnog i partnerskog vezivanja odraslih jedinki (Ignjatović, 2009), ima veliku važnost na funkcionisanje porodičnog sistema (Milić, 2007), važan aspekt za pojedinca i društvo (Bobić, 2013) i još uvek ima značajnu društvenu funkciju, pa ne čudi veliko interesovanje naučne javnosti za njegovo izučavanje.

U jednom istraživanju kod nas pokazalo se da mladi ljudi iskazuju veliko interesovanje za ulazak u bračnu zajednicu, ali im je i važan i kvalitet partnerskog odnosa (Kamenarac, 2006). Ono što je, pak, važno je da mladi sve kasnije ulaze u brak i da se povećava broj razvedenih brakova. S obzirom da je stabilnost braka u tesnoj vezi s kvalitetom bračnog odnosa, potrebno je ispitati činioce koji utiču na njega, značajne i za žene i za muškarce u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, što je i bio cilj ovog rada.

2.2. Doživljaj kvaliteta braka

Doživljaj kvaliteta braka je jedan od najčešće izučavanih pojmova u okviru proučavanja braka i porodice (Adams, 1988; Berardo, 1990; Kamey & Bradbury, 1995; Fincham & Linfield, 1997; Bradbury, Fincham & Beach, 2000; Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Shafer, Jensen &

¹Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo/zakljuceni-i-razvedeni-brakovi>

Larson 2014a) i veliki broj radova odnosio se ne samo na ispitivanje nivoa doživljaja kvaliteta braka i faktora koji na njega utiču, već i na preciznu konceptualizaciju ovog pojma.

U pregledu radova i istraživanja braka sprovedenih tokom XX veka, Gotman i Notarius ističu da tridesete godine prošlog veka možemo označiti kao početak aktivnijeg istraživanja braka, a da sredinom 50-ih u fokus istraživača dolazi interakcija između bračnih partnera i veliki broj autora koristi različite upitnike za ispitivanje bračne sreće, kvaliteta i zadovoljstva (Gottman, & Notarius, 2002). Tokom narednih dekada prošlog veka u fokusu istraživača bili su i drugi aspekti: 60-ih godina istraživači su počeli da se bave disfunkcijama interaktivnog ponašanja između partnera, 70-ih istraživači su uveli nove pristupe u ispitivanju kvaliteta braka, a 80-ih započela su istraživanja o uticaju emocija na bračni kvalitet. Početkom 90-ih sve je više istraživanja o nasilju u porodici, netradicionalnim porodicama i bračni kvalitet se ispituje kroz longitudinalne studije (Gottman & Notarius, 2002). U poređo sa tim, istraživači su se tokom 80-ih i 90-ih godina XX veka, bavili i različitim aspektima kvaliteta braka kao što su zadovoljstvo i stabilnost braka (Larson & Holman, 1994). Sve do kraja XX veka, velika većina istraživanja odnosila se na ispitivanja doživljaja kvaliteta braka u zapadnjačkom kontekstu, ali u poslednjih dvadesetak godina raste interesovanje naučnika za izučavanje i ispitivanje ovog koncepta i u drugim kulturama (Fisiloglu & Demir, 2000; Orgill & Heaton, 2005; Hashmi, Khurshid & Hassan, 2007; Ebinuwa-Okoh, 2008; Ngazimbi, 2009; Allendorf & Ghimire, 2013; Richter, Ghazinour & Rostami, 2015).

Veliko interesovanje naučnika za temu kvaliteta braka je dovelo do nedostatka konsenzusa među istraživačima o tome šta to znači imati „kvalitetan“ brak (Glenn, 1990; Crane et al., 1990; Hassebrauck & Fehr, 2002; Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Iako pojedini autori pojmove kao što su „kvalitet braka“, „bračna prilagođenost“, „bračno zadovoljstvo“, „bračni uspeh“, „bračna sreća“ i „bračna stabilnost“ koriste kao sinonime (Heyman, Sayers & Bellack, 1994; Kamo, 2000; Knapp & Lott, 2010), odnosno podrazumevaju da ovi pojmovi označavaju jedno isto, na postojanje razlika između ovih pojmova ukazao je Spanier sa saradnicima (Lewis & Spanier, 1979; Spanier & Lewis, 1980). Sa uvećavanjem broja istraživanja koja su se bavila brakom postavilo se pitanje da li su svi pojmovi koji su ispitivani sinonimi ili predstavljaju različite koncepte? Ovo pitanje je i posle mnogo godina ostalo otvoreno i nije redak slučaj da se u domaćoj i stranoj literaturi pomenuti termini (bračna sreća, bračno zadovoljstvo, bračna prilagođenost, kvalitet braka) i dalje koriste kao sinonimi, ne samo od strane laika, već i naučnih istraživača.

Bračna sreća je afektivni konstrukt i odnosi se na emocionalnu procenu pojedinca o nivou sreće koju oseća u braku (Kamo, 2000). Termin bračna stabilnost odnosi se na globalnu procenu odnosa (emotivnu i kognitivnu) i bliže je usklađen sa tim da li će se par razvesti ili neće (Amato et al., 2007). Bračno zadovoljstvo je kognitivni konstrukt, koji se odnosi na intelektualnu procenu pojedinca o stanju njegovog braka (Brockwood, 2007). Spanier i Kol definišu bračno prilagođavanje kao dinamičan proces, dok za bračno zadovoljstvo navode da je to jedan od rezultata procesa prilagođavanja. Jedna od najbitnijih razlika između ova dva koncepta je što se bračna prilagođenost definiše kao dinamički proces, dok je bračno zadovoljstvo „statični proizvod“ (Spanier & Cole, 1976). Termin bračni kvalitet, koji je centralan za ovaj rad, definisan je kao procena (često globalna) bračnih partnera o njihovom međusobnom odnosu i često je izjednačavan sa različitim aspektima koji ga čine, što je stvorilo priličnu zbrku i nejasnoće oko njegovog merenja i definisanja.

U literaturi postoji veliki broj raznovrsnih pristupa u definisanju kvaliteta braka koje možemo smestiti u tri skupine: kvalitet braka kao bračno zadovoljstvo, kvalitet braka kao međusobna prilagođenost bračnih partnera i kvalitet braka kao procena partnerskih odnosa (Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Lawrence et al., 2011).

Prema prvom pristupu kvalitet braka je osećaj sreće i zadovoljstva koji doživljava partner u interakciji sa drugim partnerom (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Prema Hokinsu to je subjektivan osećaj sreće, zadovoljstva i užitka koji doživljava partner u interakciji sa drugim partnerom (Hawkins, 1986 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006).

Drugi pristup podrazumeva definisanje bračnog kvaliteta kao procesa međusobne prilagođenosti bračnih partnera. Prema njemu, prilagođenost počiva na stepenu razlika između

bračnih partnera koje izazivaju nevolje, međuljudskim tenzijama i anksioznosti u okviru braka, koheziji, zadovoljstvu, i opštem sporazumu o pitanjima od značaja za funkcionisanje para (Spanier, 1976).

Treći pristup u definisanju kvaliteta braka nastao je na temelju kritike prethodna dva pristupa. U nastojanju da razjasne koncepte Luis i Spanier (1979) su predložili opšti koncept „kvalitet braka“ da bi obuhvatili čitav spektar pojmova (bračno zadovoljstvo, sreća, integracija, prilagođavanje, itd.) koje su bile tradicionalne zavisne varijable u istraživanju braka i definišu ga kao subjektivnu procenu bračnih partnera kvaliteta njihove relacije na različitim aspektima (Lewis & Spanier, 1979; Spanier & Lewis, 1980). Bračni kvalitet nije nepromenljiva slika, već kontinuitet različitih i uočljivih bračnih predstava i interakcija (Lewis & Spanier, 1979). Prema ovom pristupu, pojam kvalitet braka je širi pojam koji uključuje i prilagođenost, ali i druge pojmove kao što su bračno zadovoljstvo, uspeh i sreća (Lewis & Spanier, 1979; Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Ovakvo određenje kvaliteta braka omogućava proučavanje promena kvaliteta braka na njegovim aspektima (James, 2015).

Mi ćemo u ovom radu koristiti pristup koji su predložili Luis i Spanier a koga je dodatno razvio Robert Norton (Norton, 1983). Norton nije dao preciznu definiciju doživljaja kvaliteta braka, ali je razvio instrument koji prema njemu daje meru globalnog doživljaja kvaliteta braka. Na osnovu ovakvog pristupa i različitih aspekata koji ga određuju, a koji se ispituju Nortonovim upitnikom (Indeks bračnog kvaliteta, Quality Marriage Index; QMI) doživljaj kvaliteta braka se može definisati kao globalna subjektivna evaluacija, odnosno kao globalni *doživljaj kvaliteta braka* koji podrazumeva globalnu evaluaciju o braku od strane bračnih partnera, preko sledećih indikatora: dobar, stabilan, čvrst, timski, zadovoljan, srećan (Norton, 1983). Ono što je ključno je da su ovi indikatori, u stvari, *aspekti* globalnog doživljaja kvaliteta braka.

Dakle, na osnovu subjektivne procene bračnih partnera po raznim aspektima funkcionisanja braka formira se globalni doživljaj kod supružnika o tome koliko je njihov brak kvalitetan. Korišćenje ovakvog pristupa u definisanju omogućava da se doživljaj kvaliteta braka odvoji od sličnih pojmova i u nastavku rada biće određen kao krovni pojam koga čine različiti aspekti kao što su bračno zadovoljstvo, bračna sreća i bračna prilagođenost. Pored toga, omogućava da se bračni konflikti, komunikacija, podrška, interakcija, nasilje u braku, itd. posmatraju kao *dimenzije* bračnog kvaliteta (Stanley, 2007) i samim tim pruža mogućnost ispitivanje doprinosa ovih dimenzija, kao činioca globalnog doživljaja kvaliteta braka.

2.2.1. Merenje doživljaja kvaliteta braka

Terminološka neuređenost oko samog termina dovela je i do toga da su korišćeni različiti instrumenti, baterije i skale za merenje doživljaja kvaliteta braka (Fincham & Bradbury, 1987; Crane et al., 1990; Fincham & Beach, 1999; Bradbury, Fincham & Beach, 2000). Različite pristupe u merenju kvaliteta braka moguće je svrstati u dve široke skupine: objektivni i subjektivni pristup (Obradović & Čudina-Obradović, 2000). Ova dva pristupa se mogu definisati na sledeći način: subjektivni pristup – sagledavanje individualnih osećanja ljudi u vezi (npr. procenjivanje sreće ili zadovoljstva) i objektivni pristup – sagledavanje samog odnosa sa strane (ispitivanje obrazaca interakcije, kao što su količina i vrsta sukoba). Pojedini istraživači u istraživanju kvaliteta braka koriste skale samoprocene, dok drugi koriste opservaciju (Bradbury, Fincham & Beach, 2000). U okviru opservacionog metoda istraživači posmatraju interakciju između bračnih partnera (Driver & Gottman, 2004).

Pored toga, postoji i intrapersonalni i interpersonalni pristup u istraživanju kvaliteta braka i ovi pristupi se međusobno ne isključuju već mogu doprineti jedan drugom, s obzirom da je svaki intrapersonalni uticaj praćen nekim interpersonalnim procesom (Caughlin et. al., 2000 prema Filipović, Vukosavljević–Gvozden & Opačić, 2014). Dok intrapersonalni pristup u svojoj osnovi ima ideju da su odgovori osobe na relevantne socijalne stimuluse većinom determinisani njenim trajnim karakteristikama i crtama ličnosti (postoji efekat sopstvenih osobina), interpersonalni pristup zagovara stav da odlike ličnosti jednog partnera utiču ne samo na sopstveni doživljaj, već i

na doživljaj kvaliteta braka drugog partnera (postoji „efekat partnera”) (Caughlin et. al., 2000 prema Filipović, Vukosavljević–Gvozden & Opačić, 2014).

Veliki broj upitnika i skala konstruisan je u cilju ispitivanja i merenja doživljaja kvaliteta braka ili njegovih različitih aspekata (Lawrence et al., 2009). Prema nekim procenama, konstruisano je više od 50 skala za merenje kvaliteta braka (Hassebrauck & Fehr, 2002). Korišćeni su nestandardizovani upitnici sa samo jednim (Čudina-Obradović & Obradović, 2006), sa nekoliko (Sabourin, Valois & Lussier, 2005) ili sa većim brojem ajtema. Najpoznatije skale su: Kansas Marital Satisfaction Scale; KMS (Schumm et al., 1983); Marital Adjustment Test, MAT (Locke & Wallace, 1959); Revised Marital Adjustment Test; RMAT (Kimmel & Veen, 1974); Marital Satisfaction Inventory; MSI (Snyder, 1979); Relationship Assessment Scale; RAS (Hendrick, 1988); Marital Opinion Questionnaire; MOQ (Huston & Vangelisti, 1991); i najpoznatija među njima Dyadic Adjustment Scale; DAS (Spanier, 1976). Skala bračnog prilagođavanja (Dyadic Adjustment Scale – DAS) je jedna od najkorišćenijih skala i u širokoj je primeni i dan danas (Graham, Liu & Jeziorski, 2006; Graham, Diebels, & Barnow, 2011). Ova skala ima i nekoliko revidiranih i skraćenih verzija (Sharpley & Rogers 1984; Busby et al., 1995; Sabourin, Valois & Lussier, 2005).

Analiza najkorišćenijih upitnika (DAS, MAT, KMS) pokazuje da postoji visok stepen preklapanja između njih, svi su oni veoma međusobno povezani, što čini malo verovatnim da mere različite stvari (Fincham & Bradbury, 1987). Međutim, ove skale su stvorile i zbrku u vezi konceptualizacije i merenja doživljaja kvaliteta braka, zato što kombinuju globalne, subjektivne ocene bračne sreće i zadovoljstva sa supružničkim izveštajima o višestrukim specifičnim aspektima bračnog funkcionisanja, bez empirijskih dokaza o tome da li su ili kako su ti elementi međusobno povezani (Fincham & Bradbury, 1987). Pored toga, nazivi ovih skala ukazuju da su istraživači „merili“ bračnu sreću, bračnu adaptibilnost, bračno zadovoljstvo i time izjednačavali ove termine sa terminom doživljaja kvaliteta braka. Iako ukupni rezultati ovih skala mogu dati indeks ukupnog bračnog kvaliteta, jasnije i konceptualno razumevanje braka može biti dobijeno samo ispitivanjem elemenata bračnog kvaliteta odvojeno i ove skale se ne mogu koristiti za ispitivanje povezanosti pojedinačnih činioaca i globalnog nivoa kvaliteta braka zbog preklapanja (Fincham & Bradbury, 1987). U nastojanju da se implemenetiraju određene teorijske pretpostavke kvaliteta braka i da se poveća „preciznost” merenja kvaliteta braka konstruisani su i drugi upitnici kao što su Couples Satisfaction inventory - CSI (Funk & Rogge, 2007), Positive and Negative Relationship Quality Scale - PNRQ (Fincham & Rogge, 2010), Relationship Flourishing Scale (Fowers et al., 2016).

Pojedni istraživači su predlagali da se bračni kvalitet ispituje preko različitih dimenzija i aspekata (Fincham, Beach & Kemp-Fincham, 1997; Fincham & Linfield, 1997; Rogers & Amato, 2000; Hassebrauck & Fehr, 2002; Bulanda & Brown, 2007; Lawrence et al., 2009), što je omogućilo bolje sagledavanje činilaca koji utiču na globalni doživljaj kvaliteta braka.

Olson je sa saradnicima dizajnirao višedimenzionalni inventar ENRICH (Evaluating & Nurturing Relationship Issues, Communication, Happiness) (Olson, Fournier & Druckman, 1983; Olson, Olson-Sigg & Larson, 2008; Olson et al., 2012) koji je ispitivao povezanost različitih činilaca i doživljaja kvaliteta braka. Testirajući primenjivost ovog inventara Olson i Fowers su konstruisali tipologiju braka na osnovu nivoa doživljaja braka i drugih aspekata. Prema njima, postoji pet tipova braka: a) vitalizovani brak, koga odlikuje visok kvalitet odnosa na svim dimenzijama; b) harmonični brak, koga odlikuje relativno visok kvalitet odnosa; c) tradicionalni brak, čiji skor je nešto iznad proseka u pogledu kvaliteta braka; d) konfliktni brak, sa niskim rezultatima na skali kvaliteta braka; kao i e) devitalizovani brak, koji se ogleda u najnižim rezultatima na svakoj dimenziji (Olson & Fowers, 1993).

Mi smo u ovom istraživanju koristili subjektivni, interpersonalni pristup u merenju kvaliteta braka, koji koristi skalu samoprocene i podrazumeva percepciju kvaliteta braka od strane bračnih partnera preko različitih aspekata kao što su zadovoljstvo, sreća, stabilnost i sl. Konkretno, u ovom istraživanju korišćen je Nortonov Indeks bračnog kvaliteta (Quality Marriage Index; QMI) i koji meri globalni doživljaj kvaliteta braka preko sledećih aspekata: zadovoljstvo, sreća, dobar brak, stabilan brak, čvrst brak i osećanje pripadnosti timu (Norton, 1983). Ovakav pristup objedinjuje u

sebi i jednodimenzionalni pristup gde bračni partneri izveštavaju o globalnom doživljaju, ali i pristup prema kome bračni partneri procenjuju svoj brak na različitim aspektima.

Nekoliko je prednosti ovog upitnika i razloga za njegovo korišćenje. Pre svega, on meri ukupni (globalni) doživljaj kvaliteta braka, a ne bračnu sreću, bračno zadovoljstvo, bračnu prilagođenost i sl., kao što mere neki drugi upitnici. Drugo, korišćenje ovog upitnika omogućava ispitivanje doživljaja kvaliteta braka i različitih činilaca (npr. komunikacija, rešavanje konflikata, osećanje ljubavi, seksualno zadovoljstvo, itd.) bez preklapanja podataka, jer u ovom upitniku nisu sadržane ove odrednice. Prednosti korišćenja globalnih mera doživljaja kvaliteta, posebno Nortonovog indeksa kvaliteta braka, su prepoznate od strane vodećih istraživača braka (Bradbury, Fincham & Beach, 2000) i veliki broj istraživanja je sproveden korišćenjem ovog upitnika (Heyman, Sayers & Bellack, 1994).

2.3. Teorijski modeli za proučavanje doživljaja kvaliteta braka

Istraživanja o doživljaju kvaliteta braka u najvećoj meri nisu smeštana u šire teorijske okvire (Carroll, Knapp & Holman, 2005). Doživljaj kvaliteta braka je proučavan posredno u okviru sagledavanja funkcionisanja porodice i braka iz perspektive velikog broja teorija, paradigmi i modela. Između ostalih, izdvajaju se: feministička teorija (Allen, 2016), teorija socijalnih konflikata (Farrington & Chertok, 1993), teorija simboličkog interakcionizma (White & Klein, 2008; Moore & Asay, 2012), socijalno psihološki model porodice (Berger, 1992) i mnogi drugi.

Nekoliko teorijskih paradigmi i modela su u značajnijoj meri doprineli razumevanju braka i bračnog odnosa: bihejvioristička teorija, teorija afektivne vezanosti, porodična sistemska teorija, model vulnerabilnost–stres–adaptacija, teorijski model bračne i porodične krize i eudamonistička teorija kvaliteta braka.

Bihejvioristička teorija usmerena je na interakciju između bračnih partnera (Čudina–Obradović & Obradović, 2006). Prema ovoj teoriji, za doživljaj kvaliteta braka važni su partnerska interakcija i atribucije. Prema ovoj teoriji kvalitet braka je viši ako su interpretacije interakcije (atribucije) povoljnije, a niži ako su manje povoljne (Fincham, 2003a; Čudina–Obradović & Obradović, 2006). Brodberi i Fincham su ustanovili kako nezadovoljni supružnici u poređenju sa zadovoljnim češće negativno ocenjuju uzroke partnerovog/partnerkinog ponašanja, pa su zaključili kako atribucije mogu uticati na opšte bračno zadovoljstvo (Bradbury & Fincham, 1990). Takođe, u situacijama kada su supružnici zadovoljni bračnim odnosom to zadovoljstvo češće pripisuju unutrašnjim faktorima, a u situacijama kada su nezadovoljni spoljašnjim faktorima. Slabost ove teorije, iako je jednostavna, je u tome što ne uzima u obzir uticaj društvenog okruženja (Čudina–Obradović & Obradović, 2006).

Teorija afektivne vezanosti se često koristi za proučavanje doživljaja kvaliteta braka (Bartholomew, Cobb & Poole, 1997; Mikulincer, Shaver & Pereg, 2003) i jedan je od najproduktivnijih savremenih pristupa u proučavanju fenomena partnerskih odnosa, ne samo konceptualno, nego i metodološki i empirijski (Nikić & Travica, 2007). Prema ovoj teoriji u najranijem detinjstvu se između deteta i brigujućeg drugog stvara afektivna veza, koja se ogleda u tendenciji da se traži i održi blizina sa specifičnim objektom privrženosti, odnosno određenom osobom. Formirani obrasci interakcije sa značajnim drugima formiraju očekivanja i verovanja koja naknadno oblikuju društvenu percepciju i ponašanje u partnerskoj vezi (Bowlby, 1972). Partnerske veze su prema ovoj teoriji zasnovane na unutrašnjim radnim modelima stečenim u detinjstvu u odnosu sa roditeljima (Hazan & Shaver, 1987). Obrasci afektivne vezanosti stečeni u najranijem dobu održavaju se tokom vremena (Collins & Read, 1990). Ovi obrasci, kao individualna karakteristika, utiču na interpretaciju kasnijih iskustava u partnerskim i bračnim odnosima (Stanojević, 2003) i percepciju kvaliteta i zadovoljstva vezom. Teorija afektivne vezanosti nudi dobar konceptualni okvir za razumevanje psiholoških i kontekstualnih faktora koji doprinose doživljaju kvaliteta braka i bračnom zadovoljstvu (Collins & Read, 1990). Najvažniji doprinos teorije afektivnog vezivanja je u tome što je dala proverljive pojmove i hipoteze o emocionalnom

razvoju individue i saznanja o razlikama između muškaraca i žena u stilovima partnerske afektivne vezanosti koji mogu uticati na percepciju odnosa (Nikić & Travica, 2007).

Porodična sistemski teorija je izrasla iz opšte teorije sistema koju je razvio Bertalanfi 60-ih godina prošlog veka (Bertalanffy, 1972). Teorija porodičnih sistema postulira da je porodica složena, dinamična i integrisana celina, u kojoj svaki član ponaosob utiče na nju, ali i svi članovi zajedno (O'Brien, 2005). Prema teoriji porodičnih sistema, kada se nešto dogodi jednom članu porodice, pogođeni su svi članovi te porodice, jer su članovi porodice deo grupe ili sistema, odnosno funkcionišu kao sistem. Bertalanfi je predložio opštu teoriju sistema prema kojoj je celina veća od zbira svojih delova i da bismo razumeli kako celina radi moramo da proučimo procese između komponenata sistema, i da uočimo obrasce koji se pojavljuju i načine organizovanja odnosa između delova (Dalos & Drejper, 2012). Sistemski pristup ne posmatra problem pojedinca izolovano, već ga razmatra relacijski i transgeneracijski (Burgund, Hrnčić & Nastasić, 2011). Jedan od najpostojanijih doprinosa sistemskog mišljenja je pogled na probleme, disfunkcionalnost i „patologiju“ kao bazično interpersonalne, a ne kao individualna svojstva (Dalos & Drejper, 2012). Nekoliko modela i teorija proizašlih iz sistemski teorije su značajne za proučavanje braka i porodice, kao što su Minučinova strukturalna teorija (Minuchin 1974 prema Walsh, 2003), Bovenova sistemski porodična teorija (Bowen, 1976 prema Walsh, 2003); Biversov sistemski model (Beavers, 1985 prema Walsh, 2003); sistemski model „tri ugla“ (Marks, 1989); Mekmasterov model porodičnog funkcionisanja (Walsh, 2003) i Circumplex model bračnih i porodičnih sistema (Olson, 1993). Porodična razvojna teorija koja čini jedan od tri teorijska okvira na koje se oslanja ovaj rad, a koja će detaljnije biti opisana u nastavku, proizilazi iz porodične sistemski teorije i njeni osnovni postulati delom proizilaze iz osnovnih postulata porodične sistemski teorije.

Teorijski model bračne i porodične krize omogućava konceptualizaciju koja je korisna za razumevanje braka i strategije koje su korisne bračnim partnerima kada se suočavaju sa stresnim događajima u braku (Hill, 1949 prema Čudina–Obradović & Obradović, 2006). Prema ovom modelu, (A) predstavlja stresni događaj koji je u interakciji sa (B) porodičnim stresnim događajima i u interakciji sa (C) definisanjem događaja od strane porodice koji produkuje (X) krizu (Mitić, 1997). Prema ovom modelu bračne i porodične krize se uvek javljaju, ali zbog različite strukture braka i porodice i različitih činioca, neki su brakovi i porodice više, a drugi manje sposobni da razreše krizu (Čudina–Obradović & Obradović, 2006). Prednost ove teorije je što pokazuje da se kvalitet braka menja tokom vremena, a slabost se ogleda u tome što ne pokazuje mehanizme nastanka promena.

Nakon dugogodišnjeg proučavanja braka i njegovog kvaliteta i teorija i modela koji ga objašnjavaju, Karnej i Brodneri su predložili *model vulnerabilnost–stres–adaptacija* (The Vulnerability Stress Adaptation -VSA) (Karney & Bradbury, 1995). Prema ovom modelu poreklo i osobine, kao i spoljni činioci koje supružnici unose u brak, mogu uticati na kvalitet braka. Supružnici mogu imati trajne ranjivosti koje mogu doprineti stresnim životnim događajima. Prema ovom modelu, adaptivni procesi su veoma važni za rešavanje stresnih događaja. Ponavljani neuspesi u rešavanju stresnih događaja (kriza i konflikata) mogu dovesti do smanjenja bračnog kvaliteta (Karney & Bradbury, 1995). Model predlaže da, ako par koristi efikasne adaptivne procese u slučaju stresnih događaja, naiđe na relativno malo stresnih događaja i ima malo trajnih ranjivosti, verovatnije je da će osećati veće zadovoljstvo odnosom i imati percepciju o srećnom i kvalitetnom braku.

Eudamonistička teorija doživljaj kvaliteta braka posmatra kroz poklapanje percepcije bračnih partnera o kvalitetu braka i bračnih ciljeva (Fowers & Owenz, 2010). Ostvarivanje ciljeva je primarno područje za ocenjivanje doživljaja kvaliteta braka. Ova teorija postulira dve dimenzije ciljeva koji utiču na doživljaj kvaliteta braka. Prva dimenzija je kontinuitet dostižnih ciljeva od pojedinačnih do zajedničkih. Druga dimenzija se odnosi na razdvojivost pojedinačnih (instrumentalnih) i zajedničkih (konstitutivnih) ciljeva. Prema ovoj teoriji i pojedinačni i zajednički ciljevi su značajni za doživljaj kvaliteta braka. Na primer, ciljevi koji se odnose na karijeru bračnih partnera (pojedinačni) su značajni za pojedinca, ali i za brak (Fowers & Owenz, 2010). Prihodi,

napredak u karijeri i stabilnost u domenu posla pružaju infrastrukturu za dobar brak. Zajednički (konstitutivni) ciljevi odnose se na pokazivanje i dobijanje ljubavi, preuzimanje odgovornosti za kućne poslove i za svoje ponašanje. Iako postizanje ovih ciljeva očigledno koristi bračnom paru, svaki supružnik ih mora pojedinačno postići. Oni su konstitutivni jer su akcije preduzete za postizanje cilja neodvojive od cilja. Konstitutivni ciljevi uključuju neka od najpoželjnijih stanja u braku, kao što su prijateljstvo, razvijanje identiteta bračnog para, dobrobit, harmoniju i korektnost odnosa (Fowers & Owenz, 2010).

2.4. Doživljaj kvaliteta braka u svjetlu Teorije socijalne razmene, Teorije jednakosti i Porodične razvojne teorije

Ovo istraživanje će se oslanjati na tri teorijska okvira: *Teoriju socijalne razmene*, *Teoriju jednakosti* i *Porodičnu razvojnu teoriju* koje će biti opširnije opisane u nastavku. Ove teorije su izabrane iz nekoliko razloga: najčešće su korišćene teorije za proučavanje bračnih odnosa i bračne dinamike (Carter & McGoldrick, 2005; Moore & Asay, 2012), mogu da objasne povezanost interpersonalnih činioca i doživljaja kvaliteta braka, omogućavaju proučavanje bračnih odnosa tokom vremena i objašnjavaju razlike između bračnih partnera u nivou doživljaja kvaliteta braka.

2.4.1. Teorija socijalne razmene

Teorija socijalne razmene je jedna od najkorišćenijih teorija u objašnjavanju bračne dinamike i bračnih odnosa (Sabatelli & Shehan, 1993; Karney & Bradbury, 1995). Teorija, koju su razvijali Tibo i Keli (Thibaut & Kelley, 1959) i Homans (Homans, 1961), predstavlja široku perspektivu koja se koristi za ispitivanje ponašanja u međuljudskim odnosima. Ova teorija, koju autori nazivaju i teorijom međuzavisnosti² (Huston & Burgess, 1979), bavi se konfiguracijom društvenih odnosa između aktera, gde odnosi uključuju razmenu dobara (materijalnih, informativnih, simboličkih, itd.) (Cook & Whitmeyer, 1992). Osnovne postavke ove teorije preuzete su iz bihevioralne psihologije, sociologije i klasične ekonomije (Nakonezny & Denton, 2008) i primenjene su na izučavanje bračnih odnosa.

Prema teoriji socijalne razmene, ljudi u partnerskom odnosu nastoje da povećaju dobitke i umanje gubitke (Homans, 1961). Neki gubici i dobitci će biti očigledni, dok drugi zavise od odnosa između davaoca i primaoca (Blau, 1964). Adekvatnost dobitaka zavisi od očekivanja bračnih partnera od partnerske veze. Resursi, kao nagrade, su pozitivni atributi koji pojedinci imaju u rezervi i mogu biti materijalni ili nematerijalni (Thibaut & Kelley, 1959). Na primer, novac, ljubav, status, informacije i druga materijalna sredstva se mogu smatrati resursima (Thibaut & Kelley, 1959; Cropanzano & Mitchell, 2005). Prema teoriji socijalne razmene, bliske veze se razvijaju, rastu, propadaju i raspadaju se kao posledica razvijanja procesa socijalne razmene, odnosno razmene dobitaka i gubitaka među partnerima (Huston & Burgess, 1979).

Osnovne koncepte teorije socijalne razmene je na brak primenio Levindžer (Levinger, 1979). Prema njemu postoje tri glavna faktora koja utiču na bračni odnos i stabilnost: atraktivnost, barijera i alternativa. Za ovaj rad je najvažniji faktor atraktivnosti koji je označen kao psihološka sila koja gura pojedince ka ili od pozitivne interakcije (Levinger, 1979). Ukupna atraktivnost, sastavljena je od pozitivnih i negativnih pokretačkih sila: nagrada (dobitaka) i troškova (gubitaka). Levindžer definiše nagrade kao materijalne (npr. novac), simboličke (npr. status), ili emotivne (npr. zajedništvo). Prema njemu nagrade su povezane sa pozitivnim ishodima i pokretačka su snaga pozitivne atrakcije koja pomaže u održavanju odnosa. S druge strane, troškovi stvaraju negativne atrakcije u odnosu i karakterišu ih osećanja nelagode, nezadovoljstva, razočarenja, neslaganja, napetosti i sukoba (Levinger, 1979). Foa i njegovi saradnici pružaju koristan okvir za raspravu o

²Međuzavisnost se odnosi na kompatibilnosti između osoba u pogledu normi i očekivanja od uloga koje unose u odnos (Braiker & Kelley, 1979).

dobicima i gubicima u partnerskom odnosu i navode da se resursi razmene mogu svrstati u šest kategorija: (a) ljubav, (b) status, (c) informacije, (d) novac, (e) roba i (f) usluge (Foa, 1971, Turner, Foa & Foa, 1971, Donnenworth & Foa, 1974 prema Hatfield, Utne & Traupmann, 1979).

Bračni partneri procenjuju atraktivnost svog odnosa pomoću subjektivne mere nagrada i troškova (dobitaka i gubitaka) vezanih za odnos, a zatim određuju neto dobit ostvarenu učešćem u bračnom odnosu (Nakonezny & Denton, 2008). Ulaganje u romantičnu vezu razmenom resursa uslov je za stvaranje i održavanje odnosa (Blau, 1964). Kada se svaki od partnera trudi da pruži zadovoljstvo drugom partneru i pokaže požrtvovanje, kako bi se uspostavila kvalitetna veza, to dovodi do povećanja nivoa privlačnosti, međuzavisnosti, zadovoljstva, ljubavi, kao i želje za jačanjem vezanosti jedno za drugo i želje za jačanjem odnosa (Blau, 1964).

Na osnovu Teorije socijalne razmene, Luis i Spanier zaključuju da što je veća korist od bračne interakcije, veći je i doživljaj kvaliteta braka (Lewis & Spanier, 1979). Korist od bračne interakcije uključuje aspekte poput emocionalnog zadovoljenja kao izraza ljubavi, poštovanja i ohrabrivanja između supružnika, ljubavnog i seksualnog zadovoljenja i ravnopravnog odnosa (Lewis & Spanier, 1979).

Najvažnija pretpostavka Teorije socijalne razmene u kontekstu bračnih odnosa je da će bračni partneri doživljaj kvaliteta braka procenjivati na osnovu percepcije dobitaka i gubitaka u braku na različitim dimenzijama (Lewis & Spanier, 1979). Ishod bračne razmene procenjuje se na osnovu prethodnog iskustva i dovodi do partnerove kognitivne procene i percepcije njegove dobrobiti (Nakonezny & Denton, 2008). Teorija socijalne razmene nudi koristan okvir za razumevanje kognitivnih procesa koje osobe koriste za procenu zadovoljstva brakom i za određivanje da li će ostati u braku ili ne (English, 1997). Na primer, procenjeni troškovi koji mogu biti operacionalizovani preko fizičkog ili emocionalnog nasilja, neverstva ili konflikata, prisiljavaju pojedinca da zauzme položaj praćen odbojnošću, odbacivanjem, sramotom, anksioznošću, nemoći ili nepoverenjem, i vode ka smanjenju zadovoljstva odnosom i odluci da se taj odnos napusti (English, 1997).

Značajan doprinos primeni Teorije socijalne razmene u proučavanju bračnih odnosa čini istraživački rad Rusbolta, koji je testirao model ulaganja u kontekstu bračnih odnosa (Rusbult, 1980; Rusbult, 1983; Rusbult, Johnson & Morrow, 1986). Model ulaganja razlikuje dve važne karakteristike odnosa: zadovoljstvo i posvećenost. Pojedinci su zadovoljniji svojim odnosima u meri u kojoj imaju veće nagrade i manje troškove. Ukoliko su zadovoljniji onim što dobijaju, time su i posvećeniji vezi. U okviru istraživanja Rusbolta utvrđeno je da su na početku veze parovi više fokusirani na nagrade nego na troškove, a da su troškovi vremenom postajali sve važniji. Zadovoljstvo odnosom značajno se smanjuje za one koji procenjuju da su njihovi troškovi i ulaganja veći od nagrade stečene vezom (Rusbult, 1983).

2.4.2. Teorija jednakosti

Teorija jednakosti je teorija socijalne pravde i polazi od toga da je reciprocitet u međuljudskim odnosima temelj ljudskog društvenog života. Ova teorija, koja je proširenje Teorije socijalne razmene, nastaje u trenutku u kome se fokus društvene rasprave pomera na pitanja redefinisanja pogleda na rodne uloge, partnersku moć i brak (Hatfield & Rapson, 2011). Ova teorija je nastala na pokušaju da se integrišu uvidi i saznanja iz kognitivne, psihoanalitičke i teorije socijalne razmene (Hatfield, Utne & Traupmann, 1979). Prvobitno je korišćena u ekonomiji, da bi zatim našla primenu u sociologiji i psihologiji. Teorija jednakosti je nastala na temelju proučavanja odnosa između zaposlenih i poslodavca, a kasnije za objašnjenje raznih drugih odnosa kao što su odnos između učinioca i žrtve, između kolega, između onoga koji prima i daje pomoć, prijateljskog odnosa, ali i odnosa između bračnih partnera (Buunk & Mutsaers, 1999).

Teorija jednakosti je često korišćena za proučavanje bračne dinamike (Davidson, 1984; Prins, Buunk & Van Yperen, 1993; Kulik, 2002; Frisco & Villiams, 2003; Joyner, 2009) i pruža pogodan metod za ispitivanje partnerskih i bračnih odnosa (Hatfield, Utne & Traupmann, 1979). Prema ovoj teoriji bračni parovi koji procenjuju da je odnos troškova i nagrada podjednak i

pravedan će biti zadovoljniji svojim brakom (Walster, Walster & Berscheid, 1978; Hatfield, Utne & Traupmann, 1979) i samim tim doživljaj kvaliteta braka kod njih će biti viši. Dakle, u njenoj osnovi leži ideja da ljudi u braku koriste princip pravednosti u sagledavanju bračnog odnosa (Hatfield & Rapson, 2011). Partneri procenjuju koliko oni ulažu i dobijaju u braku i koliko ulaže i dobija njihov partner (Walster, Walster & Berscheid, 1978; Larson, Hammond & Harper, 1998).

Walster i saradnici (Walster, Walster & Berscheid, 1978) postuliraju četiri osnovna principa teorije jednakosti:

- I. Muškarci i žene u partnerskom odnosu pokušavaju da maksimizuju dobit iz partnerske veze.
- II. Društvo, međutim, ima interes da ubedi partnere da teže pravednosti i jednakosti u braku.
- III. S obzirom na društvene pritiske, bračni partneri su najzadovoljniji u vezi kada doživljavaju da u podjednako meri daju i dobijaju, odnosno kada percipiraju da postoji jednakost i ravnopravnost.
- IV. Ljudi u neravnopravnom odnosu (bez obzira da li procenjuju da više dobijaju u vezi od partnera ili manje) biće izloženi distresu dokle god se ne upostavi jednakost.

Prema osnovnom postulatu teorije jednakosti partneri su najzadovoljniji u odnosu koji se percipira kao jednak i pravedan. To podrazumeva da partneri percipiraju da podjednako dobijaju i daju u odnosima (Walster, Walster & Berscheid, 1978; Hatfield, Utne & Traupmann, 1979; Hatfield et al., 1982). Svaki od partnera procenjuje koliko daje i dobija od odnosa, kao i koliko njegov partner daje i dobija. Ukoliko je procena da je odnos dobijanja i davanja podjednak partner smatra da je pravedan što vodi višem doživljaju kvaliteta braka. Prema teoriji jednakosti procena je u oku onoga koji procenjuje i koliko je pravičan odnos zavisi od njene/njegove procene vrednosti i relevantnosti uloga i rezultata (Hatfield, Utne & Traupmann, 1979). Ako različiti posmatrači nekog odnosa različito procenjuju doprinose i ishode, verovatno je da će oni pokazati neslaganje u vezi sa tim da li je određen odnos pravedan i jednak ili ne. Hatfield i saradnici daju dobar primer da ako je žena usredsređena na činjenicu da je zaposlena, ali i zadužena za održavanje kuće i brigu o deci i da nema vremena ni za sebe ni za partnera, može osećati da su njeni relativni dobitci izuzetno niski i imaće drugačiju percepciju od muža koji je možda usredsređen na druge aspekte braka i života (Hatfield, Utne & Traupmann, 1979).

Procena dobijanja i davanja vrši se na važnim resursima kao što su ljubav, seks, novac, itd. (Larson, Hammond & Harper, 1998). Rezultat procene isplativosti bračne veze od strane svakog partnera određuje tok i doživljaj njihovog odnosa i bračni partneri su uključeni u neprekidan proces procene dobitaka i gubitaka (Larson, Hammond & Harper, 1998). Prema nekim autorima parovi imaju sopstvenu „formulu“ za percepciju doživljaja kvaliteta braka koja se temelji na percepciji dobitaka u bračnoj relaciji (Berg-Cross, 2000) i imaju očekivanja kakve resurse treba da dobiju od partnera i ta se očekivanja menjaju tokom vremena. Posledica učešća u neravnopravnom odnosu može imati dva oblika. Percepcija da su njihovi dobitci manji od dobitaka njihovih partnera stvara distres i osećanje zakinutosti. S druge strane, procena da su dobitci veći nego kod njihovih partnera može voditi do osećanja krivice ili sramote. Stoga je percepcija o podjednakim dobitcima ono što vodi osećanju zadovoljstva u partnerskoj zajednici (Larson, Hammond & Harper, 1998). Teoretičari jednakosti takođe tvrde da pojedinci pokušavaju da uravnoteže svoje doprinose i nagrade u međuljudskim odnosima; oni koji se u tom pogledu osećaju uspešnije imaju veće psihološko blagostanje i bolje zdravlje od onih koji su manje uspešni (videti u Paleari, Regalia & Fincham, 2011).

Potrebno je napraviti razliku između stvarne i psihološke jednakosti. Bračni partneri mogu uzimati prilikom procene u obzir psihološku jednakost u odnosu, zanemarujući stvarnu situaciju i mogu da ubede sebe da je nepravedan i nejednak odnos u stvari pravedan i jednak (Hatfield, Utne & Traupmann, 1979).

Autori koji su se bavili ispitivanjem kvaliteta braka u okviru teorije jednakosti nastojali su da prošire teoriju razmatrajući različita teorijska pitanja koja su ostala otvorena: na koji način bračni partneri procenjuju dobit iz bračne relacije i u kakvoj je vezi procenjena dobit sa doživljajem kvaliteta braka, da li se ta dobit odnosi samo na percepciju jednakosti ili na druge domene braka, i

da li im je percepcija jednakosti važnija od lične dobiti (Davidson, 1984; Van Yperen & Buunk, 1990; DeMaris, 2010; Hatfield & Rapson, 2011). Primera radi, DeMaris je primenio teoriju jednakosti ispitujući višedimenzionalnu prirodu odnosa koji utiču na percepciju pravičnosti kućnih poslova, dugoročnu bračnu stabilnost i bračni kvalitet (DeMaris & Longmore, 1996; DeMaris, 2007; DeMaris, 2010; DeMaris, Mahoney & Pargament, 2010).

Prema teoriji jednakosti bračnim partnerima je važnije koliko oni dobijaju, nego njihovi partneri i važnije im je da li su oni zakinuti u odnosu, nego njihov bračni partner (Utne et al., 1984; Van Yperen & Buunk, 1990). To nastojanje bračnih partnera da uvećaju dobit nije u koliziji sa težnjom ka jednakosti i pravednosti u braku. Postoje značajni dokazi da je visok nivo nagrade (koji prevazilazi troškove) važniji pojedinačni prediktor zadovoljstva odnosom od jednakosti (videti u Huić, Kamenov & Jelić, 2012). Ovu tvrdnju potkrepljuju podaci istraživanjima koji pokazuju da su oni koji imaju percepciju da dobijaju više u braku zadovoljniji brakom, nego oni koji imaju percepciju da dobijaju manje (Buunk & Mutsaers, 1999). Zanimljivo je to da u početnim fazama braka bračni partneri opažaju odnos kao ravnopravniji, nego u kasnijim fazama braka (Van Yperen & Buunk, 1990).

Koristeći se prvim principom teorije jednakosti može se pretpostaviti da bračni partneri procenjuju dobit u različitim domenima braka i da od te procene zavisi koliko su oni zadovoljni bračnom relacijom i kakav je njihov doživljaj kvaliteta braka (Van Yperen & Buunk, 1990). Autori su utvrdili da nastojanje supružnika da povećaju dobit zavisi od mnogih faktora poput ličnosti, interpersonalnog odnosa, faze životnog ciklusa i kulture kojoj pripadaju (DeMaris, 2010; Hatfield & Rapson, 2011).

Prema Ruzboltu (Rusbult, 1983) nagrade na različitim dimenzijama i aspektima braka utiču na povećanje zadovoljstva u bračnom odnosu. Istraživači koji su se bavili proučavanjem kvaliteta bračne relacije u svetlu teorije jednakosti su utvrdili da partneri vrše procenu dobiti na resursima iz domena bračne interakcije poput ljubavi (Wilcox & Nock, 2006; Hatfield & Rapson, 2011), razumevanja, podrške i poverenja (Čubela Adorić, 2006), rešavanja konflikata (Counts, 2003), pravednosti (Frisco & Williams, 2003) i seksualnog zadovoljstva (Berg-Cross, 2000; Hatfield & Rapson, 2011). Ukoliko su bračni partneri zadovoljni onim što dobijaju vezano za ove resurse, onda je i njihov doživljaj kvaliteta braka viši.

Neki autori ističu da se teorija jednakosti u najvećoj meri može primeniti u individualističkim društvima, dok je njena primena u kolektivističkim društvima upitna (videti u Hatfield & Rapson, 2011). U različitim kulturama različito se procenjuju dobiti i gubici na dimenzijama braka i bračni partneri različito reaguju na procenu jednakosti/nejednakosti.

2.4.3. Porodična razvojna teorija

Porodična razvojna teorija je jedna od prvih teorija koja se isključivo fokusirala na proučavanje porodice (Duvall, 1988). Proizašla je iz perspektive sociologije porodice, ljudskog razvoja i sistemskog pristupa u porodičnom kontekstu. Za razvoj ove teorije važne su i pretpostavke koje su izvučene iz simboličkog interakcionizma, strukturalnog funkcionalizma, sistemske teorije i teorije porodičnog života i krize (Mattessich & Hill, 1987).

Najznačajniji autori za etabliranje ove teorije su Ruben Hil i Evelin Duval. Istraživački rad ovih autora od 40-ih do 70-ih godina prošlog veka o razvojnim zadacima i izazovima tokom porodičnog životnog ciklusa pružio je osnovu za teorijsko proučavanje porodičnog razvoja, kao i za istraživanja i praksu (Martin, 2018). Ovaj teorijski pristup zasniva se na razgraničenju i analitičkom opisu glavnih prelaznih perioda ili kritičnih događaja (emocionalnih, psiholoških, relacijskih, bioloških i društvenih promena), koji karakterišu svakog člana porodice tokom njegovog/njenog životnog puta (Rago, 2016). U osnovi teorije su razvojne faze i kretanje porodice kroz faze koje utiču na nju u celini. Prelazni događaj može biti normativni krizni događaj poput ulaska u brak ili rođenja deteta, ili nenormativni, stresni događaj poput gubitka posla ili ozbiljne bolesti, a može biti kombinacija i normativnih i nenormativnih događaja (Markey, 2005).

Teorija porodičnog razvoja proučava način na koji porodica može preispitati svoje uobičajeno ponašanje i pronaći unutrašnje ili spoljne resurse, kako bi odgovorila na stresne i ponekad traumatične događaje koji prete njenoj ravnoteži i stabilnosti, da se transformiše i prilagodi novim uslovima života njenih članova (Falicov 1988 prema Rago, 2016). Porodična razvojna teorija stavlja naglasak na promeni, rastu i razvoju porodičnog sistema u određenom vremenskom sledu (Carter & McGoldrick, 2005). Prema njenim osnovnim pretpostavkama, porodica se tokom vremena razvija i menja na sličan način i njeni članovi obavljaju vremenski specifične razvojne zadatke koji su im postavljeni (Aldous, 1996). Ovi razvojni zadaci odnose se na odgovornost za rast koje porodica mora da postigne tokom svake faze razvoja i ispunjavaju biološke i društvene potrebe, kao i sopstvene težnje i vrednosti (Duvall, 1988). Prelazak na novu fazu obično prati neku vrstu krize, veliku ili malu. Svaki prelaz iz jedne u drugu fazu zahteva od bračnih supružnika da se prilagode, što može uticati na njihovu percepciju odnosa. Krize koje se javljaju tokom izvršavanja razvojnih zadataka u okviru svake faze i prelazi iz jedne faze u drugu utiču na odnos između bračnih partnera i na njihov doživljaj kvaliteta braka (Goldenberg & Goldenberg, 2004).

Osnovni bračni zadaci, poput upravljanja konfliktima i pokazivanja naklonosti, definisanja uloga u domaćinstvu, promena u broju i uzrastu dece i promena u profesionalnom statusu i ekonomskom blagostanju, postavljaju zahteve za bračni sistem i bračni odnos se pod uticajem ovih zadataka menja tokom vremena (English, 2002).

2.4.3.1. Porodični životni ciklus

U okviru porodične razvojne teorije brak i porodica se sagledavaju kroz koncept porodičnog životnog ciklusa (Walsh, 2003; Carter & McGoldrick, 2005). Koncept porodičnog životnog ciklusa je važan teorijski okvir za istraživanje porodičnih karakteristika i dinamike, i temelji se na teoriji porodičnog razvoja, opisujući razvojne trendove u porodičnom sistemu tokom vremena, uključujući individualne i porodične životne cikluse (Carter & McGoldrick, 2005). Prema ovom konceptu pojedinci i porodice napreduju kroz utvrđene faze razvoja koje zahtevaju organizacione i adaptacijske promene (Goldenberg & Goldenberg, 2004).

Ideja životnog ciklusa porodice bazirana je na više različitih teorijskih i empirijskih izvora. Iako je uobličena u ranim istraživanjima Hamiltona i radu Kirkpatricka u članku iz 1934. godine pod nazivom „Životni ciklus farmerske porodice”, a prvi model je predložen još 1903. godine (videti u Lawson, 1988), rodonačelnikom ovog koncepta smatra se Ruben Hil (Milić, 2007). Elementi i kategorije koncepta životnog ciklusa preuzete su iz: ruralne sociologije i demografije; teorije socijalnog sistema; teorije ljudskog razvoja od Frojda, preko Margaret Mid do Eriksona; interakcione teorije od Burgesa preko Duvala do Aldousa; teorije životnog toka (life course) ili životnog luka (life span) i teorije životnih kriza i životnih događaja (Milić, 2007).

Koncept porodičnog životnog ciklusa se kontinuirano koristi za proučavanje braka od 30-ih godina prošlog veka, pa sve do danas i jedan je od najkorišćenijih koncepata u društvenim naukama (O'Rand & Kreckler, 1990). Za to vreme veliki broj autora je nudio različite alternative ovog koncepta definišući koje faze ga čine i koji razvojni zadaci čine te faze (Sorokin, Zimmerman & Galpin, 1931, Kirkpatrick, Cowles & Tough, 1934, Loomis, 1936, Blackwell, 1942 prema Duvall, 1988; Lang, 1953, Bossard & Boll, 1955, Blood & Wolfe, 1960, Gurin et al., 1960, Pineo, 1961, Rodgers, 1962, Luckey, 1966, Paris & Luckey, 1966; Marlowe, 1968; Burr, 1970 prema Spanier, Lewis & Cole, 1975; Duvall, 1988; Carter & McGoldrick, 2005). Tokom godina korišćen je za objašnjenje različitih fenomena kao što su mentalno zdravlje, stabilnost braka, životno zadovoljstvo, partnerska moć, obrasci kupovine potrošača, itd.

Prema konceptu porodičnog životnog ciklusa razvoj u porodici i braku se odvija po uobičajenim obrascima koji su oblikovani različitim unutrašnjim i spoljašnjim zahtevima. Porodice se povremeno suočavaju sa krupnim zahtevima za promenama kao što su promene u sastavu porodice (rođenje deteta, razvod ili smrt člana porodice) ili promena autonomije unutar porodice (deca postaju adolescenti, povratak žene na posao posle porođaja, odlazak u penziju) (Dalos & Drejper, 2012). Duval je ideju modela individualnog porodičnog ciklusa proširio na ideju o

porodičnom ciklusu, a Hejljeva je prva navela implikacije ovog modela za praksu porodične terapije (Dalos & Drejper, 2012)

Koncept životnog ciklusa porodice koji se pojavio kao model promene i razvoja (Dalos & Drejper, 2012), koristi se u teoriji i istraživanjima, ne samo za ispitivanje i proćavanje porodićne dinamike, već i za ispitivanje i proućavanje braćnih odnosa. Kada se govori o porodici uvek se misli na brak, a kada se govori o braku gotovo uvek se misli na porodicu (Milić, 2007), i veliki broj istraživanja braka i braćnih odnosa sagledan je kroz prizmu porodićnog životnog ciklusa. Prema nekim autorima ulazak u brak moće predstavljati poćetak novog braćnog ciklusa koji kasnije teće paralelno sa porodićnim životnim ciklusima (Carter & McGoldrick, 2005), i samo se prvi stadijum porodićnog ciklusa (stadijum bez dece), moće posmatrati nezavisno kao braćni životni ciklus. Stoga, razvojne etape braka se ne mogu odvojiti od razvojnih etapa porodice.

Najveća zamerka koncepta porodićnog životnog ciklusa je pretpostavka o univerzalnosti stadijuma (faza) porodićnog životnog ciklusa (Derrick & Lehfelđ, 1980; Laszloffy, 2002). Vreme, zadaci, rituali, mehanizmi prevladavanja vezano za različite faze porodićnog životnog ciklusa zavise od kulture do kulture, kao i od subkulture do subkulture. Iako postoji mnogo sličnosti između porodica, korišćenje normativnog modela amerićke belaćke protestantske nuklearne porodice i njenog porodićnog životnog ciklusa vodi ka velikim greškama (Falicov, 1988 prema Laszloffy, 2002). Tradicionalni pogled na životni ciklus koji je prikazan u okviru ovog koncepta ne dozvoljava druge alternativne oblike partnerske zajednice (Derrick & Lehfelđ, 1980). Kritićari tradicionalnog modela su kasnije predlagali da se koncept porodićnog životnog ciklusa redefiniše, proširi i unapredi (Gilly & Enis, 2001; Carter & McGoldrick, 2005), kako bi se u obzir uzele promene sa kojima se suoćavaju brak i porodica u savremenom dobu, kao i kulturološke razlike koje postoje u savremenom svetu. Iako izloćen brojnim kritikama, koncept porodićnog životnog ciklusa se i dalje koristi u proućavanju braka i porodice, i moće da bude korisno teorijsko i empirijsko sredstvo za proućavanje braćnih odnosa (Kapinus & Johnson, 2003).

Najznaćajnji autori u proućavanju porodićnog životnog ciklusa predloćili su i najkorišćenije modele – Hilov model, Duvalov i model autorki Karter i MekGoldrik. Hil je predloćio osam faza porodićnog životnog ciklusa: a) novovenćani par bez dece; b) porodica sa detetom do 3 godine; c) porodica sa predškolskim detetom (najstarije 3-6 godina); d) porodica sa školskim detetom (najstarije 6-12 godina); e) porodica sa adolescentom (najstarije 13-20 godina); f) porodica „porinuća“; g) post-roditeľjska porodica („prazno gnezdo“); i h) ostarela porodica (Hill, 1986). Porodićni životni ciklus je, prema Duvalovom modelu, isto definisan preko osam razvojnih faza: (a) braćni par bez dece; (b) porodica sa novoroćenćetom (najstarije dete ima do 30 meseci); (c) porodica sa predškolskim detetom (najstarije dete od 2.5 do 6 godina); (d) porodica sa školskim detetom (najstarije od 6 do 13 godina); (e) porodica sa adolescentom (najstarije od 13 do 20 godina); (f) porodica „porinuća“ (od odlaska prvog deteta do odlaska poslednjeg deteta); (g) porodica „praznog gnezda“; i (h) ostarela porodica (od penzionisanja do smrti suprućznika) (Duvall & Miller, 1985). Jasno je da je ovaj model baziran na tradicionalnoj, nuklearnoj porodici i ne uzima u obzir one porodice ćiji životni ciklus karakterišu alternativne razvojne faze (parovi koji žive zajedno, ali nisu venćani, parovi bez dece, i razvedeni, samohrani roditelji). Pored ova dva modela, postoje i drugi modeli porodićnog životnog ciklusa, koji imaju više ili manje faza porodićnog ciklusa, ali u sućtini imaju iste razvojne zadatke kao i najkorišćeniji modeli (Wells & Gubar, 1966 prema Lawson, 1988).

U našem istraživanju koristili smo model porodićnog životnog ciklusa kojeg su predloćile Beti Karter i Monika MekGoldrik (Carter & McGoldrick, 2005). Ove autorke opisuju porodićni životni ciklus kroz zadatke i procese koji omogućavaju širenje, smanjenje i usklaćivanje sistema odnosa kako bi se omogućio ulazak, izlazak i razvoj ćlanova porodice na funkcionalan naćin. Ovaj model porodićnog životnog ciklusa je izabran jer u sebi integriše prethodne konceptualizacije i razvijan je i dopunjavan od strane autorki kroz nekoliko decenija, prilikom ćega su uzele u obzir kulturološke i promene u savremenom dobu. U knjizi „Prošireni životni ciklus porodice: Individualne, porodićne i drućstvene perspektive“ (The expended family life cycle: Individual, family and social perspectives), ovaj model je predstavljen kao osnova za proućavanje porodica u

savremenom dobu (Carter & McGoldrick, 2005) koji u sebe integriše i objašnjava promene sa kojima se suočava brak u savremenom dobu.

Predloženi model porodičnog životnog ciklusa sadrži 6 faza: 1) napuštanje porodice porekla: partnerski život; 2) novovenečani bračni par bez dece; 3) porodica sa malim detetom (tranzicija u roditeljstvo); 4) porodica sa adolescentom; 5) odlazak dece (faza porinuća ili faza „praznog gnezda”) i 6) ostarela porodica (Carter & McGoldrick, 2005).

Napuštanje porodice porekla: partnerski život

Prva faza porodičnog životnog ciklusa započinje odvajanjem odrasle osobe od porodice porekla i traje do ulaska u brak (Carter & McGoldrick, 2005). Osoba se na ovaj način odvaja od životnog ciklusa porodice porekla i započinje svoj porodični životni ciklus, odnosno životni ciklus porodice prokreacije. Dva najvažnija zadatka u prvoj fazi porodičnog životnog ciklusa su psihološko odvajanje i osamostaljivanje od porodice porekla i formiranje intimne partnerske veze, što vodi ka mogućnosti za formiranje porodice prokreacije. Distanciranje, fizičko i psihološko, od porodice porekla predstavlja jedan od nužnih preduslova za započinjanje novog životnog ciklusa i korak koji vodi ka napuštanju porodice porekla.

U ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa mlade osobe formulišu realne životne ciljeve, nastoje da emocionalno razreše šta će se uzeti od porodice porekla, a šta ne, i šta će stvoriti za sebe (Markey, 2005). U ovoj fazi osoba bira stil života, smer karijere i stvara značajne relacije i stiče odrasle prijatelje. Ovo je obično vreme kada pojedinci odlučuju da li će se venčati ili ne i sa kim će se venčati. Suživot sa partnerom predstavlja privremenu ili trajnu alternativu braku (Markey, 2005).

Novovenečani bračni par bez dece

U ovoj fazi novoformljena porodica se po prvi put sreće sa zadacima i problemima koji utiču na to kakva će veza biti i koliko dugo će trajati. Faza započinje zasnivanjem braka i obuhvata period do rođenja prvog deteta (Milojković, Srna & Mićović, 1997). Ovo je jedna od najsloženijih i najtežih faza u porodičnom životnom ciklusu, jer dolazi do spajanja dva pojedinca, ali i do promene dva porodična sistema (Carter & McGoldrick, 1988; Milojković, Srna & Mićović, 1997). Koliko teška i osetljiva može biti ova početna faza braka govore i podaci o tome da se najveći broj razvoda brakova dešava u prve tri godine braka, iako između supružnika postoji visok nivo osećanja ljubavi i intimnosti (Kreider, 2005; Kurdek, 1999).

U ovoj fazi dolazi do razvoja bračnog identiteta koji je udružen sa procesom uspostavljanja granica i sa razmenom osećanja i ponašanja unutar odnosa (Milojković, Srna & Mićović, 1997). Mladi bračni par u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa mora razviti rutine zajedničkog života koje se zasnivaju na realističnoj proceni snaga i slabosti, a ne na idealizovanim pogledima (ili međusobnim projekcijama), koji su bili osnova za njihov odnos tokom faze zabavljanja (Carr, 2006).

U ovoj fazi životnog ciklusa porodice, pred bračnim parom su dva ključna razvojna zadatka: formiranje sopstvene porodice (kroz formiranje bračne zajednice) i restrukturiranje odnosa i veza sa porodicom porekla i prijateljima (Carter & McGoldrick, 2005). U ovoj fazi bračni partneri uče da funkcionišu kao par i kako da uspostave granicu prema spolja (porodici porekla) i prema unutra (uspostavljanje načina komunikacije, uspostavljanje pravila u svakodnevnom funkcionisanju, itd.) (Milojković, Srna & Mićović, 1997). Pored toga, u ovoj fazi se strukturiraju i redefinišu (u odnosu na porodicu porekla) nova pravila, rituali i načini funkcionisanja (Carter & McGoldrick, 2005). Bračni partneri rade na utvrđivanju prirode svojih obaveza i određivanju da li su obaveze dovoljno opsežne da se održe postojanim, čak i ako su prvobitna očekivanja promenjena (Milojković, Srna & Mićović, 1997). Mladi bračni par je u tranziciji i njihovi obrasci interakcije mogu biti otvoreniji za uticaj i promenu (Hawley & Olson, 1995). Otežavajuća okolnost može biti to što postoji romantični pogled na ovu fazu braka od strane porodice i prijatelja, ali i bračnih partnera koji može dovesti do ignorisanja problema i do nemogućnosti uspostavljanja jasnih granica, što je jedan od najvažnijih

ciljeva. Ti problemi mogu biti vezani za društvena očekivanja, usamljenost, romantične razloge, intimnost, ekonomske razloge, pritisak od strane roditelja, individualna očekivanja i fantazije, itd. (Morris & Carter, 1999). U ovom stadijumu važno je ostvarivanje dovoljne ljubavi i uspostavljanje pogodnih obrazaca komunikacija između partnera (Milojković, Srna & Mićović, 1997).

Porodica sa malim detetom

Ovaj stadijum obuhvata period od rođenja deteta pa do ulaska deteta u adolescenciju. Karakteriše ga nova uloga za bračne partnere – roditeljstvo, koja je kritična i nosi nove izazove (Glade, Bean & Vira, 2005). Rođenje deteta je stresno i za majke i za očeve zbog značajnih životnih promena prelaska iz porodične dijade u trijadu (Fish, Stifler & Belsky, 1993 prema Hatton et al., 2010; Feeney et al., 2001; Le et al., 2016). Glavni zadaci u ovoj fazi odnose se na prilagođavanje novim ulogama, kako bi se napravio prostor za decu (Carr, 2006). Prelazak u ovu fazu zahteva da se odrasli pomere za jednu generaciju postajući oni koji vode brigu o mlađoj generaciji (Milojković, Srna & Mićović, 1997). Uspostavljanje roditeljskih uloga podrazumeva raspodelu osnovne brige, poslova i zaduženja, autoriteta i moći, i učešće u procesu vaspitavanja dece. Bračni partneri se susreću sa problemima koji se odnose na preuzimanje odgovornosti i nesposobnosti da se funkcioniše u roditeljskoj ulozi (Milojković, Srna & Mićović, 1997) i često nisu u stanju da se posvete sagledavanju svog odnosa, jer se više bave decom nego svojim odnosom.

Porodica sa adolescentom

Ovaj period počinje kada dete uđe u pubertet i traje do odlaska deteta iz kuće. Ovakvo određenje faze ne može se primenjivati u svim kulturama. Pre svega, u nekim kulturama, mladi svojim izborom ne odlaze od svojih roditelja ili pak nemaju materijalnih mogućnosti da odu od porodice porekla i zasnuju svoju porodicu, što je čest slučaj i u Srbiji. Hil i Duval su faze porodičnog životnog ciklusa operacionalizovali preko starosti najstarijeg deteta i porodica sa adolescentom je period kada je najstarije dete uzrasta od 13 do 20 godine. Ova faza u kojoj je jedno dete u adolescenciji najstresnija je od svih u razvojnem ciklusu porodice (Gecas & Seff, 1990), jer se porodica susreće sa velikim izazovima i predstavlja izuzetno složen i zahtevan stadijum za bračne parove (Carr, 2006). Porodica ulazi u novi proces reorganizacije i roditelji ne mogu više da zadrže potpuni autoritet (Milojković, Srna & Mićović, 1997). Razvoj potreba i zahteva adolescenata traži više fleksibilnosti nego bilo koji drugi deo porodičnog života i bračni par se suočava sa mogućnošću da njihov odnos ojača ili oslabi. Roditeljski odgovori zahtevaju adaptaciju bračnih odnosa (Milojković, Srna & Mićović, 1997).

U ovoj fazi životnog ciklusa porodice, pred bračnim parom su sledeći razvojni zadaci: promena odnosa između roditelja i deteta (dece) i dozvoljavanje adolescentu da pređe u novi sistem ravnopravnijeg odnosa ili da izađe iz njega; fokusiranje na bračni odnos i na pitanja vezana za karijeru u srednjim godinama; i briga o starijoj generaciji (Carter & McGoldrick, 2005). Kako se bračni par približava srednjim godinama, visok nivo stresa povezan sa višestrukim obavezama, ulogama i porodičnim promenama može štetno uticati na bračno zadovoljstvo.

Ulaskom dece u adolescenciju, odnosi između roditelja i dece zahtevaju prilagođavanje kako bi adolescenti mogli da razviju više autonomije. Adolescent u ovoj fazi formira sopstveni identitet, uspostavlja odnose sa članovima šire porodice i društva, otkriva i realizuje nove, ali i potvrđuje stare vrednosti. Ova faza se označava kao faza kumulativnog životnog stresa (Lazić, 2000). Pitanja intimnosti i seksualnog zadovoljstva u ovoj fazi utiču na kvalitet bračnog odnosa (Lodge & Umberson, 2012). Po ulasku bračnog para u srednje faze braka, nove i različite uloge mogu da okupiraju njihovu pažnju. Podizanje dece i briga o njihovom obrazovanju su možda najupadljivije i u velikoj meri utiču na brak i njegov kvalitet (Medling & McCarrey, 1981).

Odlazak dece (faza „napuštenog gnezda“)

Faza „napuštenog gnezda” je faza porodičnog životnog ciklusa tokom koje su sva deca odrasla i više ne žive kod kuće (Dennerstein, Dudley & Guthrie, 2002). Ova faza se može podvesti pod normativni i očekivani životni događaj, koji je i zajednički za većinu zapadnjačkih porodica (Hobdy et al., 2007), dok se kod porodica iz drugih kultura ne smatra očekivanim događajem u porodičnom životnom ciklusu (Carter & McGoldrick, 2005).

Ova faza je najduža faza u porodičnom životnog ciklusu (Markey, 2005) i počinje kada jedno ili više dece odluči da napusti dom. Ako su izbori odrasle dece koja napuštaju gnezdo kompatibilni sa vrednostima, očekivanjima i voljom roditelja, prelazak može biti relativno lak i prijatan (Carter & McGoldrick, 2005; Rago, 2016). Dolazi do uspostavljanja odnosa između roditelja i odrasle dece na osnovu uzajamnog priznavanja i poštovanja njihovih uloga. U ovoj fazi je neophodno restrukturisanje bračnih odnosa, pošto su roditeljske odgovornosti značajno redukovane (Milojković, Srna & Mićović, 1997) i može doći do obnavljanja bračnog odnosa kao dijade (Carter & McGoldrick, 2005). Kod pojedinih bračnih parova javlja se uzbuđenje zbog ponovnog života kao para, neki se odlučuju za izgradnju poverenja i „novog braka“, a neki se ne povežu i ostaju u braku iz navike (Markey, 2005) ili se odluče da napuste bračnu zajednicu.

Tokom ove faze, bračni partneri se suočavaju sa životom u paru, invaliditetom i smrću u porodicama porekla, kao i sa prilagođavanjem širenja porodice, ako njihova deca uđu u brak (Carr, 2006). Longitudinalne studije pokazuju da mnogi muškarci i žene u ovoj fazi postaju introspektivniji i preispituju svoju ulogu u porodici, svoju percepciju kvaliteta braka, kao i svoj odnos prema radu i karijeri. Jednakost i pravednost između bračnih partnera su važne teme za bračne partnere u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa (Peterson, 1990; Allen, Blieszner & Roberto, 2000). Kod muškaraca može doći do povećanog vrednovanja porodičnog života u odnosu na karijeru (Carr, 2006). U ovom stadijumu javljaju se dve glavne komponente promene uloga: bračni par može da dođe u situaciju da neguje roditelje i bračni par postaje baba i deda, što zahteva novo preuređivanje granica (Milojković, Srna & Mićović, 1997; Carter & McGoldrick, 2005).

Istraživanja doživljaja kvaliteta braka u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa su retka u svetu (Hagen & DeVries, 2004; Lachman, 2004), a pogotovo kod nas. Razlog leži u tome što je teško sprovesti longitudinalnu studiju koja bi obuhvatila kasnije faze porodičnog ciklusa. S obzirom na ekonomske i materijalne prilike i tradicionalni pogled na brak i porodicu kod nas, ova faza porodičnog životnog ciklusa nije često zastupljena. Iako postoji pozitivan trend da mladi po ulasku u brak odlaze od primarne porodice, još uvek u velikom broju slučajeva mladi bračni parovi žive sa porodicom jednog od supružnika, jer često nisu u materijalnoj mogućnosti da kupe ili iznajme stan, pa je ova faza „praznog gnezda” dosta manje zastupljena u Srbiji nego u svetu i prilično je teško sprovesti istraživanje koje se odnosi na ovu fazu. U nekim drugim kulturama, iako imaju materijalnih mogućnosti, mladi bračni parovi ostaju da žive sa porodicom porekla, i u takvim porodicama teško je ispitivati dijadni odnos između bračnih partnera jer su uloge drugačije nego što predviđa model porodičnog životnog ciklusa koji koristimo u ovom radu. Primera radi, dok su anglo-američke porodice poznate po tome što bi neodlazak njihove dece od njih smatrali kao neuspeh, s druge strane, italijanske porodice smatraju nesuepohom ukoliko njihova deca odu od njih (Hines et al., 2005).

Ostarela porodica

U poslednjoj fazi porodičnog životnog ciklusa, bračni partneri se suočavaju sa fiziološkim padom i približavanjem smrti, mogućom terminalnom bolešću i, na kraju, tugom (Carr, 2006). Ova faza životnog ciklusa nije bila često u fokusu istraživača koji su ispitivali kvalitet i zadovoljstvo vezom. Smanjenje ekonomskih prihoda i opadanje funkcionalnih sposobnosti dovodi stare ljude u zavisnu poziciju i mogu da utiču na percepciju bračnog odnosa (Markey, 2005). U ovoj fazi stari prihvataju da se njihova deca bave svojim porodicama i da su odgovorni za svoje životne odluke (Carter & McGoldrick, 2005). Bračni partneri redefinišu uloge u pogledu bavljenja kućnim

poslovima (Leopold & Skopek, 2015). Ostareli bračni par istražuje nove mogućnosti i nudi svoju podršku parovima srednje generacije, ali i ima očekivanja vezana za pomoć i podršku njihove dece u situacijama kada se suočavaju sa bolešću ili sa smrću bračnog partnera (Lin & Wu, 2014). U ovom procesu mlađa generacija treba da napravi prostor za mudrost i iskustvo starijih osoba. U poslednjoj fazi porodičnog životnog ciklusa stariji par se suočava sa realnošću fizičkog pada i sve je veća učestalost ozbiljnih bolesti i hospitalizacija. Značajni činilac za odnos bračnog para čini i penzionisanje jednog ili oba partnera (Markey, 2005). Glavni zadaci u ovoj fazi je da se izbore sa gubitkom partnera, da podržavaju partnera, brinu se o njemu i da se oslanjaju na njega (Milojković, Srna & Mićović, 1997; Carter & McGoldrick, 2005). U poslednjoj fazi bračni partneri se okreću jedno prema drugom, ali i prema sebi pripremajući se za smrt i nastojeći da razumeju svoj značaj i ulogu u porodičnom životnom ciklusu (Berg-Cross, 2000).

U fokusu našeg istraživanja bile su dve faze porodičnog životnog ciklusa: faza životnog ciklusa – *novovenčani bračni par bez dece* i faza porodičnog ciklusa – *porodica sa adolescentom*.

Ove dve faze porodičnog životnog ciklusa su izabrane iz nekoliko razloga. Prvo, pregled relevantne dostupne literature ukazuje na nedostatak istraživanja kod nas i u svetu koja se bave činionicima vezanim za doživljaj kvaliteta braka u ovim fazama porodičnog životnog ciklusa. Drugo, različiti razvojni zadaci u okviru ovih faza podrazumevaju da su različiti interpersonalni činioci značajni za doživljaj kvaliteta bračne relacije (Carter & McGoldrick, 2005). Treće, između ove dve faze postoji značajan vremenski razmak (najmanje 12 godina), što omogućava da se sagledaju najvažniji interpersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka kroz vreme. Četvrto, prema rezultatima različitih istraživanja, nivo doživljaja kvaliteta braka najviši je u porodičnoj fazi brak bez dece, a najniži u porodičnoj fazi *porodica sa adolescentom* (Anderson, Russell, & Schumm, 1983; Kurdek, 1999; VanLaningham, Johnson & Amato, 2001).

2.5. Doživljaj kvaliteta braka tokom porodičnog životnog ciklusa

U sprovedenim longitudinalnim istraživanjima ustanovljeno je da je na početku nivo doživljaja kvaliteta braka visok, da bi vremenom počeo da opada, u najnižoj tački stagnira, a počinje da raste nakon odlaska dece od kuće (Spanier, Lewis & Cole, 1975; Brubaker, 1990; Levenson, Carstensen & Gottman, 1993; Orbuch et al., 1996). Ovakve promene doživljaja kvaliteta braka tokom vremena su u obliku latiničnog slova „U“ (Glenn, 1990; Berardo, 1990; Keizer & Schenk, 2012). Međutim, ovakva pravilnost nije uočena u svim istraživanjima (Anderson, Russell & Schumm, 1983; Kamp Dush, Taylor & Kroeger, 2008) i pojedini istraživači su ove oprečne rezultate tumačili različitim načinima merenja kvaliteta braka, a „U“ kriva doživljaja kvaliteta braka tokom životnog ciklusa je prema njima zapravo metodološki artefakt (Vaillant & Vaillant, 1993; VanLaningham, Johnson & Amato, 2001). Ove različite interpretacije se dodatno komplikuju činjenicom da je mali broj longitudinalnih istraživanja u kojima su bračni parovi praćeni kroz poslednje faze porodičnog životnog ciklusa i da je pretpostavka konstruisana i na osnovu većeg broja istraživanja transverzalnog tipa. Primera radi, podaci iz nekih istraživanja u kojima je dobijen krivolinijski odnos između bračne prilagođenosti i faza porodičnog životnog ciklusa, dobijeni su na osnovu praćenja parova u prvih 20 godina bračnog života (English, 2002).

Opadanje nivoa doživljaja kvaliteta braka tokom godina, neki autori tumače opadanjem pozitivnih emotivnih razmena. U istraživanju autorki Mihić i Jestrović uočeno je da pozitivna emotivna razmena kontinuirano opada i najniža je u fazi porodice koja stari (Mihić & Jestrović, 2016). Na osnovu rezultata istraživanja zaključuju da parovi u našoj zemlji vrlo brzo usvoje obrazac ponašanja u kojima pozitivna razmena izostaje, a kasnije nemaju dovoljno kapaciteta da dovedu do

njenog porasta u fazi u kojoj je osnovni zadatak upravo ponovno usmeravanje na odnos i rad na njemu.

Istraživanja pokazuju da većina parova oseća relativno visok nivo zadovoljstva brakom u početnoj fazi braka. Iako je ulazak u brak jedna od najkompleksnijih i najtežih tranzicija životnog ciklusa, obično je romantiziran, partneri osećaju visok nivo partnerske sreće (Markey, 2005) i očekivano je da je kod njih nivo doživljaja kvaliteta braka visok. Istraživači koji su ispitivali percepciju parova o njihovom braku u ovoj fazi su došli do zanimljivih podataka. Novovenčani bračni parovi su optimistični u pogledu promene nivoa doživljaja kvaliteta braka i smatraju da će njihov ukupni osećaj prema vezi ostati isti ili se poboljšati vremenom, imaju pozitivnu interpretaciju svoje sadašnjosti i prošlosti, što utiče na visok doživljaj kvaliteta braka u ovoj fazi, ali ih uverenje ne štiti od pada nivoa doživljaja kvaliteta braka u kasnijim fazama (Lavner, Karney & Bradbury, 2013). Štaviše, ispitanici koji su imali uverenje da će nivo doživljaja kvaliteta brakom rasti vremenom, su imali najveći pad nivoa doživljaja kvaliteta braka kasnije (Lavner, Karney & Bradbury, 2013). Na početku braka partneri imaju pozitivna očekivanja od braka što je povezano sa višim nivoom doživljaja kvaliteta braka, ali i sa padom nivoa kasnije, zbog neispunjenih očekivanja (McNulty & Karney, 2004).

Veliki broj istraživanja pokazao je da do pada nivoa bračnog zadovoljstva i doživljaja kvaliteta braka dolazi nakon rođenja deteta (Kotler, 1985; Wallace & Gotlib, 1990; Glenn, 1990; Belsky & Rovine, 1990; Cowan & Cowan, 1992; Kurdek, 1998a; Shapiro, Gottman & Carrère, 2000; Gottman & Notarius, 2002; Twenge, Campbell & Foster, 2003; Keizer & Schenk, 2012), ali do pada nivoa doživljaja kvaliteta braka dolazi i kod partnera koji nemaju decu (Lawrence et al., 2008a). Pojedini autori navode da do pada dolazi zbog promena u intimnim bračnim procesima (O'Brien & Peyton, 2002), ali i da na pad utiču i drugi faktori, posebno ekonomski (Pollmann-Schult, 2014), iskustva stečena u drugim odnosima (Hatton et al., 2010) i stavovi vezani za tradicionalne uloge (Helms-Erikson, 2001). Rezultati jednog longitudinalnog istraživanja pokazali su da je prelazak na roditeljstvo rezultirao padom pozitivnih osećanja prema bračnom odnosu, padom zadovoljstva, seksualne bliskosti i povećanjem konflikata između bračnih partnera. Žene su prijavile pad osećanja emocionalne intimnosti i one koje ne prihvataju tradicionalne rodne uloge bile su nezadovoljnije kvalitetom braka (Hackel & Ruble, 1992).

Doživljaj kvaliteta braka se dodatno smanjuje u fazi kada je porodica sa malom decom (uzrast dece od 1 do 5 godina) (Carlson et al., 2011). Supružnici u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa daju bračnoj ulozi manji prioritet, nego ulozi roditelja, i interakcije između njih su slabije. Roditeljstvo zahteva promenu uloga i povećavanje obaveza, a napor koji se ulaže može imati važan uticaj na pad bračnog kvaliteta (Miller, 1976). Angažovanje roditelja oko dece i posebno različite rodne uloge mogu umanjiti vreme i energiju koja je na raspolaganju partnerima za negovanje bračnih odnosa i vodi ka umanjenju bračnog kvaliteta (Cowan & Cowan, 1995). U fazi kada je dete malo „roditeljski stres” koji je proizvod novih zadataka vodi ka umanjenju doživljaja kvaliteta braka (Lavee, Sharlin & Katz, 1996). Zadovoljstvo roditeljstvom je povezano sa percipiranim bračnim kvalitetom, i kod roditelja koji nisu zadovoljni roditeljstvom u ovoj fazi niži je i nivo doživljaja kvaliteta braka (Rogers & White, 1998 prema Demo & Cox, 2000).

Nivo doživljaja kvaliteta braka nastavlja da opada i u fazi porodičnog životnog ciklusa u kojoj je barem jedno dete u adolescenciji (uzrast jednog deteta od 12 do 19 godina). U ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa konflikti između adolescenata i roditelja su česti i oni utiču i na partnerski odnos (Shagle & Barber, 1993; Carter & McGoldrick, 2005). Rezultati istraživanja pokazuju da, u ovoj fazi, socio-ekonomski faktori i crte ličnosti igraju malu ulogu i da kvalitet braka zavisi od interpersonalnih faktora (podrške, percepcije jednakosti) i međusobne interakcije bračnih partnera (Schmitt, Kliegel & Shapiro, 2007). Prema nekim autorima zadovoljstvo brakom je u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa najniže (Anderson, Russell, & Schumm, 1983).

Kada deca odu od kuće, prema nekim autorima, dolazi do porasta bračnog zadovoljstva (Gorchoff, John & Helson, 2008). S druge strane, pre mišljenju nekih autora, u ovoj životnoj fazi bračni partneri se suočavaju sa mogućnošću penzionisanja što može da utiče i na pad kvaliteta braka

jer dolazi do promena uloga (Myers & Booth, 1996; Moen, Kim & Hofmeister, 2001; Kaufman & Taniguchi, 2006).

U literaturi postoji malo istraživanja koja za cilj imaju izučavanje kvaliteta braka i bračne prilagođenosti ostarele porodice (Lamber-Shute & Fruhauf, 2011), a ona pokazuju da, nakon opadanja bračnog zadovoljstva u srednjoj životnoj dobi, dolazi do pozitivnog povećanja istog u starosti (Glenn, 1990; Carstensen, Gottman & Levenson, 1995). U istraživanju Levensona i saradnika, pokazalo se da je, u poređenju sa sredovečnim bračnim parovima, kod starijih bračnih partnera a) smanjena mogućnost sukoba i veći je potencijal za uživanje u nekoliko oblasti, (b) podjednak je nivo ukupnog mentalnog i fizičkog zdravlja, i (c) skoro da nema rodni razlika u izvoru zadovoljstva relacijom (Levenson, Carstensen & Gottman, 1993).

U istraživanjima kod nas ustanovljeno je da zadovoljstvo bračnom relacijom, ali i doživljeni kvalitet intimnih bračnih procesa poput seksualne razmene, zajedničkog slobodnog vremena i načina pokazivanja ljubavi, značajno pada u fazi porodice sa odraslim potomkom i porodice koja stari (videti u Šakotić-Kurbalija et al., 2017). Kvalitet braka u fazi ostarele porodice, ali i u drugim fazama porodičnog životnog ciklusa zavisi i od stavova partnera prema tradicionalnim ulogama.

2.6. Doživljaj kvaliteta braka kod supružnika različitog pola

Istraživanja u svetu i kod nas pokazuju da bračni partneri u većini slučajeva izveštavaju o visokom nivou doživljaja kvaliteta braka. U jednom istraživanju u SAD na manjim uzorcima, pokazalo se da je samo 20% ispitanika u neskladnim odnosima (Beach et al., 2005). U drugom istraživanju dobijeno je da nešto manje od 40% ispitanika procenilo svoj odnos kao visoko kvalitetan, a nešto više od 40% je u odnosima „srednjeg“ kvaliteta (Kamp Dush, Taylor & Kroeger, 2008). U istraživanjima kod nas utvrđeno je da su partneri generalno zadovoljni svojim odnosom (Tošić, 2011) i da su indikatori bračnog zadovoljstva značajno pomereni u smeru iskazivanja umereno visokog zadovoljstva (Krstić, Zotović & Mihić, 2012; Šakotić-Kurbalija, 2013; Šakotić-Kurbalija et al., 2017; Trifunović, Šakotić-Kurbalija & Kurbalija, 2017). Mada je bilo i istraživanja u kojima je utvrđeno da je nivo doživljaja kvaliteta braka prosečan, do ispod prosečan (Mihić, 2010). U jednom istraživanju u svetu u kome je ispitivan nivo bračne sreće i kvaliteta braka kod bračnih partnera iz dva različita uzorka bračnih partnera (jedan uzorak su bili bračni partneri ispitani 1980. godine, a drugi bračni partneri ispitani 2000. godine), utvrđeno je da je nivo kvaliteta bračne sreće i kvaliteta braka sličan, na osnovu čega je zaključeno da nije došlo ni do pada ni do rasta nivo doživljaja kvaliteta braka tokom vremena (Amato et al., 2003).

Kada je reč o razlikama između muškaraca i žena u nivou doživljaja kvaliteta braka kod nas i u svetu dobijeni su različiti rezultati. U istraživanjima u svetu utvrđeno je da muškarci osećaju veće bračno zadovoljstvo (Fowers, 1991; Amato et al., 2003; Jose & Alfons, 2007; Huić, Kamenov & Jelić, 2012; Jakson et al., 2014), u nekim da su žene te koje su zadovoljnije brakom (Kurdek, 1992; Newton & Kiecolt-Glaser, 1995; Sabourin, Valois & Lussier, 2005), u nekim da nema razlike (Levenson, Carstensen, & Gottman, 1993; Vangelisti & Daly, 1997; Clements & Swensen, 2000; Dew & Wilcox, 2011) ili da su razlike male (Amato et al., 2007). U istraživanjima kod nas je utvrđeno da su muškarci zadovoljniji bračnom relacijom (Krstić, Zotović & Mihić, 2012; Mihić & Filipović, 2012; Zajić & Živković, 2014), a da žene u svakoj narednoj bračnoj fazi percipiraju svoj bračni odnos manje kvalitetnim (Šakotić-Kurbalija, 2013). Međutim, u jednom istraživanju kod nas nije utvrđena statistički značajna razlika u kvalitetu braka s obzirom na pol ispitanika (Minić, Jaredić & Kolić, 2016)

U nekim istraživanjima je zaključeno da upravo pad bračnog zadovoljstva kod žena utiče na percepciju smanjenja kvaliteta bračnog odnosa kod muškaraca (Waldorn & Routh, 1981; Shapiro, Gottman & Carrère, 2000 prema Šakotić-Kurbalija, 2013). Rezultati istraživanja ukazuju da se žene, u poređenju sa muškarcima, češće žale na probleme u braku i da uočavaju više bračnih problema (Amato & Rodgers, 1997 prema Šakotić-Kurbalija, 2013).

Pad nivoa bračnog kvaliteta u fazi kada bračni par dobije dete veći je kod žena nego kod muškaraca (Twenge, Campbell & Foster, 2003; Lawrence et al., 2008a). Žene su u većoj meri

angažovane oko kuće i brige o deci, i doživljavaju veće opterećenje prilikom prelaska na roditeljstvo. Mnoge žene očekuju da će podela rada biti pravednija i ravnopravnija nakon porođaja i neispunjenje ovakvih očekivanja povezano je sa nižim nivoom doživljaja kvaliteta braka (Goldberg & Perry-Jenkins, 2004; Perry-Jenkins & Claxton, 2011). Smanjenje zadovoljstva brakom kod mladih majki može se pripisati smanjenju kvaliteta vremena koje provode sa muževima i povećanju percepcije nepravednosti u kućnim poslovima (Dew & Wilcox, 2011). Prelazak na roditeljstvo dovodi do povećane tradicionalizacije porodičnih uloga, gde se žene više fokusiraju na domaće zadatke, manje se fokusiraju na posao izvan kuće i postaju više finansijski zavisne od svojih muževa. Mnoge žene mogu doživeti takve promene kao restriktivne i nepravedne, posebno zato što su istraživanja pokazala da su supruge srećnije kada dele kućne poslove i brigu o deci sa svojim muževima (Amato et al., 2003). Do sličnih podataka došli su Mihić i Filipović (Mihić & Filipović, 2012). Rezultati njihovog istraživanja ukazuju na veće bračno zadovoljstvo osoba muškog roda i na postojanje tradicionalne podela posla.

Razlike u doživljaju kvaliteta braka između muškaraca i žena mogu se objasniti preko osnovnih principa teorije jednakosti. Prema osnovnim principima ove teorije ljudi se osećaju dobro u odnosima koje percipiraju kao pravednim i jednakim, a nezadovoljno ako percipiraju da je odnos neravnan. Percepcija pravednosti i jednakosti u bračnim odnosima zavisi, između ostalog, od razlika u moći i rodnih uloga (Gray-Little & Burks, 1983, Huston, 1983, Whisman & Jacobson 1989 prema Fowers, 1991; Sanchez & Kane, 1996; DeMaris & Longmore, 1996; Rogers & Amato, 2000; DeMaris, 2010). Percepcija rodne ravnopravnosti je važan faktor u određivanju bračnog zadovoljstva žena i percepcija društvene jednakosti u bračnim vezama presudna je za percepciju zadovoljstva u braku. Ako postoji osećaj nejednakog doprinosa braku, žene mogu da dožive niže bračno zadovoljstvo, bez obzira na trajanje braka (Rogers & Amato, 2000; Kulik, 2002; DeMaris, 2010). Nesklad u stavovima prema rodnoj ravnopravnosti i rodnim ulogama ima značajnog uticaja na percepciju zadovoljstva odnosom kod žena. Podređena uloga žena u braku, koja se ogleda u nejednakoj kontroli porodičnog budžeta, većem riziku od porodičnog nasilja i tradicionalni stavovi u pogledu seksualnog ponašanja, vode ka nižem nivou doživljaja kvaliteta braka (Finlay & Clarke, 2003, Walker & Thompson, 1995 prema Jakson et al., 2014). S druge strane, utvrđeno je da tradicionalni stavovi o rodnim ulogama kod muškarca povećavaju zadovoljstvo brakom (Keizer & Komter, 2015).

Za žene, više nego za muškarce, zadovoljavajući bračni odnosi su centralni za njihovu dobrobit (Newton & Kiecolt-Glaser, 1995; Sprecher, 2001), i s obzirom da su njihove veštine sagledavanja intimnih odnosa razvijenije nego kod muškaraca, one se mogu češće osećati zakinutim nego muškarci i da, samim tim, doživljaj kvaliteta braka kod njih bude na nižem nivou (Davidson, 1984; VanYperen & Buunk, 1990; Peterson, 1990; Buunk & VanYperen, 1991). Ove razlike mogu biti rezultat toga što supruge više odgovaraju na neposredan kontekst nego muževi i činjenici da su žene obično pažljivije prema suptilnim detaljima međuljudske interakcije, dok su muževi često manje osetljivi (Acitelli, 1992; Carels & Baucom, 1999).

Jednakost između partnera ne mora nužno da bude u svim aspektima zajedničkog života, već treba da bude percipirana kao jednaka, bez obzira što jedan od bračnih partnera može više da se angažuje u nekom aspektu (npr. briga o deci, kućni poslovi, plaćeni rad) (DeMaris & Longmore, 1996). Prema nekim autorima koji su primenili teoriju jednakosti na proučavanje bračnih odnosa, percepcija da „daju više“ u braku (na osnovu subjektivne procene), a samim tim i percepcija neravnopravnosti je verovatnija kod žena nego muškaraca tokom celog bračnog života (DeMaris, 2010). Takva neravnoteža stvara psihološki distres koji umanjuje doživljaj kvaliteta braka (Hatfield, Rapson & Aumer-Ryan, 2008). Žene se u većoj meri, nego muškarci, bave procenom dobitaka i gubitaka i interakcijom (Acitelli & Young, 1996) i procena da u braku više daju nego što dobijaju deluje negativnije na njih nego na muškarce (DeMaris, 2010). Pored toga, emocionalni karakter braka je posebno istaknuta determinanta za doživljaj kvaliteta braka žene (Wilkie, Ferree & Ratcliff, 1998) i može se pretpostaviti da su za ženin doživljaj kvaliteta braka važniji interpersonalni činioci poput osećanja ljubavi, podrške, pravednosti i jednakosti, nego za muškarčev doživljaj braka. Prema nekim autorima, žene izgrađuju sliku o sebi na osnovu odnosa sa partnerom,

osetljivije su na emocionalne promene, češće razmišljaju o partnerskim odnosima i registruju svaku, promenu koja narušava njihov doživljaj kvaliteta braka (Kiecolt-Glaser & Newton, 2001).

2.7. Činioci doživljaja kvaliteta braka

Karnej i Brodberi su u meta-analizi istraživanja koja su se bavila bračnim odnosima došli do brojke od 200 varijabli koje su bile dovođene u vezu sa doživljajem kvaliteta braka ili nekim njegovim aspektom (Karney & Bradbury, 1995). S obzirom na veliki broj činilaca kvaliteta braka autori su ih svrstavali u šire kategorije, nastojeći da ih tako kategorišu i sistematizuju.

Burges i Kotrel 30-ih godina prošlog veka navode sledeću listu činilaca koji utiču na bračnu prilagođenost i osećanje zadovoljstva u braku: rukovanje porodičnim finansijama; rekreacija; religioznost; pokazivanje naklonosti; prijatelji; intimnost; briga o deci; ponašanje za stolom; komunikacija; filozofija života; načini suočavanja sa zakonima; suprugov rad; deljenje poslova u domaćinstvu; i politika (Burgess & Cottrell, 1939 prema King, 1952). Burr (Burr, 1973) činioce svrstava u predbračne, socioekonomske i interpersonalne, a Čoi (Choi, 1987) u sociodemografske, instrumentalne i afektivne. Na osnovu pregleda literature o bračnom zadovoljstvu i kvalitetu braka, Larson i Holman činioce grupišu u tri kategorije: (a) kontekstualni faktori (tj. varijable porodičnog porekla, sociokulturni i sredinski faktori), (b) pojedinačne osobine i ponašanja i (c) bračna interakcija (Larson & Holman, 1994). Kurdek (1998b) je činioce doživljaja kvaliteta braka svrstao u pet kategorija: a) varijable koje predstavljaju intimne odnose među bračnim partnerima; b) autonomija bračnih partnera; c) raspodela moći među bračnim partnerima; d) način rešavanja konflikata među bračnim partnerima; i e) varijable socijalne okoline. Moris i Karter činioce doživljaja kvaliteta braka svrstavaju u dve kategorije: interpersonalne i intrapersonalne (Morris & Carter, 1999), a Brodberi i saradnici u: interpersonalne procese i mikrokontekst/makrokontekst (Bradbury et al., 2000). Almeida i saradnici (Almeida et al., 1998 prema Carter & McGoldrick, 2005) su činioce koji utiču na bračnu relaciju svrstali u osam dimenzija: ekonomija; emocije; odnos moći; fizička snaga; granice oko para (prijatelji, proširena porodica, posao, deca i religija); briga o deci; seksualnost i aktivnosti u slobodno vreme. Kada se pogledaju činioci koji ulaze u ove dimenzije, može se videti da su u 6 dimenzija razvrstani interpersonalni činioci, a da su u dve preostale dimenzije kontekstualni ili sredinski činioci. Bagvel činioce svrstava u četiri glavne kategorije: demografske; individualne; interpersonalne i spoljne (Bagwell, 2006). Čudina-Obradović i Obradović činioce doživljaja kvaliteta braka svrstavaju u 4 kategorije: predbračne karakteristike bračnih partnera; karakteristike braka; interpersonalne odnose u braku ili bračni procesi; i bračno okruženje (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Kategorizacijom činilaca doživljaj kvaliteta braka bavio se Olson sa saradnicima više od 30 godina. Na osnovu rezultata istraživanja Olson je činioce kvaliteta braka razvrstao u tri velike kategorije: intrapersonalni činioci (činioci poput osobina ličnosti, očekivanja i idealizacije, vrednosti, itd.); interpersonalni činioci (činioci poput komunikacije, rešavanja konflikata, seksualnog života, ljubavi, jednakosti, itd); i spoljni činioci (činioci poput uticaja rođaka, prijatelja, dece, roditeljstvo, novac, itd) (Fowers & Olson, 1989; Olson, Olson-Sigg & Larson, 2008; Olson et al., 2012).

Na osnovu svih ovih kategorizacija, činioci doživljaja kvaliteta braka mogu se smestiti u 4 velike kategorije: 1) sociodemografski činioci; 2) sredinski (spoljni) činioci; 3) intrapersonalni činioci; i 4) interpersonalni činioci.

2.7.1. Sociodemografski činioci doživljaja kvaliteta braka

Pored povezanosti pola i doživljaja kvaliteta braka, koji je detaljnije sagledan u delu rada koji se bavio doživljajem kvaliteta braka supružnika različitog pola, u mnogobrojnim istraživanjima utvrđena je veza i drugih sociodemografskih činilaca i doživljaja kvaliteta braka ili njegovih aspekata.

U istraživanjima je utvrđeno da je nivo obrazovanja supružnika pozitivno povezan sa bračnim zadovoljstvom (Choi & Marks, 2013), pogotovo kod žena (Kreager et al., 2013). U jednom

istraživanju kod nas pokazalo se da nema razlike u doživljaju kvaliteta braka zavisno od obrazovanja bračnih partnera i da čak ni velike razlike u stepenu obrazovanja između partnera ne dovode do razlika u doživljaju kvaliteta braka (Tošić, 2011).

Hardi i Lukas na osnovu rezultata istraživanja zaključuju da je ekonomski činilac veoma važan prediktor doživljaja kvaliteta braka, pogotovo za mlade parove, jer u velikoj meri utiče na javljanje konflikata u braku (Hardie & Lucas, 2010). Ekonomske poteškoće imaju negativno dejstvo na percepciju bračnih procesa i doživljaj kvaliteta braka (Kerkmann et al., 2000; Dakin & Vampler, 2008; Sardoğan & Karahan, 2005, Demiray, 2006, Güngör, 2007 prema Özbey, 2013; Helms et al., 2014; Masarik et al, 2016; Šakotić–Kurbalija, Trifunović & Kurbalija, 2017) i ekonomski stres dovodi do smanjenja nivoa doživljaja kvaliteta braka (Higginbotham & Felix, 2009; Tošić, 2011; Hardie, Geist & Lucas, 2014). Putanja kojom je loša materijalna i ekonomska situacija povezana sa smanjenjem nivoa doživljaja kvaliteta braka je sledeća: loše materijalne okolnosti povezane su sa ekonomskim stresom, koji je povezan sa povećanim distresom, a distres se negativno odražava na doživljaj kvaliteta braka (Kinnunen & Feldt, 2004).

Istraživanja ukazuju na vezu između zaposlenosti bračnih partnera i doživljaja kvaliteta braka (White & Keith, 1990; Blair, 1993; Hashmi, Khurshid & Hassan, 2007). U dijadama u kojima radi žena, a muž je nezaposlen niži je doživljaj kvaliteta braka partnera (Tošić & Todorović, 2011). Zaposlenost žene i ekonomska nezavisnost kao posledica njene zaposlenosti remete tradicionalne rodne uloge, umanjuju komplementarnost uloga supružnika i negativno deluje na kvalitet braka i bračnu stabilnost (Tošić & Todorović, 2011). Zaposlenost žene, pogotovo u fazi porodičnog ciklusa kada su deca mala, može voditi smanjenju zadovoljstva bračnim odnosom (Cron, 2001). Prema nekim autorima može doći do konflikata između bračnih partnera i do smanjenja nivoa doživljaja kvaliteta braka kada pokušavaju istovremeno da ispune zahteve za višestrukim ulogama (Netemeyer, McMurrian & Boles, 1996; Perrone & Worthington, 2001).

Iako je u istraživanjima utvrđeno da dobijanje dece negativno utiče na bračno zadovoljstvo, jer smanjuje interakciju među bračnim partnerima i dovodi do značajnih promena u bračnim ulogama (Glenn, 1990), nemogućnost imanja dece ima negativnog uticaja na doživljaj kvaliteta braka kod žene (Bali, Dhingra & Baru, 2010).

U istraživanjima je utvrđeno da je religioznost značajan činilac prilikom izbora partnera i donošenja odluke da se uđe u brak (McClendon, 2016), kao i za doživljaj kvaliteta braka (Hansen, 1987; Filsinger & Wilson, 1984; Yeganeh & Shaikhmahmoodi, 2013; David & Stafford, 2013). Filsinger i Wilson zaključuju da religioznost predstavlja bolji prediktor doživljaja kvaliteta braka nego socioekonomski faktori ili neke druge karakteristike porodice (Filsinger & Wilson, 1984). U mnogim ranijim istraživanjima utvrđeno je da je odnos između nivoa religioznosti i bračnog zadovoljstva pozitivno povezan, i da religiozni bračni parovi imaju srećniji i stabilniji bračni život (Sullivan, 2001).

Redosled braka je važan za doživljaj kvaliteta braka i istraživanja su pokazala da je nivo doživljaja kvaliteta braka viši u prvom braku i da žene imaju relativno niži nivo doživljaja kvaliteta braka u ponovnim brakovima (Booth & Edwards, 1992). Prema Glenu i saradnicima premlada dob pri ulasku u brak povezana je s bračnim problemima i niskim nivoom doživljaja kvaliteta braka (Glenn, Uecker & Love, 2010).

U istraživanjima je utvrđeno da kohabitacija pre braka utiče nepovoljno na doživljaj kvaliteta braka i bračnu stabilnost (Kamp Dush, Cohan & Amato, 2003). Predbračni zajednički život je činilac koji je značajan za kvalitet i zadovoljstvo u braku, ali i za druge karakteristike braka, jer su istraživanja pokazala da je povezan sa manjim bračnim zadovoljstvom, višim nivoom bračnog neslaganja, manje podržavajućeg ponašanja, manje pozitivnog rešavanja problema, više izveštaja o bračnim problemima i veće percipirane verovatnoće da će se brak završiti razvodom (DeMaris & Leslie, 1984, Booth & Johnson, 1988, Thomson & Colella, 1992, Amato & Booth, 1997, Cohan & Kleinbaum, 2002, prema Kamp Dush, Cohan & Amato, 2003). Partnerski odnos ili iskustvo zabavljanja, koji prethodi braku ima uticaja na doživljaj kvaliteta braka (Tucker & O'Grady, 2001; Jackson, 2009), jer tokom ovog perioda bračni partneri odigravaju razvojne zadatke koji su karakteristični za fazu braka u kojoj se od partnera u vezi očekuje isto on što se očekuje od partnera

u braku: da počnu sa definisanjem odnosa spolja i vani, i da rade na formiranju pravila koja će važiti u novouspostavljenoj zajednici. Isto tako, trudnoća pre braka utiče negativno na doživljaj kvaliteta braka kasnije (Čudina-Obradović & Obradović, 2006).

2.7.2. Sredinski činioci doživljaja kvaliteta braka

Rezultati istraživanja pokazali su da pozitivno iskustvo stečeno u porodici porekla pozitivno korelira sa doživljajem kvaliteta braka (Levitt, Guacci & Weber, 1992; Sabatelli & Bartle-Haring, 2003; Ghoroghi, Hassan & Baba, 2012; Johnson & Galambos, 2014), da je bračni kvalitet roditelja povezan sa bračnim kvalitetom njihove dece i razvod roditelja povećava verovatnoću da će se i deca razvesti (Feng et al., 1999; Raley & Bumpass, 2003). Nesklad u braku roditelja prediktivan je za procenu nesklada bračnih odnosa u vlastitom braku (Fine & Kurdek, 1995). Objašnjenje uticaja porodice porekla ogleđa se međugeneracijskim efektima prenosa iskustava iz porodice porekla koja kasnije utiču na ciljeve, izbore i mogućnosti koje su dostupne u kasnijim fazama porodičnog životnog ciklusa (Story et al., 2004).

Istraživanja su ukazala da stres značajno utiče na bračnu komunikaciju, bračno zadovoljstvo i razvoj bliskih odnosa (Neff & Karney, 2004; Story & Bradbury, 2004). U istraživanju povezanosti stresa i kvaliteta braka dobijeno je da je, u proseku, za žene koje su globalno nezadovoljne svojim bračnim odnosom karakterističnije pasivno-depresivno reagovanje pri suočavanju sa stresom, dok je ženama koje su globalno zadovoljne svojim bračnim odnosom svojstvenije planiranje o tome kako prevazići postojeći životni problem, uz oslanjanje na emocionalnu podršku drugih ljudi (Šakotić-Kurbalija & Miljanović, 2014). U istraživanjima je utvrđen negativni uticaj društvenih mreža (previše provedenog vremena na društvenim mrežama) na doživljaj kvaliteta braka i bračnu stabilnost (Valenzuela, Halpern & Katz, 2014), kao i gledanje pornografskog materijala (Perry, 2018).

2.7.3. Intrapersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka

U istraživanjima je utvrđena veza između doživljaja kvaliteta braka i crta ličnosti bračnih partnera (Watson, Hubbard & Wiese, 2000; Malouff et al., 2010). Utvrđeno je da su neuroticizam i afektivnost povezani sa nivoima zadovoljstva i doživljaja kvaliteta braka (Karney & Bradbury, 1995; Gattis et al., 2004; Tong et al., 2018). Nepovoljan uticaj na doživljaj kvaliteta braka imaju anksioznost i fobičnost partnera (McLeod, 1994). Pokazalo se da postoji pozitivna korelacija između ekstraverzije i doživljaja kvaliteta braka, a negativna korelacija između neuroticizma i doživljaja kvaliteta braka (Lavee & Ben-Ari, 2004 prema Brkić-Jovanović, 2016).

Zajedničke vrednosti i uverenja su važni za stabilnost odnosa i doživljaj kvaliteta braka (Hohmann-Marriott, 2006). Pojedinci sa zajedničkim vrednostima i ciljevima imaju više skorove na skali doživljaja kvaliteta braka (Archuleta, 2013). Sličnost između bračnih partnera u pogledu njihovih osobina doprinosi višem nivou doživljaja kvaliteta braka (Wang, Kim & Boerner, 2018).

Pokazano je da je lokus kontrole povezan sa doživljajem kvaliteta braka (Myers & Booth, 1999) i u različitim istraživanjima dobijeni su različiti rezultati: da što je veći interni lokus kontrole veće je bračno zadovoljstvo (Camp & Ganong, 1997) i da ispitanici koji procenjuju svoj brak kvalitetnijim u celini imaju niži interni bračni lokus kontrole (Minić, Jaredić & Kolić, 2016).

U istraživanjima je utvrđena pozitivna veza između emocionalne inteligencije i doživljaja kvaliteta braka (Cordova, Gee & Warren, 2005; Smith, Heaven & Ciarrochi, 2008).

Veliki broj istraživanja utvrdio je vezu između afektivne vezanosti i doživljaja kvaliteta braka (Gallo & Smith, 2001; Hollist & Miller, 2005; Kulik & Havusha-Morgenstern, 2010). Istraživanja su utvrdila da osobe koje imaju sigurni obrazac afektivnog vezivanja imaju i viši nivo zadovoljstva odnosom i doživljaja kvaliteta braka (Senchak & Leonard, 1992; Fuller & Fincham, 1995). Rezultati upućuju na veće zadovoljstvo kod parova u kojima oba partnera pripadaju sigurnom obrascu partnerske afektivne vezanosti u odnosu na parove u kojima oba partnera pripadaju nesigurnom obrascu partnerske afektivne vezanosti (Trifunović, Šakotić-Kurbalija &

Strizović, 2016). Osobe koje imaju sigurni obrazac osećajnog vezivanja teže da se vežu za partnere koji takođe imaju sigurni obrazac osećajnog vezivanja. Ovakvi parovi izveštavaju o boljoj bračnoj prilagođenosti, većem bračnom zadovoljstvu, više intimnosti, boljem vrednovanju partnera, manje agresivnosti i manje povlačenja u konfliktu (Akister, 1998, prema Polovina, 2006).

U istraživanju povezanosti disfunkcionalnih uverenja sa percepcijom bračnog sklada utvrđeno je da disfunkcionalna uverenja o partnerskim odnosima na intrapersonalnom nivou imaju značajan uticaj na opažaj bračnog sklada kod muškaraca i žena (Filipović, Vukosavljević-Gvozden & Opačić, 2014), što je povezano i sa doživljajem kvaliteta braka.

2.8. Interpersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka

Interpersonalni činioci, koji se javljaju u svim kategorizacijama činilaca doživljaja kvaliteta braka (Morris & Carter, 1999; Bradbury, Fincham & Beach, 2000; Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Bagwell, 2006; Olson, Olson & Larson, 2012) i koji, prema nekim autorima predstavljaju najznačajnije činioce doživljaja kvaliteta braka (Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Lawrence et al., 2009; Nimtz, 2011), su u fokusu našeg istraživanja.

Iako se u literaturi može pronaći veliki broj interpersonalnih činilaca doživljaja kvaliteta braka (Fowers & Olson, 1989; Karney & Bradbury, 1995; Paleari, Regalia & Fincham, 2005; Lawrence et al., 2009), nisu svi podjednako značajni za doživljaj kvaliteta braka. Na osnovu pregleda literature, Lorens i saradnici su predložili sledećih pet dimenzija interpersonalnih činilaca doživljaja kvaliteta braka: (1) komunikacija i upravljanje konfliktima, (2) podrška između partnera, (3) emocionalna bliskost i intimnost, (4) kvalitet seksualnog odnosa i (5) poštovanje, moć i kontrola (Lawrence et al., 2009).

Na osnovu ove kategorizacije Lorensa i saradnika, ali i na osnovu analize relevantne empirijske građe, sledeći interpersonalni činioci se izdvajaju kao najznačajniji za doživljaj kvaliteta braka: *uzajamno razumevanje (bračna komunikacija), rešavanje konflikata u braku, nasilje u braku, osećanje ljubavi u braku, seksualno zadovoljstvo u braku, osećanje pravednosti u braku, bračno poverenje i partnerska podrška.*

2.8.1. Uzajamno razumevanje (Bračna komunikacija)

Prema nekim autorima komunikacija je osnovni temelj doživljaja bračnog kvaliteta i bračne prilagođenosti (Robinson & Blanton, 1993 prema Morris & Carter, 1999). Ako ne postoji dobra komunikacija (parovi imaju tendenciju da kritikuju, ne slažu se, žale se i koriste izgovore i sarkazam) odnos trpi (Morris & Carter, 1999; Ledermann et al., 2010). U istraživanju Olsona i Olsona, u kome je ispitivana razlika između „srećnih” i „nesrećnih” brakova., utvrđeno je da u „srećnim” brakovima 90% partnera izjavljuje da nema problema u komuniciranju, u „nesrećnim” brakovima to izjavljuje samo 15% partnera. U „srećnim” brakovima 79% pojedinaca izjavljuje da njegov/njen partner razume kako se on/ona oseća, dok u „nesrećnim” to izjavljuje samo 13% pojedinaca. Takođe, u „srećnim” brakovima 96% partnera izjavljuje da lako izražava osećanja prema partneru, dok u „nesrećnim” brakovima to izjavljuje samo 30% (Olson & Olson, 2000 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006).

Veza između bračne komunikacije i bračnog kvaliteta je složena i dvosmerna, i visok nivo doživljaja kvaliteta braka može doprineti boljoj bračnoj komunikaciji (Lavner, Karney & Bradbury, 2016).

Dve su važne dimenzije komunikacijskog ponašanja koje utiču na kvalitet veze i održavanje odnosa: otvorenost i pozitivnost (Canary & Stafford 1992 prema Van den Troost et al., 2005). Otvorenost uključuje ponašanja poput diskusije o vezi i deljenje osećanja, a pozitivnost se odnosi na interakciju sa partnerom na ljubazan, vedar i nekritičan način.

Istraživanja pokazuju da konstruktivni i adaptivni komunikacijski stilovi poboljšavaju bračne odnose (Meeks, Hendrick & Hendrick, 1998; Li et al., 2018). Bračni partneri kod kojih je izražena spremnost za razumevanje bračnog partnera su bolje prilagođeni u braku i imaju viši nivo

doživljava kvaliteta braka. Veštine komunikacije su važne za uspešno upravljanje konfliktnim oblastima i za održavanje dugoročne bračne stabilnosti i zadovoljstva (Gottman & Krokoff, 1989). Jedna od veština komunikacije koja zauzima važno mesto je kvalitetno slušanje (Pasupathi et al., 1999), koje pokazuje bračnom partneru da smo spremni da ga razumemo, obratimo pažnju na ono što nam priča i čujemo na koji način percipira neke situacije ili događaje.

Pojedini istraživači su se fokusirali na odnos između svakodnevne komunikacije i ponašanja tokom konflikata i doživljava kvaliteta braka (Sanford, 2006; Li et al., 2018). Način na koji bračni partneri komuniciraju u svakodnevnom kontekstu značajan je i za komunikaciju tokom konfliktnih situacija, što je važno za doživljaj bračnog odnosa. Ridli i saradnici navode da je bračni kvalitet pozitivno povezan sa većim brojem konstruktivnih komunikacijskih procesa tokom konflikata (komunikacioni procesi koji su usmereni na rešavanju problema), a negativno sa agresivnim komunikacijskim procesima (komunikacijski procesi koji služe sa vredenje, omalovažavanje, prezentaciju moći) (Ridley, Wilhelm & Surra, 2001). Tokom konflikata partneri koriste i obrazac komunikacije zahtevanje/povlačenje (Berns, Jacobson & Gottman, 1999). U ovom obrascu komunikacije, koji je čest u mnogim brakovima, jedan partner zahteva da se razgovara o konfliktu ili je verbalno agresivan, a drugi partner ima tendenciju da izbegava konflikte i razgovor o tome, držeći se dalje od svog partnera i nastojeći da izbegava bilo kakvu komunikaciju. Stoga, može se reći da je za doživljaj kvaliteta braka važno da li se izbegava da se razgovara o konfliktu. Podaci istraživanja pokazuju da su najzadovoljniji odnosom oni koji ne izbegavaju da pričaju o problemima i konfliktima u vezi (Smith, Heaven & Ciarrochi, 2008).

Obrasci komunikacije se menjaju i nisu isti u svim fazama. Razvojni zadatak mladog bračnog para je da nauči kako da uspešno komunicira, pronađe načine da na konstruktivan način rešava sukobe i da modifikuje obrasce komunikacije koji su preneti iz porodice porekla, a koji nisu adekvatni za rešavanje problema (Noller et al., 1994; Noller & Feeney, 1998).

Ispitujući povezanost komunikacije i kvaliteta bračnih odnosa, istraživanja su bila usredsređena na odnos između specifičnih strategija komuniciranja, kao što su samootkrivanje, moć ubeđivanja, sposobnost da se simboličke transakcije prilagode supružniku i razmeni poruka između bračnih partnera (videti u deTurck & Miller, 1986a). Pored toga, na kvalitet odnosa utiče i percepcija partnera koliko truda ulaže njihov partner u komunikaciju (Shafer, Jensen & Larson, 2014b).

De Turk i Miler su komunikaciju bračnih partnera sagledali kroz uzajamno razumevanje i razvili instrument koji meri međupartnersko razumevanje (deTurck & Miller, 1986a; deTurck & Miller, 1986b). Prema njima, jedan od najvažnijih faktora koji utiče na kvalitet bračnih odnosa jeste mogućnost supružnika da se prilagode jedno drugom i svom odnosu i da prilagode obrazac komunikacije u kome će dobro razumeti partnera. Budući da je komunikacija primarno sredstvo preko kojeg se parovi odnose jedni prema drugima, kognitivni procesi koji su u osnovi njihove komunikacije preuzimaju vodeću ulogu u njihovoj sposobnosti da se prilagode odnosu (deTurck & Miller, 1986b). Supružnici se u međusobnim odnosima brinu o tome da što bolje razumeju partnera, njegovo raspoloženje, potrebe i želje. Kao rezultat toga, supružnici obično mogu precizno predvideti kako se oseća njihov supružnik, što u značajnoj meri utiče i na globalni doživljaj kvaliteta njihovog braka.

2.8.2. Rešavanje konflikata u braku

Konflikt u intimnoj vezi određen je preko učestalosti i trajanja konflikta, karakterističnog ponašanja tokom konflikta i oporavka nakon konflikata (Lawrence et al., 2011). Iako je konflikt u braku normalna pojava (Kline et al., 2006), utiče na pojavu depresije i hroničnih bolesti kod članova porodice (Fincham & Beach, 1999; Kerig, 2006), i ima važne implikacije na procenu partnera o njihovom braku i razvodu (Clements, Stanley & Markman, 2004). Konflikt u braku koji uključuje razmenu negativnog ponašanja ili druge negativne interakcije povezan je sa povećanom proizvodnjom hormona stresa i promenama u imunološkom sistemu, kako za mlade, tako i za starije bračne parove (Kiecolt-Glaser et al., 1993; Kiecolt-Glaser et al., 1998).

Posledice po partnere koje se mogu javiti nisu proizvod samog konflikta već načina na koji se bračni partneri ponašaju tokom konflikta, što ukazuje na povezanost komunikacije i načina rešavanja konflikata, i njihovog sinergijskog uticaja na doživljaj kvaliteta braka (Markman, 1992; Cramer, 2000; Ridley, Wilhelm & Surra, 2001; Segrin, Hanzal & Domschke, 2009; Ogolsky & Gray, 2016). Važno je da, nakon što se jasno utvrdi izvor konflikta, parovi traže i nađu najbolji pristup da se sa njim suoče. Međutim, otežavajuće je to što ljudi ulaze u brak sa već izgrađenim stilovima upravljanja konfliktima koje su naučili u porodici porekla i koji mogu značajno uticati na doživljaj kvaliteta braka (Koerner & Fitzpatrick, 2002; Schneewind & Gerhard, 2002).

Ponašanje tokom konflikata može se svrstati u tri kategorije: konstruktivno, destruktivno i povlačenje (Oggins, Veroff & Leber, 1993 prema Birditt et al., 2010). Destruktivna ponašanja uključuju negativne reakcije kao što su vikanje, uvrede, kritike, ratobornost i prezir. Konstruktivna ponašanja uključuju pozitivne reakcije, kao što su lepe reči, smirena diskusija o problemu i aktivno slušanje. Povlačenje podrazumeva, odustajanje od rešavanja konflikata, napuštanje situacije ili ćutanje (Birditt et al., 2010). Ova kategorizacija nije jedini način grupisanja konfliktnog ponašanja i neki istraživači konfliktno ponašanje dele na negativno ili pozitivno (Gottman et al., 1998; Rehman et al., 2011) ili neprijateljsko ili toplo (Matthews, Conger & Wickrama 1996).

Džonson i saradnici su u istraživanjima utvrdili da je interakcija između pozitivnog i negativnog konfliktnog ponašanja posebno važna za razumevanje promena u bračnom zadovoljstvu: nizak nivo pozitivnog i visok nivo negativnog ponašanja nagoveštavaju brzi pad zadovoljstva (Johnson et al., 2005; Johnson et al., 2018).

Od načina ponašanja tokom konflikata i načina kako se oni rešavaju zavisi doživljaj kvaliteta braka (Gottman & Krokoff, 1989; Gottman, 1993; Heavey, Layne & Christensen, 1993; Greeff & De Bruyne, 2000; Schneewind & Gerhard, 2002; Fincham, 2003b; Papp, Kouros & Cummings, 2009; Birditt et al., 2010; Overall & McNulty, 2017). Korišćenje pozitivnih strategija za rešavanje i upravljanje konfliktima uvećava, a negativnih umanjuje kvalitet braka (Noller et al., 1994; Kurdek, 1995). Ako se sukob, rešava na konstruktivan način i ako se partneri ponašaju konstruktivno, stabilnost veze i zadovoljstvo brakom se povećavaju što utiče na doživljaj kvaliteta braka, dok ako konflikt postane destruktivan par će osećati nezadovoljstvo odnosom.

Ponašanje tokom konflikata se razlikuje kod muškaraca i žena i zavisi od kognitivnog stila i rodnih uloga (Healy, Harkins & Ray, 2010). Rezultati istraživanja ukazuju na to da je kod žena doživljaj lične efikasnosti u rešavanju bračnih konflikata dobar pokazatelj prvenstveno stepena njihovog zadovoljstva brakom, ali i njihove procene stepena slaganja sa bračnim partnerom po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje (Šakotić-Kurbalija et al., 2017).

Žene troše više vremena na rešavanje i upravljanje konfliktima od muškaraca i uzimaju u obzir uticaj konflikta na njihov odnos (Winstead, Valerian & Rose, 1997 prema Counts, 2003). Više su usmerene da konflikt reše razgovorom sa supružnikom kako bi se našli u korenu konflikta, jer veruju da to pomaže u održavanju odnosa, dok muškarci veruju da rasprava o konfliktu loše utiče na vezu i skloniji su da izbegavaju razgovor o problemu (Beck, 1988 prema Counts, 2003) i brže se povlače iz konflikta (Heavey, Christensen, & Malamuth, 1995). Što žena više „gura” svog supruga na razgovor, to više on izbegava to pitanje i oboje su manje zadovoljni vezom (Kurdek, 1995), a samim tim je i niži doživljaj kvaliteta braka.

2.8.3. Nasilje u braku

U pregledu istraživanja faktora koji utiču na brak u novom milenijumu kao važna tema izdvaja se nasilje u braku (Fincham & Beach, 2010). Nasilje u braku najčešće uključuje psihičko, fizičko i seksualno nasilje (Ellsberg et al., 2008; Cui et al., 2013). Pojedini autori ovim oblicima nasilja, dodaju i proganjanje (van der Aa, 2012) i ekonomsko nasilje (Straus et al., 1996).

Psihičko nasilje ima različite oblike: psovanje, vređanje partnera, i sl. Fizičko nasilje može biti u rasponu od blagog (šamaranje, guranje, udaranje) do teškog (premlaćivanje, gušenje i upotreba pištolja ili noža) (Sharpe & Taylor, 1999). Seksualno nasilje podrazumeva korišćenje

različitih oblika pritisaka, ne bi li se partner naterao na seksualni odnos, seksualni odnos pod prisilom i silovanje u braku (Mahoney & Williams, 1998).

Nasilju braku su u većoj meri izložene žene, nego muškarci (O'Leary, Vivian & Malone, 1992; Kelly & Johnson, 2008). Istraživanje Svetske zdravstvene organizacije u 10 zemalja pokazalo je da je 15%-71% žena doživelo fizičko ili seksualno nasilje ili oboje, u nekom trenutku svog života od strane trenutnog ili bivšeg partnera, i da je takvo iskustvo povezano sa lošim fizičkim i mentalnim zdravljem žena (Ellsberg et al., 2008). Iako većina istraživanja govori da su učinioci nasilja u većoj meri muškarci, neka druga istraživanja pokazuju da su žene u podjednako meri učinioci nasilja, ali posledice njihovog nasilja su manje vidljive, nego posledice muškog nasilja (Anderson, 2013; Fincham et al., 2013).

Teorijska objašnjenja nasilja u braku idu u dva pravca: prvo objašnjenje posmatra nasilje u braku kao individualnu pojavu i, u skladu sa time, objašnjava ga pojedinačnim uzrocima, dok drugo objašnjenje nasilje u braku posmatra u vezi sa ukupnim odnosom društva prema ženama pa tako i u traženju njegovih uzroka polazi od društvene strukture, odnosno globalnog društva (Nikolić-Ristanović, 1993).

Korelacija između doživljaja kvaliteta braka nasilja u braku dobijena u brojnim studijama (Byrne & Arias, 1997; Schumacher & Leonard, 2005) govori da fizičko, psihičko i seksualno nasilje predstavlja značajan činilac doživljaja kvaliteta braka. U metaanalizi koja je obuhvatila 32 studije koje su se bavile međupartnerskim zlostavljanjem, potvrđena je negativna veza između nasilja u vezi i bračnog zadovoljstva (Stith et al., 2008 prema Godbout et al., 2009).

Rezultati istraživanja pokazuju da kod parova koji se u braku suočavaju sa međupartnerskim nasiljem nivo doživljenog kvaliteta braka znatno manji nego kod parova koji nisu izloženi nasilju (Simpson et al., 2007). Nasilje muža u partnerskoj vezi utiče u velikoj meri na nezadovoljstvo žene brakom i na njenu odluku i korake ka razvodu braka (Heyman, O'Leary & Jouriles, 1995; Lawrance & Bradbury, 2007), kao i na percepciju bračne stabilnosti (Arias, Lyons & Street, 1997).

U istraživanjima je utvrđena i veza između porodičnog ciklusa i izloženosti nasilju, i osobe (u većini žene) koje su kasnije izložene partnerskom nasilju bile su izložene nasilju u detinjstvu od strane roditelja (Hotaling & Sugarman, 1986; Messman-Moore & Long 2000). Ova veza utvrđena je i za seksualno nasilje u braku (Collins, 1998; Humphrey & White, 2000). Osobe koje su bile izložene nasilju u porodici ili koje su iskusile nasilje u prethodnim vezama mogu takvo ponašanje smatrati prihvatljivim i dozvoliti takva ponašanja u budućim vezama (Graves et al., 2005; Cui et al., 2010).

2.8.4. Osećanje ljubavi u braku

Ljubav u braku je od strane velikog broja istraživača identifikovana kao jednim od najvažnijih sastojaka braka, najvažnijim faktorom kvaliteta i stabilnosti braka, najvažnijim faktorom za ostanak parova u vezi i sveukupnog blagostanja bračnih parova (Gottman, 1994; Perrone & Worthington, 2001; Riehl-Emde, Thomas & Willi, 2003).

Utvrđeno je da je ljubav između bračnih partnera važan činilac bračnog odnosa i doživljaja kvaliteta braka (Hendrick, Hendrick, & Adler, 1988; Hecht, Marston & Larkey, 1994; Wilcox & Nock, 2006; Haack & Falcke, 2014). Nedostatak ljubavi u braku, odnosno percepcija jednog od partnera da u njihovom braku nema dovoljno ljubavi jedna je od glavnih razloga za razvod braka (Kincaid & Caldwell, 1995 prema Perrone & Worthington, 2001). U istraživanju sprovedenom u Hrvatskoj, između ostalog je utvrđeno da je osećanje ljubavi prema partneru važan prediktor bračnog zadovoljstva (Jelić, Kamenov & Huić, 2014). Prema teoriji jednakosti, pojedinci koji daju i opažaju da primaju istu ili sličnu količinu ljubavi, bez obzira da li je taj iznos velik ili mali, su zadovoljniji svojim odnosom (Huić, Kamenov & Jelić, 2012), odnosno percepcija davanja i primanja ljubavi u braku utiče na nivo doživljaja kvaliteta braka.

Prema Sternbergu, ljubav se sastoji iz tri komponente: (a) intimnosti - koja obuhvata osećanja bliskosti i povezanosti; (b) strasti - koja obuhvata nagone koji vode ka romansi, fizičkoj privlačnosti i seksualnom ispunjenju; i (c) privrženosti - koja obuhvata odluku da se neko voli, i

obavezu da se ta ljubav održi. Količina ljubavi koju neko iskusi zavisi od snage ovih komponenata (Sternberg, 2004). Neki autori razlikuju više vrsta ljubavi i najčešća je podela na strastvenu, romantičnu i prijateljsku ljubav (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). S druge strane, pojedini autori su nastojali da umesto utvrđivanja vrste ljubavi, opišu načine voljenja. Među njima je Elen Hatfield, koja je opisala sledeće načine voljenja: eros, storge, ludus, manija, pragma i agape (Hatfield, 1988 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Ljubav obuhvata nekoliko komponenti i uključuje različita osećanja koja se kreću od strasti preko uživanja u zajedništvu, divljenju, poštovanju i brizi, kao i odluku o obavezivanju i posvećivanju relaciji i stavove o sebi i drugima i očekivanja i verovanja o ljubavi koja dolaze iz kulture (Brkić-Jovanović, 2016).

Prema nekim autorima osećanje ljubavi je nešto više od intenzivne naklonosti i zaljubljenosti i uključuje privrženost i brigu o drugoj osobi (Rubin, 1970). Za osećanje ljubavi važne su i druge komponente kao što su požrtvovanost, ljubomora i ushićenost. Ove komponente su prisutne kod zaljubljenosti ili strastvene ljubavi - stanja intenzivnog fiziološkog uzbuđenja i intenzivne čežnje za sjedinjenjem s drugim (Hatfield & Walster, 1978 prema DeLamater & Myers, 2011). Strastvena ljubav ima tri komponente: kognitivnu, emocionalnu i bihevioralnu. Kognitivna komponenta uključuje preokupaciju voljenom osobom i idealizaciju osobe ili odnosa. Emotivna komponenta uključuje fiziološku uzbuđenost, seksualnu privlačnost i želju za sjedinjenjem. Bihevioralna komponenta uključuje ugađanje drugom i održavanje fizičke blizine sa tom osobom (Hatfield & Sprecher, 1986 prema DeLamater & Myers, 2011). Istraživanja su pokazala da strastvena ljubav opada sa vremenom provedenim u partnerskom odnosu (Sprecher & Regan, 1998; Hatfield & Sprecher, 1986 prema DeLamater & Myers, 2011).

Ispitivanje odnosa ljubavi i doživljaja kvaliteta braka je u nekim studijama realizovano kroz ispitivanje bračne intimnosti, kao složenog višedimenzionalnog koncepta koji uključuje emocionalne, mentalne, fizičke, seksualne, duhovne, socijalne i intelektualne komponente. Neki autori u intimne bračne procese ubrajaju ljubav, intimnost, odanost, seksualne odnose, preljubu, i ljubomoru, ali i bračnu komunikaciju i bračne konflikte (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). U ovim istraživanjima utvrđena je snažna veza između kvaliteta braka i bračne intimnosti (Moss & Schwebel, 1993, Greeff & Malherbe, 2001, Ng, Peluso & Smith, 2010 prema Duba et al., 2012). Lorens i saradnici, ljubav u odnosu posmatraju kroz dimenziju emocionalne bliskosti i intimnosti. Prema njima, emocionalna bliskost i intimnost obuhvata emocionalnu bliskost (sveukupni međusobni osećaj bliskosti, topline, naklonosti i međuzavisnosti) i pokazivanje ljubavi i naklonosti (količina i kvalitet ljubavi i naklonosti izraženi u vezi, uključujući verbalni i fizički izrazi ljubavi) (Lawrence et al., 2009). Intimnost i ljubav su najvažniji sastojci novopečene veze i ogledaju se u čestim interakcijama, zajedničkim aktivnostima i otvorenim otkrivanjem misli i osećanja, međusobnim divljenjem, podržavanjem i ponosom, kroz otvoreno izražavanje zahvalnosti za ispunjavanje emocionalnih potreba (Morris & Carter, 1999).

Utvrđeno je da se percepcija intimnosti menja tokom dugotrajne veze, a samim tim i osećanje ljubavi, da se može smanjiti ili potpuno nestati, ali može se „produbiti” ili obnoviti (Riehl-Emde, Thomas & Willi, 2003). Osećanje ljubavi u braku je proučavano i kroz odnos za drugim činiocima doživljaja kvaliteta braka. U jednom takvom istraživanju pronađena je negativna korelacija između osećanja ljubavi i konflikata i negativnih emocionalnih iskustava u odnosu (Randall et al., 2013).

Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da rod verovatno najbolje određuje razlike u ljubavi i da se žene i muškarci razlikuju s obzirom na doživljaj ljubavi, način voljenja i snagu emocija (Dion & Dion, 1985, Hendrick, 1988, Murstain & Connecticut, 1998, Fehr & Broughton, 2001 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Žene bolje od muškaraca razlikuju sviđanje od ljubavi i romantike, češće i intenzivnije se zaljubljuju, više uživaju u ljubavi i sklonije su idealizovanju partnera (videti u Čudina-Obradović & Obradović, 2006). U jednom istraživanju kod nas u kome je za ispitivanje doživljaja ljubavi korišćena Skala ljubavi (Love Scale, Braiker & Kelley, 1979), koja je korišćena i u našem radu, nije utvrđena statistički značajna razlika u nivou doživljaja ljubavi između muškaraca i žena, ali jeste u potrebama za emocijama u partnerskom odnosu (Mihčić & Huić, 2012). Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pokazuju da je i u kontekstu bračnih odnosa u

Srbiji potreba za emocijama značajan koncept, s tim da muškarci više izbegavaju potrebu za emocijama.

2.8.5. Seksualno zadovoljstvo u braku

Seksualno zadovoljstvo u braku nije proučavano dovoljno, jer se smatralo da ne utiče u velikoj meri na doživljaj kvaliteta i stabilnosti braka (Christopher & Sprecher, 2000). Seksualno zadovoljstvo se definiše kao afektivni odgovor koji proističe iz procene seksualnog odnosa, uključujući percepciju da se ispunjavaju seksualne potrebe i očekivanja (sopstvena i partnerova), i pozitivnu procenu ukupnog seksualnog odnosa (Lawrence & Byers, 1995).

Brojne studije su ukazale na uticaj seksualnog zadovoljstva na doživljaj kvaliteta braka (Karney & Bradbury, 1995; Crowe, 1995; Lawrence & Byers, 1995; Young et al., 1998; Byers, 2005; Yeh et al., 2006; Butzer & Campbell, 2008). Veza između seksualnog zadovoljstva i doživljaja kvaliteta braka je obostrana, zadovoljstvo seksom može dovesti do toga da pojedinci imaju pozitivnu ukupnu procenu kvaliteta braka, ali ako brak nije zadovoljavajući, iskustvo bračnog seksa može biti manje prijatno (videti u Jackson, 2014). Seksualni odnos bračnog para može se posmatrati kao vrsta mikrokosmosa njihovog odnosa, i ako je percepcija supružnika da taj odnos sveukupno nije zadovoljavajući, to utiče negativno na seksualne odnose između partnera (Crowe, 1995). Pored važnosti za bračni odnos, seksualno zadovoljstvo je važno i za dobrobit bračnih partnera, pogotovo u prvim godinama braka (Henderson-King & Veroff, 1994). Značaj seksualnog zadovoljstva za doživljaj kvaliteta braka je i kulturološki uslovljen (Tadinac et al., 2012).

Jeh i saradnici (Yeh et al., 2006) su u istraživanju o povezanosti između seksualnog zadovoljstva i doživljaja kvaliteta braka ustanovili da seksualno zadovoljstvo utiče i na bračni kvalitet i na bračnu nestabilnost. Seksualno zadovoljstvo se posmatra kao važna nagrada jer se smatra pozitivnim interaktivnim iskustvom i bračni partneri koji su zadovoljni svojim seksualnim životom su zadovoljni i svojim odnosom, što rezultira višim nivoom doživljaja kvaliteta braka.

Višestruki aspekti seksualnog ponašanja pojedinca, kao što su učestalost, vrste ponašanja i očekivanja, utiču na seksualno zadovoljstvo pojedinca. Istraživanja su pokazala da postoji pozitivna povezanost između učestalosti seksualnih odnosa u braku i zadovoljstva bračnih partnera (Call, Sprecher & Schwartz, 1995; Klusmann, 2002; Smith, 1994 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Kornrich, Brines & Leupp, 2013). Pored učestalosti, za procenu seksualnog zadovoljstva važni su nežnost i zanimljivost seksualnih odnosa, razgovori partnera o seksu i njihovom seksualnom odnosu (Olson, Fournier & Druckman, 1983), kao i stavovi bračnih partnera o rodnim ulogama koji se odnose na seks (McGovern & Meyers, 2002). Za razumevanje veze između seksualnog zadovoljstva i doživljaja kvaliteta braka važno je imati u vidu i očekivanja partnera da budu jedini seksualni partner, odnosno da njihov bračni partner nema nijednog drugog seksualnog partnera osim njih (Gatzeva & Paik, 2011). Istraživanja su pokazala da seksualno zadovoljstvo u braku opada vremenom (Liu, 2003) i da je važnije za mlađe parove nego za starije (Laumann et al., 1994 prema Wilson, 2007).

Zadovoljstvo seksualnim odnosom zavisi od percepcije jednakosti i pravednosti kod bračnih partnera (Sprecher & Cate, 2004; Carlson et al., 2016) i može se objasniti preko teorije socijalne razmene i teorije jednakosti (Traupmann, Hatfield & Wexler, 1983). Podaci nekih istraživanja pokazuju da su u braku žene manje seksualno zadovoljne (Pan, 1993 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Liu, 2003), dok podaci drugih istraživanja upućuju na suprotan zaključak - da su žene seksualno zadovoljnije od svojih muževa (Renaud & Byers, 1996, Vantgodt, 1998, Trudel, 2002, prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006).

2.8.6. Osećanje pravednosti u braku

Prema teoriji jednakosti bračni partneri u neuravnoteženim vezama imaju tendenciju da osećaju ljutnju i ogorčenost (ako imaju percepciju da iz bračne interakcije dobijaju manje od partnera) ili imaju osećanje krivice (ako dobijaju više u bračnoj interakciji), što dovodi do promena

u nivou doživljaja kvaliteta braka. Prema ovoj teoriji pojedinci u braku koji je pravedan imaju veći nivo zadovoljstva; dok, percepcija nepravednosti dovodi do konflikata i pojave tuge kod bračnih partnera, što nužno vodi ka nižem nivou bračnog zadovoljstva (Walster, Traupmann, & Walster, 1978).

Za neke autore osećanje pravednosti je jedan od najvažnijih prediktora doživljaja kvaliteta braka i značajan je činilac za bračni odnos, pogotovo vezano za obavljanje kućnih poslova (DeMaris & Longmore, 1996; Wilkie, Ferree & Ratcliff, 1998; Wilcox & Nock, 2006; Gager & Hohmann-Marriott, 2006; Qian & Sayer, 2016), donošenje odluka značajanih za funkcionisanje braka i porodice (Amato et al., 2003) i oko čuvanja i brige o deci (DeMaris & Mahoney, 2017).

Prema nekim autorima, ženama su zadovoljstvo podelom kućnih poslova i poboljšanje statusa u pogledu ravnopravnosti najznačajniji prediktori bračnog zadovoljstva (Stevens, Kiger & Riley, 2001). Brojne studije govore o tome da je žena još uvek u većoj meri zadužena za obavljanje kućnih i porodičnih obaveza, čak i u „egalitarnim“ društvima (Bianchi et al., 2000; Diefenbach, 2002), iako je dobar trend promena koje vode ka jednakosti i ravnopravnosti (Geist & Cohen, 2011; Kornrich, Brines & Leupp, 2013). Pokazalo se da žene imaju egalitarnija uverenja, češće imaju percepciju da su zakinute na različitim aspektima bračnog odnosa i to utiče na njihov doživljaj kvaliteta braka (Forry, Leslie & Letiecq, 2007; Mihić & Filipović, 2012). Sa druge strane, istraživanjem je utvrđeno da muškarci koji imaju egalitarne stavove imaju znatno viši nivo bračne sreće od onih sa tradicionalnijim stavovima (Kaufman & Taniguchi, 2006).

Pozitivna korelacija između percepcije pravednosti i doživljaja kvaliteta braka nije utvrđena u svim istraživanjima (Hendrix, 1997). Neka istraživanja su pokazala da žene koje su tradicionalnijih stavova po pitanju položaja žene u braku i porodici zadovoljnije brakom i da nejednakost oko raspodele kućnih poslova ne dovodi nužno do percepcije o napravednosti i nejednakosti u braku i do smanjenja nivoa doživljaja kvaliteta braka (Lennon & Rosenfield, 1994; Bartley, Blanton & Gilliard, 2005; Wilcox & Nock, 2006).

Raspodela kućnih poslova je u tesnoj vezi sa raspodelom moći između supružnika, koja se, opet, povezuje sa višim nivoom partnerskog zadovoljstva (Kurdek, 1998, Hall & Knox, 2017 prema Stanković, 2018). Raspodela moći je značajna za percepciju pravednosti i jednakosti, i muškarci i žene često prihvataju neravnopravnu raspodelu moći kao neizbežnu, normalnu i poželjnu pribegavajući različitim mehanizmima u cilju kreiranja privida (Goodrich, 2003, Knudson-Martin & Mahoney, 1998, Parker, 2003 prema Stanković, 2018), što može da utiče na percepciju pravednosti i jednakosti. Povezanost percipirane pravednosti u braku i bračnog zadovoljstva utvrđena je u istraživanju autorki Čubela-Adorić i Mičić (2010), koje ističu da percepcija pravednosti i nepravednosti zavisi od mnogobrojnih faktora. Neravnomerna raspodela posla ne vodi nužno ka percepciji nepravednosti, jer žene koriste vrednosni sistem koji služi za procenu recipročnosti u braku. Primera radi, procena pravednosti i jednakosti u učestvovanju u raspodeli kućnih poslova ili načinima pokazivanja ljubavi je rodno i kulturološki uslovljena i nekad se razlike ne uzimaju u obzir.

Prema nekim autorima značaj percepcije jednakosti i pravednosti se menja tokom vremena i manje je važna u kasnijim fazama porodičnog životnog ciklusa (Pillemer, Hatfield & Sprecher, 2008).

2.8.7. Bračno poverenje

Poverenje se definiše kao spremnost da se veruje drugima, odnosno kao univerzalno očekivanje razvijeno na osnovu prošlih iskustava da se veruje drugima u pogledu motiva i pouzdanosti (Jones, Couch & Scott, 1997 prema Gobin, 2012). Poverenje u braku, odnosno bračno poverenje se odnosi na pozitivna očekivanja ljudi da mogu računati na partnere koji će se brinuti o njima i odgovarati na njihove potrebe, sada i u budućnosti (Holmes & Rempel, 1989 prema Schneider et al., 2011). Najvažniji aspekt poverenja u bliskim odnosima je vera da će partner pokazivati ljubav i brižnost, bez obzira šta donosi budućnost (Schneider et al., 2011). Kada nekome verujemo, verujemo da je ta osoba iskrena prema nama i dobrodušna, da nam govori istinu (ili bar

da nas ne laže) i da su njene namere prema nama pozitivne (Larzelere & Huston, 1980). Kreirajući upitnik, koji je korišćen za ispitivanja bračnog poverenja i u ovom istraživanju, Larzelere i Huston su operacionalizovali poverenje kroz pitanja koja se fokusiraju na to da li je druga osoba sebična, iskrena, fer i obzirna (Larzelere & Huston, 1980).

Posmatrano u svetlu partnerskih odnosa, za doživljaj poverenja važno je da se partner ponaša dosledno i predvidljivo i da se razlozi koji stoje iza doslednog ponašanja tumače kao odraz prave brige, vezanosti i ulaganja u odnos. Poverenje između supružnika zavisi od njihove spremnosti da pokažu brigu rizikujući, pokazujući emocionalnu ranjivost i žrtvujući sopstvene interese u službi odgovaranja na potrebe partnera, jer ove akcije pokazuju pouzdanost karaktera i posvećenost (Gobin, 2012). Poverenje uključuje osećanje sigurnosti, otvorenosti i spremnosti da sebe učinite ranjivim, verovanjem da će se partner ponašati na način koristan za vas i vaš odnos (Rempel, Holmes & Zanna, 1985 prema Khalifian & Barry, 2016). Pored poštenja i dobronamernosti, važan aspekt bračnog poverenja je i pouzdanost. Verovatnije je da verujemo nekome za koga smatramo da je pouzdan – neko na koga možemo računati (Johnson-George & Swap, 1982 prema DeLamater & Myers, 2011) i ko je predvidiv (Rempel, Holmes & Zanna, 1985 prema Khalifian & Barry, 2016).

Poverenje između bračnih partnera je jedna od najvažnijih komponenti dobrog odnosa, jer je važan aspekt intimnosti i ljubavi (Larzelere & Huston, 1980), bračnog zadovoljstva (Johnson & Talitman, 1997) i, zajedno sa osećanjem ljubavi, najznačajniji je faktor za uspešnost dugotrajnih brakova (Roizblatt et al., 1999). Poverenje između supružnika odnosi se i na očekivanje da partner neće učiniti preljubu. Muškarci koji sumnjaju da njihova partnerka može da učini preljubu osećaju manje seksualno i emotivno zadovoljstvo, dok je kod žena ovakva percepcija povezana sa nižim nivoom generalnog zadovoljstva odnosom (Shackelford & Buss, 2000).

2.8.8. Partnerska podrška

Partnerska podrška se može definisati kao broj ili kvalitet ponašanja podrške primljenih u bračnim interakcijama (primljena podrška) (Dehle, Larsen & Landers, 2001). Partnerska podrška je identifikovana kao primarna komponenta bliskih odnosa (Stafford & Canary, 1991 prema Pasch & Bradbury, 1998), tačnije, neki sugerišu da je podrška ključni mehanizam u održavanju bračnog odnosa (Leatham & Duck, 1990 prema Pasch & Bradbury, 1998). Bračni partneri su posebno važan izvor socijalne podrške (Revenson, 1994 prema Barry et al., 2009) i podrška pružena izvan braka ne nadoknađuje na odgovarajući način nedostatak supružničke podrške (Coyne & DeLongis, 1986 prema Barry et al., 2009).

Utvrđena je veza između podrške koju pružaju partneri jedno drugom u braku i doživljaja kvaliteta bračnog odnosa (Julien & Markman, 1991; Pasch, Bradbury & Davila, 1997; Pasch & Bradbury, 1998; Carels & Baucom, 1999; Dehle, Larsen & Landers, 2001; Cornwell, 2012). Percepcija supružnika da je podrška partnera slabija u tesnoj je vezi sa smanjenjem nivoa doživljaja kvaliteta braka (Simpson, Rholes & Nelligan, 1992; Bradbury, Fincham & Beach, 2000). Pojedinci često identifikuju podršku od strane partnera kao glavni razlog osećanja zadovoljstva ili nezadovoljstva partnerskom vezom (Gable, Reis & Downey, 2003).

U cilju prevazilaženja problema oko konceptualizacije partnerske podrške, Bari i saradnici su predložili i empirijski utvrdili četiri faktora partnerske podrške: emocionalna podrška (pružanje ljubavi, privrženost, pokazivanje poverenja u partnerove sposobnosti), podršku jačanju samopouzdanja, informativna podrška (pružanje informacija i saveta) i instrumentalna/opipljiva podrška (pružanje direktne ili indirektno pomoći u rešavanju problema) (Barry et al., 2009). Vrste podrške koje se očekuju od bračnog partnera mogu se posmatrati u skladu sa rodnim ulogama. Dok su egalitarne žene favorizovale instrumentalnu, ženama koje se pridržavaju tradicionalnijih stavova važnija je prisutnost emocionalne podrške (Mickelson, Claffey & Williams, 2006).

U istraživanjima su utvrđene razlike u važnosti podrške na zadovoljstvo odnosom i doživljaj kvaliteta braka između mladih i starijih bračnih parova, kao i između muškaraca i žena. Mladim bračnim partnerima je bitnija podrška koju dobijaju od strane supružnika (pogotovo emotivna), ne

samo za doživljaj kvaliteta braka (Lorenzo, Barry & Khalifian, 2018), već i za fizičko i mentalno zdravlje (Heffner et al., 2004). Kada je reč o polnim razlikama, uticaj bračne podrške na percepciju bračne satisfakcije i kvaliteta braka je jači kod žena nego kod muškaraca (Julien & Markman, 1991). Rezultati jednog istraživanja pokazali su da muškarci treba da pružaju veću podršku bez traženja podrške, a žene bi trebale više da traže podrške da bi doživljaj kvaliteta braka bio visok (Lawrence et al., 2008b). Adekvatnost dobijene podrške značajno utiče na bračno zadovoljstvo oba supružnika, s tim da je ženama važna i količina dobijene podrške.

Teorija socijalne razmene može poslužiti kao dobar teorijski okvir za objašnjenje povezanosti bračne podrške i kvaliteta bračnog odnosa (Blau, 1964). Prema ovoj teoriji, podrška u romantičnim vezama je razmena društvenih nagrada između romantičnih partnera i od percepcije jednakosti dobijanja i davanja društvenih nagrada kao što je posvećenost partnera i njegova podrška zavisi i percepcija doživljaja kvaliteta braka (Blau, 1964). Postoje dve kvalitativno različite vrste neadekvatne podrške - nedovoljna podrška i previše podrške, i oba tipa podrške su jednoznačno povezane sa linearnim padom bračnog zadovoljstva, pogotovo u prvim godinama braka (Brock & Lawrence, 2009).

3. ISTRAŽIVANJE

3.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su interpersonalni činioci doživljaja kvaliteta braka u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, posmatrani iz perspektive supružnika različitog pola (muža i žene). Problem istraživanja definisan je sledećim pitanjem: koji od ispitivanih interpersonalnih činilaca najbolje predviđaju doživljaj kvaliteta braka posmatrano iz perspektive muža i žene i u dvema odabranim fazama porodičnog životnog ciklusa (fazi *novovenčani bračni par bez dece* i fazi *porodice sa adolescentom*).

3.2. Ciljevi istraživanja

1. Ispitati razlike u *doživljaju kvaliteta braka* s obzirom na fazu porodičnog životnog ciklusa, i s obzirom na to iz perspektive kojeg od supružnika se ovaj doživljaj posmatra.
2. Ispitati *strukturu veza* između interpersonalnih činilaca (uzajamnog razumevanja; rešavanja konflikata u braku, nasilja u braku, osećanja ljubavi u braku, seksualnog zadovoljstva u braku, osećanja pravednosti u braku, bračnog poverenja i partnerske podrške) i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola, i to u dvema odabranim fazama porodičnog životnog ciklusa (fazi *novovenčani bračni par bez dece* i fazi *porodice sa adolescentom*).
3. Ispitati *relativnu važnost (relativni značaj) interpersonalnih činilaca* za predviđanje doživljaja kvaliteta braka u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa.
4. Ispitati *polne razlike u relativnoj važnosti interpersonalnih činilaca* za predviđanje doživljaja kvaliteta braka.

3.3. Hipoteze istraživanja

Hipoteze su formulisane i grupisane u skladu sa prethodno postavljenim ciljevima istraživanja.

U okviru prvog cilja istraživanja formulisane su dve hipoteze. Prva hipoteza formirana je na osnovu centralne pretpostavke porodične razvojne teorije prema kojoj se doživljaj kvaliteta braka menja tokom vremena (Carter & McGoldrick, 2005) i na osnovu rezultata mnogobrojnih istraživanja koja pokazuju da je doživljaj kvaliteta braka viši na početku braka nego u kasnijim fazama (Glenn, 1995; Orbuch et al., 1996; Keizer & Schenk, 2012; Šakotić-Kurbalija, 2013; Zajić & Živković, 2014). Pretpostavka od koje smo krenuli bila je:

H1: Doživljaj kvaliteta braka je, prosečno gledano, viši kod bračnih partnera iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* nego kod bračnih partnera iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*.

Druga hipoteza formirana je na osnovu bazičnih pretpostavki teorije socijalne razmene i teorije jednakosti o percepciji nagrada i troškova u okviru bračnog odnosa i pravednosti i jednakosti u dobijanju i ulaganju. Žene u braku opažaju da više daju nego što dobijaju u bračnom odnosu, što vodi ka percepciji nepravednosti i nejednakosti (Goldberg & Perry-Jenkins, 2004; Perry-Jenkins & Claxton, 2011). Percepcija o nepravednosti i nejednakosti, skopčana sa tradicionalizacijom porodičnih i rodnih uloga (Dew & Wilcox, 2011; Mihić & Filipović, 2012) vodi ka nižem nivou kvaliteta braka žena. Pored toga, veštine žena u sagledavanju intimnih odnosa su razvijenije nego kod muškaraca, pa se mogu više osećati „zaknutima“ nego muškarci i da, samim tim, doživljaj kvaliteta braka kod njih bude na nižem nivou nego kod muškaraca (Vangelisti & Daly, 1997). U istraživanjima u svetu i kod nas potkrepljene su ove pretpostavke i utvrđeno je da je doživljaj kvaliteta braka kod muškaraca viši nego kod žena (Fowers, 1991; Amato et al., 2003; Huić, Kamenov & Jelić, 2012; Jakson et al., 2014; Krstić, Zotović & Mihić, 2012; Mihić & Filipović, 2012; Zajić & Živković, 2014). Stoga, pretpostavka je bila da:

H2: Doživljaj kvaliteta braka, prosečno gledano, viši je kod muškaraca nego kod žena u obe ispitivane faze porodičnog životnog ciklusa (faza *novovenčani bračni par bez dece* i faza *porodica sa adolescentom*).

U vezi sa drugim ciljem istraživanja, hipoteze su formulisane na osnovu empirijskih istraživanja o povezanosti interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka, kao i na osnovu bazičnih pretpostavki teorije socijalne razmene i teorije jednakosti (Thibaut & Kelley, 1959; Walster, Walster & Berscheid, 1978; Levinger, 1979; Lewis & Spanier, 1979). Prema ovim pretpostavkama bračni partneri u partnerskom odnosu vrše procenu dobitaka i gubitaka u različitim domenima odnosa (Larson, Hammond & Harper, 1998; Berg-Cross, 2000; Counts, 2003; Frisco & Williams, 2003; Wilcox & Nock, 2006; Čubela Adorić, 2006; Hatfield & Rapson, 2011), te od te procene zavisi koliko su zadovoljni bračnom relacijom (Walster, Walster, & Berscheid, 1978; Van Yperen & Buunk, 1994). Mi smo pretpostavili da što je veća procenjena dobit na pojedinačnim interpersonalnim činocima, povoljniji je i doživljaj kvaliteta braka. Stoga, formulisane su sledeće hipoteze:

H3. Postoji pozitivna povezanost između uzajamnog razumevanja u braku i doživljaja kvaliteta braka. Više uzajamno razumevanje bračni partneri procenjuju kao dobit, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (deTurck & Miller, 1986b; Smith, Heaven & Ciarrochi, 2008; Ledermann et al., 2010; Li et al., 2018).

H4. Postoji pozitivna povezanost između rešavanja konflikata i doživljaja kvaliteta braka. Višu procenu uspešnosti u rešavanju konflikata bračni partneri procenjuju kao dobit, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (Gottman & Krokoff, 1989; Heavey, Layne & Christensen, 1993; Noller et al., 1994; Kurdek, 1995; Cramer, 2000; Greeff & De Bruyne, 2000; Ridley, Wilhelm & Surra, 2001; Segrin, Hanzal & Domschke, 2009; Papp, Kouros & Cummings, 2009; Johnson et al., 2018).

H5. Postoji negativna veza između doživljaja kvaliteta braka i prisustva nasilja u braku (fizičkog, psihičkog i seksualnog). Prisutvo nasilja u braku, bračni partneri procenjuju kao gubitak, što vodi ka nižem doživljaju kvaliteta braka (Byrne & Arias, 1997; Schumacher & Leonard, 2005; Lawrance & Bradbury, 2007; Simpson et al., 2007; Stith et al., 2008 prema Godbout et al., 2009).

H6. Postoji pozitivna povezanost između doživljaja ljubavi u braku i doživljaja kvaliteta braka. Veći stepen doživljaja ljubavi bračni partner procenjuje kao dobit, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (Hendrick, Hendrick, & Adler, 1988; Hecht, Marston & Larkey, 1994; Perrone & Worthington, 2001; Wilcox & Nock, 2006; Jelić, Kamenov & Huić, 2014; Haack & Falcke, 2014).

H7. Postoji pozitivna povezanost između zadovoljstva seksualnim odnosima u braku i doživljaja kvaliteta braka. Veće zadovoljstvo seksualnim odnosom u braku bračni partneri procenjuju kao dobit za sebe, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (Klusmann, 2002; Karney & Bradbury, 1995; Lawrance & Byers, 1995; Young et al., 1998; Byers, 2005; Yeh et al., 2006; Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Butzer & Campbell, 2008; Kornrich, Brines & Leupp, 2013).

H8. Postoji pozitivna povezanost između percepcije pravednosti u braku i doživljaja kvaliteta braka. Veći stepen pravednosti bračni partner procenjuje kao dobit za sebe, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (Julien & Markman, 1991; Wilkie, Ferree, & Ratcliff, 1998; Stevens, Kiger & Riley, 2001; Amato et al., 2003; Wilcox & Nock, 2006; Kaufman & Taniguchi, 2006; Mihić & Filipović, 2012; Carlson et al., 2016; Qian & Sayer, 2016).

H9. Postoji pozitivna povezanost između bračnog poverenja i doživljaja kvaliteta braka. Veći stepen poverenja u partnera bračni partner procenjuje kao dobit za sebe, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (Larzelere & Huston, 1980; Johnson & Talitman, 1997; Rempel, Holmes & Zanna, 1985 prema Khalifian & Barry, 2016).

H10. Postoji pozitivna povezanost između podrške od strane bračnog partnera i doživljaja kvaliteta braka. Veći stepen podrške bračni partner procenjuje kao dobit za sebe, što vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka (Pasch & Bradbury, 1998; Carels & Baucom, 1999;

Bradbury, Fincham & Beach, 2000; Dehle, Larsen & Landers, 2001; Barry et al., 2009; Cornwell, 2012).

U vezi sa trećim ciljem istraživanja formirana je hipoteza na bazi pretpostavke porodične razvojne teorije prema kojoj se doživljaj kvaliteta braka menja tokom vremena pod uticajem različitih činilaca, koji su u tesnoj vezi sa ispunjavanjem razvojnih zadataka u svakoj fazi porodičnog životnog ciklusa (Larson & Holman, 1994; English, 2002; Goldenberg & Goldenberg, 2004; Carter & McGoldrick, 2005). Ispunjavanje razvojnih zadataka koji su različiti za različite faze, podrazumeva da za doživljaj kvaliteta braka u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa značaj imaju različiti činioci. Stoga, krenuli smo od sledeće hipoteze:

H11: Relativna važnost (relativni značaj), tj. redosled interpersonalnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka biće različit u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa (fazi *novovenčani bračni par bez dece* i fazi *porodica sa adolescentom*).

U vezi sa četvrtim ciljem istraživanja hipoteza je formirana na osnovu bazičnih pretpostavki teorije jednakosti koje se odnose na percepciju jednakosti bračnih partnera na različitim aspektima, uzimajući u obzir rodne uloge i tradicionalni stavovi, pa je moguće da su partnerima različiti činioci važni za doživljaj kvaliteta braka. Prema nekim autorima, žene su osetljivije, češće razmišljaju o partnerskim odnosima i registruju svaku promenu koja narušava njihov doživljaj kvaliteta braka (Kiecolt-Glaser & Newton, 2001; DeMaris, 2010). Emocionalni karakter braka je posebno istaknuta determinanta za doživljaj kvaliteta braka žene (Wilkie, Ferree & Ratcliff, 1998). Prema tome hipoteza od koje smo krenuli glasi:

H12: Relativna važnost (relativni značaj), tj. redosled interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta biće različit kod muškaraca i žena.

3.4. Metod istraživanja

Istraživanje je planirano i realizovano kao neeksperimentalno, transverzalno istraživanje, anketnog tipa.

3.5. Varijable u istraživanju

Nezavisne varijable

- Pol
- Faza životnog ciklusa porodice iskazana preko dve kategorije: novovenčani bračni par koji još nema dece (supruga manje od 40 godina) i bračni par čije je najstarije dete adolescent (od 12 do 19 godina)

Interpersonalni činioci

- Uzajamno razumevanje u braku mereno Upitnikom uzajamnog razumevanja (Conjugal Understanding Measure; deTurck & Miller, 1986a).
- Rešavanje bračnih konflikata mereno Skalom uspešnosti rešavanja bračnih konflikata (Čubela-Adorić & Kovač, 2010).
- Nasilje u braku mereno Upitnikom o postojanju nasilja u braku, kreiranog od strane autora ovog istraživanja.
- Osećanje ljubavi u braku mereno Upitnikom o doživljaju ljubavi u braku (Love Scale; Braiker & Kelley, 1979).
- Seksualno zadovoljstvo u braku mereno Upitnikom o seksualnom zadovoljstvu u braku (Sexual Relationship Scale; Olson, Fournier, & Druckman, 1983).
- Osećanje pravednosti u braku mereno Skalom percipirane pravednosti u braku (Čubela-Adorić & Mičić, 2010).

- Bračno poverenje mereno Skalom međusobnog poverenja (The Dyadic Trust Scale; Larzelere & Huston, 1980).
- Partnerska podrška merena Upitnikom partnerske podrške (The Support in Intimate Relationships Rating Scale - SIRRS; Barry et al., 2009).
- Sklonost davanju socijalno poželjnih odgovora merena Upitnikom socijalno poželjnog odgovaranja, kreiranog od strane autora ovog istraživanja.

Zavisna varijabla

- Globalni doživljaj kvaliteta braka: subjektivna procena koliko je brak dobar, čvrst, stabilan, zadovoljavajući, kooperativan i stepen doživljene sreće u braku, meren Upitnikom kvaliteta braka (Quality of marriage index – QMI; Norton, 1983). Globalni doživljaj kvaliteta braka će se meriti nezavisno za oba bračna partnera. Ova varijabla će imati varijetete sa stanovišta supružnika ženskog pola i sa stanovišta supružnika muškog pola.

Kontrolne varijable

- Sociodemografski podaci: dve vrste podataka i to *o ispitaniku* (4): uzrast, obrazovanje, radni status, religioznost i *o porodici* (4): mesečni prihodi domaćinstva, bračni staž, broj dece i broj članova domaćinstva.

3.6. Uzorak

Uzorak je bio prigodnog tipa. Ispitano je 289 bračnih parova (578 ispitanika) koji žive na teritoriji Republike Srbije i čiji maternji jezik je srpski. Bračni parovi su u trenutku ispitivanja bili u registrovanom (zaključenom)³ braku. U istraživanju je zastupljen podjednak broj muških i ženskih ispitanika.

Ispitani bračni parovi bili su iz dve faze porodičnog životnog ciklusa: I) *novovenčani bračni par bez dece* (supruga ima manje od 40 godina⁴) (141 bračni par ili 48.8%); i II) *porodica sa adolescentom* (najstarije dete je starosti od 12 do 19 godina⁵) (148 bračnih parova ili 51.2%). Broj ispitanika u svakoj fazi porodičnog životnog ciklusa prikazan je u Tabeli 2.

Tabela 2. Struktura uzorka s obzirom na faze porodičnog životnog ciklusa

Faza	f	%
Novovenčani bračni par bez dece	282	48,8
Porodica sa adolescentom	296	51,2
Ukupno	578	100,0

Najmlađi ispitanik imao je 20 godina, a najstariji 60 godina. Prosečna starost ispitanika u uzorku bila je 38.56 godina ($SD = 8.57$).

³Zaključeni brak predstavlja brak zaključen prema važećim zakonskim propisima, a koji je upisan u matičnu knjigu venčanih.

⁴ U uzorak nisu ušli bračni partneri koji su bez dece, a supruga je bila starija od 40 godina. Slična operacionalizacija ove faze prilikom uzorkovanja ispitanika prema fazama porodičnog životnog ciklusa primenjena je u istraživanju Kapinusa i Džonsona (Kapinus & Johnson, 2003).

⁵Iako je u kategorizacijama koje su razvili Hill (Hill, 1986) i Duval (Duvall, 1985) ova faza operacionalizovana preko starosti najstarijeg deteta od 13 do 20 godina, s obzirom na to da u današnje vreme mladi ranije ulaze u adolescenciju, ova kategorija je modifikovana i u operacionalizaciji ove faze porodičnog životnog ciklusa najstarije dete je starosti između 12 i 19 godina.

Kao što se iz Tabele 3 može videti, nešto više od polovine ispitanika ima više ili visoko obrazovanje. Zatim slede ispitanici sa srednjoškolskim obrazovanjem i poslediplomskim obrazovanjem. Uz to, u ispitanom uzorku je bilo najmanje ispitanika koji imaju samo osam razreda osnovne škole.

Tabela 3. Struktura uzorka s obzirom na formalni stepen obrazovanja

Obrazovanje	f	%
Osmogodišnje	8	1,4
Srednje	199	34,4
Više/visoko	295	51,0
Poslediplomsko	76	13,1
Ukupno	578	100,0

Iz Tabele 4 se može videti da je najveći broj ispitanika iz uzorka zaposlen na neodređeno ili određeno radno vreme. Daleko manje je bilo ispitanika koji su naveli da nisu zaposleni, da nisu formalno zaposleni, ali obavljaju posao za koji su plaćeni, kao i onih koji su pod opcijom drugo naveli da su domaćice ili da povremeno obavljaju neke poslove za koje su plaćeni. Konačno, u ispitanom uzorku je bio i veoma mali broj penzionera i penzionerki.

Tabela 4. Struktura uzorka s obzirom na zaposlenost

Zaposlenost	f	%
Zaposlen/a sam na neodređeno vreme	374	64,7
Zaposlen/a sam na određeno vreme	107	18,5
Nisam zaposlen/a ali redovno obavljam posao za koji sam plaćen/a	35	6,1
Nezaposlen/a sam niti obavljam redovno posao za koji sam plaćen/a	37	6,4
Penzioner/penzionerka	9	1,6
Drugo	16	2,8
Ukupno	578	100,0

Iz Tabele 5 može se videti da je većina ispitanika navela da je uglavnom religiozna, dok je približno trećina onih koji nisu religiozni ili su ateisti.

Tabela 5. Struktura uzorka s obzirom na religioznost

Religioznost	f	%
Da, uglavnom	398	68,9
Ne baš	118	20,4
Ateista	62	10,7
Ukupno	578	100,0

Među ispitanicima koji imaju decu, najveći broj njih ima dvoje dece (174 ispitanika ili 58,8%). Jedno dete ima 95 (32,1%) ispitanika, troje dece ima 21 (7,1%) ispitanik, četvoro dece ima 5 (1,7%) ispitanika, a dva (0,6) ispitanika imaju više od četvoro dece.

Najveći broj ispitanika živi sa suprugom ili sa suprugom i decom ispitanika (Tabela 6). Znatno manje njih živi sa roditeljima (svojim ili roditeljima bračnog partnera).

Tabela 6. Struktura uzorka s obzirom na strukturu domaćinstva

Sa kim žive	f	%
Suprug/-a i ja	248	42,9
Suprug/-a, ja i dete/deca	259	44,8
Sa mojim roditeljima	30	5,2
Sa roditeljima bračnog partnera	32	5,5
Drugo	9	1,6
Ukupno	578	100,0

Najveći procenat ispitanika (63.1%) materijalnu situaciju porodice procenjuje kao istu kao i u većini drugih porodica, 29.8% kao bolju, a 7.1% kao lošiju (Tabela 7). Kada se pogledaju ukupni mesečni prihodi domaćinstva, podaci pokazuju da je prosek ukupnih mesečnih prihoda 109.820 dinara (najmanji 25.000 a najviši 600.000).

Tabela 7. Struktura uzorka s obzirom na materijalnu situaciju porodice

Materijalna situacija porodice	f	%
Lošija je nego kod većine porodica	41	7,1
Ista je kao i kod većine porodica	365	63,1
Bolja je nego kod većine porodica	172	29,8
Ukupno	578	100,0

Velika većina ispitanika je navela da je brak u kome se nalaze njihov prvi brak (541 ispitanik ili 93,6%), dok je 37 (6,4%) ispitanika navelo da su i ranije bili u braku. Najmlađi ispitanik imao je 20 godina kada je ušao u brak, a najstariji 60 godina, a prosečna starost ispitanika pri ulasku u brak bila je 28.21 godina ($SD = 4.59$). Prosek starosti pri ulasku u brak je nešto niži od Republičkog proseka za 2018. godinu⁶.

3.7. Postupak prikupljanja podataka

Ukupno je bilo kontaktirano 408 bračnih parova, od čega 86 (21.1%) bračnih parova nije pristalo da popuni upitnik. Bračni parovi koji su odbili da popune upitnik su kao razloge navodili da nemaju vremena da koncentrisano popunjavaju upitnik, da nisu sigurni da je ispitivanje anonimno i da ne žele da se bave tom temom. Muškarci su u većoj meri odbijali da popune upitnik nego žene. Zbog odustajanja jednog bračnog partnera, upitnik nije ostavljan drugom bračnom partneru. Među onima koji su odbili da popune upitnike su i oni koji su prvo tražili da pogledaju upitnik i posle uvida u pitanja odustajali su od dalje saradnje.

Ukupno su 322 bračna para pristala da učestvuju u istraživanju i popunjavala upitnik. Od 16 bračnih parova nije stigla koverta sa popunjenim upitnicima, dok su iz uzorka isključena 34 upitnika jer su bili nevalidni. Pod nevalidnim upitnicima podrazumevaju se upitnici koji nisu bili kompletirani i oni koji su na skali davanja socijalno poželjnih odgovora zaokružili tačno na svih 5 pitanja, što je ukazivalo na to da nisu bili iskreni prilikom davanja odgovora.

Da bi u uzorku bio podjednak broj bračnih parova iz obe faze porodičnog životnog ciklusa, sve vreme se vodila evidencija o broju pristiglih upitnika i pri samom kraju prikupljanja podataka upitnici su ciljano davani ispitanicima iz faze iz koje je bilo manje ispitanika.

⁶ Republički zavod za statistiku, <http://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/?a=18&s=1804>

Bračnim partnerima su pre uručivanja koverti davane osnovne informacije o autoru ove disertacije i temi istraživanja i informacije o tome na koji način će se postići anonimnost i puna zaštitita podataka iz upitnika, i zamoljeni su da odgovaraju na pitanja iz upitnika bez međusobnih konsultacija.

Supružnicima su date dve koverta sa upitnikom i uputstvom i jedna velika prazna koverta. Sadržaj uputstva za ispitanike dat je u prilogu rada. U njemu je ispitanicima objašnjeno šta je cilj rada i dato je kratko uputstvo za popunjavanje upitnika. U okviru uputstva, ispitanicima je dat i broj telefona autora ove disertacije, ukoliko budu imali neka dodatna pitanja. Autora ovog rada kontaktiralo je 5 ispitanika za neka dodatna pojašnjenja vezana za popunjavanje i/ili slanje upitnika.

Svaki supružnik je popunjen upitnik stavljao u kovertu koju bi zalepio, a onda su dve zalepljene koverta stavljane u treću kovertu koju su zalepili, i na kojoj je bila napisana adresa na koju treba poslati kovertu bez podataka o pošiljaocu (kako bi se sačuvala anonimnost ispitanika).

3.9. Instrumenti u istraživanju

U empirijskom delu rada korišćen je instrument koji se sastoji od baterije koju čine sledeći upitnici:

- *Upitnik za prikupljanje podataka o sociodemografskim karakteristikama supružnika*

Ovaj upitnik, konstruisan od strane autora ovog rada, poslužio je za prikupljanje osnovnih sociodemografskih karakteristika supružnika (pol, uzrast, obrazovanje, radni status, religioznost, mesečni prihodi po članu domaćinstva, materijalni status, uzrast u vreme stupanja u brak, prisustvo i broj dece u braku, postojanje ranijeg braka, članovi domaćinstva i faza porodičnog životnog ciklusa).

- *Upitnik kvaliteta braka* (Quality of marriage index – QMI; Norton, 1983)

Ovaj upitnik sastoji se od 6 tvrdnji. Ispitanici na prvih pet ajtema odgovaraju na petostepenoj Likertovoj skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Na šestom ajtemu ispitanici odgovaraju na pitanje "Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?" na desetostepenoj skali od 1 (veoma nesrećan/–na) do 10 (veoma srećan/–na). U originalnom Nortonovom upitniku u pitanju je bila sedmostepena Likertova skala a mi smo je za potrebe ovog istraživanja prilagodili da bude petostepena. Interkorelacija stavki varira od 0.68 do 0.86, a koeficijenti pouzdanosti u ranijim istraživanjima iznosili su od 0.90. do 0.96. (Norton, 1983; Heyman, Sayers & Bellack, 1994; Johnson & Bradbury 1999; Ficinham, Paleari & Regalia, 2002; Ogolsky, Dennison & Monk, 2014). Teorijski raspon skorova kreće se od 6 do 35, pri čemu viši skor na skali predstavlja viši nivo doživljaja kvaliteta braka.

- *Upitnik uzajamnog razumevanja* (Conjugal Understanding Measure; deTurck & Miller, 1986a)

Ovaj upitnik se sastoji od 12 stavki. Svaka stavka se ocenjuje na petostepenoj skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Skala je dizajnirana da meri kvalitet komunikacije u braku izražen kroz uzajamno razumevanje. Neke od stavki su, na primer, „Često uhvatim sebe da govorim pogrešne stvari svom bračnom partneru"; ili „Teško mi je da pričam o ličnim stvarima sa bračnim partnerom." Skala je pokazala visoku pouzdanost u dosadašnjim istraživanjima. Kronbahov alfa koeficijent koji saopštavaju autori instrumenta je .85 (deTurck & Miller, 1986b). Teorijski raspon skorova na skali kreće se od 12 do 60, pri čemu viši skor ukazuje na bolje međusobno razumevanje.

- Skala uspješnosti rješavanja bračnih konflikata; Čubela-Adorić & Kovač, 2010)

Ova skala meri percipiranu efikasnost rešavanja konflikata u odnosu s bračnim partnerom. Skala je Likertovog tipa i sadrži 9 tvrdnji. Pet je tvrdnji formulisano pozitivno, odnosno u smeru percepcije efikasnog rešavanja konflikata s bračnim partnerom, dok četiri tvrdnje reflektuju negativnu ocenu načina na koji partneri funkcionišu u ovom domenu. Step en slaganja sa tvrdnjama ispitanik procenjuje na skali od 1 (potpuno netačno) do 5 (potpuno tačno). Ukupan rezultat na skali određuje se kao prosečna vrednost procena na pripadajućim stavkama tako da se teorijski raspon rezultata na skali kreće od 1 do 5. Što je viši skor na skali viša je procena uspešnosti rešavanja konflikata. Kronbahov alfa koeficijent pouzdanosti, dobijen u ranijim istraživanjima, kreće se od .79 do .92 (videti u Čubela–Adorić & Kovač, 2010).

- *Upitnik o postojanju nasilja u braku*

Upitnik o postojanju nasilja u braku konstruisan je od strane autora disertacije i sadrži stavke koje služe za prikupljanje podataka o tome da li su ispitanici izloženi psihičkom, fizičkom i seksualnom nasilju od strane bračnog partnera i koliko često. Upitnik sadrži tri supskale po 6 pitanja, za svaki oblik nasilja u bračnoj vezi (psihički, fizički i seksualni). Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5 ispitanici odgovaraju da li i koliko često njihov bračni partner primenjuje prema njima neke od oblika nasilnog ponašanja. Ukupni skorovi se računaju za tri supskale pojedinačno i mogu se kretati u rasponu od 6 do 30. Što je viši skor na svakoj od tri supskale, veća je i izloženost nasilju.

- *Upitnik o doživljaju ljubavi u braku* (Love Scale; Braiker & Kelley, 1979)

Ova skala je jedna od tri supskale iz upitnika Love and Relationships Scale autora Brajker i Keli (1979), koje služe za ispitivanje emocionalnih odnosa između partnera. Ova skala sadrži 10 ajtema kojima se ocenjuje nivo subjektivnog osećanja povezanosti, posvećenosti, ljubavi, bliskosti i vezanosti za bračnog druga, odnosno doživljaj ljubavi. Stavke koji čine upitnik su, na primer: „U kojoj meri volite Vašeg/u supruga/u u ovoj fazi?“ i „Koliko ste bliski sa Vašim bračnim partnerom?“ Svaki bračni partner zasebno ocenjuje stavke na devetostepenoj skali u rasponu od 1 (nimalo) do 9 (veoma). Na kraju se sabiranjem dobija ukupna ocena za svakog od supružnika, koja se može kretati u rasponu od 10 do 90, pri čemu više vrednosti govore o osećanju većeg intenziteta doživljaja ljubavi. Kronbahovi alfa koeficijenti interne konzistencije koje saopštavaju autori instrumenta kreću se od .70 do .88 za žene i od .75 do .86 za mušev e (Braiker & Kelley, 1979). U međunarodnim istraživanjima saopštena je pouzdanost skale od .84 (Randall et al., 2013), dok je u domaćim istraživanjima pouzdanost skale iznosila .89 za žene, odnosno .90 za muškarce (Mihčić & Huić, 2012).

- *Upitnik o seksualnom zadovoljstvu u braku* (Sexual Relationship Scale; Olson, Fournier, & Druckman, 1983)

U pitanju je upitnik od 10 ajtema koji je deo inventara Enriching and Nurturing Relationship Issues, Communication, and Happiness (ENRICH) Sexual Relationship (Olson, Fournier, & Druckman, 1983). Primeri stavki su: „Ponekad sam zabrinut da interesovanje mog partnera za seks nije isto kao i moje“ ili „Naš seksualni odnos je zadovoljavajući i ispunjujući za mene.“ Ispitanici imaju zadatak da na petostepenoj Likertovoj skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) procene u kojoj meri su zadovoljni različitim aspektima seksualnog života, kao što su komunikacija o seksualnim temama i seksualno ponašanje. Ukupni skor može se kretati u rasponu od 10 do 50. Viša vrednost ukazuje na veće zadovoljstvo različitim aspektima bračnog seksualnog

života. Kronbahov alfa koeficijent utvrđen u ranijim istraživanjima iznosi .81 za muškarce i .82 za žene.

- *Skala percipirane pravednosti u braku* (Ćubela-Adorić & Mičić, 2010)

Skala sadrži 11 tvrdnji koje izražavaju različite ocene pravednosti odnosa sa partnerom, uključujući pravednost međusobne podele obaveza i odgovornosti, jednakost partnera vezano za uloge u bračnoj vezi i dobiti iz nje. Step (ne)slaganja s pojedinim tvrdnjama ispitanik izražava na skali procene od 5 stepena, od 1 (potpuno netačno) do 5 (potpuno tačno). Ukupan rezultat na skali određuje se kao prosečna vrednost procena na svim ajtemima, pa se teoretski raspon rezultata kreće između 1 i 5. Pritom veći rezultat ukazuje na veću percipiranu pravednost odnosa partnerom. Kronbah Alfa koeficijent pouzdanosti u ranijim istraživanjima bio je preko 0.80 (videti u Ćubela-Adorić & Mičić, 2010).

- *Skala međusobnog poverenja* (The Dyadic Trust Scale; Larzelere & Huston, 1980)

Ova skala koja sadrži 8 ajtema meri poverenje u partnerskoj i bračnoj vezi. Ispitanici odgovaraju na 5-stepenoj skali Likertovog tipa koliko se slažu sa stavkama, od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Ukupni skor može se kretati u rasponu od 8 do 40, pri čemu viši skor na skali označava veće poverenje u bračnog partnera. Ova skala ima visoku pouzdanost. Kronbahov alfa koeficijent iznosi .93, a inter-ajtemska korelacija je u rasponu od .72 do .89 (Larzelere & Huston, 1980).

- *Upitnik partnerske podrške u braku* (The Support in Intimate Relationships Rating Scale (SIRRS) – Revised; Barry, Bunde, Brock, & Lawrence, 2009)

Originalna skala koju je kreirao Dehle sa saradnicima je imala 48 ajtema upitnika (Dehle, Larsen & Landers, 2001). Revidirana skala sadrži 25 ajtema i služi za ispitivanje percepcije ispitanika o pružanju podrške od strane njihovog partnera kada se oni suočavaju sa nekim problemom. Ispitanici u okviru upitnika procenjuju učestalost podrške od strane njihovog partnera, koja se ogleda u različitim oblicima podržavajućeg ponašanja u situacijama kada se suočavaju sa problemom, na petostepenoj Likertovoj skali od 1 (nikada) do 5 (uvek). Ova skala obuhvata 4 oblika podrške i to: emotivnu (6 ajtema), informacionu (7 ajtema), podršku jačanju samopouzdanja (7 ajtema) i instrumentalnu podršku (5 ajtema). Ukupni skorovi se dobijaju sabiranjem odgovora, pri čemu viši skor predstavlja veću podršku od strane bračnog partnera. Analiza na uzorku bračnih parova govori o visokoj pouzdanosti i validnosti upitnika (Barry et al., 2009). Kronbahov alfa koeficijent je u rasponu od .86 do .92 (Barry et al., 2009).

- *Upitnik socijalno poželjnog odgovaranja*

Ovaj upitnik sadrži 5 stavki koje se odnose na brak, a koje su tako formulisane da ako su svi odgovori Da oni signaliziraju socijalno poželjno odgovaranje. Primeri stavki uključuju „U našem braku nema nikakvih problema“ ili „Nikada ne kritikujem svog bračnog partnera“ (Prilog 2). Ovaj upitnik je služio tome da se iz uzorka izopšte ispitanici koji su svih pet stavki odgovorili sa Da, jer je bilo jasno da su davali isključivo društveno poželjne odgovore.

- U okviru korišćenog instrumenta autor ove disertacije je osmislio i dva pitanja otvorenog tipa kojima se nastojalo doći do dodatnih podataka o tome šta ispitanici misle da je najvažnije u odnosima između supružnika, a što određuje da će jedan brak biti više ili manje dobar i koje su sličnosti i razlike u doživljaju kvaliteta između supružnika.

3.10. Način obrade podataka

Statistička analiza podataka obavljena je u softverskom paketu IBM SPSS 22.0 i obuhvatila je deskriptivnu statistiku i statistiku zaključivanja.

Na osnovu preliminarnih analiza podataka s obzirom na rezultate na Skali socijalno poželjnog odgovaranja iz daljih analiza isključeni su podaci za 28 ispitanika.

Prvi korak u statističkoj analizi podataka bio je proveravanje osnovnih metrijskih karakteristika i faktorske strukture skala korišćenih u istraživanju. Za proveru pouzdanosti korišćen je Kronbahov α koeficijent, a za proveru faktorske strukture eksplorativna faktorska analiza, posebno za muškarce i posebno za žene.

Deskriptivna statistička analiza primenjena je za prikaz osnovnih statističkih pokazatelja distribucija rezultata na varijablama interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka.

Drugi korak u statističkoj analizi je primena seta statističkih testova za ostvarivanje postavljenih ciljeva istraživanja.

Za ispitivanje razlika u doživljaju kvaliteta braka s obzirom na fazu porodičnog životnog ciklusa korišćena je dvofaktorijalna analiza varijanse sa polom supružnika i fazom porodičnog ciklusa kao faktorima, a doživljajem kvaliteta braka kao zavisnom varijablom. Pol supružnika u ovoj analizi tretiran je kao ponovljen faktor budući da su u uzorak uključeni bračni parovi.

Za ispitivanje jačine i smera povezanosti interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka korišćen je Pirsonov koeficijent korelacije.

Multipli regresioni modeli poslužili su za utvrđivanje važnosti interpersonalnih činilaca za predviđanje doživljaja kvaliteta braka, kako generalno tako i u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, te s obzirom na pol bračnih partnera.

Za određivanje relativne važnosti pojedinih interpersonalnih činilaca u svakom modelu korišćen je Pratov d indeks.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA

Rezultati su prikazani u okviru dva dela. U prvom delu prikazane su psihometrijske karakteristike instrumenata korišćenih u istraživanju. U drugom delu prikazani su rezultati u skladu sa ciljevima i hipotezama istraživanja.

4.1. Psihometrijske karakteristike skala

Za proveru faktorske strukture skala korišćena je eksplorativna faktorska analiza. Kao metoda ekstrakcije upotrebljena je metoda glavnih komponenti, uz Promax rotaciju, koja dozvoljava interkorelacije između ekstrahovanih faktora, kako bi se dobilo što jednostavnije faktorsko rešenje.

U nastavku su prikazani rezultati, posebno za muškarce i žene, za svaku od korišćenih skala, izuzev za skalu koja procenjuje nasilje u braku. Imajući u vidu prirodu merenog konstrukta, odnosno oblike ponašanja koje obuhvata, nema osnova za pretpostavku da različiti indikatori određenog oblika nasilja nužno koreliraju, odnosno da postoji latentna dimenzija koja determiniše odgovore na pojedinačne stavke. Iz tog razloga, faktorska analiza nije primerena za ovu skalu.

Za proveru pouzdanosti korišćen je Kronbahov α koeficijent interne konzistentnosti. Rezultati su prikazani posebno za muškarce i žene.

Upitnik kvaliteta braka

Kronbahov α koeficijent iznosi .92 za muškarce i .91 za žene, te stoga možemo zaključiti da ova skala ima visoku pouzdanost.

Opravdanost primene faktorske analize na upitniku doživljaja kvaliteta braka potvrđena je Kajzer-Mejer-Olkin-ovom merom adekvatnosti uzorkovanja (KMO^7) (Tenjović, 2002) i Bartlett-ovim testom sferičnosti. Kajzer-Mejer-Olkin-ova mera adekvatnosti uzorkovanja iznosi 0.92 za muškarce i 0.91 za žene. Bartlettov test sferičnosti je statistički značajan i za muškarce ($\chi^2(15)=1531.759$, $p<0.01$), i za žene ($\chi^2(15)=1384.529$, $p<0.01$).

Vrednosti komunaliteta svih stavki su visoke i kreću se u rasponu od .671 do .843 za muškarce, a od .715 do .790 za žene.⁸

Rezultati faktorske analize potvrđuju pretpostavku o jednodimenzionalnosti ovog mernog instrumenta. U oba poduzorka ekstrahovan je jedan faktor, koji objašnjava preko 75% varijanse (77.9% za muškarce i 75.7% za žene)⁹. Za ovakav tip instrumenta (skala procene) očekuje se da vrednost objašnjene varijanse bude iznad 60% (Hair et al., 1998). U ovoj analizi procenat objašnjene varijanse je iznad očekivanog, što potvrđuje konstruktenu validnost ove skale. Rezultati sugerišu da se Nortonov indeks kvaliteta braka može koristiti kao jednodimenzionalna mera za ispitivanje globalnog doživljaja kvaliteta braka. Rezultati faktorske analize su prikazani u Tabelama 8 (muškarci) i 9 (žene).

⁷Vrednost KMO može se kretati u intervalu od 0 do 1, i ukoliko su vrednosti više od 0.5 smatra se da je primena faktorske analize opravdana.

⁸ Prilog 3, Tabele 55 i 56

⁹Scree plot za ovaj upitnik, ali i za druge upitnike korišćene u ovom istraživanju mogu se videti u Prilogu 3 (grafikoni od 1 do 16).

Tabela 8. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika kvaliteta braka - muškarci

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	4.675	77.924	77.924	4.675	77.924	77.924
2	.406	6.773	84.697			
3	.304	5.072	89.769			
4	.243	4.052	93.821			
5	.221	3.690	97.512			
6	.149	2.488	100.000			

Tabela 9. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika kvaliteta braka - žene

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	4.544	75.728	75.728	4.544	75.728	75.728
2	.401	6.679	82.407			
3	.351	5.850	88.256			
4	.280	4.669	92.925			
5	.252	4.192	97.117			
6	.173	2.883	100.000			

Matrice koje prikazuju faktorsku strukturu, posebno za muškarce i žene, prikazane su u Tabelama 10 i 11. Možemo uočiti da su sva faktorska opterećenja visoka. Vrednosti se kreću u rasponu od .82 do .92 za muškarce, odnosno od .85 do .89 za žene.

Tabela 10. Faktorska struktura Upitnika kvaliteta braka - muškarci

Stavke	Faktorska opterećenja
Imamo dobar brak.	.897
Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan.	.918
Nas brak je čvrst.	.891
Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/zadovoljnom.	.896
Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima.	.873
Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	.819

Tabela 11. Faktorska struktura Upitnika kvaliteta braka - žene

Stavke	Faktorska opterećenja
Imamo dobar brak.	.875
Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan.	.889
Nas brak je čvrst.	.857
Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/zadovoljnom.	.888
Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima.	.846
Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	.866

U Tabelama 12 i 13 prikazane su interkorelacije stavki Upitnika kvaliteta braka, posebno za muškarce i žene. Može se zaključiti da su interkorelacije pozitivnog smera i da odražavaju visok stepen povezanosti među svim stavkama upitnika. Vrednosti se kreću u rasponu od .65 do .83 za muškarce i od .65 do .78 za žene. Ove interkorelacije su slične interkorelacijama dobijenim u

ranijim istraživanjima, koje su se kretale u rasponu od 0.68 do 0.86 (Norton, 1983; Heyman, Sayers & Bellack, 1994).

Tabela 12. *Interkorelacije stavki Upitnika kvaliteta braka – muškarci*

Stavke	1.	2.	3.	4.	5.
1. Imamo dobar brak.	1				
2. Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan.	.830**	1			
3. Naš brak je čvrst.	.744**	.814**	1		
4. Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/om.	.750**	.769**	.768**	1	
5. Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima.	.715**	.757**	.747**	.755**	1
6. Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	.702**	.679**	.633**	.700**	.648**

Napomena: **korelacija je statistički značajna na nivou .01

Tabela 13. *Interkorelacije stavki Upitnika kvaliteta braka - žene*

Stavke	1.	2.	3.	4.	5.
1. Imamo dobar brak.	1				
2. Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan.	.744**	1			
3. Naš brak je čvrst.	.676**	.777**	1		
4. Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/om.	.728**	.744**	.668**	1	
5. Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima.	.682**	.681**	.686**	.722**	1
6. Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	.736**	.688**	.673**	.769**	.654**

Napomena: **korelacija je statistički značajna na nivou .01

Nortonov indeks kvaliteta braka se pokazao dobrim instrumentom koji može da se koristi za istraživanje doživljaja kvaliteta braka, jer su rezultati faktorske analize potvrdili pretpostavku o jednodimenzionalnosti ovog mernog instrumenta, s obzirom na to da je ekstrahovan jedan faktor koji objašnjava 77.9% za muškarce i 75.7% za žene, kao i da su interkorelacije stavki (aspekti kvaliteta braka) visoke.

Upitnik uzajamnog razumevanja

Autori instrumenta ističu postojanje dva faktora, prvog koji se odnosi specifično na bračnu komunikaciju (*marriage-specific*) i drugog, koji označavaju kao generalni faktor (deTurck & Miller, 1986a). Mi smo, polazeći od njihovih nalaza, i imajući u vidu predmet našeg istraživanja, zadržali samo stavke koje jasno pripadaju faktoru bračne komunikacije. Pored toga, izbačena je još jedna stavka (“Siguran/-na sam da znam kako bi moj bračni partner reagovao ako bih mu/joj rekao/-la najintimniju stvar u vezi sebe”), pošto je imala nizak komunalitet (.161 kod muškaraca i .131 kod žena)¹⁰. Sve naredne analize izvršene su na redukovanoj verziji instrumenta, koji sadrži preostalih šest stavki.

Redukovana verzija Upitnika uzajamnog razumevanja ima zadovoljavajuću pouzdanost. Kronbahov α koeficijent iznosi .75 za muškarce i .84 za žene.

Kajzer-Mejer-Olkin-ova mera adekvatnosti uzorkovanja iznosi .79 za muškarce i .86 za žene. Bartletov test sferičnosti je statistički značajan (muškarci: $\chi^2(15)=350.353$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(15)=608.624$, $p<0.01$).

Komunalitet preostalih stavki kreće se u zadovoljavajućem opsegu (muškarci: .367 - .524; žene: .358 - .620)¹¹.

Rezultati faktorske analize, potvrđuju jednodimenzionalnost redukovane verzije Upitnika uzajamnog razumevanja. Ekstrahovani faktor na poduzorku muškaraca objašnjava 45%, a na poduzorku žena preko 55% inicijalne varijanse. Detaljniji rezultati prikazani su u Tabelama 14 i 15.

¹⁰ Izbačene su sledeće stavke: 7, 8, 9, 11 i 12.

¹¹ Prilog 3, Tabele 57 i 58

Tabela 14. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika uzajamnog razumevanja - muškarci

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	2.717	45.282	45.282	2.717	45.282	45.282
2	.856	14.270	59.552			
3	.741	12.343	71.894			
4	.687	11.444	83.339			
5	.549	9.145	92.484			
6	.451	7.516	100.000			

Tabela 15. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika uzajamnog razumevanja- žene

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	3.334	55.566	55.566	3.334	55.566	55.566
2	.819	13.644	69.210			
3	.576	9.601	78.811			
4	.475	7.925	86.736			
5	.406	6.761	93.497			
6	.390	6.503	100.000			

Faktorska struktura Upitnika uzajamnog razumevanja, posebno za muškarce i žene, prikazana je u Tabelama 16 i 17.

Tabela 16. Faktorska struktura Upitnika uzajamnog razumevanja - muškarci

Stavke	Faktorska opterećenja
Teško mi je da kažem svom bračnom partneru određene stvari jer nisam ¹²656
Često primetim da kažem pogrešnu stvar mom bračnom partneru	.651
Iako smo u braku, često osećam kako smo bračni partner i ja "kao stranci"	.689
Primetio/-la sam da bračni partner i ja često ćaskamo o nebitnim stvarima, ali retko...	.724
Teško mi je da pričam o ličnim stvarima sa bračnim partnerom	.705
Moj bračni partner i ja ne pričamo o problemima u našoj komunikaciji	.606

Tabela 17. Faktorska struktura Upitnika uzajamnog razumevanja - žene

Stavke	Faktorska opterećenja
Teško mi je da kažem svom bračnom partneru određene stvari jer nisam...	.732
Često primetim da kažem pogrešnu stvar mom bračnom partneru	.598
Iako smo u braku, često osećam kako smo bračni partner i ja "kao stranci"	.781
Primetio/-la sam da bračni partner i ja često ćaskamo o nebitnim stvarima, ali retko...	.772
Teško mi je da pričam o ličnim stvarima sa bračnim partnerom	.787
Moj bračni partner i ja ne pričamo o problemima u našoj komunikaciji	.784

Upitnik uspešnosti rešavanja bračnih konflikata

Kronbahov α koeficijent interne konzistentnosti iznosi .86 za muškarce i .89 za žene, čime je potvrđena visoka pouzdanost ove skale.

¹²Zbog tabelarnog prikaza neke stavke nisu prikazane u celini jer su dugačke. Sve stavke iz ovog upitnika, ali i ostalih upitnika korišćenih u ovom istraživanju mogu se videti u Prilogu 2.

Kajzer-Mejer-Olkin-ova mera adekvatnosti uzorkovanja iznosi .86 za muškarce i .89 za žene. Bartletov test sferičnosti je statistički značajan (muškarci: $\chi^2(36)= 1080.688$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(36)= 1239.953$, $p<0.01$), čime je opravdano korišćenje postupka faktorske analize.

Kada je u pitanju komunalitet stavki, zadovoljavajuće vrednosti su dobijene i za muškarce (.404 - .727) i za žene (.474 - .789)¹³.

Rezultati faktorske analize, međutim, nisu potvrdili jednodimenzionalnu strukturu ovog mernog instrumenta. U oba poduzorka, izdvajaju se dva faktora, koji zajedno objašnjavaju preko 60% inicijalne varijanse. Prvi faktor objašnjava oko 50% varijanse (kod muškaraca 48.82%, kod žena 52.78%), a drugi izdvojeni faktor 13.76% varijanse kod muškaraca i 12.37% varijanse kod žena. Detaljniji rezultati prikazani su u Tabelama 18 i 19.

Tabela 18. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika uspešnosti rešavanja bračnih konflikata - muškarci

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	4.394	48.818	48.818	4.394	48.818	48.818	4.008
2	1.239	13.765	62.583	1.239	13.765	62.583	3.150
3	.737	8.188	70.771				
4	.635	7.050	77.821				
5	.536	5.954	83.776				
6	.460	5.107	88.882				
7	.407	4.519	93.401				
8	.323	3.592	96.993				
9	.271	3.007	100.000				

Tabela 19. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika uspešnosti rešavanja bračnih konflikata - žene

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	4.750	52.782	52.782	4.750	52.782	52.782	4.367
2	1.113	12.368	65.150	1.113	12.368	65.150	3.424
3	.666	7.397	72.547				
4	.605	6.725	79.272				
5	.511	5.672	84.944				
6	.444	4.934	89.878				
7	.378	4.195	94.073				
8	.303	3.366	97.438				
9	.231	2.562	100.000				

U Tabelama 20 i 21 prikazane su matrice faktorskog sklopa¹⁴ za Upitnik uspešnosti rešavanja bračnih konflikata, posebno za muškarce i žene. Faktorska struktura je ista za oba pola. Može se uočiti da stavke od pete do devete (pozitivno formulisane stavke u upitniku) leže na prvom ekstrahovanom faktoru, dok stavke od prve do četvrte (originalno inverzno formulisane stavke u upitniku) pripadaju drugom ekstrahovanom faktoru. Na osnovu analize sadržaja stavki, prvi faktor možemo interpretirati kao uspešno rešavanje konflikata u braku, a drugi kao „neuspešno“ rešavanje konflikata u braku.

¹³ Prilog 3, Tabele 59 i 60

¹⁴ Pattern matrix

Tabela 20. *Matrica faktorskog sklopa za Upitnik uspešnosti rešavanja bračnih konflikata - muškarci*

Stavke	Faktorska opterećenja	
	Faktor 1	Faktor 2
Ponekad se ozbiljno svađamo oko zapravo nevažnih stvari		.943
Često i manje nesuglasice s mojim bračnim partnerom završe velikom svađom		.827
Ponekad mi se čini da se neke razlike među nama nikada neće rešiti		.638
Nismo baš skloni da svoje sukobe i nesuglasice završimo nekim kompromisnim...		.449
Kada raspravljamo o problemima, trudimo se da nađemo rešenje kojim ćemo781	
Vrlo sam zadovoljan/-na načinom na koji rešavamo naše međusobne sukobe	.783	
Uglavnom uspevamo da razrešimo naše nesuglasice	.848	
Naše rasprave uglavnom završe tako da se nijedno od nas ne oseća povređenim	.757	
I kada razgovaramo o nečemu o čemu imamo različito mišljenje, nastojimo da...	.818	

Tabela 21. *Matrica faktorskog sklopa za Upitnik uspešnosti rešavanja bračnih konflikata - žene*

Stavke	Faktorska opterećenja	
	Faktor 1	Faktor 2
Ponekad se ozbiljno svađamo oko zapravo nevažnih stvari		1.012
Često i manje nesuglasice s mojim bračnim partnerom završe velikom svađom		.735
Ponekad mi se čini da se neke razlike među nama nikada neće rešiti		.589
Nismo baš skloni da svoje sukobe i nesuglasice završimo nekim kompromisnim...		.482
Kada raspravljamo o problemima, trudimo se da nađemo rešenje kojim ćemo812	
Vrlo sam zadovoljan/-na načinom na koji rešavamo naše međusobne sukobe	.840	
Uglavnom uspevamo da razrešimo naše nesuglasice	.872	
Naše rasprave uglavnom završe tako da se nijedno od nas ne oseća povređenim	.650	
I kada razgovaramo o nečemu o čemu imamo različito mišljenje, nastojimo da...	.848	

U dosadašnjim istraživanjima ekstrahovan je samo jedan faktor. Iako je u našem istraživanju dobijeno dvofaktorsko rešenje, postojanje značajne pozitivne korelacije među faktorima ($r=.51$ za muškarce i $r=.56$ za žene) opravdava računanje jedinstvenog skora i korišćenje skale kao mere percepcije uspešnosti rešavanja bračnih konflikata, onako kako su je koristili i autori koji su je konstruisali (Čubela-Adorić & Kovač, 2010).

Upitnik o osećanju ljubavi u braku

Potvrđena je visoka pouzdanost ove skale. Kronbahov α koeficijent iznosi .95 za muškarce i .96 za žene.

Pretpostavke za faktorsku analizu ove skale su ispunjene: Kajzer-Mejer-Olkin-ova mera iznosi .94 (muški pol) i .95 (ženski pol), a Bartletov test sferičnosti je statistički značajan (muškarci: $\chi^2(45)=2650.571$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(45)=3239.677$, $p<0.01$).

Komunalitet stavki kreće se u rasponu od .504 do .845 za muškarce i .612 do .883 za žene¹⁵, pa možemo zaključiti da sve stavke imaju zadovoljavajući komunalitet.

Rezultati faktorske analize potvrđuju jednodimenzionalnost ove skale. Ekstrahovan je jedan faktor koji objašnjava preko 70% varijanse u oba poduzorka (70.83% varijanse kod muškaraca i 75.96% kod žena). Rezultati faktorske analize su prikazani u Tabelama 22 i 23.

¹⁵ Prilog 3, Tabele 61 i 62

Tabela 22. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika o osećanju ljubavi u braku – muškarci

	Početne vrednosti - Pre rotacije			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	7.083	70.835	70.835	7.083	70.835	70.835
2	.586	5.863	76.698			
3	.462	4.625	81.323			
4	.429	4.289	85.612			
5	.394	3.943	89.555			
6	.306	3.064	92.619			
7	.260	2.602	95.221			
8	.234	2.337	97.558			
9	.141	1.414	98.972			
10	.103	1.028	100.000			

Tabela 23. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika o osećanju ljubavi u braku – žene

	Početne vrednosti - Pre rotacije			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	7.596	75.961	75.961	7.596	75.961	75.961
2	.586	5.863	81.824			
3	.436	4.364	86.188			
4	.342	3.424	89.612			
5	.275	2.752	92.364			
6	.217	2.175	94.538			
7	.186	1.863	96.402			
8	.168	1.679	98.080			
9	.115	1.147	99.227			
10	.077	.773	100.000			

Matrice faktorske strukture u Tabelama 24 i 25. Na osnovu prikazanih vrednosti, možemo zaključiti da su faktorska opterećenja visoka.

Tabela 24. Faktorska struktura Upitnika o osećanju ljubavi u braku - muškarci

Stavke	Faktorska opterećenja
U kojoj meri imate osećaj pripadanja ili povezanosti sa Vašim bračnim partnerom	.913
Koliko osećate da se „dajete” u ovoj vezi	.825
U ovoj fazi braka koliko osećate da volite svog bračnog partnera	.841
U kojoj meri osećate da stvari koje se dešavaju Vašem bračnom partneru utiču...	.710
U kojoj meri osećate da je Vaš odnos sa bračnim partnerom poseban u odnosu na835
Koliko osećate da ste posvećeni svom bračnom partneru	.820
Koliko blisko se osećate sa svojim bračnim partnerom	.919
U kojoj meri Vam je u ovoj fazi braka potreban Vaš bračni partner	.843
U kojoj meri ste seksualno intimni sa Vašim bračnim partnerom	.771
Koliko osećate da ste vezani za Vašeg bračnog partnera	.916

Tabela 25. Faktorska struktura Upitnika o osećanju ljubavi u braku - žene

Stavke	Faktorska opterećenja
U kojoj meri imate osećaj pripadanja ili povezanosti sa Vašim bračnim partnerom	.930
Koliko osećate da se „dajete” u ovoj vezi	.782
U ovoj fazi braka koliko osećate da volite svog bračnog partnera	.919
U kojoj meri osećate da stvari koje se dešavaju Vašem bračnom partneru utiču...	.784
U kojoj meri osećate da je Vaš odnos sa bračnim partnerom poseban u odnosu na...	.862
Koliko osećate da ste posvećeni svom bračnom partneru	.875
Koliko blisko se osećate sa svojim bračnim partnerom	.940
U kojoj meri Vam je u ovoj fazi braka potreban Vaš bračni partner	.904
U kojoj meri ste seksualno intimni sa Vašim bračnim partnerom	.786
Koliko osećate da ste vezani za Vašeg bračnog partnera	.913

Upitnik o seksualnom zadovoljstvu u braku

Preliminarne analize pokazale su da jedna stavka u upitniku („Zadovoljan/na sam odlukama koje se tiču planiranja porodice ili rođenja deteta“) nema zadovoljavajući komunalitet (vrednost komunaliteta ove stavke iznosi .258 za muškarce i .213 za žene). Stoga je ova stavka isključena iz upitnika. Sve naredne analize sprovedene su na redukovanoj verziji upitnika, koja sadrži preostalih devet stavki.

Pouzdanost redukovane skale je zadovoljavajuća. Vrednost Kronbahovog α koeficijenta interne konzistentnosti iznosi .84 za muškarce i .85 za žene.

Kajzer-Mejer-Olkin-ova mera adekvatnosti uzorkovanja (.84 za muškarce i .85 za žene) i Bartletov test sferičnosti (muškarci: $\chi^2(36)=997.343$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(36)=1029.736$, $p<0.01$), potvrđuju da su ispunjeni uslovi za primenu postupka faktorske analize na stavkama redukovane skale.

Komunalitet preostalih devet stavki kreće se u zadovoljavajućem opsegu (.388 - .784 za muškarce i .383 - .834 za žene)¹⁶.

Rezultati faktorske analize ukazuju na postojanje dva faktora, koji zajedno objašnjavaju 60% varijanse. Prvi ekstrahovani faktor objašnjava približno 45% varijanse, a drugi ekstrahovani faktor oko 15% varijanse. Detaljniji rezultati faktorske analize prikazani su u Tabeli 26 (muškarci) i Tabeli 27 (žene).

Tabela 26. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika o seksualnom zadovoljstvu u braku - muškarci

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	4.048	44.973	44.973	4.048	44.973	44.973	3.413
2	1.292	14.361	59.334	1.292	14.361	59.334	3.372
3	.865	9.616	68.949				
4	.716	7.959	76.909				
5	.561	6.236	83.144				
6	.546	6.065	89.210				
7	.414	4.602	93.812				
8	.348	3.870	97.682				
9	.209	2.318	100.000				

¹⁶ Prilog 3, Tabele 63 i 64

Tabela 27. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika o seksualnom zadovoljstvu u braku - žene

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	4.124	45.822	45.822	4.124	45.822	45.822	3.602
2	1.314	14.602	60.425	1.314	14.602	60.425	3.211
3	.809	8.990	69.414				
4	.707	7.856	77.270				
5	.568	6.313	83.583				
6	.507	5.632	89.215				
7	.443	4.925	94.140				
8	.310	3.441	97.581				
9	.218	2.419	100.000				

U Tabelama 28 i 29 prikazane su matrice faktorskog sklopa za redukovani Upitnik seksualnog zadovoljstva u braku, odvojeno za muškarce i žene. Na osnovu analize sadržaja stavki, izdvojene faktore je moguće definisati kao seksualno zadovoljstvo (pozitivno formulisane stavke u upitniku) i seksualno „nezadovoljstvo“ (originalno inverzno formulisane stavke u upitniku). Možemo zaključiti da se faktorska struktura kod muškaraca i žena poklapa, iako je redosled izdvojenih faktora obrnut.

Tabela 28. Matrica faktorskog sklopa za Upitnik seksualnog zadovoljstva u braku - muškarci

Stavke	Faktorska opterećenja	
	Faktor 1	Faktor 2
U potpunosti sam zadovoljan/-na sa količinom nežnosti koju mi bračni partner pruža		.674
Nalazimo načine da naš seksualni odnos učinimo interesantnim i prijatnim		.886
Brinem se da moj bračni partner nije za mene zainteresovan seksualno	.618	
Za mene je lako i prijatno da pričam sa bračnim partnerom o temama vezanim za seks		.836
Ponekad brinem o tome da je moj bračni partner razmišljao da ima seksualni odnos van...	.724	
Naš seksualni odnos je zadovoljavajuć i ispunjava me		.817
Izbegavam da budem previše nežan/-na prema bračnom partneru jer se to često pogrešno...	.663	
Ponekad sam zabrinut/-a da interesovanje mog bračnog partnera za seks nije isto kao i moje	.792	
Smeta mi to što moj bračni partner koristi ili odbija seks na nefer način	.779	

Tabela 29. Matrica faktorskog sklopa za Upitnik seksualnog zadovoljstva u braku - žene

Stavke	Faktorska opterećenja	
	Faktor 1	Faktor 2
U potpunosti sam zadovoljan/-na sa količinom nežnosti koju mi bračni partner pruža	.876	
Nalazimo načine da naš seksualni odnos učinimo interesantnim i prijatnim	.952	
Brinem se da moj bračni partner nije za mene zainteresovan seksualno		.789
Za mene je lako i prijatno da pričam sa bračnim partnerom o temama vezanim za seks	.682	
Ponekad brinem o tome da je moj bračni partner razmišljao da ima seksualni odnos van...		.598
Naš seksualni odnos je zadovoljavajuć i ispunjava me	.864	
Izbegavam da budem previše nežan/-na prema bračnom partneru jer se to često pogrešno...		.618
Ponekad sam zabrinut/-a da interesovanje mog bračnog partnera za seks nije isto kao i moje		.627
Smeta mi to što moj bračni partner koristi ili odbija seks na nefer način		.805

Iako rezultati faktorske analize pokazuju dvofaktorsku strukturu redukovanog Upitnika seksualnog zadovoljstva u braku, imajući u vidu postojanje relativno visoke korelacije među ovim faktorima ($r=.52$ za muškarce i $r=.49$ za žene), opravdano je računanje jedinstvenog skora kao pokazatelja ukupnog seksualnog zadovoljstva u braku.

Upitnik o osećanju pravednosti u braku

Potvrđena je visoka pouzdanost ovog mernog instrumenta ($\alpha = .91$, i za muškarce i za žene).

Na osnovu vrednosti KMO (muškarci: .91; žene: .90) i Bartletov-og testa sferičnosti (muškarci: $\chi^2(55)=1895.086$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(55)=1862.936$, $p<0.01$) zaključujemo da su ispunjeni osnovni uslovi za primenu faktorske analize na Upitniku osećanja pravednosti u braku.

Komunalitet svih stavki je adekvatan. Vrednosti se kreću od .466 do .796 za muškarce i od .443 do .936 za žene.¹⁷

Rezultati faktorske analize pokazuju da se izdvajaju dva faktora, koja zajedno objašnjavaju oko preko 60% inicijalne varijanse (66.21% za muški pol i 64.53% za ženski pol), pri čemu prvi faktor objašnjava preko 50%, a drugi preko 10% varijanse. Rezultati su detaljnije prikazani u Tabelama 30 i 31.

Tabela 30. *Rezultati faktorske analize stavki Upitnika o osećanju pravednosti u braku - muškarci*

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	6.054	55.037	55.037	6.054	55.037	55.037	5.699
2	1.229	11.174	66.211	1.229	11.174	66.211	4.292
3	.688	6.255	72.466				
4	.650	5.908	78.374				
5	.539	4.898	83.272				
6	.429	3.899	87.171				
7	.370	3.367	90.538				
8	.317	2.881	93.419				
9	.265	2.414	95.833				
10	.248	2.257	98.090				
11	.210	1.910	100.000				

Tabela 31. *Rezultati faktorske analize stavki Upitnika o osećanju pravednosti u braku - žene*

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	5.898	53.616	53.616	5.898	53.616	53.616	5.570
2	1.201	10.916	64.532	1.201	10.916	64.532	4.072
3	.868	7.890	72.422				
4	.624	5.674	78.095				
5	.548	4.978	83.074				
6	.486	4.416	87.489				
7	.351	3.190	90.680				
8	.327	2.975	93.655				
9	.285	2.587	96.241				
10	.234	2.127	98.368				
11	.180	1.632	100.000				

¹⁷ Prilog 3, Tabele 65 i 66

Matrice faktorskog sklopa za Upitnik o osećanju pravednosti u braku prikazane su u Tabeli 32 (muškarci) i Tabeli 33 (žene). Možemo zaključiti da se faktorska struktura dobijena za muški i ženski pol poklapa. Kada analiziramo sadržaj stavki koje pripadaju prvom, odnosno drugom faktoru, zaključujemo da se prvi ekstrahovani faktor može interpretirati kao osećanje pravednosti (čine ga pozitivno formulisane stavke), a drugi kao osećanje „ne-pravednosti“ u braku (čine ga originalno inverzno formulisane stavke).

Tabela 32. *Matrica faktorskog sklopa za Upitnik o osećanju pravednosti u braku - muškarci*

Stavke	Faktorska opterećenja	
	Faktor 1	Faktor 2
Zadovoljan/-na sam načinom na koji moj bračni partner i ja delimo svakodnevne obaveze..	.806	
Mislim da je moj bračni partner zadovoljan načinom na koji delimo svakodnevne obaveze...	.773	
U našem braku se oboje podjednako odričemo i žrtvujemo	.916	
U našem braku niko ne profitira na račun onoga drugog	.691	
Kada uporedim ono što u svoj brak ulažem i od njega dobijam s onim što u njega ulaže...	.730	
Često osećam da je preveliki deo odgovornosti za naš zajednički život na meni		.822
Kada razmišljam o onome što od svoga braka dobijam, osećam se donekle zakinut/-om...		.946
Teret obaveza i odgovornosti u našem braku snosimo podjednako	.825	
Mislim da je u našem braku moj bračni partner „prošao bolje“ nego ja		.855
U našem braku oboje se trudimo da imamo ravnopravan udeo u izvršavanju svakodnevni...	.752	
Voljni smo da pomognemo jedno drugom oko svakodnevni poslova i obaveza u našem...	.586	.304

Tabela 33. *Matrica faktorskog sklopa za Upitnik o osećanju pravednosti u braku - žene*

Stavke	Faktorska opterećenja	
	Faktor 1	Faktor 2
Zadovoljan/-na sam načinom na koji moj bračni partner i ja delimo svakodnevne obaveze..	.713	
Mislim da je moj bračni partner zadovoljan načinom na koji delimo svakodnevne obaveze...	.712	
U našem braku se oboje podjednako odričemo i žrtvujemo	.782	
U našem braku niko ne profitira na račun onoga drugog	.711	
Kada uporedim ono što u svoj brak ulažem i od njega dobijam s onim što u njega ulaže...	.663	
Često osećam da je preveliki deo odgovornosti za naš zajednički život na meni		.943
Kada razmišljam o onome što od svoga braka dobijam, osećam se donekle zakinut/-om...		.844
Teret obaveza i odgovornosti u našem braku snosimo podjednako	.692	
Mislim da je u našem braku moj bračni partner „prošao bolje“ nego ja		.816
U našem braku oboje se trudimo da imamo ravnopravan udeo u izvršavanju svakodnevni...	.925	
Voljni smo da pomognemo jedno drugom oko svakodnevni poslova i obaveza u našem...	.844	

Faktorska analiza skale koja je sprovedena od strane autora skale (Ćubela-Adorić & Mičić, 2010) ukazuje na postojanje jednog faktora. Jednodimenzionalnost skale je potvrđena i u posebnim analizama, s obzirom na pol ispitanika, odnosno razdoblje tranzicije u roditeljstvo (Tucak Junaković, Ćubela Adorić & Nekić, 2009, Jurević, 2007 prema Ćubela-Adorić & Mičić, 2010).

Iako faktorska analiza sprovedena na našem uzorku ukazuje na dvofaktorsku strukturu skale, imajući u vidu visoke korelacije ekstrahovanih faktora ($r=.603$ za muškarce i $r=.584$ za žene), zaključujemo da je opravdano računati jedinstveni skor koji ukazuje na sveukupno osećanje pravednosti u braku.

Upitnik bračnog poverenja

Preliminarne analize pokazale su da jedna stavka (“Moj partner je primarno zainteresovan za sopstvenu dobrobit”) ima nizak komunalitet¹⁸ (vrednost na poduzorku žena iznosi .279), te je stoga

¹⁸ Prilog 3, Tabele 67 i 68

izbačena iz upitnika¹⁹. Sve naredne analize izvršene su na redukovanoj skali, sa preostalih sedam stavki.

Adekvatna pouzdanost redukovane verzije Upitnika poverenja u bračnog partnera potvrđena je kod oba pola ($\alpha=.89$).

Kajzer-Mejer-Olkin-ova mera adekvatnosti uzorkovanja iznosi .87 (muški pol), odnosno .89 (ženski pol), a Bartletov test sferičnosti je statistički značajan (muškarci: $\chi^2(21)=1252.619$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(21)=1234.704$, $p<0.01$), pa zaključujemo da su ispunjeni osnovni uslovi za sprovođenje faktorske analize.

Rezultati faktorske analize potvrđuju jednodimenzionalnu strukturu ove skale. Ekstrahovani faktor objašnjava preko 60% varijanse kod oba pola. Rezultati su prikazani u Tabeli 34 (muškarci) i Tabeli 35 (žene).

Tabela 34. *Rezultati faktorske analize stavki Upitnika poverenja u bračnog partnera – muškarci*

	Početne vrednosti - Pre rotacije			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	4.433	63.326	63.326	4.433	63.326	63.326
2	.778	11.110	74.436			
3	.608	8.689	83.124			
4	.461	6.586	89.710			
5	.294	4.201	93.911			
6	.259	3.703	97.614			
7	.167	2.386	100.000			

Tabela 35. *Rezultati faktorske analize stavki Upitnika poverenja u bračnog partnera – žene*

	Početne vrednosti - Pre rotacije			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije		
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %
1	4.396	62.795	62.795	4.396	62.795	62.795
2	.769	10.991	73.786			
3	.663	9.473	83.259			
4	.424	6.059	89.319			
5	.308	4.399	93.718			
6	.280	4.000	97.717			
7	.160	2.283	100.000			

Matrice faktorske strukture, posebno za muškarce i žene, prikazane su u Tabelama 36 i 37. Možemo zaključiti da su faktorska opterećenja visoka i kreću se u rasponu od .662 do .862 za muški pol i .614 do .901 za ženski pol.

Tabela 36. *Faktorska struktura Upitnika poverenja u bračnog partnera - muškarci*

Stavke	Faktorska opterećenja
Nekada ne mogu da verujem bračnom partneru	.778
Moj bračni partner je u potpunosti iskren prema meni	.825
Osećam da mogu da verujem mom bračnom partneru u potpunosti	.838
Moj bračni partner je zaista iskren u svojim obećanjima	.862
Osećam da bračni partner ne pokazuje dovoljno obzira prema meni	.662
Bračni partner se prema meni odnosi pošteno i pravedno	.851
Osećam da mogu da računam na to da mi moj bračni partner pomogne	.735

¹⁹ Na osnovu samog sadržaja stavke, može se zaključiti da ona pre može biti indikator doživljaja pravednosti u braku, nego poverenja u bračnog partnera.

Tabela 37. *Faktorska struktura Upitnika poverenja u bračnog partnera - žene*

Stavke	Faktorska opterećenja
Nekada ne mogu da verujem bračnom partneru	.672
Moj bračni partner je u potpunosti iskren prema meni	.873
Osećam da mogu da verujem mom bračnom partneru u potpunosti	.901
Moj bračni partner je zaista iskren u svojim obećanjima	.840
Osećam da bračni partner ne pokazuje dovoljno obzira prema meni	.614
Bračni partner se prema meni odnosi pošteno i pravedno	.820
Osećam da mogu da računam na to da mi moj bračni partner pomogne	.784

Upitnik partnerske podrške u braku

Potvrđena je izuzetno visoka pouzdanost Upitnika partnerske podrške u braku ($\alpha=.97$, i za muškarce i za žene). Potvrđena je visoka pouzdanost i pojedinačnih supskala (videti Tabelu 38).

Opravdanost primene faktorske analize na Upitniku partnerske podrške u braku potvrđena je Kajzer-Mejer-Olkin-ovom merom adekvatnosti uzorkovanja, koja iznosi .95 (i za muškarce i za žene) i Bartlet-ovim testom sferičnosti (muškarci: $\chi^2(300)=7091.974$, $p<0.01$; žene: $\chi^2(300)=6924.174$, $p<0.01$).

Komunalitet svih stavki kreće se u zadovoljavajućem opsegu (muškarci: .539 - .904; žene: .488 - .898).²⁰

Rezultati faktorske analize pokazuju da se izdvajaju četiri faktora, koji zajedno objašnjavaju oko 74% varijanse (kod muškaraca 74.43%, a kod žena 73.56%). Detaljni rezultati prikazani su u Tabeli 39 (muškarci) i Tabeli 40 (žene).

Na osnovu analize matrica faktorskog sklopa (Tabele 41 i 42), možemo interpretirati dobijene faktore. Zaključujemo da se četiri ekstrahovana faktora skoro u potpunosti poklapaju sa četiri supskale Upitnika partnerske podrške u braku (Informaciona podrška, Emotivna podrška, Podrška jačanju samopouzdanja i Instrumentalna podrška).

Možemo zaključiti da je opravdano koristiti skorove na supskalama kao posebne varijable u narednim analizama. Stoga je proverena i pouzdanost pojedinačnih supskala i rezultati pokazuju da je ona adekvatna.

Tabela 38. *Metrijske karakteristike subskala Upitnika partnerske podrške u braku*

Supskala	Muškarci	Žene
Informaciona podrška	.92	.90
Emotivna podrška	.93	.94
Podrška jačanju samopouzdanja	.93	.93
Instrumentalna podrška	.93	.93

²⁰ Prilog 3, Tabele 69 i 70

Tabela 39. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika partnerske podrške u braku - muškarci

	Početne vrednosti			Zbir kvadiranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	14.139	56.556	56.556	14.139	56.556	56.556	10.585
2	2.093	8.372	64.928	2.093	8.372	64.928	11.639
3	1.229	4.914	69.842	1.229	4.914	69.842	10.165
4	1.147	4.589	74.431	1.147	4.589	74.431	10.675
5	.866	3.463	77.895				
6	.630	2.520	80.415				
7	.565	2.262	82.676				
8	.448	1.793	84.469				
9	.429	1.714	86.183				
10	.391	1.565	87.748				
11	.354	1.415	89.162				
12	.342	1.368	90.530				
13	.312	1.249	91.779				
14	.285	1.140	92.920				
15	.279	1.116	94.036				
16	.245	.979	95.015				
17	.204	.816	95.831				
18	.181	.725	96.556				
19	.163	.650	97.206				
20	.152	.608	97.814				
21	.142	.569	98.384				
22	.124	.497	98.880				
23	.107	.430	99.310				
24	.098	.393	99.703				
25	.074	.297	100.000				

Tabela 40. Rezultati faktorske analize stavki Upitnika partnerske podrške u braku - žene

	Početne vrednosti			Zbir kvadriranih opterećenja posle ekstrakcije			Posle rotacije
	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren	% Varijanse	Kumulativni %	Karakteristični koren
1	14.573	58.292	58.292	14.573	58.292	58.292	12.357
2	1.701	6.803	65.095	1.701	6.803	65.095	9.802
3	1.080	4.319	69.414	1.080	4.319	69.414	10.651
4	1.036	4.144	73.558	1.036	4.144	73.558	11.506
5	.830	3.320	76.877				
6	.739	2.957	79.834				
7	.535	2.139	81.973				
8	.462	1.848	83.821				
9	.431	1.723	85.545				
10	.407	1.627	87.172				
11	.378	1.512	88.684				
12	.326	1.305	89.989				
13	.321	1.283	91.272				
14	.285	1.141	92.413				
15	.279	1.118	93.531				
16	.244	.977	94.507				
17	.227	.909	95.416				
18	.201	.804	96.220				
19	.188	.751	96.971				
20	.175	.702	97.673				
21	.150	.601	98.274				
22	.136	.544	98.818				
23	.112	.448	99.267				
24	.094	.374	99.641				
25	.090	.359	100.000				

Tabela 41. *Matrica faktorskog sklopa za Upitnik partnerske podrške u braku - muškarci*

Stavke	Faktorska opterećenja			
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Bračni partner mi je dao sugestije o tome kako da rešim problem	.927			
Bračni partner mi je rekao šta da radim kako bih rešio/la problem	.929			
Bračni partner mi je pomogao da razmišljam o problemu na nov način	.879			
Bračni partner me je naučio ili mi je pokazao kako da rešim problem	.894			
Bračni partner je podelio lično iskustvo koje je slično mojoj situaciji	.647			
Bračni partner je delio informacije ili činjenice sa mnom o problemu...	.664			
Bračni partner mi je ponovio (rezimirao) ono što sam ja njemu rekao/la...	.518			
Bračni partner je shvatio kako se osećam u toj situaciji	.390	.446		
Bračni partner me je grlio i na taj način pružio podršku			.962	
Bračni partner me je ljubio i na taj način pružio podršku			.993	
Bračni partner me je držao za ruku i na taj način pružio podršku			.944	
Bračni partner me je mazio nežno i na taj način pružio podršku			.984	
Bračni partner mi je rekao da će sve biti u redu		.408	.484	
Bračni partner mi je rekao da misli da sam dobro rešio/-la problem		.561		
Bračni partner je iskazao poverenje u moje sposobnosti da rešim598		
Bračni partner je rekao dobre stvari o meni		.809		
Bračni partner je rekao da je u redu da se osećam onako kako se osećam		.691		.339
Bračni partner je stao na moju stranu kada smo diskutovali...		1.075		
Bračni partner je rekao da bi se isto osećao kao ja u mojoj situaciji		.870		
Bračni partner je rekao da ja nisam kriv/-a za moju situaciju		.604		
Bračni partner mi je ponudio da uradi nešto da direktno pomogne699
Bračni partner je učinio nešto da mi direktno pomogne u rešenju...				.775
Bračni partner mi je ponudio indirektnu pomoć za moj problem				.972
Bračni partner je učinio nešto što mi je indirektno pomoglo da rešim ..				.973
Bračni partner mi je ponudio da radi nešto sa mnom kako bi mi585

Tabela 42. *Matrica faktorskog sklopa za Upitnik partnerske podrške u braku - žene*

Stavke	Faktorska opterećenja			
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Bračni partner mi je dao sugestije o tome kako da rešim problem		.900		
Bračni partner mi je rekao šta da radim kako bih rešio/la problem		.886		
Bračni partner mi je pomogao da razmišljam o problemu na nov način		.846		
Bračni partner me je naučio ili mi je pokazao kako da rešim problem		.826		
Bračni partner je podelio lično iskustvo koje je slično mojoj situaciji		.351		.596
Bračni partner je delio informacije ili činjenice sa mnom o problemu...		.499		.399
Bračni partner mi je ponovio (rezimirao) ono što sam ja njemu rekao/la...		.548		
Bračni partner je shvatio kako se osećam u toj situaciji	.630			
Bračni partner me je grlio i na taj način pružio podršku			.797	
Bračni partner me je ljubio i na taj način pružio podršku			.842	
Bračni partner me je držao za ruku i na taj način pružio podršku			.902	
Bračni partner me je mazio nežno i na taj način pružio podršku			.904	
Bračni partner mi je rekao da će sve biti u redu	.482		.490	
Bračni partner mi je rekao da misli da sam dobro rešio/-la problem	.934			
Bračni partner je iskazao poverenje u moje sposobnosti da rešim867			
Bračni partner je rekao dobre stvari o meni	.712			
Bračni partner je rekao da je u redu da se osećam onako kako se osećam	.813			
Bračni partner je stao na moju stranu kada smo diskutovali...	.793			
Bračni partner je rekao da bi se isto osećao kao ja u mojoj situaciji	.605			
Bračni partner je rekao da ja nisam kriv/-a za moju situaciju	.640			
Bračni partner mi je ponudio da uradi nešto da direktno pomogne722
Bračni partner je učinio nešto da mi direktno pomogne u rešenju...				.777
Bračni partner mi je ponudio indirektnu pomoć za moj problem				.840
Bračni partner je učinio nešto što mi je indirektno pomoglo da rešim ..				.866
Bračni partner mi je ponudio da radi nešto sa mnom kako bi mi660

Na osnovu rezultata faktorske analize, zaključujemo da je opravdano koristiti jedinstvene ukupne skorove za sledeće interpersonalne činoce: uzajamno razumevanje (redukovana skala), uspešnost rešavanja bračnih konflikata, osećanje ljubavi u braku, zadovoljstvo seksualnim odnosima (redukovana skala), percipirana pravednost u braku i bračno poverenje (redukovana skala).

Sa druge strane, imajući u vidu prirodu konstrukta koji se odnosi na nasilje u braku, korišćeni su zasebni skorovi za fizičko, psihičko i seksualno nasilje. Takođe, imajući u vidu višedimenzionalnost Upitnika partnerske podrške u braku, u daljim analizama korišćeni su skorovi na četiri supskale: informaciona podrška, emotivna podrška, podrška jačanju samopouzdanja i instrumentalna podrška.

4.2. Rezultati koji se odnose na prvi cilj istraživanja

Prvi cilj istraživanja bio je ispitati razlike u *doživljaju kvaliteta braka* s obzirom na fazu porodičnog životnog ciklusa, kao i s obzirom na pol (odnosno iz perspektive kojeg od supružnika se ovaj doživljaj posmatra).

Međutim, pre toga u Tabeli 43 prikazani su deskriptivni pokazatelji i pokazatelji oblika distribucije, kako za ukupni skor, tako i za pojedinačne stavke Upitnika kvaliteta braka.

Tabela 43. *Deskriptivni pokazatelji i pokazatelji oblika distribucije za Upitnik kvaliteta braka na celom uzorku (n =578)*

	Raspon	AS	SD	K-S	zSk	zKu
Kvalitet braka - ukupni skor	8 - 35	31.05	4.537	4.62**	-15.41	14.44
Imamo dobar brak.	1 - 5	4.48	.700	8.53**	-12.99	8.59
Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan.	1 - 5	4.46	.727	8.23**	-13.74	10.95
Naš brak je čvrst.	1 - 5	4.51	.745	8.82**	-17.53	18.92
Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim.	1 - 5	4.45	.782	8.67**	-13.83	9.45
Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima.	1 - 5	4.45	.760	8.46**	-13.37	7.64
Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	2 - 10	8.70	1.463	5.88**	-15.80	15.74

Napomena:

K-S: Kolmogorov-Smirnovljev test normalnosti distribucije

zSK: standardizovani skjunis; zKu: standardizovani kurtozis

** statistički značajno na nivou .01

Prosečna vrednost ukupnog skora na Upitniku kvaliteta braka (31.05), ukazuje na to da je prosečan nivo doživljaja kvaliteta braka u ispitanom uzorku veoma visok (imajući u vidu da se mogući raspon skorova kreće od 6 do 35). I analiza pojedinačnih stavki potvrđuje taj zaključak – prosečne vrednosti za sve stavke su veoma visoke.

U skladu sa tim su i podaci koji pokazuju da distribucije (i ukupnog skora i pojedinačnih stavki) značajno odstupaju od modela normalne raspodele. Sve distribucije pokazuju izraženu negativnu asimetriju, što znači da su niski skorovi ređi, odnosno da se ispitanici grupišu oko najviših vrednosti.

4.2.1. Doživljaj kvaliteta braka muškaraca i faze porodičnog životnog ciklusa novovenčani bračni par bez dece (faza I) i faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom (faza II)

Deskriptivni pokazatelji doživljaja kvaliteta braka s obzirom na fazu porodičnog ciklusa i pol supružnika, prikazani su u Tabeli 44. Radi lakšeg predstavljanja rezultata istraživanja, fazu porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* označili smo kao I faza, a fazu porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* označili smo kao II faza, iako su ove faze u modelu porodičnog životnog ciklusa autorki Karter i McGoldrick (Carter & McGoldrick, 2005) po redosledu druga i četvrta faza.

Tabela 44. *Doživljaj kvaliteta braka s obzirom na fazu porodičnog ciklusa i pol supružnika*

Faze	Pol	N	AS	SD
I faza	Muški	141	33.42	2.284
	Ženski	141	31.86	3.176
	Ukupno	141	32.64	2.869
II faza	Muški	148	30.11	5.039
	Ženski	148	28.96	5.435
	Ukupno	148	29.53	5.263
Ukupno	Muški	289	31.72	4.271
	Ženski	289	30.38	4.701

Napomena:

I faza – novovenčani bračni par bez dece; II faza – porodica sa adolescentom

Razlike u doživljaju kvaliteta braka s obzirom na fazu porodičnog ciklusa i pol ispitane su pomoću dvofaktorske analize varijanse (pol kao ponovljeni, faza bračnog ciklusa kao neponovljeni faktor). Rezultati su prikazani u Tabeli 45.

Tabela 45. *Rezultati analize varijanse doživljaja kvaliteta braka s obzirom na fazu porodičnog ciklusa i pol supružnika*

Faktor	F	df1, df2	p	Parcijalni η^2
Faza por. ciklusa	49.817	1, 287	.000	.148
Pol supružnika	34.701	1, 287	.000	.108
Faza x Pol	.379	1, 287	.379	.003

Možemo zaključiti da postoji statistički značajna razlika u doživljaju kvaliteta braka i s obzirom na fazu porodičnog životnog ciklusa, i s obzirom na pol, ali da interakcija ova dva faktora nije statistički značajna.

Poređenjem vrednosti η^2 možemo zaključiti da faza porodičnog ciklusa objašnjava 15% razlika u doživljaju kvaliteta braka iz kojih su isključeni efekti drugih sistematskih faktora, a pol 11% takvih razlika.

Muškarci pokazuju veći nivo doživljaja kvaliteta svoga braka, u poređenju sa ženama, u obe faze porodičnog ciklusa. Takođe, bračni parovi bez dece ispoljavaju veći nivo doživljaja kvaliteta svoga braka u poređenju sa bračnim parovima sa adolescentom, što važi i za muškarce i za žene. Ipak, treba istaći da ove razlike, iako jesu statistički značajne, nisu velike.

Možemo zaključiti da su prve dve hipoteze istraživanja ovim potvrđene.

4.3. Rezultati koji se odnose na drugi cilj istraživanja

Drugi cilj istraživanja bio je ispitati povezanost između interpersonalnih činilaca (uzajamnog razumevanja; rešavanja konflikata u braku, prisustva nasilja u braku, osećanja ljubavi u braku, seksualnog zadovoljstva u braku, osećanja pravednosti u braku, bračnog poverenja i partnerske podrške) i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola, i to u dvema odabranim fazama porodičnog životnog ciklusa (fazi *novovenčani bračni par bez dece* i fazi *porodice sa adolescentom*).

4.3.1. Deskriptivna analiza interpersonalnih činilaca

Pre nego što prikažemo rezultate istraživanja o povezanosti interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka, prikazaćemo rezultate deskriptivne analize za interpersonalne činioce koji su ispitani u okviru ovog istraživanja. Osnovni deskriptivni pokazatelji i pokazatelji oblika distribucije za sve interpersonalne varijable prikazani su Tabeli 46.

Kod ispitanika u našem uzorku utvrđeni su visoki nivoi međusobnog razumevanja, uspešnosti rešavanja konflikata, doživljaja ljubavi u braku, zadovoljstva seksualnim odnosima, percipirane pravednosti u braku, bračnog poverenja, kao i visoki nivoi sva četiri oblika podrške (informacione, emotivne, podrške jačanju samopouzdanja i instrumentalne podrške). Sa druge strane, uočavamo da je nasilje u maloj meri prisutno u brakovima naših ispitanika, pri čemu je najzastupljenije psihičko, a najmanje zastupljeno fizičko nasilje. Na osnovu vrednosti Kolmogorov-Smirnovljevog testa, kao i vrednosti standardizovanog skjunisa i kurtozisa, zaključujemo da distribucije svih varijabli značajno odstupaju od normalne raspodele. Postoji negativna asimetrija za

sve varijable, osim za varijable koje se odnose na nasilje u braku, gde, očekivano, registrujemo pozitivnu asimetriju.

Tabela 46. *Deskriptivni pokazatelji i pokazatelji oblika distribucije za interpersonalne činioce na celom uzorku (n = 578)*

	Raspon	AS	SD	K-S	zSk	zKu
Uzajamno razumevanje	10-30	24.49	4.742	.140**	-8.45	.26
Uspešnost rešavanja bračnih konflikata	1-5	3.83	.785	.086**	-6.27	-.07
Fizičko nasilje	6-14	6.17	.778	.517**	59.11	205.12
Psihičko nasilje	6-29	8.50	3.484	.236**	21.18	29.29
Seksualno nasilje	6-19	6.32	1.252	.499**	53.44	180.45
Osećanje ljubavi u braku	14-90	81.77	11.504	.237**	-25.58	39.82
Zadovoljstvo seksualnim odnosima	13-45	37.57	6.401	.128**	-9.05	1.78
Percipirana pravednost u braku	1.73-5	4.15	.732	.123**	-7.69	-.43
Bračno poverenje	7-35	30.53	5.083	.189**	-12.84	7.55
Informaciona podrška	7-35	28.10	5.507	.105**	-9.04	5.20
Emotivna podrška	6-30	24.56	5.694	.177**	-9.44	1.21
Podrška za jačanje samopouzdanja	7-35	28.68	5.484	.125**	-10.19	6.13
Instrumentalna podrška	5-25	20.61	4.247	.151**	-8.90	2.64

Napomena:

K-S: Kolmogorov-Smirnovljev test normalnosti distribucije

zSK: standardizovani skjunis; zKu: standardizovani kurtosis

** statistički značajno na nivou .01

4.3.2. Povezanost između interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola u dvema fazama porodičnog životnog ciklusa

U ovom delu analizirana je povezanost različitih interperonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka, posebno za muškarce i žene. Na osnovu definisanih hipoteza, očekuje se pozitivna korelacija između svih interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka, osim za tri aspekta nasilja u braku, gde se očekuje negativna korelacija sa doživljajem kvaliteta braka. Rezultati korelacione analize prikazani su posebno za muškarce i žene (Tabela 47).

U skladu sa očekivanjima, tri aspekta nasilja u braku (fizičko, psihičko i seksualno) statistički značajno negativno koreliraju sa doživljajem kvaliteta braka, pri čemu je najjača (negativna) veza doživljaja kvaliteta braka registrovana sa psihičkim nasiljem, a najslabija sa fizičkim nasiljem. Rezultati se poklapaju kod oba pola.

Korelacije svih ostalih interpersonalnih činilaca sa doživljajem kvaliteta braka su statistički značajne i pozitivne, pri čemu su korelacije, u celini gledano, prilično visoke i kreću se u opsegu od .35 do .74 za muškarce i od .45 do .82 za žene.²¹

Najveća pozitivna korelacija, kod oba pola, uočava se između osećanja ljubavi u braku i doživljaja kvaliteta braka, a najmanja, takođe kod oba pola, između informacione podrške i doživljaja kvaliteta braka.

Možemo konstatovati da su sve hipoteze H3 – H10 u potpunosti potvrđene, i kod muškaraca i kod žena.

Drugim rečima, možemo zaključiti da viši nivo doživljaja kvaliteta braka imaju oni supružnici koji imaju veći stepen uzajamnog razumevanja, uspešnije rešavaju bračne konflikte, ne doživljavaju fizičko, psihičko ili seksualno nasilje, imaju izraženije osećanje ljubavi u braku, zadovoljniji su seksualnim odnosima, imaju izraženiju percepciju pravednosti, veći stepen poverenja u bračnog partnera i imaju veći stepen podrške (informacione, emotivne, podrške jačanju samopuzdanja i instrumentalne podrške) od strane partnera.

²¹ Interkorelacije interpersonalnih činilaca za muškarce i žene se mogu videti u Prilogu 4, Tabele 71 i 72

Tabela 47. Povezanost interpersonalnih činitelja i doživljaja kvaliteta braka – odvojeno za muškarce i žene

	Muškarci (n = 289)	Žene (n = 289)
	Doživljaj kvaliteta braka	
Uzajamno razumevanje	.533**	.595**
Uspešnost rešavanja bračnih konflikata	.633**	.709**
Fizičko nasilje	-.196**	-.240**
Psihičko nasilje	-.373**	-.526**
Seksualno nasilje	-.136*	-.323**
Osećanje ljubavi u braku	.744**	.817**
Zadovoljstvo seksualnim odnosima	.628**	.642**
Percipirana pravednost u braku	.638**	.767**
Bračno poverenje	.703**	.768**
Informaciona podrška	.351**	.446**
Emotivna podrška	.535**	.582**
Podrška za jačanje samopouzdanja	.483**	.608**
Instrumentalna podrška	.452**	.569**

Napomena:

** statistički značajno na nivou .01

* statistički značajno na nivou .05

4.4. Rezultati koji se odnose na treći i četvrti cilj istraživanja

4.4.1. Redosled interpersonalnih činitelja prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka

Da bi se ustanovio pojedinačni doprinos interpersonalnih prediktora objašnjenju doživljaja kvaliteta braka i utvrdio njihov redosled prema veličini doprinosa za muškarce i žene u dvema fazama porodičnog životnog ciklusa, primenjena je hijerarhijska multipla regresiona analiza. Ukupno je izvršeno šest regresionih analiza, tri na poduzorku muškaraca (svi muškarci, muškarci u I fazi²² porodičnog ciklusa, muškarci u II fazi porodičnog ciklusa) i tri na poduzorku žena (sve žene, žene u I fazi porodičnog ciklusa, žene u II fazi porodičnog ciklusa).

U prvom koraku, unete su kontrolne varijable: uzrast, obrazovanje, radni status (pet binarnih varijabli: zaposlen/a na neodređeno; zaposlen/a na određeno; nezaposlen/a, ali zarađuje; nezaposlen/a, ne zarađuje i penzioner/ka), religioznost (dve binarne varijable: religiozan/na i ateista), bračni staž²³, mesečni prihodi domaćinstva, broj članova domaćinstva, broj dece. Nakon toga, u drugom koraku, uključeni su i interpersonalni prediktori. Kontrolne varijable uvedene su u prvom koraku kako bi se ustanovio doprinos interpersonalnih činitelja objašnjenju doživljaja kvaliteta braka u situaciji kada se ispitanici statistički ujednače u pogledu kontrolnih varijabli.

Rezultati su prikazani posebno, za svaku od šest regresionih analiza.

4.4.1.1. Redosled interpersonalnih činitelja prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka kod muškaraca

Rezultati hijerarhijske multiple regresione analize pokazuju da i kontrolne varijable, kada se posmatraju zajedno, mogu objasniti preko 15% varijanse kriterijumske varijable. Ipak, interpersonalni činioci imaju statistički značajan inkrementalni doprinos objašnjenju doživljaja

²² I faza – novovjenčani bračni par bez dece; II faza – porodica sa adolescentom

²³ Ova varijabla kreirana je prema formuli: *aktuelni uzrast - uzrast prilikom stupanja u brak*

kvaliteta braka ($\Delta R^2=.566$, $\Delta F(13, 255)=39.411$; $p<.01$), kada se uvedu u model nakon kontrolnih varijabli. Doprinosi pojedinačnih prediktora prikazani su u Tabeli 48.

Kada se u model uvedu svi prediktori, statistički značajan specifični doprinos predviđanju doživljaja kvaliteta braka daju samo tri interpersonalna faktora: uspešnost rešavanja konflikata, osećanje ljubavi u braku i bračno poverenje. Imajući u vidu vrednosti Pratovih indeksa za statistički značajne prediktore, možemo zaključiti da je osećanje ljubavi u braku ubedljivo najvažniji prediktor, a zatim slede bračno poverenje i uspešnost rešavanja konflikata.

Tabela 48. Prediktori doživljaja kvaliteta braka – muškarci (n =282)

Model	Prediktori	Nestandardizovani koeficijenti		Standardizovani koeficijenti		t	p	r ₀ ²⁴	Pratov indeks ²⁵
		B	S.E.	Beta					
1 ^a	Uzrast	-.033	.059	-.067		-.565	.572	-.335	
	Obrazovanje	.360	.405	.055		.888	.375	.140	
	Radni status – zaposlen na neodređeno	-1.277	1.522	-.132		-.839	.402	.011	
	Radni status – zaposlen na određeno	-1.516	1.637	-.123		-.926	.355	.033	
	Radni status – nezaposlen, zarađuje	-1.888	1.833	-.102		-1.030	.304	-.067	
	Radni status – nezaposlen, ne zarađuje	-1.639	2.202	-.059		-.744	.458	-.025	
	Radni status - penzioner	-1.271	2.298	-.043		-.553	.581	-.029	
	Religioznost - religiozan	.157	.626	.017		.251	.802	-.066	
	Religioznost - ateista	.303	.882	.024		.344	.731	.079	
	Bračni staž	-.136	.070	-.262		-1.938	.054	-.373	
	Prihodi	-1.680E-7	.000	-.002		-.037	.970	.041	
	Članovi domaćinstva	-.310	.391	-.081		-.792	.429	-.298	
Broj dece	.062	.483	.015		.129	.897	-.305		
2 ^b	Uzrast	.010	.037	.020		.273	.785	-.335	-.01
	Obrazovanje	.327	.242	.050		1.349	.179	.140	.01
	Radni status –neodređeno	.499	.923	.052		.540	.589	.011	.00
	Radni status –određeno	1.329	1.002	.108		1.326	.186	.033	.00
	Radni status – nezaposlen, zarađuje	.111	1.102	.006		.100	.920	-.067	.00
	Radni status – nezaposlen, ne zarađuje	.576	1.343	.021		.429	.668	-.025	.00
	Radni status - penzioner	.481	1.404	.016		.343	.732	-.029	.00
	Religioznost - religiozan	.247	.388	.027		.636	.525	-.066	.00
	Religioznost - ateista	.610	.539	.047		1.132	.259	.079	.01
	Bračni staž	-.062	.042	-.119		-1.459	.146	-.373	.06
	Prihodi	7.682E-7	.000	.011		.283	.778	.041	.00
	Članovi domaćinstva	-.432	.239	-.113		-1.804	.072	-.298	.05
	Broj dece	.385	.297	.091		1.295	.197	-.305	-.04
	Uzajamno razumevanje	-.029	.047	-.030		-.608	.544	.538	-.02
	Rešavanje konflikata	1.139	.301	.207		3.780	.000	.637	.18
	Fizičko nasilje	-.095	.221	-.017		-.430	.668	-.202	.00
	Psihičko nasilje	.067	.057	.052		1.159	.248	-.377	-.03
	Seksualno nasilje	-.156	.118	-.052		-1.314	.190	-.143	.01
	Osećanje ljubavi u braku	.214	.024	.510		8.853	.000	.777	.55
	Seksualni odnosi	.012	.038	.018		.312	.755	.631	.02
	Pravednost u braku	.014	.359	.002		.038	.969	.645	.00
Bračno poverenje	.184	.052	.218		3.542	.000	.701	.21	
Informaciona podrška	-.029	.043	-.038		-.669	.504	.351	-.02	
Emotivna podrška	.078	.043	.102		1.785	.075	.546	.08	
Podrška - samopouzdanje	-.028	.054	-.035		-.527	.599	.489	-.02	
Instrumentalna podrška	-.070	.062	-.070		-1.130	.259	.454	-.04	

^aModel 1: R²=.152, F(13,268)=3.696; p=.000

^bModel 2: R²=.718, F(26,255)=26.255; p=.000

²⁴Sa r₀ označena je korelacija nultog reda između prediktora i kriterijumske varijable.

²⁵ Za sve prediktore iz modela 2 izračunat je Pratov indeks, po formuli: $\frac{\text{standardizovani Beta koeficijent} * r_0}{R^2 \text{ za model 2}}$

Muškarci – I faza (novovenčani bračni par bez dece)

Rezultati hijerarhijske multiple regresione analize pokazuju da interpersonalni činioci uzeti zajedno imaju statistički značajan inkrementalni doprinos objašnjavanju doživljaja kvaliteta braka ($\Delta R^2=.444$, $\Delta F(13, 109)=8.296$; $p<.01$). Doprinosi pojedinačnih prediktora prikazani su u Tabeli 49.

Statistički značajan specifični doprinos predviđanju doživljaja kvaliteta braka daju samo tri interpersonalna faktora: uspešnost rešavanja konflikata, osećanje ljubavi u braku i bračno poverenje. Imajući u vidu vrednosti Pratovih indeksa, zaključujemo da je redosled prediktora prema važnosti za objašnjavanje doživljaja kvaliteta braka sledeći: 1) osećanje ljubavi u braku, 2) uspešnost rešavanja konflikata i 3) bračno poverenje.

Pored ovih interpersonalnih faktora, statistički značajan specifični doprinos predviđanju kriterijumske varijable daje i religioznost, međutim, s obzirom da je Pratov indeks manji od .05, možemo zaključiti da ovaj prediktor, iako statistički značajan, ipak nije naročito važan za predikciju doživljaja kvaliteta braka.

Tabela 49. Prediktori doživljaja kvaliteta braka – muškarci u I fazi porodičnog ciklusa (n =136)

Model	Prediktori	Nestandardizovani koeficijenti		Standardizovani koeficijenti		t	p	r ₀	Pratov indeks
		B	S.E.	Beta					
1 ^a	Uzrast	-.004	.046	-.010		-.085	.932	-.096	
	Obrazovanje	.258	.335	.072		.769	.444	.099	
	Radni status – zaposlen na neodređeno	-.264	1.374	-.052		-.192	.848	.074	
	Radni status – zaposlen na određeno	-.598	1.438	-.102		-.416	.678	.004	
	Radni status – nezaposlen, zarađuje	-1.901	1.671	-.171		-1.138	.257	-.134	
	Radni status – nezaposlen, ne zarađuje	.195	1.923	.013		.102	.919	.060	
	Radni status - penzioner	-3.404	2.152	-.180		-1.581	.116	-.157	
	Religioznost - religiozan	.615	.487	.135		1.265	.208	.084	
	Religioznost - ateista	1.025	.618	.177		1.657	.100	.067	
	Bračni staž	-.031	.074	-.044		-.412	.681	-.108	
	Prihodi	-5.724E-6	.000	-.154		-1.614	.109	-.119	
	Članovi domaćinstva	-.025	.384	-.006		-.066	.948	-.022	
Broj dece	.673	.851	.071		.791	.431	.085		
2 ^b	Uzrast	.030	.037	.072		.797	.427	-.096	-.01
	Obrazovanje	.258	.261	.072		.987	.326	.099	.01
	Radni status – zaposlen na neodređeno	.479	1.097	.095		.437	.663	.074	.01
	Radni status – zaposlen na određeno	.116	1.123	.020		.104	.918	.004	.00
	Radni status – nezaposlen, zarađuje	-1.130	1.351	-.102		-.836	.405	-.134	.03
	Radni status – nezaposlen, ne zarađuje	-.063	1.503	-.004		-.042	.966	.060	.00
	Radni status - penzioner	-2.355	1.876	-.124		-1.255	.212	-.157	.04
	Religioznost - religiozan	.847	.404	.185		2.098	.038	.084	.03
	Religioznost - ateista	1.282	.506	.221		2.532	.013	.067	.03
	Bračni staž	-.007	.058	-.010		-.115	.909	-.108	.00
	Prihodi	-8.411E-8	.000	-.002		-.029	.977	-.119	.00
	Članovi domaćinstva	-.099	.318	-.022		-.310	.757	-.022	.00
	Broj dece	.404	.669	.043		.604	.547	.085	.01
	Uzajamno razumevanje	-.041	.054	-.064		-.759	.450	.313	-.04
	Rešavanje konflikata	1.001	.349	.299		2.871	.005	.546	.31
	Fizičko nasilje	.333	.270	.109		1.234	.220	-.129	-.03
	Psihičko nasilje	-.030	.080	-.037		-.379	.705	-.355	.03
	Seksualno nasilje	-.041	.151	-.022		-.270	.788	-.151	.01
	Osećanje ljubavi u braku	.178	.044	.383		4.029	.000	.529	.39
	Seksualni odnosi	.038	.053	.078		.728	.468	.464	.07
	Pravednost u braku	-.153	.386	-.036		-.397	.692	.367	-.03
	Bračno poverenje	.129	.061	.227		2.095	.039	.554	.24
	Informaciona podrška	-.017	.048	-.037		-.359	.720	.160	-.01
	Emotivna podrška	-.004	.045	-.008		-.099	.921	.217	.00
	Podrška - samopouzdanje	.088	.059	.154		1.491	.139	.243	.07
	Instrumentalna podrška	-.121	.069	-.197		-1.743	.084	.254	-.10

^aModel 1: R²=.108, F(13,122)=1.138; p=.334^bModel 2: R²=.522, F(26,109)=5.159; p=.000

Muškarci – II faza (porodica sa adolescentom)

Rezultati hijerarhijske multiple regresione analize pokazuju da interpersonalni činioci uzeti zajedno imaju statistički značajan inkrementalni doprinos objašnjavanju doživljaja kvaliteta braka ($\Delta R^2=.717$, $\Delta F(13, 119)=26.052$; $p<.01$). Svi prediktori uzeti zajedno objašnjavaju preko 70% varijanse doživljaja kvaliteta braka. Doprinosi pojedinačnih prediktora prikazani su u Tabeli 50.

Kada se uzmu u obzir doprinosi svih prediktora, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se sledeća četiri interpersonalna činioca: uspešnost rešavanja konflikata, osećanje ljubavi u braku, bračno poverenje i emotivna podrška. Uzevši u obzir Pratove indekse, zaključujemo da je ubedljivo najvažniji prediktor osećanje ljubavi u braku, a zatim slede bračno poverenje, emotivna podrška i uspešnost rešavanja konflikata.

Kao statistički značajan prediktor izdvaja se i radni status – zaposlenje na određeno vreme, međutim, imajući u vidu veoma nisku vrednost Pratovog indeksa (.01), možemo zaključiti da zapravo nije važan prediktor za objašnjavanje doživljaja kvaliteta braka.

Tabela 50. Prediktori doživljaja kvaliteta braka – muškarci u II fazi porodičnog ciklusa (n =146)

Model	Prediktori	Nestandardizovani koeficijenti		Standardizovani koeficijenti		t	p	r ₀	Pratov indeks
		B	S.E.	Beta					
1 ^a	Uzrast	-.057	.116	-.066		-.494	.622	-.060	
	Obrazovanje	.156	.748	.020		.209	.835	.041	
	Radni status – zaposlen na neodređeno	-1.232	2.549	-.108		-.483	.630	.006	
	Radni status – zaposlen na određeno	-1.926	2.821	-.116		-.683	.496	-.026	
	Radni status – nezaposlen, zarađuje	-1.918	3.017	-.096		-.636	.526	-.024	
	Radni status – nezaposlen, ne zarađuje	-2.451	3.729	-.080		-.657	.512	-.052	
	Radni status - penzioner	.486	3.775	.016		.129	.898	.032	
	Religioznost - religiozan	-.290	1.240	-.024		-.234	.815	.012	
	Religioznost - ateista	-1.279	2.119	-.064		-.604	.547	-.030	
	Bračni staž	-.031	.133	-.030		-.231	.818	-.067	
	Prihodi	7.535E-6	.000	.089		.889	.376	.092	
	Članovi domaćinstva	-.089	.664	-.015		-.133	.894	.029	
	Broj dece	.553	.797	.075		.693	.489	.067	
2 ^b	Uzrast	-.026	.067	-.030		-.394	.694	-.060	.00
	Obrazovanje	.438	.411	.056		1.064	.289	.041	.00
	Radni status – zaposlen na neodređeno	.637	1.451	.056		.439	.661	.006	.00
	Radni status – zaposlen na određeno	3.665	1.713	.221		2.140	.034	-.026	-.01
	Radni status – nezaposlen, zarađuje	1.182	1.729	.059		.683	.496	-.024	.00
	Radni status – nezaposlen, ne zarađuje	2.083	2.131	.068		.978	.330	-.052	.00
	Radni status - penzioner	1.179	2.087	.038		.565	.573	.032	.00
	Religioznost - religiozan	.482	.712	.040		.677	.500	.012	.00
	Religioznost - ateista	.737	1.261	.037		.584	.560	-.030	.00
	Bračni staž	.009	.075	.009		.121	.904	-.067	.00
	Prihodi	-1.389E-6	.000	-.016		-.286	.775	.092	.00
	Članovi domaćinstva	-.408	.376	-.067		-1.087	.279	.029	.00
	Broj dece	.570	.465	.078		1.227	.222	.067	.01
	Uzajamno razumevanje	.037	.077	.036		.475	.635	.555	.03
	Rešavanje konflikata	1.181	.497	.193		2.377	.019	.660	.17
	Fizičko nasilje	-.373	.352	-.058		-1.059	.292	-.255	.02
	Psihičko nasilje	.158	.087	.116		1.812	.072	-.367	-.06
	Seksualno nasilje	-.161	.185	-.052		-.869	.387	-.147	.01
	Osećanje ljubavi u braku	.221	.035	.561		6.328	.000	.790	.59
	Seksualni odnosi	-.041	.059	-.060		-.706	.481	.620	-.05
Pravednost u braku	.155	.618	.024		.250	.803	.681	.02	
Bračno poverenje	.261	.094	.290		2.789	.006	.723	.28	
Informaciona podrška	-.089	.071	-.108		-1.254	.212	.358	-.05	
Emotivna podrška	.170	.076	.212		2.231	.028	.590	.17	
Podrška - samopouzdanje	-.105	.094	-.127		-1.117	.266	.512	-.09	
Instrumentalna podrška	-.063	.108	-.058		-.588	.558	.498	-.04	

^aModel 1: R²=.030, F(13,132)=.319; p=.988

^bModel 2: R²=.748, F(26,119)=13.580; p=.000

4.4.1.2. Redosled interpersonalnih činitelja prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka kod žena

Rezultati hijerarhijske multiple regresione analize pokazuju da i same kontrolne varijable statistički značajno predviđaju doživljaj kvaliteta braka i objašnjavaju 14.6% varijanse kriterijuma (pri čemu su statistički značajni prediktori broj članova domaćinstva i uzrast: doživljaj kvaliteta braka je viši što je manji broj članova domaćinstva i što je žena mlađa). Interpersonalni činioci imaju statistički značajan inkrementalni doprinos predikciji doživljaja kvaliteta braka ($\Delta R^2=.661$, $\Delta F(13, 255)=67.233$; $p<.01$), kada se uvedu u model nakon kontrolnih varijabli. Doprinosi pojedinačnih prediktora prikazani su u Tabeli 51.

Kada se uzmu u obzir svi prediktori uključeni u model, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se sledeći interpersonalni faktori: uzajamno razumevanje, uspešno rešavanje konflikata, osećanje ljubavi u braku i percepcija pravednosti u braku. Na osnovu vrednosti Pratovih indeksa, zaključujemo da je ubedljivo najvažniji prediktor osećanje ljubavi u braku, zatim slede percepcija pravednosti u braku i uspešno rešavanje konflikata, dok je najmanje važan od statistički značajnih prediktora - uzajamno razumevanje.

Takođe, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se i sledeće sociodemografske varijable: broj članova domaćinstva - doživljaj kvaliteta braka je niži što je broj članova domaćinstva veći (ipak, imajući u vidu vrednost Pratovog indeksa od .03, možemo zaključiti da ovaj prediktor nije od posebne važnosti), kao i radni status (koji, ipak, imajući u vidu vrednosti Pratovih indeksa od samo .01, ne možemo smatrati važnim prediktorom).

Tabela 51. Prediktori doživljanja kvaliteta braka – žene (n =282)

Model	Prediktori	Nestandardizovani koeficijenti		Standardizovani koeficijenti		t	p	r ₀	Pratov indeks
		B	S.E.	Beta					
1 ^a	Uzrast	-.152	.068	-.263		-2.229	.027	-.308	
	Obrazovanje	.141	.425	.021		.333	.740	.081	
	Radni status – zaposlena na neodređeno	2.576	1.778	.270		1.449	.148	-.041	
	Radni status – zaposlena na određeno	2.114	1.824	.188		1.159	.248	.027	
	Radni status – nezaposlena, zarađuje	2.765	2.018	.147		1.370	.172	.060	
	Radni status – nezaposlena, ne zarađuje	2.776	1.940	.176		1.431	.154	.044	
	Radni status - penzionerka	-2.362	3.172	-.051		-.745	.457	-.109	
	Religioznost - religiozna	.507	.696	.048		.728	.467	-.047	
	Religioznost - ateista	1.258	1.115	.076		1.129	.260	.085	
	Bračni staž	.026	.080	.046		.331	.741	-.285	
	Prihodi	-2.993E-6	.000	-.038		-.617	.538	-.023	
	Članovi domačinstva	-1.251	.438	-.300		-2.858	.005	-.294	
	Broj dece	.598	.575	.128		1.040	.299	-.254	
2 ^b	Uzrast	-.056	.035	-.097		-1.621	.106	-.308	.04
	Obrazovanje	-.007	.214	-.001		-.035	.972	.081	.00
	Radni status – zaposlena na neodređeno	1.952	.875	.205		2.232	.026	-.041	-.01
	Radni status – zaposlena na određeno	1.895	.897	.169		2.113	.036	.027	.01
	Radni status – nezaposlena, zarađuje	2.442	1.003	.130		2.435	.016	.060	.01
	Radni status – nezaposlena, ne zarađuje	2.744	.962	.174		2.853	.005	.044	.01
	Radni status - penzionerka	.451	1.624	.010		.278	.781	-.109	.00
	Religioznost - religiozna	.263	.355	.025		.740	.460	-.047	.00
	Religioznost - ateista	.264	.556	.016		.475	.635	.085	.00
	Bračni staž	.044	.040	.077		1.102	.272	-.285	-.03
	Prihodi	2.292E-6	.000	.029		.924	.356	-.023	.00
	Članovi domačinstva	-.441	.220	-.106		-2.006	.046	-.294	.04
	Broj dece	.041	.287	.009		.142	.887	-.254	.00
	Uzajamno razumevanje	.095	.039	.101		2.451	.015	.597	.07
	Rešavanje konflikata	1.070	.312	.179		3.427	.001	.714	.16
	Fizičko nasilje	-.033	.218	-.006		-.150	.881	-.244	.00
	Psihičko nasilje	.000	.052	.000		-.006	.995	-.527	.00
	Seksualno nasilje	.124	.157	.027		.794	.428	-.320	-.01
	Osećanje ljubavi u braku	.195	.017	.525		11.303	.000	.819	.53
	Seksualni odnosi	-.018	.033	-.024		-.534	.594	.642	-.02
	Pravednost u braku	1.223	.323	.194		3.784	.000	.735	.18
	Bračno poverenje	.020	.054	.022		.372	.710	.769	.02
	Informaciona podrška	-.058	.038	-.067		-1.548	.123	.448	-.04
Emotivna podrška	.011	.046	.013		.230	.818	.594	.01	
Podrška - samopouzdanje	.037	.049	.045		.767	.444	.614	.03	
Instrumentalna podrška	.001	.059	.001		.023	.982	.572	.00	

^aModel 1: R²=.146, F(13,268)=3.534; p=.000

^bModel 2: R²=.807, F(26,255)=41.061; p=.000

Rezultati hijerarhijske multiple regresione analize pokazuju da i same kontrolne varijable statistički značajno predviđaju doživljaj kvaliteta braka i objašnjavaju čak 25% varijanse ove varijable, pri čemu su statistički značajni prediktori: radni status (doživljaj kvaliteta braka je viši ukoliko žena nije u penziji, niti zaposlena na neodređeno), broj članova domaćinstva (doživljaj kvaliteta braka je niži što je veći broj članova domaćinstva), prihodi domaćinstva (doživljaj kvaliteta braka je niži što su prihodi viši), uzrast (doživljaj kvaliteta braka je viši što je žena mlađa) i religioznost (doživljaj kvaliteta braka je veći kod žena koje sebe opisuju kao religiozne). Ipak, interpersonalni činioci imaju statistički značajan inkrementalni doprinos predikciji doživljaja kvaliteta ($\Delta R^2=.440$, $\Delta F(13, 109)=15.089$; $p<.01$), kada se uvedu u model nakon kontrolnih varijabli. Doprinosi pojedinačnih prediktora prikazani su u Tabeli 52.

Kada se uzmu u obzir doprinosi svih prediktora, kao statistički značajni prediktori ispostavljaju se samo dva interpersonalna faktora: osećanje ljubavi u braku i seksualno nasilje. Visok Prатов indeks govori o osećanju ljubavi u braku kao važnom prediktoru za razumevanje doživljaja kvaliteta braka kod žena u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa. Za seksualno nasilje, treba imati u vidu da je β koeficijent pozitivan, a korelacija nultog reda sa kriterijumom negativna, kao i da je Prатов indeks nizak. Stoga, ovaj rezultat možemo posmatrati kao artefakt velikog broja prediktora u modelu i njihove visoke multikolinearnosti.

Pored interpersonalnih činilaca, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se i sledeće sociodemografske varijable: uzrast, radni status, religioznost i broj članova domaćinstva. Imajući u vidu vrednosti Pratovih indeksa možemo zaključiti da su važni socio-demografski prediktori (poređani prema stepenu važnosti): broj članova domaćinstva (doživljaj kvaliteta braka je niži što je broj članova domaćinstva viši), nezaposlenost (pozitivno povezano sa doživljajem kvaliteta braka), kao i uzrast (doživljaj kvaliteta braka je viši što je žena mlađa). Ostali socio-demografski prediktori imaju veoma niske vrednosti Pratovih indeksa pa ih, iako su statistički značajni, ne možemo smatrati važnim prediktorima za objašnjavanje doživljaja kvaliteta braka.

Tabela 52. Prediktori doživljaja kvaliteta braka – žene u I fazi porodičnog ciklusa (n =136)

Model	Prediktori	Nestandardizovani koeficijenti		Standardizovani koeficijenti		t	p	r ₀	Pratov indeks
		B	S.E.	Beta					
1 ^a	Uzrast	-.145	.062	-.219		-2.353	.020	-.211	
	Obrazovanje	.482	.385	.105		1.252	.213	.045	
	Radni status – zaposlena na neodređeno	2.933	1.364	.456		2.150	.034	-.008	
	Radni status – zaposlena na određeno	2.469	1.381	.342		1.788	.076	.020	
	Radni status – nezaposlena, zarađuje	3.241	1.492	.316		2.173	.032	-.004	
	Radni status – nezaposlena, ne zarađuje	3.210	1.534	.294		2.092	.038	.133	
	Radni status - penzionerka	-1.005	2.499	-.038		-.402	.688	-.146	
	Religioznost - religiozna	1.241	.586	.188		2.116	.036	.162	
	Religioznost - ateista	1.239	.835	.134		1.485	.140	.014	
	Bračni staž	.047	.085	.051		.556	.579	-.110	
	Prihodi	-1.635E-5	.000	-.308		-3.761	.000	-.276	
	Članovi domaćinstva	-2.081	.475	-.331		-4.378	.000	-.300	
	Broj dece	1.557	1.444	.083		1.078	.283	.085	
	2 ^b	Uzrast	-.116	.041	-.175		-2.827	.006	-.211
Obrazovanje		.029	.283	.006		.102	.919	.045	.00
Radni status – zaposlena na neodređeno		1.908	.900	.296		2.120	.036	-.008	.00
Radni status – zaposlena na određeno		2.029	.897	.281		2.261	.026	.020	.01
Radni status – nezaposlena, zarađuje		2.400	1.009	.234		2.379	.019	-.004	.00
Radni status – nezaposlena, ne zarađuje		3.750	1.028	.343		3.650	.000	.133	.06
Radni status - penzionerka		.011	1.981	.000		.005	.996	-.146	.00
Religioznost - religiozna		.162	.406	.025		.399	.690	.162	.01
Religioznost - ateista		.497	.561	.054		.887	.377	.014	.00
Bračni staž		.096	.057	.103		1.698	.092	-.110	-.01
Prihodi		-2.294E-6	.000	-.043		-.718	.474	-.276	.02
Članovi domaćinstva		-1.289	.343	-.205		-3.759	.000	-.300	.08
Broj dece		1.390	.927	.074		1.499	.137	.085	.01
Uzajamno razumevanje		.063	.054	.079		1.158	.249	.489	.05
Rešavanje konflikata		.674	.381	.143		1.768	.080	.584	.11
Fizičko nasilje		-.227	.316	-.067		-.719	.473	-.387	.03
Psihičko nasilje		.077	.092	.063		.837	.405	-.426	-.04
Seksualno nasilje		.611	.285	.160		2.142	.034	-.326	-.07
Osećanje ljubavi u braku		.203	.041	.451		4.968	.000	.731	.44
Seksualni odnosi		.048	.052	.074		.926	.356	.600	.06
Pravednost u braku		.563	.476	.112		1.184	.239	.655	.10
Bračno poverenje		.104	.083	.122		1.252	.213	.659	.11
Informaciona podrška		-.076	.051	-.105		-1.485	.141	.177	-.02
Emotivna podrška	-.013	.066	-.017		-.195	.846	.266	-.01	
Podrška - samopouzdanje	.017	.072	.020		.238	.813	.301	.01	
Instrumentalna podrška	.056	.084	.058		.673	.503	.300	.02	

^aModel 1: R²=.316, F(13,122)=4.332; p=.000

^bModel 2: R²=.756, F(26,109)=12.963; p=.000

Žene – II faza (porodica sa adolescentom)

Rezultati hijerarhijske multiple regresione analize pokazuju da interpersonalni činioci imaju statistički značajan inkrementalni doprinos objašnjavanju doživljaja kvaliteta braka ($\Delta R^2=.785$, $\Delta F(13, 119)=43.513$; $p<.01$), kada se uvedu u model nakon kontrolnih varijabli. Doprinosi pojedinačnih prediktora prikazani su u Tabeli 53.

Kada se uzmu u obzir doprinosi svih prediktora, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se sledeći interpersonalni faktori: uspešnost rešavanja konflikata, osećanje ljubavi u braku i percepcija pravednosti u braku. Imajući u vidu vrednosti Pratovih indeksa, konstatujemo da je osećanje ljubavi u braku ubedljivo najvažniji prediktor, a da zatim slede uspešnost rešavanja konflikata i percepcija pravednosti u braku.

Tabela 53. Prediktori doživljaja kvaliteta braka – žene u II fazi porodičnog ciklusa (n =146)

Model	Prediktori	Nestandardizovani koeficijenti		Standardizovani koeficijenti		t	p	r ₀	Pratov indeks
		B	S.E.	Beta					
1 ^a	Uzrast	-.173	.130	-.188		-1.333	.185	-.077	
	Obrazovanje	-.018	.796	-.002		-.022	.982	-.015	
	Radni status – zaposlena na neodređeno	1.043	4.094	.091		.255	.799	.035	
	Radni status – zaposlena na određeno	.818	4.224	.059		.194	.847	-.018	
	Radni status – nezaposlena, zarađuje	2.362	5.011	.071		.471	.638	.027	
	Radni status – nezaposlena, ne zarađuje	1.166	4.328	.065		.269	.788	.007	
	Radni status - penzionerka	-6.286	6.853	-.096		-.917	.361	-.136	
	Religioznost - religiozna	-.472	1.350	-.034		-.350	.727	-.066	
	Religioznost - ateista	.933	2.783	.034		.335	.738	.062	
	Bračni staž	.129	.144	.117		.896	.372	-.009	
	Prihodi	9.864E-6	.000	.110		1.115	.267	.100	
	Članovi domaćinstva	-.619	.721	-.095		-.859	.392	-.007	
	Broj dece	.578	.905	.070		.638	.524	.039	
2 ^b	Uzrast	.003	.061	.003		.049	.961	-.077	.00
	Obrazovanje	.074	.366	.009		.201	.841	-.015	.00
	Radni status – zaposlena na neodređeno	2.005	1.859	.176		1.079	.283	.035	.01
	Radni status – zaposlena na određeno	1.574	1.935	.114		.814	.417	-.018	.00
	Radni status – nezaposlena, zarađuje	2.396	2.338	.072		1.025	.308	.027	.00
	Radni status – nezaposlena, ne zarađuje	1.563	1.989	.088		.786	.433	.007	.00
	Radni status - penzionerka	-.390	3.218	-.006		-.121	.904	-.136	.00
	Religioznost - religiozna	.037	.628	.003		.059	.953	-.066	.00
	Religioznost - ateista	-1.362	1.242	-.050		-1.096	.275	.062	.00
	Bračni staž	-.006	.068	-.005		-.085	.932	-.009	.00
	Prihodi	4.944E-6	.000	.055		1.230	.221	.100	.01
	Članovi domaćinstva	-.006	.335	-.001		-.019	.985	-.007	.00
	Broj dece	-.389	.418	-.047		-.931	.354	.039	.00
	Uzajamno razumevanje	.110	.061	.114		1.806	.073	.607	.08
	Rešavanje konflikata	1.335	.544	.208		2.455	.016	.756	.19
	Fizičko nasilje	-.297	.403	-.033		-.737	.463	-.231	.01
	Psihičko nasilje	.016	.072	.013		.225	.822	-.515	-.01
	Seksualno nasilje	.000	.217	.000		.002	.999	-.307	.00
	Osećanje ljubavi u braku	.191	.023	.554		8.426	.000	.829	.55
	Seksualni odnosi	-.021	.049	-.028		-.432	.666	.612	-.02
	Pravednost u braku	1.182	.510	.175		2.315	.022	.750	.16
	Bračno poverenje	-.010	.081	-.010		-.123	.902	.777	-.01
	Informaciona podrška	-.051	.059	-.054		-.866	.388	.494	-.03
Emotivna podrška	.101	.069	.119		1.452	.149	.650	.09	
Podrška - samopouzdanje	-.001	.073	-.001		-.008	.994	.664	.00	
Instrumentalna podrška	-.028	.090	-.025		-.314	.754	.625	-.02	

^aModel 1: R²=.050, F(13,132)=.530; p=.902

^bModel 2: R²=.835, F(26,119)=23.132; p=.000

4.4.1.3. Redosled interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka – rezime

U Tabeli 54 sumirani su rezultati svih šest regresionih analiza (na poduzorku svih muškaraca, muškaraca u I fazi²⁶ porodičnog ciklusa, muškaraca u II fazi porodičnog ciklusa, svih žena, žena u I fazi porodičnog ciklusa i žena u II fazi porodičnog ciklusa). Upoređeni su relativni doprinosi koje interpersonalni činioci imaju u pogledu mogućnosti predikcije varijanse doživljaja kvaliteta braka.

Rezultati pokazuju da je ubedljivo najvažniji interpersonalni činilac – doživljaj ljubavi u braku. Ovaj činilac se pojavljuje kao najvažniji prediktor u svim regresionim jednačinama. Zatim, uspešnost rešavanja konflikata, pojavljuje se kao važan prediktor u svim poduzorcima, osim kod žena u I fazi porodičnog ciklusa. Uzajamno razumevanje, odnosno komunikacija pojavljuje se kao važan prediktor samo u I fazi porodičnog životnog ciklusa. Bračno poverenje se pojavljuje kao važan prediktor samo kod muškaraca (u obe faze porodičnog ciklusa), ali ne i kod žena. Pravednost u braku je važan prediktor doživljaja kvaliteta braka kod žena. Detaljnije analize, s obzirom na fazu porodičnog životnog ciklusa, pokazuju da je pravednost u braku značajan prediktor samo kod žena u II fazi porodičnog ciklusa, ne i kod žena bez dece. Emotivna podrška je značajan prediktor samo u jednom slučaju – kod muškaraca u II fazi porodičnog ciklusa. Seksualno nasilje koje se pojavljuje kao značajan prediktor kod žena u braku bez dece, kao što je već rečeno, treba posmatrati kao statistički artefakt.

Ostali interpersonalni činioci nisu imali značajan doprinos objašnjavanju doživljaja kvaliteta braka. Naravno, oni su i dalje važni, o čemu govore i statistički značajne korelacije koje imaju sa doživljajem kvaliteta braka. Međutim, u multiploj regresionoj analizi za puno međusobno koreliranih prediktora, očekivano je da će pojedini prediktori „oteti“ varijansu od drugih.

²⁶ I faza – novovенčani bračni par bez dece; II faza – porodica sa adolescentom

Tabela 54. *Relativni doprinos interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka*

Relativni doprinos predikciji doživljaja kvaliteta braka (Pratovi indeksi)						
Interpersonalni činioci	Muškarci n =282	Muškarci faza I n =136	Muškarci faza II n =146	Žene n =282	Žene faza I n =136	Žene faza II n =146
Uzajamno razumevanje	-.02	-.04	.03	.07*	.05	.08
Rešavanje konflikata	.18**	.31*	.17*	.16**	.11	.19*
Fizičko nasilje	.00	-.03	.02	.00	.03	.01
Psihičko nasilje	-.03	.03	-.06	.00	-.04	-.01
Seksualno nasilje	.01	.01	.01	-.01	-.07*	.00
Osećanje ljubavi u braku	.55**	.39**	.59**	.53**	.44**	.55**
Seksualni odnosi	.02	.07	-.05	-.02	.06	-.02
Pravednost u braku	.00	-.03	.02	.18**	.10	.16*
Bračno poverenje	.21**	.24*	.28*	.02	.11	-.01
Informaciona podrška	-.02	-.01	-.05	-.04	-.02	-.03
Emotivna podrška	.08	.00	.17*	.01	-.01	.09
Podrška - samopouzdanje	-.02	.07	-.09	.03	.01	.00
Instrumentalna podrška	-.04	-.10	-.04	.00	.02	-.02

Napomena

*prediktor je statistički značajan na nivou 0.05

** prediktor je statistički značajan na nivou 0.01

4.5. Analiza odgovora na otvorena pitanja

U okviru upitnika korišćenog u ovom istraživanju, ispitanici su odgovarali i na dva pitanja otvorenog tipa, kojima se nastojalo doći do dodatnih podataka o tome šta ispitanici misle da je najvažnije u odnosima između supružnika a što određuje da će jedan brak biti više ili manje dobar i koje su sličnosti i razlike u doživljaju kvaliteta između supružnika.

Odgovarajući na prvo pitanje o tome šta je najvažnije u odnosu što određuje kvalitet braka ispitanici su mogli da navedu više odgovora. Na ovo pitanje je odgovorilo ukupno 276 ispitanika, što je 47.8% od ukupnog broja ispitanika (578). Žene su odgovorile u većem broju nego muškarci, i navodile veći broj različitih činilaca koji, prema njihovom mišljenju, određuju da li će brak biti više ili manje dobar.

Muškarci navode da su važni sledeći činioci (poređani prema učestalosti odgovora): osećanje ljubavi (142 odgovora); komunikacija i uzajamno razumevanje (133 odgovora); bračno poverenje (132 odgovora); rešavanje konflikata (69 odgovora); iskrenost (68 odgovora); podrška partnera (21 odgovor); poštovanje (12 odgovora); zadovoljstvo seksualnim odnosima; tolerancija (po 13 odgovora); jednakost i pravednost, poštovanost, strpljenje (po 8 odgovora); slični stavovi i interesovanja, predanost i posvećenost braku (po 7 odgovora); saosećanje (6 odgovora); odricanje,

deca u braku (po 4 odgovora); zajednički ciljevi, odgovornost, vernost (po 3 odgovora); briga, materijalna situacija, sloga, pažnja, saradnja, zahvalnost (po 2 odgovora); i kompatibilnost partnera, odanost, dobronamernost, prihvatanje međusobnih razlika, nežnost, međusobno uvažavanje, prisnost, privlačnost, bliskost, usmerenost jedno na drugo, intimnost, prilagođavanje, uzajamno davanje (po jedan odgovor).

Žene navode da su za doživljaj kvaliteta braka važni sledeći činioci (poređani prema učestalosti odgovora): osećanje ljubavi (181 odgovor); komunikacija i uzajamno razumevanje (175 odgovora); rešavanje konflikata (136 odgovora); bračno poverenje (130 odgovora); tolerancija (71 odgovor); iskrenost (38 odgovora); poštovanje (37); podrška i požrtvovanost (32 odgovora); zadovoljstvo seksualnim odnosima (25); jednakost i pravednost, slični stavovi, interesovanja i vrednosti (17), zajednički i slični ciljevi (14); bliskost (14); predanost i posvećenost braku (13); odanost (12); međusobno uvažavanje (11); strpljenje (10), privlačnost, saosećanje, nežnost (po 9 odgovora); strast, intimnost, pažnja i da ne živimo sa roditeljima partnera (po 6 odgovora); sloga, privrženost, prilagođavanje, odgovornost, deljenje obaveza, prihvatanje međusobnih razlika (po 3 odgovora); ujednačen smisao za humor, briga o partneru, deca u braku, materijalna situacija (po 2 odgovora).

Na osnovu odgovora i muškaraca i žena može se uočiti da su ispitanici izlistali značajan broj činilaca koji su važni za kvalitet odnosa i u velikoj većini se radi o interpersonalnim činiocima, što potvrđuje gledište da su interpersonalni činioci najvažniji činioci doživljaja kvaliteta braka. Dalje, podaci pokazuju da se među najfrekventnijim činiocima koji, prema mišljenju ispitanika, određuju da li će odnos biti više ili manje dobar, javljaju interpersonalni činioci koji su bili u fokusu našeg istraživanja. Na prvom mestu po značaju je osećanje ljubavi, što se poklapa sa rezultatima kvantitativnog dela istraživanja. Sledeći činioci po značaju se gotovo u potpunosti poklapaju sa rezultatima kvantitativnog istraživanja, sa malim izuzecima. Komunikacija i razumavanje pojavljuje se kao drugi činilac po značajnosti, a pravednost i jednakost nisu na vrhu liste interpersonalnih činilaca kod žena. Ispitanici su pored ovih interpersonalnih činilaca naveli i druge interpersonalne činioce koji nisu bili obuhvaćeni kvantitativnim istraživanjem. Ono što je zanimljivo jeste da žene u većoj meri nego muškarci navode činioce koji ulaze u širi kontekst intimnosti, kao što su nežnost, pažnja, strast, što ukazuje da su im ljubav i intimnost najvažniji činioci koji određuju kvalitet bračnog odnosa.

Posmatrano prema fazama porodičnog životnog ciklusa, bračni partneri iz faze *novovenčani bračni par bez dece* navode sledeće činioce (poređani prema učestalosti odgovora): osećanje ljubavi (170 odgovora); komunikacija i uzajamno razumevanje (147 odgovora); bračno poverenje (141 odgovor); rešavanje konflikata (92 odgovora); iskrenost (75 odgovora); tolerancija (39 odgovora); podrška partnera (26 odgovora); slični stavovi i interesovanja (po 16 odgovora); zadovoljstvo seksualnim odnosima, požrtvovanost (po 13 odgovora); predanost i posvećenost braku (12 odgovora); zajednički ciljevi (10 odgovora); poštovanje, jednakost i pravednost, strpljenje, odanost (po 9 odgovora); bliskost (8 odgovora); saosećanje (7 odgovora); uzajamno davanje, privlačnost (po 5 odgovora); sloga, pažnja, nežnost, međusobno uvažavanje prilagođavanje (po 4 odgovora); intimnost, strast, odgovornost, vernost (po 3 odgovora); briga o partneru, da ne živimo sa roditeljima partnera, privrženost, odricanje (po 2 odgovora); deca u braku, materijalna situacija, dobronamernost, prihvatanje međusobnih razlika i usmerenost jedno na drugo (po jedan odgovor).

Posmatrano unutar ove faze uočavaju se određene razlike između muškaraca i žena. Žene u većoj meri nego muškarci navode činioce koji ulaze u širi kontekst intimnosti (nežnost, pažnja, bliskost, strast).

Bračni partneri iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* navode sledeće činioce (poređani prema učestalosti odgovora): osećanje ljubavi (153 odgovora); komunikacija i uzajamno razumevanje (151 odgovor); bračno poverenje (121 odgovor); rešavanje konflikata (113 odgovora); tolerancija (55 odgovora); poštovanje (40 odgovora); iskrenost (31 odgovor); požrtvovanost, podrška partnera (po 27 odgovora); zadovoljstvo seksualnim odnosima (25 odgovora); jednakost i pravednost (16 odgovora); strpljenje (9 odgovora); slični stavovi i interesovanja, predanost i posvećenost braku, saosećanje, međusobno uvažavanje (po 8 odgovora);

zajednički ciljevi, bliskost (po 7 odgovora) nežnost (6 odgovora) privlačnost, deca u braku (po 5 odgovora); kompatibilnost partnera, da ne živimo sa roditeljima partnera, pažnja, odanost, intimnost (po 4 odgovora); odgovornost, materijalna situacija, prihvatanje međusobnih razlika, deljenje obaveza (po 3 odgovora); odricanje, briga o partneru, ujednačen smisao za humor, saradnja, zahvalnost (po 2 odgovora); uzajamno davanje, strast, privrženost, sloga (po jedan odgovor). Posmatrano unutar faze nisu uočene značajnije razlike između muškaraca i žena.

U okviru drugog pitanja otvorenog tipa od ispitanika se tražilo da navedu koje su sličnosti i razlike u doživljaju kvaliteta između njih i njihovih bračnih partnera. Mali broj od ukupnog broja ispitanika je odgovorio na ovo pitanje (21,7%), i odgovori muškaraca i žena bili su veoma slični.

U najvećem broju slučajeva ispitanici navode da se sličnost ogleda u tome što oboje misle da imaju skladan brak, doživljavaju brak kao partnerstvo, kao nešto u šta treba ulagati konstantno, da imaju percepciju da se u braku razvijaju kao ličnost i da ukoliko postoje nesuglasice i problemi to mogu rešiti razgovorom i dogovorom.

Ispitanici su navodili da su slični po tome što smatraju da su od najveće važnosti za kvalitetan i funkcionalan brak činioci poput razumevanja, poštovanja, zajedničkog rešavanja problema, komunikacije, uzajamne podrške, poverenja koje osećaju jedno prema drugom, ravnopravnosti i zadovoljstva seksualnim životom u braku.

Ispitanici su navodili i sledeće sličnosti između njih i njihovih partnera: u pogledu onoga šta žele od braka, planovima za budućnost, stavovima i vrednostima, zajedničkim aktivnostima, vaspitavanju dece i ljubavi prema deci, životnoj filozofiji, duhovnosti i religioznosti, predanosti, moralnim vrednostima, požrtvovanosti, želji za očuvanjem bračne zajednice, brige oko prosperiteta porodice, organizovanju slobodnog vremena, doživljaju ispunjenosti, komplementarnosti, korišćenju humora, emotivnoj vezanosti, usklađenosti poslovnog i privatnog života i odnosa prema novcu.

S druge strane, pak, ono što pojedini ispitanici vide kao sličnosti, neki drugi bračni partneri iz uzorka navode kao razlike. To su razlike između partnera u načinima komunikacije, rešavanju konflikata, percepcije dobijene i date ljubavi, zadovoljstvu seksualnim odnosima, nivoom podrške, poverenja, itd. Razlike koje ispitanici navode odnose se i na: razlike u temperamentu, struktuiranju slobodnog vremena, razlike u aktivnostima, pristupu u vaspitanju dece, doživljaju požrtvovanosti partnera, razmišljanja o budućnosti, u pogledima na raspodelu kućnih poslova i obaveza, očekivanjima od braka, percepciji odgovornosti, u obrazovanju, religioznosti, odnosu prema materijalnoj situaciji, životnoj filozofiji i stavovima i odnosu sa prijateljima i porodicom porekla.

5. DISKUSIJA

U ovom delu rada rezultati će biti razmatrani u skladu sa ciljevima istraživanja. Prvo će biti razmatrani rezultati koji se odnose na nivo doživljaja kvaliteta braka na celom uzorku. Dalje, biće razmotreni rezultati koji se odnose na razlike u doživljaju kvaliteta braka s obzirom na pol i fazu porodičnog životnog ciklusa. Zatim ćemo se osvrnuti na strukturu veza između interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola u dvema odabranim fazama porodičnog životnog ciklusa. Posle toga će biti razmotreni rezultati istraživanja koji se odnose na relativnu važnost (relativni značaj) interpersonalnih činilaca za predviđanje doživljaja kvaliteta braka u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa i polne razlike u relativnoj važnosti interpersonalnih činilaca za predviđanje doživljaja kvaliteta braka. Na kraju osvrnućemo se na ograničenja istraživanja i načine njihovog prevazilaženja u narednim studijama na ovu temu. Dobijeni rezultati istraživanja će biti razmatrani u svetlu tri teorije (teorije socijalne razmene, teorije jednakosti i porodične razvojne teorije) i u svetlu rezultata ranijih istraživanja. Budući da nema mnogo istraživanja čiji rezultati su smešteni u šire teorijske koncepte, što je generalno najveći nedostatak istraživanja doživljaja kvaliteta braka ili njegovih aspekata (Glenn, 1990; Karney & Bradbury, 1995; Carroll, Knapp & Holman, 2005), sagledavanje rezultata dobijenih u ovom istraživanju iz perspektiva nekoliko važnih teorija omogućiće temeljnije i sveobuhvatnije razumevanje doživljaja kvaliteta braka i interpersonalnih činilaca koji utiču na doživljaj kvaliteta braka.

5.1. Diskusija rezultata o doživljaju kvaliteta braka na celom uzorku

Rezultati istraživanja pokazuju da je doživljaj kvaliteta braka kod bračnih partnera iz našeg uzorka veoma visok. Podaci pokazuju da bračni parovi ukupno, i oni iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* i oni iz faze *porodica sa adolescentom*, doživljavaju svoj brak kao veoma kvalitetan. Samim tim, nivo doživljaja kvaliteta braka je veoma visok i kod muškaraca i kod žena. Analiza pojedinačnih stavki na Upitniku doživljaja kvaliteta braka (Quality of marriage index – QMI; Norton, 1983) pokazuje da su i prosečne vrednosti za sve stavke veoma visoke. Uzimajući u obzir visoke prosečne skorove na različitim aspektima braka na Nortonovom indeksu kvaliteta braka, može se zaključiti da bračni partneri iz našeg uzorka osećaju visoko zadovoljstvo brakom, visok stepen sreće u braku, imaju percepciju da im je brak veoma dobar, stabilan i čvrst, kao i da imaju visok nivo osećanja pripadnosti istom timu. Ovde treba izraziti blagu rezervu, koja se odnosi na visoke prosečne skorove. Moglo bi se pretpostaviti da su za učestvovanje u istraživanju bili zainteresovaniji bračni partneri koji su zadovoljniji brakom i samim tim nivo doživljaja kvaliteta braka je kod njih viši. Moguće je da bi prosečni skorovi bili nešto niži, da su upitnik popunili svi kontaktirani bračni partneri.

Podatak o visokom nivou doživljaja kvaliteta braka u skladu je sa istraživanjima koja su sprovedena kod nas i svetu, a koja su se odnosila na ispitivanje nivoa doživljaja kvaliteta braka ili nekih njegovih aspekata. U istraživanjima u Srbiji utvrđeno je da bračni partneri generalno imaju visok nivo doživljaja kvaliteta braka i da su indikatori bračnog zadovoljstva kod ispitanika pomereni u smeru iskazivanja umereno visokog zadovoljstva (Tošić, 2011; Krstić, Zotović & Mihić, 2012; Šakotić-Kurbalija et al., 2017; Šakotić-Kurbalija, Trifunović & Kurbalija, 2017), mada je bilo i istraživanja u kojima je utvrđen prosečan nivo doživljaja kvaliteta braka (Mihić, 2010). Slične podatke nalazimo u istraživanjima u svetu gde je dobijeno da je visok procenat ispitanika procenio svoj odnos kao veoma kvalitetan (Kamp Dush, Taylor & Kroeger, 2008). Međutim, na našem uzorku su prosečne vrednosti, i ukupno i posmatrano na različitim stavkama, veoma visoke i mnogo veće nego što su dobijene u prethodnim istraživanjima. Primera radi, u istraživanju Tošićeve u odnosu na teorijski raspon skale koja meri kvalitet braka od 0–151, bračni partneri daju procenu kvaliteta bračnih odnosa koja prosečno iznosi $AS = 109,25$ (Tošić, 2011). Ili u istraživanju Šakotić-Kurbalije i njenih kolega, na teorijski raspon skale koja meri kvalitet braka od 37–156, bračni partneri daju procenu kvaliteta bračnih odnosa koja prosečno iznosi $AS=122,43$

(Šakotić–Kurbalija, Trifunović & Kurbalija, 2017). Ovi prosečni skorovi ukazuju na visok nivo doživljaja kvaliteta braka, ali ne toliko visok koliko je dobijen u našem istraživanju.

Visok nivo doživljaja kvaliteta braka može se objasniti sklonošću partnera da idealizuju svoj brak i bračnog partnera, odnosno da pri evaluaciji svoga braka bračnu vezu ocenjuju kao bolju od proseka. S obzirom na to da se visok nivo doživljaja kvaliteta braka objašnjava time da u istraživanjima učestvuju uglavnom osobe koje su dobrovoljno pristale i koje su u osnovi zadovoljne svojim brakom, ovakvi bi se nalazi mogli pripisati pozitivnoj selekciji ispitanika, međutim pokazalo se da nerealistična pozitivna evaluacija bračne veze zapravo nije artefakt dobrovoljnosti učestvovanja u istraživanju i da partneri imaju pozitivne iluzije o svojim vezama i te iluzije uključuju izraženi optimizam (Gagné & Lydon, 2004). Idealizacija bračne veze stvara pozitivno sliku koja daje osećaj sigurnosti da je uprkos nesavršenostima ta veza kvalitetna. Ovakve iluzije se mogu održati dugo u braku uprkos realnosti jer su partneri istrajni u pozitivnim očekivanjima i pozitivnoj evaluaciji svoje veze (Gagné & Lydon, 2004).

Rezultat o visokom nivou doživljaja kvaliteta braka može biti značajan jer govori o povećanju nivoa bračnog zadovoljstva i kvaliteta braka u Srbiji i otvara pitanje šta doprinosi ovom rastu. Da bismo dali odgovor na ovo pitanje, potrebno je da se podsetimo da je procese u braku neophodno posmatrati sa različitih nivoa (Čudina–Obradović & Obradović, 2006). Doživljaj kvaliteta braka možemo posmatrati sa makro nivoa (uticaj društva i društvenih promena) i sa mikro nivoa (uticaj ličnih karakteristika i interpersonalnih činilaca). Visok nivo doživljaja kvaliteta braka, pre svega, govori o tome da su bračni partneri veoma zadovoljni kvalitetom svoje veze i da kada se uporede sa ispitanicima koji su ispitani u ranijim istraživanjima nivo zadovoljstva i kvaliteta braka raste. Posmatrano u širem kontekstu, sa makro nivoa, ovaj podatak može ukazivati na to da doživljaj kvaliteta braka nije usko povezan sa ekonomskom razvijenošću zemlje i sa životnim standardom, i da su možda promene koje su se desile na planu veće ravnopravnosti i kretanja od tradicionalizacije rodni uloga ka ravnopravnosti, doprinele porastu nivoa doživljaja kvaliteta braka u Srbiji. S obzirom na to da je Srbija u tranziciji dugi niz godina moglo bi se očekivati da se ekonomske poteškoće odraze na globalni doživljaj kvaliteta braka, jer je utvrđeno da postoje efekti ekonomskog stresa na doživljaj kvaliteta bračnog odnosa (Šakotić–Kurbalija, Trifunović & Kurbalija, 2017). Ako pretpostavimo da ekonomski efekti postoje, možemo reći da je značaj drugih faktora sa mikro nivoa mnogo važniji od značaja faktora sa makro nivo, i da je doživljaj kvaliteta braka donekle otporan na društvene promene u Srbiji.

Visok nivo doživljaja kvaliteta braka značajan je i u kontekstu podataka o tome koliko brakova završi razvodom u Srbiji, jer se često doživljaj kvaliteta braka dovodi u vezu sa stabilnošću braka (White, 1990; White & Booth, 1991; Karney & Bradbury, 1995; Heaton & Blake, 1999; VanLaningham, Johnson & Amato, 2001; Šakotić–Kurbalija & Kurbalija, 2012). Naime, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku postoji trend rasta razvoda brakova u Srbiji (Republički zavod za statistiku, 2019).²⁷ Pretpostavka je da oni koji ostaju u braku opažaju kako im je brak prilično kvalitetan. Posmatrano iz ugla teorije socijalne razmene bračnim partnerima je privlačnost unutar veze (atrakcija) kao emotivna dimenzija braka najznačajnija za evaluaciju kvaliteta veze (Levinger, 1976). Ovaj aspekt predstavlja „lepak” koji spaja kvalitet i stabilnost braka.

5.2. Diskusija rezultata prvog cilja istraživanja - Doživljaj kvaliteta braka kod supružnika različitog pola iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* i faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*

Prvi cilj ovog istraživanja bio je utvrditi da li postoje razlike u doživljaju kvaliteta braka između bračnih partnera iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* i faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*, kao i utvrditi da li postoje razlike u doživljaju kvaliteta braka između supružnika različitog pola.

²⁷Republički zavod za statistiku (2019). Zaključeni i razvedeni brakovi, 2018. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190628-zakljuceni-i-razvedeni-brakovi-2018/>

Dobijeni rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike u nivou doživljaja kvaliteta braka između bračnih partnera iz faze *novovenčani bračni par bez dece* i faze *porodica sa adolescentom*. Bračni partneri koji pripadaju fazi porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* imaju viši nivo doživljaja kvaliteta braka, nego bračni parovi iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*. Ovim je potvrđena pretpostavka od koje smo krenuli u ovom istraživanju (Hipoteza 1).

Ovi rezultati su u skladu sa ranijim istraživanjima kod nas i u svetu, u kojima je utvrđeno da je na početku braka doživljaj kvaliteta braka visok, a da kasnije taj nivo opada tranzicijom bračnog para u naredne faze porodičnog životnog ciklusa (Spanier, Lewis & Cole, 1975; Anderson, Russell & Schumm, 1983; Orbuch et al., 1996; Šakotić-Kurbalija, 2013; Zajić & Živković, 2014). Prelazak na roditeljstvo rezultira padom u doživljaju kvaliteta braka, jer dolazi do pada pozitivnih osećanja prema bračnom odnosu, pada generalnog zadovoljstva, seksualne bliskosti i povećanja konflikata između bračnih partnera (Hackel & Ruble, 1992). Razlike u nivou doživljaja kvaliteta braka između bračnih partnera iz različitih faza dobro objašnjava porodična razvojna teorija, prema kojoj se doživljaj kvaliteta braka menja tokom vremena. Razvojni zadaci i tranzicija u naredne faze porodičnog životnog ciklusa utiču na bračne partnere i dovode do smanjenja nivoa doživljaja kvaliteta braka tokom vremena, prvo dobijanjem deteta, pa ulaskom u naredne faze porodičnog životnog ciklusa (Cowan & Cowan, 1995; O'Brien & Peyton, 2002; Carlson et al., 2011). Prema porodičnom životnom ciklusu, razvojni zadaci u kasnijim fazama se usložnjavaju i sve su teži sa povećanjem broja članova porodice i broja veza i interakcija. U prvoj fazi bračni partneri se bave definisanjem svog odnosa i u najvećoj meri su fokusirani na međusobni odnos i razmenu osećanja i ponašanja unutar odnosa (Milojković, Srna & Mićović, 1997; Carter & McGoldrick, 2005). Ta interakcija, zajedno sa osećanjem ljubavi i idealizacijom bračnog partnera utiče na to da doživljaj kvaliteta braka bude veoma visok. S druge strane, faza u kojoj je jedno dete adolescent najstresnija je od svih u razvojnom ciklusu porodice, pošto se u toj fazi porodica suočava sa potrebama promene granica, uloga i interakcija (Gecas & Seff, 1990; Carter & McGoldrick, 2005; Carr, 2006). Roditeljstvo i profesionalni razvoj su u ovoj fazi u fokusu (Milojković, Srna & Mićović, 1997; Markey, 2005). Stoga je bračni par više okrenut ka spolja i odnosima sa decom i međuljudskim odnosima na poslu, nego ka unutra i ka odnosu sa bračnim partnerom, što umanjuje doživljaj kvaliteta braka. Sve to zajedno može voditi padu doživljaja kvaliteta braka kod bračnih parova iz ove faze porodičnog životnog ciklusa, pogotovo što se bračni partneri mnogo manje bave međusobnim odnosom.

Razlike u nivou doživljaja kvaliteta faza između bračnih partnera iz različitih faza objašnjava i teorija socijalne razmene. Prema ovoj teoriji parovi su na početku veze više fokusirani na nagrade, a troškovi vremenom postaju sve važniji i moguće je da fokusiranost na nagrade na početku braka dovodi do višeg nivoa doživljaja kvaliteta braka, a da vođenje računa o troškovima u kasnijim fazama braka umanjuje doživljaj kvaliteta braka.

Međutim, ono što je zanimljivo i značajno jeste da kada govorimo o padu u nivou doživljaja kvaliteta braka kod bračnih partnera iz našeg uzorka iz faze *porodica sa adolescentom*, govorimo o blagom padu. Očekivano je da bračni par oseća visok nivo doživljaja kvaliteta braka u početnoj fazi braka, jer su novovenčani bračni parovi optimistični u pogledu budućnosti njihovog braka, i kod njih je prisutan visok stepen sreće i imaju pozitivnu interpretaciju svoje sadašnjosti i prošlosti (Markey, 2005; Lavner, Karney & Bradbury, 2013). Međutim, iznenađuje visok nivo doživljaja kvaliteta braka supružnika u fazi kada imaju adolescenta, jer je očekivano da u ovoj fazi porodičnog životnog ciklusa bude najniži (Anderson, Russell, & Schumm, 1983). Faza *porodica sa adolescentom* je, kao što smo već pomenuli, najstresnija faza (Gecas & Seff, 1990; Milojković, Srna & Mićović, 1997; Lazić, 2000; Carr, 2006) i nije očekivano da nivo doživljaja kvaliteta braka bude toliko visok kod bračnih partnera iz ove faze.

Podatak da je pad u nivou doživljaja kvaliteta braka ne tako veliki, može dovesti u pitanje rezultate brojnih istraživanja o kurvilinearosti trenda doživljaja kvaliteta braka tokom vremena i da je on u obliku latiničnog slova U (Glenn, 1990; Berardo, 1990; Keizer & Schenk, 2012). Iako sa sigurnošću to ne možemo da tvrdimo, jer u ovom istraživanju nije ispitan doživljaj kvaliteta braka

bračnih partnera iz drugih faza životnog ciklusa, ali i zbog toga što je ovo istraživanje transverzalnog tipa, možemo pretpostaviti da rezultati više govore da je u pitanju neka blaža zakrivljenost (mnogo blaža nego zakrivljenost latiničnog slova U). Pored toga, možemo pretpostaviti da je nivo doživljaja kvaliteta braka počeo rasti već u fazi *porodica sa adolescentom*, i da tačka rasta nivoa doživljaja kvaliteta ne može baš jasno da se odredi, kako su neki autori i pretpostavili (Gorchoff, John & Helson, 2008). S druge strane, možda do porasta nivoa doživljaja kvaliteta braka i ne dolazi, već on kontinuirano pada tokom vremena, kako je i utvrđeno u nekim istraživanjima kod nas (Šakotić-Kurbalija, 2013; Šakotić-Kurbalija et al., 2017).

Kulturološka specifičnost našeg podneblja možda utiče na to da pad nivoa doživljaja kvaliteta braka bude blaži tokom vremena. Nekim autori su već doveli u pitanje kurvilinearost doživljaja kvaliteta braka, navodeći da je u pitanju metodološki artefakt (Vaillant & Vaillant, 1993). Možda možemo govoriti o postojanju kulturološkog efekta i o tome da u nekim kulturama doživljaj kvaliteta braka tokom vremena nije u obliku latiničnog slova U. Porodice u nekim kulturama ne prolaze kroz iste faze porodičnog životnog ciklusa koje pretpostavlja model i nemaju iste razvojne zadatke (Hines et al., 2005), što može da utiče na doživljaj kvaliteta braka. Primera radi, kod anglo-američkih porodica zaista postoje prve dve faze porodičnog životnog ciklusa (odrasli pojedinci koji su se odvojili od porodice porekla i novi bračni par koji živi odvojeno od porodice porekla), dok je kod italijanskih porodica čest slučaj da te faze ne postoje. Kod italijanskih porodica, koje su često višegeneracijske, česta je situacija da bračni par dobije dete, a da i dalje živi sa porodicom porekla jednog od supružnika. Sličnu situaciju, možemo sresti i u Srbiji, ali ta situacija nije samo karakteristika kulture, već je posledica loših materijalnih uslova. Posmatarno iz perspektive porodične razvojne teorije, može se reći da specifičnosti razvojnih zadataka u ispitivanim fazama kod bračnih parova u Srbiji, utiču na to da pad u nivou doživljaja kvaliteta braka bude blag tokom prolaska parova kroz različite faze.

Dobijeni rezultati pokazuju da žene imaju niži nivo doživljaja kvaliteta braka od njihovih supružnika, i u fazi porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* i u fazi porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*. Ovaj podatak je u skladu sa pretpostavkom od koje se pošlo (Hipoteza 2) i u skladu sa većinom istraživanja u svetu i kod nas u kojima je utvrđeno da žene imaju niži nivo doživljaja kvaliteta braka nego muškarci (Fowers, 1991; Amato et al., 2003; Jose & Alfons, 2007; Krstić, Zotović & Mihić, 2012; Mihić & Filipović, 2012; Huić, Kamenov & Jelić, 2012; Zajić & Živković, 2014; Jakson et al., 2014). Prema teoriji jednakosti percepcija da je bračni odnos nepravedan i nejednak po različitim parametrima vodi ka nižem zadovoljstvu (Walster, Walster & Berscheid, 1978), a ta percepcija je u tesnoj vezi sa rodnim ulogama i razlikama u moći (Gray-Little & Burks, 1983, Huston, 1983, Whisman & Jacobson 1989 prema Fowers, 1991; DeMaris & Longmore 1996; Sanchez & Kane, 1996; DeMaris, 2010). Žene doživljavaju veće opterećenje prilikom prelaska na roditeljstvo nego muševci jer se više angažuju oko kućnih poslova i brige o deci, što vodi ka percepciji nejednakosti i samim tim do nižeg nivoa doživljaja kvaliteta braka (Goldberg & Perry-Jenkins, 2004; Perry-Jenkins & Claxton, 2011; Dew & Wilcox, 2011). Tradicionalne rodne uloge kod žena povezane su sa sniženim zadovoljstvom u bračnoj relaciji, dok tradicionalni stavovi o rodnim ulogama kod muškarca povećavaju zadovoljstvo brakom (Keizer & Komter, 2015). Slična je situacija i u Srbiji: na bračne odnose utiču rodna socijalizacija i kulturne karakteristike, i žene su uglavnom odgovorne za kućne poslove, kao i za brigu o deci (Mihić & Filipović, 2012), dok su muškarci delimično „oslobođeni” toga. Neki autori su mišljenja da su razlike u doživljaju kvaliteta braka uzrokovane i time što muškarci i žene vide aspekte odnosa na različite načine i različito ih ocenjuju. Ovi autori sugerišu da će percepcija žena o kvalitetu odnosa biti tačnija jer su one više usredsređene i stavljaju veći naglasak na odnos (Heaton & Blake, 1999).

Međutim, ono što je zanimljivo jeste to da su razlike u doživljaju kvaliteta braka između muškaraca i žena, posmatrane prema prosečnim vrednostima, gotovo iste u obema fazama. Prema rezultatima jednog istraživanja kod najvećeg broja žena, nakon dobijanja deteta, raste nezadovoljstvo bračnim odnosom (Šakotić-Kurbalija, 2013), pa je možda bilo očekivano da će

razlika između muškaraca i žena u doživljaju kvaliteta braka bivati sve veća kako vreme bude odmicalo, ali rezultati našeg istraživanja ne potkrepljuju ovu pretpostavku, jer se nivo doživljaja kvaliteta braka smanjuje podjednako i kod muškaraca i kod žena. Ovaj podatak, zajedno sa podatkom da je generalno doživljaj kvaliteta braka visok kod ispitanika iz našeg uzorka, otvara mogućnost za niz pretpostavki i objašnjenja.

Jedna od najvažnijih pretpostavki o kojoj ćemo kasnije više diskutovati je da osećanje ljubavi koje je najznačajnije za doživljaj kvaliteta braka i kod žena i kod muškaraca dovodi do toga da su razlike male i stabilne tokom vremena, a da razliku stvara isključivo percepcija pravednosti i jednakosti i dobijanje podrške. Sledeća pretpostavka je da kretanje od tradicionalnih rodni uloga ka egalitarizmu u Srbiji doprinosi tome da su razlike između muškaraca i žena male po pitanju nivoa doživljaja kvaliteta braka i stabilne. Očekivanje koje sledi posle ovakve interpretacije, i koje bi trebalo testirati u narednim istraživanjima, je da će razlike između muškaraca i žena bivati sve manje, kada je reč o nivou doživljaja kvaliteta braka i da u nekom trenutku u budućnosti neće biti statistički značajne.

Razlike u nivou doživljaja kvaliteta braka između muškaraca i žena samo donekle može objasniti porodična razvojna teorija. Bračni partneri ulaskom u različite faze porodičnog životnog ciklusa sreću se sa sve većim brojem uloga i razvojnih zadataka i to nužno vodi ka nižem nivou doživljaja kvaliteta braka (Carter & McGoldrick, 2005). Međutim, ova teorija ne objašnjava najbolje razlike između muškaraca i žena u nivou doživljaja kvaliteta braka. Bolji okvir mogu pružiti teorija socijalne razmene i teorija jednakosti, koje u sebi integrišu i razvojnu dimenziju, ali za objašnjenje promena tokom vremena u fokus stavljaju ulaganje partnera tokom realizovanja razvojnih zadataka (Hatfield & Rapson, 2011). Žene su, generalno, senzitivisnije za odnose u bračnoj relaciji (Acitelli, 1992; Newton & Kiecolt-Glaser, 1995; Sprecher, 2001) i češće se osećaju „zakinutim” u odnosu nego muškarci, što može voditi ka nižem doživljaju kvaliteta braka (Davidson, 1984; VanYperen & Buunk, 1990; Buunk & Van Yperen, 1991). Žene se u većoj meri, nego muškarci, bave procenom dobitaka i gubitaka, a procena da u braku više daju nego što dobijaju deluje negativnije na njih nego na muškarce (DeMaris, 2010). Percepcija nejednakosti i nepravednosti je verovatnija kod žena nego muškaraca tokom celog bračnog života (DeMaris, 2010), što može objasniti niži doživljaj kvaliteta braka kod žena i u fazi *novovenčani bračni par bez dece* i u fazi *porodica sa adolescentom*. Prema Rusboltu, koji je testirao model ulaganja u kontekstu bračnih odnosa, percepcija braka zavisi od zadovoljstva bračnih partnera i posvećenosti braku tokom vremena (Rusbult, 1980; Rusbult, 1983; Rusbult, Johnson & Morrow, 1986). Ovakve razlike u percepciji odnosa mogu postojati ne samo kod partnera iz različitih faza, nego i između partnera različitog pola. Ovakvo viđenje promene tokom vremena je plauzibilno i mnogo bolje objašnjava procese u bračnom odnosu i ishod tih procesa i njihov uticaj na doživljaj kvaliteta braka kod muškaraca i žena. Posmatrano iz ugla teorije jednakosti, razlike između muškaraca i žena ukazuju na tradicionalizaciju rodni uloga, koja vodi ka tome da se žene osećaju uskraćenije u odnosu, a muškarci povlašćenije. S obzirom na to da te razlike nisu velike, može se pretpostaviti da se naše društvo, uprkos svim poteškoćama sa kojima se suočava, kreće ka rodnoj ravnopravnosti u kome se sve više preispituju rodne uloge koje su činile esenciju braka u nekom ranijem periodu.

5.3. Diskusija rezultata drugog cilja istraživanja - Struktura veza između interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola u dvema fazama porodičnog životnog ciklusa

Drugi cilj istraživanja bio je ispitati *strukturu veza* između interpersonalnih činilaca (uzajamnog razumevanja; rešavanja konflikata u braku, prisutva nasilja u braku, osećanja ljubavi u braku, seksualnog zadovoljstva u braku, osećanja pravednosti u braku, bračnog poverenja i partnerske podrške) i doživljaja kvaliteta braka kod supružnika različitog pola, i to u dvema odabranim fazama porodičnog životnog ciklusa (fazi *bračnog para bez dece* i fazi *porodice sa adolescentom*).

Utvrđeno je da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između doživljaja kvaliteta braka i sledećih interpersonalnih činilaca: uzajamnog razumevanja, uspešnosti rešavanja bračnih konflikata, osećanja ljubavi u braku, seksualnog zadovoljstva, percepcije pravednosti u braku, bračnog poverenja i bračne podrške (informacione, emotivne, instrumentalne podrške, kao i podrške za jačanje samopouzdanja). Pored toga, utvrđeno je i kod muškaraca i kod žena da tri oblika nasilja u braku (fizičko, psihičko i seksualno) negativno koreliraju sa doživljajem kvaliteta braka, pri čemu je najjača (negativna) veza doživljaja kvaliteta braka registrovana sa psihičkim nasiljem, a najslabija sa fizičkim nasiljem.

Rezultati istraživanja pokazali su da su prosečni skorovi ispitanika na svim interpersonalnim činionicima prilično visoki, osim za nasilje, odnosno za tri oblika nasilja u braku (psihičko, fizičko i seksualno nasilje). Ovi rezultati govore u prilog tezi da su ispitivani interpersonalni činioци važni za doživljaj kvaliteta braka. Visok nivo doživljaja kvaliteta braka, visoka povezanost interpersonalnih činilaca sa doživljajem kvaliteta braka i visoki prosečni skorovi na ovim interpersonalnim činionicima, donekle nam omogućavaju da iznesemo pretpostavku da su ovi činioци najvažaniji za doživljaj kvaliteta braka, kako ističu i pojedini autori (Čudina-Obradović & Obradović, 2006; Lawrence et al., 2009). Međutim, da bi se ova pretpostavka testirala i uobličila u zaključak, neophodno je šire istraživanje, koje bi ispitalo važnost i doprinos drugih činilaca (socio-demografskih, sredinskih i intrapersonalnih) za doživljaj kvaliteta braka.

Rezultati ovog istraživanja o postojanju povezanosti između svih osam ispitanih interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka su u skladu sa istraživanjima koja su pokazala da su interpersonalni činioци važni za doživljaj kvaliteta veze. To su istraživanja u kojima je utvrđeno: da je uzajamno razumevanje (komunikacija) osnovni temelj doživljaja bračnog kvaliteta i bračne prilagođenosti (Robinson & Blanton, 1993 prema Morris & Carter, 1999); da je interakcija između pozitivnog i negativnog konfliktnog ponašanja posebno važna za razumevanje promena u bračnom zadovoljstvu (Johnson et al., 2005; Johnson et al., 2018); da različiti oblici međupartnerskog nasilja predstavljaju značajan činilac doživljaja kvaliteta braka (Byrne & Arias, 1997; Schumacher & Leonard, 2005; Stith et al., 2008 prema Godbout et al., 2009); da je osećanje ljubavi u braku važan faktor kvaliteta i stabilnosti braka (Perrone & Worthington, 2001; Riehl-Emde, Thomas & Willi, 2003); da je uticaj seksualnog zadovoljstva važan za doživljaj kvaliteta braka (Lawrance & Byers, 1995; Young et al., 1998; Byers, 2005; Yeh et al., 2006; Butzer & Campbell, 2008); da je pravednost jedan od najvažnijih prediktora doživljaja kvaliteta braka (Wilcox & Nock, 2006; Forry, Leslie & Letiecq, 2007; Mihić & Filipović, 2012); da je poverenje između bračnih partnera jedna od najvažnijih komponenti dobrog partnerskog odnosa (Larzelere & Huston, 1980; Johnson & Talitman, 1997; Roizblatt et al., 1999); i da je percepcija supružnika da je podrška partnera slabija u tesnoj vezi sa smanjenjem nivoa doživljaja kvaliteta braka (Simpson, Rholes & Nelligan, 1992).

Rezultati pokazuju da je najveća pozitivna korelacija, kod oba pola, utvrđena između osećanja ljubavi u braku i doživljaja kvaliteta braka, a najmanja, između informacione podrške i doživljaja kvaliteta braka. Ove povezanosti će biti detaljnije razmotrene kasnije u delu koji će se odnositi na relativni doprinos interpersonalnih činilaca doživljaju kvaliteta braka.

Rezultati istraživanja o povezanosti osam interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka mogu se smestiti u teorijske koncepte teorije socijalne razmene. Hipoteze ovog istraživanja koje se odnose na ovu povezanost formulisane su na bazi osnovnih pretpostavki teorije socijalne razmene, prema kojoj bračni partneri procenjuju doživljaj kvaliteta braka na osnovu procene dobiti u različitim domenima odnosa (Larson, Hammond & Harper, 1998; Berg-Cross, 2000; Counts, 2003; Frisco & Williams, 2003; Wilcox & Nock, 2006; Čubela Adorić, 2006; Hatfield & Rapson, 2011) i od te procene zavisi koliko su zadovoljni bračnom relacijom (Walster, Walster, & Berscheid, 1978; Van Yperen & Buunk, 1994), a samim tim i kvalitetom braka. S obzirom da su potvrđene sve hipoteze može se reći da teorija socijalne razmene može dobro da objasni povezanost interpersonalnih činilaca i doživljaja kvaliteta braka.

Prema teoriji socijalne razmene, ishod bračne razmene, koji se ogleda u doživljaju kvaliteta braka, procenjuje se na osnovu prethodnog iskustva koje utiče na kognitivnu procenu dobitaka i

gubitaka (Nakonezny & Denton, 2008). Bračni partneri procenjuju dobitke i gubitke na svakom činiocu posebno, i ta procena vodi ka povoljnijem doživljaju kvaliteta braka. Prema Levindžeru, nagrade su povezane sa pozitivnim ishodima i pokretačka su snaga pozitivne atrakcije (Levinger, 1979) i vode ka većem zadovoljstvu bračnih partnera. Pozitivni ishodi, odnosno nagrade u vezi sa uzajamnim razumevanjem, rešavanjem bračnih konflikata, osećanjem ljubavi, seksualnim odnosom, pravednošću, poverenjem i podrškom vode ka visokom nivou doživljaja kvaliteta braka.

S druge strane, pak, nasilje u braku, može biti percipirano od strane bračnih partnera kao veliki gubitak ili negativan ishod i može stvoriti negativne efekte u odnosu i izazvati osećanja nelagode, nezadovoljstva, razočarenja, neslaganja, napetosti i sukoba (Levinger, 1979), te voditi ka nepovoljnijem doživljaju kvaliteta braka. Međutim, s obzirom na to da u uzorku nije veliki broj ispitanika bio izložen nasilju generalno i da su oni koji su bili izloženi partnerskom nasilju u najvećoj meri bili izloženi psihičkom nasilju, rezultati istraživanja koji se odnose na nasilje u porodici moraju se tumačiti sa rezervom.

Na osnovu dobijenih rezultata, možemo konstatovati da su sve hipoteze koje su se odnosile na ovaj cilj istraživanja u potpunosti potvrđene, i kod muškaraca i kod žena (Hipoteza 3 – Hipoteza 10). Što je veća procenjena dobit na pojedinačnim interpersonalnim činionicima, povoljniji je i doživljaj kvaliteta braka.

5.4. Diskusija rezultata trećeg i četvrtog cilja istraživanja - Redosled interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta braka kod muškaraca i žena u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa

Treći i četvrti cilj istraživanja bio je ispitati relativnu važnost interpersonalnih činilaca za predviđanje doživljaja kvaliteta braka u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa i polne razlike u relativnoj važnosti interpersonalnih činilaca za predviđanje doživljaja kvaliteta braka. Rezultati ova dva cilja istraživanja imaju korisne implikacije za razumevanje prirode doživljaja kvaliteta braka kod bračnih partnera i brojne praktične implikacije i veoma su značajni, između ostalog, i zbog toga što ne postoje istraživanja kod nas koja su, uz korišćenje slične metodologije i načina obrade podataka, ispitivala značaj većeg broja interpersonalnih činilaca na doživljaj kvaliteta braka. Stoga se može reći da su ovi ciljevi, zapravo, bili najvažniji ciljevi ovog istraživanja i rezultati ovih ciljeva predstavljaju najvažniji doprinos ovog rada.

Iako je u okviru drugog cilja istraživanja utvrđeno da je svih osam interpersonalnih činilaca, koji su bili predmet istraživanja, povezano sa doživljajem kvaliteta braka (odnosno, statistički značajno koreliraju sa doživljajem kvaliteta braka), kada se svi zajedno uključeni u hijerarhijsku multiplu regresionu analizu, pokazuje se da nisu svi interpersonalni činionci statistički značajni prediktori doživljaja kvaliteta braka. Dodatno, na osnovu izračunavanja Pratovih indeksa (statističkog postupka koji se retko koristi u istraživanjima kod nas), utvrđeno je da i oni interpersonalni činionci koji su statistički značajni prediktori nisu podjednako važni kod muškaraca i žena, kao ni kod bračnih partnera iz različitih faza porodičnog životnog ciklusa.

Pored doprinosa interpersonalnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka, u istraživanju je utvrđen i statistički značajan doprinos pojedinih sociodemografskih faktora. Kod muškaraca iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece*, kao statistički značajan prediktor pojavljuje se religioznost, dok kod muškaraca iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* kao značajan prediktor izdvaja se radni status – zaposlenje na određeno vreme. Kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* statistički značajni prediktori su radni status, broj članova domaćinstva i uzrast i religioznost, dok kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* nije utvrđen statistički značajan uticaj nekog sociodemografskog faktora. Međutim, s obzirom da su Pratovi indeksi za sociodemografske faktore niski, možemo zaključiti da ovi prediktori, iako statistički značajni, ipak nisu naročito važni za predikciju doživljaja kvaliteta braka. Za neke sociodemografske faktore, imajući u vidu nizak Pratov indeks, i postojanje većeg broja prediktora, može se pretpostaviti da se, zapravo na varijable prenosi deo varijanse iz nekih drugih prediktora i značajnost tih faktora možemo posmatrati kao

posledicu velikog broja prediktora u modelu i njihove visoke multikolinearnosti. Stoga, može se reći da sociodemografski faktori, koji su statistički značajni za doživljaj kvaliteta braka, pridodaju svoj mali doprinos ukupnom sinergijskom značaju svih činilaca ispitanih u ovom istraživanju.

U Tabeli 55 prikazani su statistički značajni interpersonalni činioci prema redosledu važnosti njihovog relativnog doprinosa (na osnovu Pratovih indeksa) za doživljaj kvaliteta braka kod muškaraca i žena ukupno posmatrano, kao i posmatrano prema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa.

Tabela 55. Prikaz interpersonalnih činilaca značajnih za doživljaj kvaliteta braka kod bračnih partnera prema polu i fazama porodičnog životnog ciklusa (na osnovu Pratovih indeksa)

Značaj interpersonalnih činilaca (poređani prema veličini relativnog doprinosa):	Muškarci	Žene
Ukupno	1. Osećanje ljubavi (.55) 2. Bračno poverenje (.21) 3. Uspešnost rešavanja konflikata (.18)	1. Osećanje ljubavi (.53) 2. Osećanje pravednosti u braku (.18) 3. Uspešnost rešavanja konflikata (.16) 4. Uzajamno razumevanje (.07)
Faza Novovenčani bračni par bez dece	1. Osećanje ljubavi (.39) 2. Uspešnost rešavanja konflikata (.31) 3. Bračno poverenje (.24)	1. Osećanje ljubavi (.44)
Faza Porodica sa adolescentom	1. Osećanje ljubavi (.59) 2. Bračno poverenje (.28) 3. Emotivna podrška i Uspešnost rešavanja konflikata (.17)	1. Osećanje ljubavi (.55) 2. Uspešnost rešavanja konflikata (.19) 3. Osećanje pravednosti u braku (.16)

Rezultati istraživanja potvrđuju pretpostavke od kojih smo krenuli da će relativna važnost, tj. redosled interpersonalnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka biti različit u dvema različitim fazama porodičnog životnog ciklusa (Hipoteza 11) i da će relativna važnost, tj. redosled interpersonalnih činilaca prema stepenu povezanosti sa doživljajem kvaliteta biti različit kod muškaraca i žena (Hipoteza 12).

Rezultati istraživanja pokazuju da je ubedljivo najvažniji interpersonalni činilac za doživljaj kvaliteta braka – *osećanje ljubavi u braku*. Visoki Pratovi indeksi za osećanje ljubavi u braku dobijeni u našem istraživanju govore o tome da je doprinos osećanja ljubavi doživljaju kvaliteta braka veoma veliki i znatno veći od doprinosa drugih interpersonalnih činilaca.

U ranijim istraživanjima utvrđeno je da je osećanje ljubavi važan činilac bračnog odnosa i doživljaja kvaliteta braka (Hendrick, Hendrick, & Adler, 1988; Hecht, Marston & Larkey, 1994; Wilcox & Nock, 2006; Perrone & Worthington, 2001; Riehl-Emde, Thomas & Willi, 2003; Haack & Falcke, 2014; Jelić, Kamenov & Huić, 2014). Međutim, ono što je iznenađujuće je da je osećanje ljubavi značajniji činilac za doživljaj kvaliteta braka od interpersonalnih činilaca kao što su uspešnost rešavanja konflikata u braku, komunikacija, osećanje pravednosti i bračno poverenje, jer su u ovi činioci figurirali kao najvažniji u različitim istraživanjima (Larzelere & Huston, 1980; Robinson & Blanton, 1993 prema Morris & Carter, 1999; Clements, Stanley & Markman, 2004).

Prema nekim autorima koji su se bavili značajem ljubavi za doživljaj kvalitet braka, bračni partneri vrše procenu na osnovu pitanja: *Da li sam voljen/voljena, odnosno da li me moj partner voli, kao što ja volim njega/nju?* (Hatfield & Rapson, 2011). Ovo je jedno od najvažnijih pitanja prilikom percepcije bračnog kvaliteta i pruža osnovu za sagledavanje ostalih interpersonalnih činilaca i čini se da je ono često bilo „ispod radara” istraživača. Možda je tome doprineo i stav da se zdravorazumski može očekivati da je osećanje ljubavi važno i da ne treba ispitivati njegov dopinos, ili se, pak, zbog njegove preterane korišćenosti van okvira nauke, bavljenje ovim činiocem smatralo nepotrebnim i neatraktivnim za istraživače. Ideja o tome da se ljubav u braku, posmatra u kontekstu socijalne razmene i jednakosti nije lako prihvatljiva za laike, niti za stručnjake. Objašnjenje da se ljubav posmatra kroz *quid pro quo* ruši romantični pogled koji postoji kada se govori o ovom interpersonalnom činiocu, jer bračni partneri imaju potrebu da svoj ljubavni odnos vide kao nešto posebno i nešto što nadilazi socijalnu razmenu (Hatfield, Utne & Traupmann, 1979). Objašnjenje da partneri procenjuju koliko dobijaju i koliko gube ruši ideju i pogled na uzvišeno i čisto osećanje ljubavi. Međutim i neki drugi teoretičari se slažu sa stanovištem prema kojem u ljubavnim vezama, kao i u svim drugim odnosima, važe ekonomski principi i da principi jednakosti i pravednosti važe i u intimnim odnosima (Rusbult, 1983; Rusbult, Johnson & Morrow, 1986). Pojedinci koji daju i opazaju da primaju istu ili sličnu količinu ljubavi, bez obzira na to da li je taj iznos velik ili mali, zadovoljniji su svojim odnosom i ova procena ja najvažnija prilikom evaluacije koliko je bračni odnos kvalitetan.

Posmatrano iz ugla teorije socijalne razmene, osećanje ljubavi predstavlja osnovu na kojoj se kasnije vrši procena dobitaka i gubitaka i vezano je i za druge činioce braka. Osećanje ljubavi može da „boji” tu procenu, odnosno pruža osnovu na koju se kasnije dodaju i drugi činiooci. Od osećanja ljubavi zavisi i da li će percipiranu nejednakost (veći gubici od dobitaka ili manji dobitci nego dobitci partnera) u vezi sa drugim aspektima braka bračni partneri negirati, tolerisati ili imati potrebu da isprave (Hatfield & Rapson, 2011). Ovaj podatak je od velike važnosti za bračnu psihoterapiju, jer govori o tome da je osećanje ljubavi glavni parametar i da ako ono postoji omogućava dalju procenu dobitaka i gubitaka na drugim činiocima. Ako postoji percepcija partnera da postoji ljubav, moguće je tokom psihoterapijskog procesa raditi na drugim činiocima značajnim za bračni odnos. Bez osećanja ljubavi, procenjeni dobitci na drugim činiocima nisu dovoljni da se formira globalni doživljaj kvaliteta odnosa koji je zadovoljavajući.

Zanimljiv je i podatak dobijen u ovom istraživanju da je osećanje ljubavi najvažniji činilac doživljaja kvaliteta braka i za muškarce i za žene. Na osnovu rezultata nekih istraživanja u svetu i teorijskih pretpostavki, možda se očekivalo da je ženama osećanje ljubavi važniji činilac za globalni doživljaj njihovog braka, nego muškarcima. Primera radi, u istraživanjima je utvrđeno da se žene i muškarci razlikuju s obzirom na doživljaj ljubavi, način voljenja i snagu emocija (Dion & Dion, 1985, Hendrick, 1988, Murstain & Connecticut, 1998, Fehr & Broughton, 2001 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006), tako što žene bolje od muškaraca razlikuju sviđanje od ljubavi i romantike, više uživaju u ljubavi i sklonije su idealizovanju partnera (videti u Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Pratovi indeksi koji ukazuju na doprinos osećanja ljubavi doživljaju kvaliteta braka su veoma visoki i za muškarce i za žene, i pokazuju da nema razlike između muškaraca i žena u pogledu doprinosa ovog interpersonalnog činioca. Osećanje ljubavi je muškarcima podjednako važno kao i ženama za percepciju kvaliteta braka i predstavlja referentni okvir za ukupno sagledavanje odnosa i doprinosa drugih interpersonalnih faktora.

Pored toga, važno je istaći da su Pratovi indeksi veći i kod muškaraca i kod žena u fazi *porodica sa adolescentom*, što govori da je ovaj činilac od suštinske važnosti bračnim partnerima u kasnijoj fazi braka za njihovu evaluaciju i zadovoljstvo bračnim odnosom. Možemo pretpostaviti da je osećanje ljubavi najvažniji činilac u svim ostalim fazama porodičnog životnog ciklusa koji nisu bili obuhvaćeni ovim istraživanjem i neka buduća istraživanja bi mogla testirati ovu pretpostavku. Visoki Pratovi indeksi osećanja ljubavi i visok nivo doživljaja kvaliteta braka u kasnijoj fazi braka daju jaku potvrdu da je osećanje ljubavi najznačajniji činilac, odnosno da je činilac koji čini esenciju i bazu bračnog odnosa.

Doprinos osećanja ljubavi doživljaju kvaliteta braka treba posmatrati šire, u kontekstu doprinosa intimnih bračnih procesa globalnom doživljaju kvaliteta braka, jer je u nekim istraživanjima utvrđena snažna veza između kvaliteta braka i bračne intimnosti. Bračna intimnost predstavlja širi koncept od osećanja ljubavi (Duba et al., 2012) i obuhvata više dimenzija (emocionalnu, fizičku, seksualno i duhovnu). Intimni bračni procesi, koji prema Sternbergu obuhvataju osećanje bliskosti i povezanosti (Sternberg, 2004), predstavljaju višedimenzionalni koncept koji u sebe uključuje ljubav, odanost bračnih partnera, seksualne odnose, preljubu i ljubomoru bračnih partnera (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Prema nekim autorima intimnost obuhvata emocionalnu bliskost (sveukupni međusobni osećaj bliskosti, topline, naklonosti i međuzavisnosti) i pokazivanje ljubavi i naklonosti (količina i kvalitet ljubavi i naklonosti izraženi u vezi, uključujući verbalne i fizičke izraze ljubavi) (Lawrence et al., 2009). Ovako određena intimnost omogućava kumulativno i sinergijsko dejstvo više aspekata na percepciju kvaliteta braka. Podaci dobijeni analizom odgovora ispitanika na otvorena pitanja o tome koji su najznačajniji činioci koji određuju kvalitet odnosa dobro se slažu sa pretpostavkom da je potrebno posmatrati značaj intimnih bračnih procesa za doživljaj kvaliteta braka. Ispitanici su najčešće navodili da je osećanje ljubavi činilac koji je najvažniji za kvalitetan bračni odnos, ali njihovi drugi odgovori ukazuju na to da se doprinos ovog činioca mora posmatrati šire. Naime, ispitanici su navodili i druge aspekte intimnosti kao značajne za kvalitet odnosa poput iskrenosti, odanosti, vernosti, prisnosti, privlačnosti, uzajamnog davanja, strasti, usmerenosti jedno na drugo, požrtvovanosti, nežnosti, predanosti, saosećanja, brige, pažnje, itd. Intimnost i ljubav ogledaju se u čestim interakcijama, zajedničkim aktivnostima i otkrivanjem misli i osećanja, međusobnim divljenjem, podržavanjem i ponosom, kroz otvoreno izražavanje zahvalnosti za ispunjavanje emocionalnih potreba (Morris & Carter, 1999). Stoga, možemo kreirati ideju da je intimnost, odnosno da su intimni bračni procesi najznačajniji činilac doživljaja kvaliteta braka. Ovu ideju podupiru i Brejker i Keli, autori upitnika koji je korišćen u našem istraživanju za ispitivanje osećanja ljubavi (Braiker & Kelley, 1979). Njihove pretpostavke proizilaze iz teorije socijalne razmene i podrazumevaju da se ljubav posmatra kao aspekt intimnih bračnih odnosa, odnosno kroz koncept međuzavisnosti. Prema njima, međuzavisnost predstavlja srž partnerske veze i od posebnog je značaja za bliske odnose, kao njihovo određujuće svojstvo. Ovakvo šire viđenje osećanja ljubavi može biti od velikog značaja, za teoretičare i praktičare, odnosno kliničke psihologe i psihoterapeute, jer podrazumeva da osećanje ljubavi u braku treba da bude posmatrano u kontekstu međuzavisnosti i da treba da bude u fokusu u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, ali kao jedan od aspekata bračne intimnosti.

Budući da smo razmotrili nalaze istraživanja koji govore o tome da je osećanje ljubavi najvažniji činilac, u nastavku ćemo se pozabaviti ostalim interpersonalnim činiocima važnim za doživljaj kvaliteta braka, njihovim redosledom prema veličini relativnog doprinosa posmatrano prema fazama porodičnog životnog ciklusa, kao i prema polu. Imajući u vidu da je osećanje ljubavi, kao najvažniji interpersonalni činilac, prisutno u obema fazama porodičnog životnog ciklusa i kod oba pola, te da je na prvom mestu, u nastavku ćemo prikazati redosled i doprinos ostalih interpersonalnih činilaca. To neće biti učinjeno za žene u prvoj fazi porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece*, jer se u toj grupi osećanje ljubavi pojavljuje kao jedini statistički značajan, a samim tim i važan interpersonalni činilac.

Kada se posmatraju rezultati istraživanja koji se odnose na muškarce, uočava se da su kod muškaraca iz faze *novovenčani bračni par bez dece* sledeći statistički značajni prediktori doživljaja kvaliteta braka (poređani prema veličini relativnog doprinosa): *uspešnost rešavanja konflikata i bračno poverenje*, dok kod muškaraca iz faze *porodica sa adolescentom*, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se sledeća tri interpersonalna činioca (poređani prema veličini relativnog doprinosa): *bračno poverenje, emotivna podrška i uspešnost rešavanja konflikata*. Na osnovu ovih rezultata vidimo da je najveća razlika između muškaraca iz različitih faza ta što je muškarcima u fazi *porodica sa adolescentom* statistički značajna emotivna podrška, a muškarcima iz faze *novovenčani bračni par bez dece* nije.

Značaj partnerske podrške za doživljaj kvaliteta braka utvrđen je u velikom broju istraživanja (Julien & Markman, 1991; Pasch, Bradbury & Davila, 1997; Pasch & Bradbury, 1998; Carels & Baucom, 1999; Dehle, Larsen & Landers, 2001; Cornwell, 2012). Manja podrška vodi ka nižem nivou doživljaja kvaliteta braka (Simpson, Rholes & Nelligan, 1992; Gable, Reis & Downey, 2003). Rezultati dobijeni u našem istraživanju su različiti u odnosu na rezultate onih istraživanja u kojima je utvrđeno da je mlađim bračnim partnerima bitnija podrška koju dobijaju za doživljaj kvaliteta braka (Lorenzo, Barry & Khalifian, 2018). Ovde se pokazalo da je podrška u braku značajnija za muškarce u kasnijoj fazi porodičnog životnog ciklusa. Može se reći da je, u fazi porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* stepen emotivne podrške koju dobije od strane supruge, važan resurs za muškarca u ovoj stresnoj fazi životnog ciklusa, te zadovoljstvo koje je produkt dobiti na ovom resursu vodi ka višem doživljaju kvaliteta braka.

Što se tiče ostalih razlika između muškaraca iz različitih faza, vidimo da je u fazi porodičnog životnog ciklusa *novovencani bračni par bez dece* za muškarca važnije kako se rešavaju konflikti u braku, pa zatim bračno poverenje, dok su kod muškaraca iz faze *porodica sa adolescentom* važnije bračno poverenje, pa zatim uspešnost rešavanja bračnih konfliktata. Može se reći da su za muškarčev doživljaj kvaliteta braka ova dva činioca podjednako važni i da se smenjuju po važnosti, shodno razvojnim zadacima i ulogama koje prate zadatke kod muškaraca u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa.

Na početku braka bračni partneri uče da funkcionišu kao par, kako da uspostave granicu prema spolja (porodici porekla) i prema unutra (uspostavljanje načina komunikacije, uspostavljanje pravila u svakodnevnom funkcionisanju) (Milojković, Srna & Mićović, 1997) i kako da strukturisu i redefinišu nova pravila, rituale i načine funkcionisanja (Carter & McGoldrick, 2005). U ovoj fazi kada dolazi do spajanja dve osobe, ali i do promene dva porodična sistema (Carter & McGoldrick, 1988; Milojković, Srna & Mićović, 1997), često se javljaju konflikti, i muškarcima je za njihov globalni doživljaj kvaliteta braka važno da li se i na koji način rešavaju ti konflikti. Dobri obrasci komunikacije su važni prilikom rešavanja konfliktata između bračnih partnera. Tokom ostvarivanja razvojnih zadataka muškarcima iz prve faze je veoma važno kako se rešavaju problemi koji se javljaju u bračnoj interakciji i oni doživljaj o kvalitetu svog braka formiraju i na osnovu zadovoljstva rešavanjem problema koji se neminovno javljaju tokom formiranja nove porodice i usklađivanja pravila iz dva sistema. Za ispunjavanje razvojnih zadataka vezanih za prvu fazu porodičnog životnog ciklusa koji se odnose na definisanje granica prema unutra i prema spolja, važno je da bračni partneri razgovaraju o problemima koji se javljaju u tom procesu. Istraživanja pokazuju da su najzadovoljniji odnosom oni koji ne izbegavaju da pričaju o problemima i konfliktima u vezi (Smith, Heaven & Ciarrochi, 2008). Stoga i ne čudi što je uspešnost rešavanja konfliktata važan činilac muškarcima iz prve faze porodičnog životnog ciklusa. Važnost rešavanja konfliktata za bračni odnos utvrđena je u mnogobrojnim istraživanjima (Gottman & Krokoff, 1989; Gottman, 1993; Heavey, Layne & Christensen, 1993; Kurdek, 1995; Greeff & De Bruyne, 2000; Schneewind & Gerhard, 2002; Segrin, Hanzal & Domschke, 2009; Papp, Kouros & Cummings, 2009; Birditt et al., 2010; Overall & McNulty, 2017). Uticaj rešavanja konfliktata na doživljaj kvaliteta braka može se objasniti preko procenjenih dobitaka i gubitaka vezanih za rešavanje konfliktata. Korišćenje pozitivnih strategija (percipiranih kao dobit) za rešavanje i upravljanje konfliktima uvećava doživljaj kvaliteta braka, a negativnih (percipiranih kao gubitak) umanjuje doživljaj kvaliteta braka, što je utvrđeno i u ranijim istraživanjima (Noller et al., 1994; Kurdek, 1995).

U fazi porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* pred bračnim parom su razvojni zadaci koji podrazumevaju ponovno definisanje odnosa sa decom i roditeljima, ali i usmeravanje pažnje na bračni odnos (Markey, 2005; Carter & McGoldrick, 2005), što može uticati na promenu redosleda najvažnijih činilaca za doživljaj kvaliteta braka kod muškaraca. U ovoj fazi muškarcima je važnije za doživljaj njihovog odnosa da li imaju poverenja u bračnog supružnika, a zatim uspešnost rešavanja bračnih konfliktata. Bračno poverenje se odnosi na očekivanje da se može računati na partnera sada i u budućnosti (Holmes & Rempel, 1989 prema Schneider et al., 2011), da će partner pokazivati ljubav i brižnost, (Schneider et al., 2011), biti iskren (da govori istinu ili bar

da nas ne laže) (Larzelere & Huston, 1980), pouzdan (Johnson-George & Swap, 1982 prema DeLamater & Myers, 2011) i predvidiv (Rempel, Holmes & Zanna, 1985 prema DeLamater & Myers, 2011). Bračno poverenje podrazumeva osećanje sigurnosti, otvorenosti i spremnosti da sebe učinite ranjivim, verovanjem da će se partner ponašati na način koristan za vas i vaš odnos (Rempel, Holmes & Zanna, 1985 prema Khalifian & Barry, 2016). Iskrenost je važna komponenta poverenja i važna za međusobni odnos bračnih partnera. U odgovorima na otvoreno pitanje o tome šta ispitanici misle da je najvažnije u odnosima između supružnika što određuje to da li će jedan brak biti više ili manje dobar, značajan broj muškaraca je naveo da je bračno poverenje važan činilac, ali je pored toga naveo i iskrenost kao činilac koji određuje kvalitet bračnog odnosa. Prema nekim autorima aspekti poput iskrenosti i brige prema partneru, zajedno sa posvećenošću nalaze se u korenu bračnog poverenja (Gobin, 2012). Kod muškaraca iz faze porodičnog životnog ciklusa porodica sa adolescentom važno je upravo poverenje koje se ovako definiše i koja ima više različitih aspekata.

Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pokazuju da je kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* jedini statistički značajan prediktor *osećanje ljubavi u braku*, dok se kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*, kao statistički značajni prediktori pojavljuju sledeći interpersonalni faktori (poređani prema veličini relativnog doprinosa): *osećanje ljubavi u braku*, *uspešnost rešavanja konflikata* i *percepcija pravednosti u braku*.

Ono što je zanimljivo jeste da je uzajamno razumevanje statistički značajan prediktor za doživljaj kvaliteta braka kod žena kada se posmatra ukupno na celom uzorku ispitanih žena, ali se ne pojavljuje kao statistički značajan činilac doživljaja kvaliteta braka kod žena kada se gleda po fazama porodičnog životnog ciklusa. Uzajamno razumevanje je ženama važno i percepcija dobiti na ovom činiocu doprinosi višem doživljaju braka, ali njen uticaj slabi pod uticajem drugih činilaca u različitim fazama. Međutim, iako je značajno, važnost ovog činioca nije velika za procenu kvaliteta veze koliko su to isticali pojedini autori. Prema ovim autorima komunikacija je osnovni temelj doživljaja bračnog kvaliteta i bračne prilagođenosti (Robinson & Blanton, 1993 prema Morris & Carter, 1999) i ako ne postoji dobra komunikacija (parovi imaju tendenciju da kritikuju, ne slažu se, žale se i koriste izgovore i sarkazam) odnos trpi (Morris & Carter, 1999; Ledermann et al., 2010; Olson & Olson, 2000 prema Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Prema De Turku i Mileru komunikacija između bračnih partnera koja se može sagledati kroz uzajamno razumevanje jedan je od najvažnijih faktora koji utiče na kvalitet bračnih odnosa i omogućava supružnicima da se prilagode jedno drugom i svom odnosu i da prilagode obrazac komunikacije u kome će se dobro razumeti (deTurck & Miller, 1986a; deTurck & Miller, 1986b).

Rezultati dobijeni u istraživanju koji pokazuju da je ženama na početku braka, u fazi *novovenčani bračni par bez dece* osećanje ljubavi jedini važan interpersonalni činilac je donekle neočekivan. Buduće da nije moguće naći istraživanje u svetu i kod nas, u kome je dobijen sličan podatak, interpretaciju ovakvog nalaza možemo da potražimo u teorijskim okvirima porodične razvojne teorije i teorije socijalne razmene. Žene u početnoj fazi braka su sklone idealizaciji partnera i njihovog međusobnog odnosa, te svi ostali činioci kvaliteta braka mogu biti pod uticajem ove idealizacije i romantičnog pogleda na brak i bračnog partnera. Prema nekim autorima romantični pogled na brak je jedna od najvažnijih varijabli novopečene veze i odlikuje se čestim interakcijama između partnera, zajedničkim provođenjem vremena i otvorenim otkrivanjem svojih misli i osećanja (Holman & Li, 1997 prema Morris & Carter, 1999). Ovo može biti i posledica rodne socijalizacije u kojoj se žene usmeravaju ka tome da im ljubav partnera bude od suštinske važnosti, a muškarci tako da negiraju zavisnost od drugih (McGoldrick, 1999; Rosen, 1999; Russianoff, 1982; Wolfe & Naimark, 1991; Wolfe & Russianoff, 1997 prema Stanković, 2019). Ženama u početnoj fazi braka je najvažnije osećanje ljubavi i one „mere” na samom početku svoj brak kroz dobijanje i davanje različitih oblika ljubavi koji uključuju intimnost, strast i romantiku (Sternberg, 2004).

Prema nekim autorima parovi imaju sopstvenu „formulu“ za percepciju doživljaja kvaliteta braka koja se temelji na percepciji dobitaka u bračnoj relaciji (Berg-Cross, 2000) i imaju očekivanja kakve resurse treba da dobiju od partnera i ta se očekivanja menjaju tokom vremena. Na početku braka jedini važan resurs je osećanje ljubavi. U ovoj fazi kada se od bračnih partnera traži da, pre svega, restrukturiraju odnose i veza sa porodicom porekla i prijateljima (Carter & McGoldrick, 2005) i da naprave novi okvir i uspostave nova pravila za funkcionisanje bračne zajednice, ženama je najvažnije koliko njihovi partneri pokazuju posvećenost i požrtvovanost, jer na taj način imaju svest da su članovi istog tima. To ne znači, da ženama nisu važni drugi faktori, nego im je prioritet da naprave dobar odnos, dobru bazu koja će omogućiti funkcionalnost bračne zajednice. Osećanje ili doživljaj da im partner posvećuje dovoljno pažnje i pokazuje požrtvovanost i nežnost, zajedno sa svešću o stepenu strastvene i romantične ljubavi, ženama u prvoj fazi braka je pokazatelj da dobijaju dovoljno ljubavi od svog partnera. Doživljaj ljubavi potpomaže izgradnju bračnog identiteta koji je udružen sa procesom uspostavljanja granica i sa razmenom osećanja i ponašanja unutar odnosa (Milojković, Srna & Mićović, 1997).

Kada se pogleda koji su statistički značajni činioci za doživljaj kvaliteta braka kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*, uočava se da su rešavanje konflikata i osećanje pravednosti statistički značajni interpersonalni činioci za njen doživljaj kvaliteta braka.

Već smo naglasili da je bračni kvalitet pozitivno povezan sa većim brojem konstruktivnih komunikacijskih procesa tokom konflikata (Ridley, Wilhelm & Surra, 2001). U jednom istraživanju kod nas utvrđeno je da je kod žena doživljaj lične efikasnosti u rešavanju bračnih konflikata dobar pokazatelj prvenstveno stepena njihovog zadovoljstva brakom, ali i njihove procene stepena slaganja sa bračnim partnerom po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje (Šakotić-Kurbalija et al., 2017). Za razliku od muškaraca, žene su više usmerene da konflikt reše razgovorom jer veruju da to pomaže u održavanju odnosa (Beck, 1988 prema Counts, 2003). Sva ova istraživanja upravo govore o tome da je ženama, za njihovo zadovoljstvo brakom i doživljaj kvaliteta braka, važno kako i koliko dobro se razumeju sa bračnim partnerom, kako rešavaju bračne konflikte i koji obrasci komunikacije se primenjuju u tom procesu rešavanja konflikata.

Važnost osećanja pravednosti za ženin doživljaj kvaliteta braka utvrđena je i u ranijim istraživanjima (DeMaris & Longmore, 1996; Wilkie, Ferree & Ratcliff, 1998; Stevens, Kiger & Riley, 2001; Wilcox & Nock, 2006; Gager & Hohmann-Marriott, 2006; Qian & Sayer, 2016; DeMaris & Mahoney, 2017). Prema teoriji jednakosti, pojedinci u braku, koji se percipira kao pravedan, imaju veći nivo zadovoljstva, dok, percepcija nepravednosti dovodi do konflikata i pojave tuge kod bračnih partnera, što nužno vodi ka nižem nivou bračnog zadovoljstva (Walster, Traupmann, & Walster, 1978). Rezultati našeg istraživanja su u skladu sa teorijom jednakosti i sa rezultatima istraživanja u kojima je utvrđena povezanost između osećanja pravednosti i doživljaja kvaliteta braka. Međutim, uticaj pravednosti je značajan samo za žene i to iz kasnije faze porodičnog životnog ciklusa. Brojne studije govore o tome da je za ženin doživljaj kvaliteta braka važna percepcija o pravednosti vezana za obavljanje i podelu kućnih poslova, donošenje odluka značajnih za funkcionisanje braka i porodice i posebno oko brige o deci. Raspodela kućnih poslova je u tesnoj vezi sa raspodelom moći između supružnika i žene često prihvataju neravnopravnu raspodelu moći kao neizbežnu, normalnu i poželjnu pribegavajući različitim mehanizmima u cilju kreiranja privida ravnopravnosti i pravednosti (Goodrich, 2003, Knudson-Martin & Mahoney, 1998, Parker, 2003 prema Stanković, 2018). Rezultat koji smo mi dobili može govoriti da je ženama iz faze *porodica sa adolescentom* važna pravednost oko pitanja funkcionisanja braka i porodice i da od te percepcije zavisi i koliko su zadovoljne brakom i da li vide svoj brak kao kvalitetan.

Ono što je zanimljivo je to da osećanje pravednosti nije važno ženama na početku braka, već postaje važno kasnije, ulaskom u roditeljstvo, odnosno u kasnijim fazama bračnog i porodičnog života. U nekim istraživanjima je, međutim, utvrđeno suprotno, odnosno da je pravednost manje važna u kasnijim fazama porodičnog životnog ciklusa (Hatfield, Rapson & Aumer-Ryan, 2008; Pillemer, Hatfield & Sprecher, 2008). Ženama iz prve faze životnog ciklusa je osećanje ljubavi najvažnije i percepcija dobitaka i gubitaka na drugim faktorima nije dovoljno značajna za njihov doživljaj kvaliteta braka. S druge strane, u fazi kada su roditelji okrenuti ka bavljenju

adolescentima, pravednost postaje važna i žene, posmatrano iz ugla teorije socijalne razmene, vrše evaluaciju svog braka na osnovu dobiti na ovom interpersonalnom činiocu. Ukoliko imaju dobiti koja se ogleda u većem učešću partnera u izvršavanju svakodnevnih obaveza, brige o deci, funkcionisanja porodice, viši će biti i doživljaj kvaliteta braka. Međutim, percepcija pravednosti nije vezana usko za raspodelu kućnih poslova i brige o deci, već može biti posmatrana i na drugim interpersonalnim činiocima. Zaključak koji se nameće je da žena u ovoj fazi vrši evaluaciju pravednosti na ostalim interpersonalnim činiocima i od ishoda te evaluacije zavisi i kvalitet braka. Pitanje pravednosti u bračnoj vezi može biti važno, posebno u nekim razdobljima razvoja veze (Čubela-Adorić & Mičić, 2010). Ovde vidimo da je pravednost važna ženama u kasnijem razvoju veze i ta percepcija pravednosti može se transponovati na ostale važne interpersonalne činioce. S druge strane, ženama na početku braka je važno samo osećanje ljubavi i još uvek im nisu toliko važni dobici i gubici na drugim aspektima braka.

Kada se pogleda ukupno, i kod muškaraca i kod žena, jedini interpersonalni činioci koji nemaju statistički značajan doprinos za doživljaj kvaliteta braka su seksualno zadovoljstvo u braku i nasilje u braku. Pretpostavljamo da su ovi činioci, iako koreliraju sa doživljajem kvaliteta braka, prepokriveni i nadjačani gorepomenutim činiocima, i njihov jedinstveni doprinos nije statistički značajan kada se unesu u model multiple regresione analize i izračunaju Pratovi indeksi za njih. U ovom istraživanju se pokazalo i da uzajamno razumevanje (komunikacija) nije statistički značajno za procenu kvaliteta braka kod muškaraca i da je statistički značajno ali relativno veoma malo značajno za procenu kvaliteta braka kod žena. Sveukupno, može se reći da doprinos uzajamnog razumevanja nije toliko veliki za procenu kvaliteta odnosa kod bračnih partnera. Možda se može pretpostaviti da je rešavanje konflikata „usisalo” deo važnosti, jer kada govorimo o komunikaciji, često govorimo o komunikaciji tokom rešavanja konflikata (Gottman & Krokoff, 1989; Li et al., 2018). Potvrdu možemo pronaći u tome što se pojedini upitnici koje se koriste u istraživanjima konflikata fokusiraju se na širi konstrukt komunikacije među partnerima, uključujući i komunikaciju o konfliktnim pitanjima (videti u Čubela Adorić & Kovač, 2010). Uzajamno razumevanje, koje se pokazalo značajno za žene ukupno, na neki način se prelilo i stopilo sa uspešnošću rešavanja konflikata i pretpostavka je da ova dva činioca (uzajamno razumevanje i uspešnost rešavanja konflikata) imaju zajedničko delovanje na percepciju kvaliteta braka kod žena iz faze *porodica sa adolescentom*.

Na osnovu rezultata istraživanja možemo uočiti i određene razlike između muškaraca i žena u značajnosti pojedinih interpersonalnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa. Ove utvrđene razlike predstavljaju važan doprinos ovog istraživanja za razumevanje doživljaja kvaliteta braka kod supružnika u Srbiji.

U fazi *novovenčani bračni par bez dece* ženama je statistički značajno samo osećanje ljubavi, a muškarcima su, pored osećanja ljubavi, statistički značajni i uspešnost rešavanja konflikata i bračno poverenje. Deluje da su muškarcima u prvoj fazi braka trezveniji i da u obzir, pored ljubavi, uzimaju i činioce koji su važni za funkcionisanje u početnoj fazi braka. Muškarcima je osećanje ljubavi podjednako važno kao i ženama, ali da bi imali zadovoljavajući nivo doživljaja kvaliteta braka važno im je da li se konflikti koji se javljaju zbog specifičnosti faze u kojoj se nalaze rešavaju na adekvatan način ili ne i koliko poverenja imaju u bračnog partnera.

Kada govorimo o razlikama između muškaraca i žena u značaju interpersonalnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka u fazi *porodica sa adolescentom*, može se videti da, dok su za muškarce statistički značajni bračno poverenje i emotivna podrška, ženama u ovoj fazi je statistički značajno osećanje pravednosti. S obzirom da je bračno poverenje važno muškarcima i u prvoj fazi, može se reći da se u ovoj tački životnog ciklusa (faza *porodica sa adolescentom*) sreću dve najvažnije potrebe za bračne partnere: dobijanje podrške od partnera (emotivne) (muškarcima) i biti u odnosu koji je pravedan i ravnopravan (žene). Muškarcima u ovoj fazi je podrška značajnija nego ženama. Prema nekim autorima vrsta podrške koja se očekuje od bračnog partnera može se posmatrati u skladu sa rodnim ulogama i ženama je važnija emocionalna podrška (Mickelson, Claffey & Williams, 2006). Ovakav pogled na emotivnu podršku može biti doveden u sumnju posle rezultata

našeg istraživanja, jer se u našem istraživanju pokazalo da kasnije u braku, kada bračni partneri imaju makar jedno dete koje je starije od 12 godina, kada imaju dosta izazova i poteškoća uzrokovanih razvojnim krizama i kada se porodični sistem suočava sa potrebama da se menja, muškarci imaju izraženiju potrebu za emotivnim razmenama i procenjuju svoj brak na aspektima koji u sebi sadrže emotivne karakteristike odnosa. Imajući u vidu da je osećanje ljubavi podloga koja omogućava da bračni kvalitet bude na zadovoljavajućem nivou, stiče se utisak da je muškarcima važno da u ovoj fazi imaju pored sebe partnera koji će pružiti podršku, koja uključuje i ponašanja poput zagrljaja, poljubaca i pokazivanja brige. Prema Bariju i saradnicima emocionalna podrška podrazumeva pružanje ljubavi, privrženosti, pokazivanje poverenja u partnerove sposobnosti (Barry et al., 2009). Svi ovi aspekti su muškarcima u kasnijoj fazi porodičnog životnog ciklusa veoma važni. Emotivna podrška koja se ogleda u pokazivanju podrške preko zagrljaja i bliskosti, kao važan činilac za muškarce, baca novo svetlo na tradicionalni pogled na potrebe muškaraca i žena u braku, i otvara mogućnost za novo sagledavanje intimnih bračnih odnosa. Naime, ovaj podatak može ukazivati na to da su emocije nežnosti i brige iskazane u kontekstu pružanja podrške važnije muškarcima, nego ženama, što „kvvari” sliku koja donekle postoji među laicima i stručnjacima o tome šta je važno muškarcima, a šta ženama za zadovoljstvo brakom i za doživljaj kvaliteta braka.

Rezultati ovog istraživanja koji su pokazali da je muškarcima statistički značajno bračno poverenje, zajedno sa činjenicom da im je osećanje ljubavi najvažnije, kao i emotivna podrška, bacaju fokus na emotivne potrebe muškaraca. Tradicionalne rodne uloge određuju tipičnog muškarca kao racionalnog, nezavisnog, autonomnog, moćnog, kontrolišućeg, agresivnog i samostalnog, dok se smatra da ženu pre opisuju ekspresivne kategorije kao što su osećajnost, zavisnost, nežnost, briga za druge, orijentacija ka drugima i slično (Hermann & Betz, 2004 prema Tošić & Todorović, 2011). Naši nalazi pokazuju da muškarac ima potrebu za osećajnošću, nežnošću i nije autonoman i samostalan koliko tradicionalne uloge to od njega očekuju.

S druge strane, ženama je važno da je bračni odnos takav da se ravnomerno deli odgovornost za funkcionisanje sistema koji je pod velikim pritiskom jer adolescencija dece je nešto što može voditi ka velikim problemima i potrebi da se porodični sistem modifikuje. U ovoj fazi su žene te koje su trezvenije i orijentisanije na rešavanje problema. Briga o deci, njihovo vaspitanje, razgovori sa njima o važnim pitanjima, ali i učestvovanje u drugim aktivnostima treba da budu podjednako raspoređeni na muža i ženu, da bi žena imala percepciju kako je taj brak kvalitetan. Naravno, osećanje ljubavi je ono što daje potporu ovakvom načinu razmišljanja i da njega nema, onda bi žena bila više zaokupljena time. Ovde govorimo o suptilnim procesima koji su proizvod više međusobno povezanih parametara i tumačenje ovih povezanosti i međusobnih uticaja ovih parametara je teško i kompleksno, i međusobno kumulativno dejstvo više činilaca može na najbolji način da objasni formiranje utiska o tome koliko je brak kvalitetan. Slika koju formiramo na bazi rezultata istraživanja ukazuje na to da je doživljaj ljubavi baza bračnog odnosa, a da su emotivna podrška za muškarce i pravednost za žene u ovoj kritičnoj fazi porodičnog životnog ciklusa, činioci koji „boje” tu bazu.

Ovi rezultati o razlikama muškaraca i žena u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa po pitanju značajnosti pojedinih činilaca otvaraju mogućnost za kreiranje donekle smeje ideje, koja bi se mogla preciznije testirati u nekim narednim istraživanjima: da je ženama na početku braka važnija intimnost nego muškarcima, a da je muškarcima u kasnijoj fazi ona podjednako važna kao i ženama, pa se može govoriti o tome da bračni partneri kasnije u braku imaju podjednaku potrebu za emocijama.

Na kraju ovog dela diskusije postavlja se pitanje da li utvrđene razlike kod bračnih partnera iz različitih faza porodičnog životnog ciklusa i između muškaraca i žena u kontekstu značajnosti i relativnom doprinosu različitih činilaca za njihovo doživljaj kvaliteta braka bolje objašnjava porodična razvojna teorija ili teorije socijalne razmene i jednakosti? Može se reći da je porodična razvojna teorija korisna jer daje okvir porodičnog razvojnog ciklusa u kome je moguće pratiti promene i razlike, ali konkretno ne daje odgovore kako do tih promena dolazi. Objasnjavanje razlika time da bračni partneri imaju različite zadatke u okviru različitih faza porodičnog životnog

ciklusa može donekle objasniti važnost različitih činilaca u različitim fazama, ali ne i razlike između muškaraca i žena. Stoga, može se govoriti o tome da teorijski nivo porodične razvojne teorije nije dovoljan za sagledavanje suptilnih procesa između bračnih partnera i da on pruža širi okvir, u koga je moguće smestiti pretpostavke teorije socijalne razmene i teorije jednakosti.

Porodična razvojna teorija daje objašnjenje da važnost određenih činilaca i njihov doprinos doživljaju kvaliteta braka, zavisi od toga koji su razvojni zadaci pred bračnim partnerima u određenoj fazi. Pošto su pred bračnim partnerima zadaci različiti u različitim fazama, menjaće se i redosled činilaca na kojima će se vršiti procena dobitaka i gubitaka. Teorije socijalne razmene i jednakosti znatno bolje objašnjavaju doprinos pojedinačnih činilaca i njihov redosled prema veličini doprinosa doživljaju kvaliteta braka kod muškaraca i žena u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, jer daju objašnjenje o tome kako i zašto muškarci i žene procenjuju dobitke i gubitke na različitim činiocima. Stoga su sve tri teorije zajedno neophodne za sveobuhvatno proučavanje doživljaja kvaliteta braka tokom porodičnog životnog ciklusa, kao i uticaja različitih faktora, i to ne samo interpersonalnih, već i ostalih (sociodemografskih, sredinskih i intrapersonalnih). Na ovaj način se ispunjavaju osnovni kriterijumi koji su prema nekim autorima neophodni da bi se objasnili suptilni procesi doživljaja kvaliteta braka: da postoji veliki broj varijabli koje objašnjavaju doživljaj kvaliteta braka; da je neophodno brak posmatrati sa različitih nivoa; i da je potrebno objasniti promene u doživljaju kvaliteta braka koje nastaju tokom vremena (Kellam, 1986 prema Čudina–Obradović & Obradović, 2006).

5.5. Ograničenja i preporuke

Jedno od ključnih ograničenja ovog istraživanja odnosi se na to što je uzorak ovog istraživanja bio prigodan, a ne reprezentativan. Može se pretpostaviti da su u istraživanju pristali da učestvuju bračni partneri koji su zadovoljniji brakom i samim tim nivo doživljaja kvaliteta braka je kod njih viši, pa je teško generalizovati podatke na opštu populaciju.

S obzirom na to da je sama tehnika prikupljanja podataka vršila selekciju ispitanika i da je u uzorku velika većina ispitanika prosečnog i iznad prosečnog materijalnog statusa i značajan broj fakultetski obrazovanih ljudi, preporuka bi se odnosila na to da je potrebno ispitati reprezentivniji uzorak u kome bi bili uključeni bračni parovi koji su nižeg materijalnog i obrazovnog statusa.

Dalje, iako je najkorišćeniji način ispitivanja, neki istraživači dovode u pitanje postupak samoizveštavanja u kome bračni partneri sami opisuju kvalitet braka ili druge aspekte braka (Floyd & Markman, 1983). Istraživanja u budućnosti na ovu temu, koja bi u sebi uključivala i subjektivni i objektivni pristup ispitivanja doživljaja kvaliteta braka, dala bi preciznije i validnije podatke.

Jedan od najvećih nedostataka ovog istraživanja, je taj što je ovo istraživanje transverzalnog, a ne longitudinalnog tipa. Longitudinalnih istraživanja bračnih odnosa i karakteristika je vrlo malo u svetu, jer zahtevaju istraživanja koja bi trajala preko 30 godina. Koliko je poznato autoru ovog rada u Srbiji nema istraživanja doživljaja kvaliteta braka u kojima su bračni partneri praćeni tokom dužeg vremena. Poređenje dve grupe različitih ispitanika u različitim fazama ograničava donošenje generalizovanijih zaključaka i relevantniji podaci bi se dobili ukoliko bi se isti parovi ispitivali u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa. Ovo se pogotovo odnosi na ispitivanja doživljaja kvaliteta braka i njegovih činilaca u kasnijim fazama porodičnog i bračnog života. Longitudinalna istraživanja doživljaja kvaliteta braka su svakako potrebna kod nas, imajući u vidu kulturološke specifičnosti i promene sa kojima se u poslednje vreme suočavaju brak i porodica. Neko buduće istraživanje koje bi ispitivalo doživljaj kvaliteta braka tokom svih faza porodičnog životnog ciklusa, bi svakako dalo značajne podatke o nivou doživljaja kvaliteta braka tokom vremena, ali i o doprinosu i značaju interpersonalnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka u svim fazama. Jedno takvo istraživanje zahteva značajne resurse, ali i donošenje strategija za temeljnija i sveobuhvatnija istraživanja braka i porodice.

Pored interpersonalnih činilaca koji su ispitani u ovom istraživanju, za doživljaj kvaliteta braka važni su i drugi činioci (Čudina-Obradović & Obradović, 2006). Istraživanja koja bi uključila ispitivanje doprinosa drugih činilaca (intrapersonalnih, sociodemografskih i sredinskih), omogućila

bi da se na sistematičan način istraže faktori značajni za doživljaj kvaliteta braka. Potrebna su istraživanja koja koriste i intrapersonalni i interpersonalni pristup u istraživanju kvaliteta braka jer se ovi pristupi međusobno ne isključuju. Još jedan nedostatak ovog istraživanja je to što su uzorak činili samo venčani parovi i u uzorak nisu ušli ispitanici koji žive u nevenčanim bračnim zajednicama, LAT unijama (Living apart together) ili u kohabitaciji. Pored toga, zanimljivo bi bilo ispitati i veći broj bračnih partnera koji su u ponovnom braku (remarried), kao i bračne partnere koji idu na psihoterapiju.

6. ZAKLJUČAK

Ovim radom smo hteli da damo doprinos razumevanju koncepta doživljaja kvaliteta braka. Većina istraživanja sprovedena u Srbiji o doživljaju kvaliteta braka ili nekog njegovog aspekta sprovedena je u novije vreme, što govori o tome da se budi pažnja naučnika i istraživača za bavljenje ovom temom. Značajan broj ovih istraživanja odnosio se na utvrđivanje nivoa doživljaja kvaliteta braka ili nekog njegovog aspekta i njegove povezanosti sa manjim brojem činilaca. Međutim, koliko je poznato autoru ovog istraživanja, u Srbiji nije sprovedeno istraživanje u kome je ispitivan uticaj većeg broja interpersonalnih činilaca na doživljaj kvaliteta braka u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa. Stoga, ovo istraživanje daje doprinos u rastu interesovanja naučne javnosti za doživljaj kvaliteta braka, ali i nove informacije koje bolje osvetljavaju bračne odnose u Srbiji.

Koje su najvažnije informacije dobijene u ovom istraživanju o doživljaju kvaliteta braka i interpersonalnim činionicima koji utiču na njega?

Rezultati istraživanja koji se odnose na nivo doživljaja kvaliteta braka kod supružnika generalno, kao i kod supružnika u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa, kao i rezultati koji se odnose na razlike u nivou doživljaja kvaliteta braka između muškaraca i žena, po mnogo čemu su slični rezultatima dobijenim u ranijim istraživanjima u svetu i kod nas. Sumirano, rezultati su pokazali da je nivo doživljaja kvaliteta braka veoma visok, da bračni partneri iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* imaju viši nivo doživljaja kvaliteta braka nego bračni parovi iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* i da muškarci imaju viši nivo doživljaja kvaliteta braka nego žene. Međutim, ono po čemu se rezultati ovog istraživanja razlikuju od rezultata ranijih istraživanja je u tome što je nivo doživljaja kvaliteta braka kod ispitanika iz našeg uzorka viši, razlike između bračnih partnera iz faze *novovenčani bračni par bez dece* i faze *porodica sa adolescentom* u nivou doživljaja kvaliteta braka nisu toliko izražene kako se očekivalo, kao ni razlike u nivou doživljaja kvaliteta braka između muškaraca i žena. Ovi nalazi otvaraju važna pitanja o promenama sa kojima se brak suočava i u kom pravcu idu te promene, i može imati implikacije na sagledavanje kvaliteta i stabilnosti braka u savremenom dobu.

Ovo istraživanje je pokazalo da je osećanje ljubavi najznačajniji činilac doživljaja kvaliteta braka i za muškarce i za žene u obe faze porodičnog životnog ciklusa. Različita ranija istraživanja su isticala različite faktore kao najznačajnije za objašnjenje doživljaja kvaliteta braka, ali ovo istraživanje je nesumnjivo utvrdilo da je bar u našem uzorku, a verovatno i u Srbiji, doživljaj ljubavi ono što u najvećoj meri određuje kvalitet jednog braka. Iako se čini zdravorazumski, ovaj podatak nije do sada bio potvrđen na ovakav način, pre svega zato što je ovakva percepcija i pod kulturološkim uticajem. S obzirom na to neophodno je proučavati osećanje ljubavi u braku u njegovom širem kontekstu, odnosno u kontekstu proučavanja intimnosti u braku.

Jedan od najvažnijih doprinosa ovog istraživanja ogleda se u tome što je utvrđeno da su neki interpersonalni činiooci statistički značajni u jednoj fazi porodičnog životnog ciklusa, a u drugoj nisu ili da su značajni za jedan pol, a za drugi nisu. Važan nalaz ovog istraživanja je i da se redosled interpersonalnih činilaca prema relativnom doprinosu doživljaju kvaliteta braka razlikuje kod muškaraca i žena u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa.

Muškarcima u fazi *porodica sa adolescentom* statistički je značajna emotivna podrška, a muškarcima iz faze *novovenčani bračni par bez dece* nije. Muškarcima iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* važnija je uspešnost rešavanja konflikata, pa zatim bračno poverenje, dok kod muškaraca iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*, važnije je bračno poverenje, pa uspešnost rešavanja konflikata.

Kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* samo je osećanje ljubavi statistički značajan prediktor doživljaja kvaliteta braka, dok kod žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom*, kao statistički značajni prediktori pojavljuju se sledeći interpersonalni činiooci (poređani prema veličini relativnog doprinosa): osećanje ljubavi u braku, uspešnost rešavanja konflikata i percepcija pravednosti u braku.

Razlika između muškaraca i žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *novovenčani bračni par bez dece* je u tome što je ženama važno samo osećanje ljubavi, a muškarcima su važni još i uspešnost rešavanja konflikata i bračno poverenje. Razlika između muškaraca i žena iz faze porodičnog životnog ciklusa *porodica sa adolescentom* se ogleda u tome da je ženama važna pravednost, a muškarcima bračno poverenje i emotivna podrška.

Primenjena metodologija se pokazala korisnom i, premda ovo nije bilo longitudinalno istraživanje, poređenje doživljaja kvaliteta braka u dve faze porodičnog životnog ciklusa pokazalo se kao dobar izbor i otkrilo je određene ključne razlike ovih faza. Kada sagledavamo stvari iz teorijske perspektive pokazalo se da tri teorije korišćene u ovom istraživanju (porodična razvojna, teorija socijalne razmene i teorija jednakosti) mogu pružiti dobar kontekst za smeštanje rezultata istraživanja i daju dobar okvir za proučavanje doživljaja kvaliteta braka i uticaja interpersonalnih činilaca na njega. Porodična razvojna teorija pruža širu osnovu jer pruža mogućnost da se kroz razvojnu dimenziju braka objasni da bračni partneri imaju različite zadatke u različitim fazama porodičnog životnog ciklusa i samim tim se menjaju činioци koji su značajni za evaluaciju kvaliteta braka. Teorije socijalne razmene i jednakosti objašnjavaju doprinos pojedinačnih činilaca za doživljaj kvaliteta braka jer pružaju informacije o tome na koji način bračni partneri vrše evaluaciju dobiti na različitim činioциma.

Za psihoterapeute koji rade sa bračnim parovima i porodicama, ovi podaci mogu ponuditi određene smernice za rad. Kao što vidimo iz rezultata, postoje dva gledanja na brak (muževljev i ženin) tj. dve različite percepcije koje određuju šta će biti očekivanja svakog od partnera i kako će supružnik ocenjivati da li je brak u kom se nalazi kvalitetan. Pošto su im u različitim fazama važne različite stvari, potrebno je da psihoterapeuti pokušaju da svojim klijentima što bolje dočaraju šta su potrebe svake faze i da stave partnere u „cipele” onog drugog kako bi razumeo/-la te potrebe i mogao/-la na što bolji način da odgovori na njih. Primera radi, u fazi kada porodica ima adolescenta muškarac se može osetiti zapostavljenim ili zanemarenim, ukoliko mu žena ne pokazuje dovoljno emotivne podrške i razumevanja, jer je fokusirana na percepciju pravednosti u odnosu. Ukoliko oboje imaju procenu da dobijaju dovoljno ljubavi od partnera što im je najvažnije, bračni terapeut može da ukaže na to koje su njihove potrebe i da nastoji da se partneri više posvete tim potrebama, odnosno da istakne te aspekte. Jedan od najvažnijih nalaza da su muškarci na početku trezveniji i okrenuti rešavanju problema, a da su žene emotivnije, ali da se kasnije to menja i da su muškarcima emotivni aspekti odnosa i intimnost veoma važni, može u velikoj meri pomoći bračnim psihoterapeutima u kreiranju pretpostavki i strukturiranju tema i celog procesa.

Takođe, očigledno da je od suštinskog značaja podsetiti bračne partnere kojima je brak u krizi da su i pored svih svađa ostali zajedno i došli da potraže pomoć, što znači da se ipak vole. Podloga koju nudi osećanje ljubavi je neophodna da bi se bračni partneri bavili drugim interpersonalnim činioциma važnim za muškarce i žene u različitim fazama životnog ciklusa. Podloga koju omogućava osećanje ljubavi u najvećoj meri utiče na doživljaj kvaliteta braka, ali za stabilnost braka važni su i drugi interpersonalni činioци na kojima je potrebno raditi na psihoterapiji.

S obzirom na smanjenje nataliteta, starenje stanovništva i pad ukupnog broja stanovnika u Srbiji veoma je važno da se brak kao institucija očuva, pogotovo imajući u vidu uticaj braka na dobrobit partnera i šire. Rezultati ovog istraživanja mogli bi se upotrebiti u cilju prevencije razvoda i povećanja nivoa doživljaja kvaliteta braka, ali i stvaranja zdravih očekivanja od partnera. Polje gde se najviše može učiniti je svakako polje rezolucije konflikata, veštine komunikacije, emotivne pismenosti, odnosno podučavanja ljudi veštinama aktivnog slušanja, asertivne komunikacije, pružanja i primanja emotivne podrške i sl. Razvijanje svesti i percepcija o jednakosti i modifikaciji tradicionalnih rodniх uloga je nešto što obavezno treba da obuhvate programi za bračne partnere, ali i za one koji još uvek nisu u emotivnoj partnerskoj vezi. U postojeće programe za pripremu trudnica, domovi zdravlja bi mogli napraviti nove programe u kojima bi psiholozi imali veću ulogu i obučavali bi ljude da se sprema za nadolazeće poteškoće koje pored svega lepog, donosi jedno dete. Ovakvi preventivni programi bi omogućili sticanje različitih veština koje bi uticale na održavanje braka, jer bi doprineli doživljaju kvaliteta braka. U srednjim školama mogla bi se organizovati

slična predavanja, jer za sada školovanje ne sprema ljude za partnerski i bračni život u dovoljnoj meri, nego takve stvari mladi ljudi uče uglavnom gledajući svoje roditelje, prijatelje i televiziju.

Mora se uzeti u obzir da su pojave ispitivane u ovom istraživanju podložne promenama i da su neophodna kontinuirana istraživanja bračnih odnosa. Razvijanje centara u kojima bi se na temeljan i sveobuhvatan način bavilo brakom i porodicom predstavljalo bi značajan doprinos u cilju daljeg izučavanja ove teme. Kako se društvo razvija i suočava sa rapidnim promena, tako se menjaju i karakteristike bračnih odnosa.

Javljanje drugačijih oblika zajedničkog života, zahteva stalno ispitivanje odnosa između partnera i pretpostavlja da se menja značaj činilaca za kvalitet u tim odnosima. Od poligamnih zajednica, ugovorenih brakova, do modernih brakova današnjice, od ideje da ljubav i brak ne idu zajedno, pa do ovog istraživanja gde se ljubav pokazala kao ključna za doživljaj kvaliteta braka, vidimo da se brak stalno menja i da procesi unutar njega poprimaju drugačije oblike. Brak će nastaviti svoju evoluciju, a tada će biti potrebna i nova istraživanja. Ta istraživanja treba da obuhvate još faktora i da provere da li će se podaci dobijeni u ovom istraživanju ponoviti. Buduće promene sa kojima će se suočavati brakovi u Srbiji (npr. legalizacija gej brakova, zakonsko regulisanje drugih oblika partnerstva), biće dobar test da li će osećanje ljubavi kao najznačajniji interpersonalni činilac i dalje zauzimati takvo mesto u našoj kulturi.

LITERATURA

1. Abot, E. (2014). *Istorija braka*. Beograd: Geopoetika.
2. Acitelli, L. K. (1992). Gender differences in relationship awareness and marital satisfaction among young married couples. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(1), 102–110.
3. Acitelli, L. K., & Young, A. M. (1996). Gender and thought in relationships. In G. J. Fletcher & J. Fitness (Eds.), *Knowledge structures in close relationships: A social psychological approach*. (pp. 147-168). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
4. Adams, B. (1988). Fifty years of family research: What does it mean? *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 5–18.
5. Aldous, J. (1996). *Family careers: Rethinking the developmental perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Allen, K. R. (2016). Feminist Theory in Family Studies: History, Reflection, and Critique. *Journal of Family Theory & Review*, 8(2), 207–224.
7. Allen, K. R., Blieszner, R., & Roberto, K. A. (2000). Families in the middle and later years: A review and critique of research in the 1990s. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 911–926.
8. Allendorf, K., & Ghimire, D. J. (2013). Determinants of Marital Quality in an Arranged Marriage Society. *Social Science Research*, 42(1), 59–70.
9. Amato P. R., & Previti, D. (2003). People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602–626.
10. Amato, P. R., Booth, A., Johnson, D. R., Johnson, D. R., & Rogers, S. J. (2007). *Alone Together: How Marriage in America is Changing*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
11. Amato, P. R., Johnson, D. R., Booth, A., & Rogers, S. J. (2003). Continuity and change in marital quality between 1980 and 2000. *Journal of Marriage and Family*, 65(1), 1–22.
12. Andersen, S. H., Andersen, L. H., & Skov, P. E. (2015). Effect of Marriage and Spousal Criminality on Recidivism. *Journal of Marriage and Family*, 77(2), 496–509.
13. Anderson, K. (2013). Why do we fail to ask “why” about gender and intimate partner violence? *Journal of Marriage and Family*, 75(2), 314–318.
14. Anderson, S. A., Russell, C. S., & Schumm, W. R. (1983). Perceived marital quality and family life cycle categories: A further analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 45(1), 127–139.
15. Archuleta, K. L. (2013). Couples, money, and expectations: Negotiating financial management roles to increase relationship satisfaction. *Marriage & Family Review*, 49(5), 391–411.
16. Arias, I., Lyons, C. M., & Street, A. E. (1997). Individual and marital consequences of victimization: Moderating effects of relationship efficacy and spouse support. *Journal of Family Violence*, 12(2), 193–210.

17. Bagwell, E. K. (2006). *Factors Influencing Marital Satisfaction with a Specific Focus on Depression*. Senior Honors Theses, Paper 38. Dostupno na: <http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1037&context=honors> stranici pristupljeno, 21.10.2018.
18. Baker, E. H., Sanchez, L. A., Nock, S. L., & Wright, J. D. (2009). Covenant Marriage and the sanctification of gendered marital roles. *Journal of Family Issues*, 30(2), 147–178.
19. Bali, A., Dhingra, R., & Baru, A. (2010). Marital Adjustment of Childless Couples. *Journal of Social Sciences*, 24(1), 73–76.
20. Barnes, G. G. (2004). *Family Therapy in Changing Times (Basic Texts in Counselling and Psychotherapy)*. New York: Palgrave Macmillan.
21. Barry, R. A., Bunde, M., Brock, R. L., & Lawrence, E. (2009). Validity and utility of a multidimensional model of received support in intimate relationships. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 48–57.
22. Bartholomew, K., Cobb, R. J., & Poole, J. A. (1997). Adult attachment patterns and social support processes. In G. R. Pierce, B. Lakey, I. G. Sarason, & B. R. Sarason (Eds.), *Sourcebook of social support and personality* (pp. 359-378). New York, NY: Plenum Press.
23. Bartley, S. J., Blanton, P. W., & Gilliard, J. L. (2005). Husbands and Wives in Dual-Earner Marriages: Decision-Making, Gender Role Attitudes, Division of Household Labor, and Equity. *Marriage & Family Review*, 37(4), 69–94.
24. Beach, S., Fincham, F., Amir, N., & Leonard, K., (2005). The taxometrics of marriage: Is marital discord categorical? *Journal of Family Psychology*, 19(2) 276–85.
25. Belsky, J., & Rovine, M. (1990). Patterns of marital change across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 52(1), 5–19.
26. Benson, J. J., & Coleman, M. (2016). Older Adults Developing a Preference for Living Apart Together. *Journal of Marriage and Family*, 78(3), 797–812.
27. Berardo, F. M. (1990). Trends and directions in family research. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 809–817.
28. Berg-Cross, L. (2000). *Basic concepts in family therapy an introductory text*. New York: Haworth Press.
29. Berger, J. (1992). Psihologija porodice - model stanja i odnosa RRRG. *Psihološka istraživanja*, 5, 11-47.
30. Berns, S. B., Jacobson, N. S., & Gottman, J. M. (1999). Demand-withdraw interaction in couples with a violent husband. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67(5), 666–674.
31. Bertalanffy, L. V. (1972). The History and Status of General Systems Theory. *The Academy of Management Journal*, 15(4), 407–426.
32. Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Robinson J. P., & Sayer, L. C. (2000). Is Anyone Doing the Housework? Trends in the Gender Division of Household Labor. *Social Forces*, 79(1), 191–228.

33. Birditt, K. S., Brown, E., Orbuch, T. L., & McIlvane, J. M. (2010). Marital Conflict Behaviors and Implications for Divorce Over 16 Years. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1188–1204.
34. Blair, S. L. (1993). Employment, Family, and Perceptions of Marital Quality Among Husbands and Wives. *Journal of Family Issues*, 14(2), 189–212.
35. Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. New York, NY: Wiley.
36. Bobić, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. *Stanovništvo*, 41(1-4), 65–91.
37. Bobić, M. (2013). *Postmoderne populacione studije*. Beograd: Čigoja štampa.
38. Booth, A., & Edwards, J. N. (1992). Starting over: Why remarriages are more unstable. *Journal of Family Issues*, 13(2), 179–194.
39. Bowlby, J. (1972). *Attachment and loss. Volume I: Attachment*. Harmondsworth: Penguin books.
40. Bradbury, T. N., & Fincham, F. D. (1990). Attributions in Marriage: Review and Critique. *Psychological Bulletin*, 107(1), 3–33.
41. Bradbury, T., N., Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 964–980.
42. Braiker, H. B., & Kelley, H. H. (1979). Conflict in the development of close relationships. In R. L. Burgess, & T. L. Huston (Eds.), *Social exchange in developing relationships* (pp. 135-168). New York: Academic Press.
43. Bramlett, M., & Mosher, W. (2002). Cohabitation, marriage, divorce, and remarriage in the United States. National Center for Health Statistics. *Vital Health Statistics*, 23(22), 1-93
44. Brkić, N., Mihić, I., & Jerković, I. (2012). Kako muškarci pokazuju ljubav? Perspektiva seksualne orijentacije. *Primenjena psihologija*, 5(3), 259-277.
45. Brkić, N., Mihić, I., Karić, T., & Jerković I. (2013). Načini pokazivanja ljubavi, bliskost i zadovoljstvo u homoseksualnim vezama: značaj afektivne vezanosti. *Primenjena psihologija*, 6(4), 407-422.
46. Brkić-Jovanović, N. (2016). *Zadovoljstvo u partnerskoj relaciji kroz perspektivu seksualne orijentacije*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom sadu, Filozofski fakultet. Dostupno na: [http://www.cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija146521159197171.pdf?controlNumber=\(BISIS\)101150&fileName=146521159197171.pdf&id=5922&source=NaRDuS&language=sr](http://www.cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija146521159197171.pdf?controlNumber=(BISIS)101150&fileName=146521159197171.pdf&id=5922&source=NaRDuS&language=sr), stranici pristupljeno 11.05.2019.
47. Brock, R. L., & Lawrence, E. (2009). Too much of a good thing: Underprovision versus overprovision of partner support. *Journal of Family Psychology*, 23(2), 181–192.
48. Brockwood, K. J. (2007). Marital Satisfaction and the Work-Family Interface: An Overview. *Sloan Work and Family Research Network*, 14, 1–14.

49. Brown, S. L., Lee, G. R., & Bulanda, J. R. (2006). Cohabitation Among Older Adults: A National Portrait. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *61*(2), 71–79.
50. Brubaker, T. H. (1990). Families in later life: A burgeoning research area. *Journal of Marriage and the Family*, *52*(4), 959–981.
51. Bulanda, J. R., & Brown, S. L. (2007). Race-ethnic differences in marital quality and divorce. *Social Science Research*, *36*(3), 945–967.
52. Burgund A., Hrnčić J., & Nastasić, P. (2011). Rodna perspektiva u sistemskoj porodičnoj terapiji. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, *5*(6), 481–492.
53. Burr, W. R. (1973). *Theory construction and the sociology of the family*. New York: Wiley.
54. Busby, D. M., Christensen, C., Crane, D. R., & Larson, J. H. (1995). A revision of the Dyadic Adjustment Scale for use with distressed and nondistressed couples: Construct hierarchy and multidimensional scales. *Journal of Marital and Family Therapy*, *21*(3), 289–308.
55. Butzer, B., & Campbell, L. (2008). Adult attachment, sexual satisfaction, and relationship satisfaction: A study of married couples. *Personal Relationships*, *15*(1), 141–154.
56. Buunk, B. P., & Mutsaers, W. (1999). Equity perceptions and marital satisfaction in former and current marriage: A study among the remarried. *Journal of Social and Personal Relationships*, *16*(1), 123–132.
57. Buunk, B. P., & Van Yperen, N. W. (1991). Referential Comparisons, Relational Comparisons, and Exchange Orientation: Their Relation to Marital Satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *17*(6), 709–717.
58. Byers, E. S. (2005). Relationship Satisfaction and Sexual Satisfaction: A Longitudinal Study of Individuals in Long-Term Relationships. *Journal of Sex Research*, *42*(2), 113–118.
59. Byrne, C., & Arias, I. (1997). Marital satisfaction and marital violence: Moderating effects of attributional processes. *Journal of Family Psychology*, *11*(2), 188–195.
60. Call, V., Sprecher, S., & Schwartz, P. (1995). The incidence and frequency of marital sex in a national sample. *Journal of Marriage and the Family*, *57*(3), 639–652.
61. Call, V. R., & Heaton, T. B. (1997). Religious influence on marital stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *36*(3), 382–392.
62. Camp, P. L., & Ganong, L. H. (1997). Locus of control and marital satisfaction in long-term marriages. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, *78*(6), 624–631.
63. Carels, R. A., & Baucom, D. H. (1999). Support in marriage: Factors associated with on-line perceptions of support helpfulness. *Journal of Family Psychology*, *13*(2), 131–144.
64. Carlson, D. L., Miller, A. J., Sessler, S., & Hanson, S. (2016). The Gendered Division of Housework and Couples' Sexual Relationships: A Reexamination. *Journal of Marriage and Family*, *78*(4), 975–995.

65. Carlson, M. J., Pilkauskas, N. V., McLanahan, S. S., & Brooks-Gunn, J. (2011). Couples as Partners and Parents Over Children's Early Years. *Journal of Marriage and Family*, 73(2), 317–334.
66. Carr, A. (2006). *Family therapy: concepts, process and practice (2nd ed.)*. Chichester: John Wiley.
67. Carr, D., & Springer, K. W. (2010). Advances in families and health research in the 21st century. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 743–761.
68. Carroll, J. S., Knapp, S., & Holman, T. B. (2005). Theorizing about marriage. In V. L. Bengtson, C. Acock, K. R. Allen, P. Dilworth-Anderson, & D. M. Klein (Eds.), *Sourcebook of family theory and research* (pp. 263–288). Thousand Oaks, CA: Sage.
69. Carstensen, L. L., Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (1995). Emotional behavior in long-term marriage. *Psychology and Aging*, 10(1), 140–149.
70. Carter, B., & McGoldrick, M. (eds.). (1988). *The changing family life cycle: A framework for family therapy (2nd ed.)*. New York, NY, US: Gardner Press.
71. Carter, B., & McGoldrick, M. (eds.) (2005). *The Expanded Family Life Cycle: Individual, Family and Social perspectives*. Third edition. A Pearson Education Company.
72. Choi, H., & Marks, N. F. (2013). Marital Quality, Socioeconomic Status, and Physical Health. *Journal of Marriage and Family*, 75(4), 903–919.
73. Choi, S. (1987). *The marital adjustment processes of Korean working-class couples*. Retrospective Theses and Dissertations. Paper 8626. Dostupno na: <https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9625&context=rttd>, stranici pristupljeno 09.02.2019.
74. Christopher, F. S., & Sprecher, S. (2000). Sexuality in marriage, dating, and other relationships: A decade review. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 999–1017.
75. Clements, M. L., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2004). Before they say “I do”: Discriminating among marital outcomes over 13 years based on premarital data. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 613–626.
76. Clements, R., & Swensen, C. H. (2000). Commitment to one's spouse as a predictor of marital quality among older couples. *Current Psychology*, 19(2), 110–120.
77. Collins, M. E. (1998). Factors Influencing Sexual Victimization and Revictimization in a Sample of Adolescent Mothers. *Journal of Interpersonal Violence*, 13(1), 3–24.
78. Collins, N., & Read, S. (1990). Adult attachment relationships, working models and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–683.
79. Connidis, I. A., Borell, K., & Karlsson, S. G. (2017). Ambivalence and Living Apart Together in Later Life: A Critical Research Proposal. *Journal of Marriage and Family*, 79(5), 1404–1418.

80. Cook, K. S., & Whitmeyer, J. M. (1992). Two Approaches to Social Structure: Exchange Theory and Network Analysis. *Annual Review of Sociology*, 18, 109–112.
81. Cordova, J. V., Gee, C. B., & Warren, Z. (2005). Emotional skillfulness in marriage: Intimacy as a mediator of the relationship between emotional skillfulness and satisfaction. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(2), 218–235.
82. Cornwell, B. (2012). Spousal Network Overlap as a Basis for Spousal Support. *Journal of Marriage and Family*, 74(2), 229–238.
83. Counts, J. A., (2003). *Perceived Effectiveness of Conflict Management Strategies in Dating Relationships*. East Tennessee State University. Electronic Theses and Dissertations. Paper 828. Dostupno na: <http://dc.etsu.edu/etd/828>, stranici pristupljeno 27.12.2018.
84. Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (1992). *When partners become parents: The big life change for couples*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
85. Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (1995). Interventions to ease the transition to parenthood: Why they are needed and what they can do. *Family Relations*, 44(4), 412–423.
86. Cramer, D. (2000). Relationship satisfaction and conflict style in romantic relationships. *Journal of Psychology*, 134(3), 337–341.
87. Crane, D. R., Allgood, S. M., Larson, J. H., & Griffin, W. (1990). Assessing marital quality with distressed and nondistressed couples: A comparison and equivalency table for three frequently used measures. *Journal of Marriage and the Family*, 52(1), 87–93.
88. Cron, E. A. (2001). Job Satisfaction in Dual-Career Women at Three Family Life Cycle Stages. *Journal of Career Development*, 28(1), 17–28.
89. Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900.
90. Crowe, M. (1995). Couple Therapy and Sexual Dysfunction. *International Review of Psychiatry*, 7(2), 195–204.
91. Čubela Adorić, V., & Kovač, R. (2010). Skala uspješnosti rješavanja bračnih konflikata. U I. Tucak Junaković, V. Čubela Adorić, A. Proroković, & Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (str. 85-92). Zadar: Sveučilište u Zadru.
92. Čubela Adorić, V., & Mičić, L. (2010). Skala percipirane pravednosti u braku. U I. Tucak Junaković, V. Čubela Adorić, A. Proroković, & Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (str. 53–59). Zadar: Sveučilište u Zadru.
93. Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (1995). Utjecaj bračnog emocionalnog sklada roditelja na školski uspjeh i ponašanje djece. *Vir: Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 4(5), 627–639.
94. Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing.

95. Cui, M., Durtschi, J. A., Lorenz, F. O., Donnellan, M. B., & Conger, R. D. (2010). Intergenerational transmission of relationship aggression: A prospective longitudinal study. *Journal of Family Psychology, 24*(6), 688–697.
96. Cui, M., Fincham, F. D., & Pasley, B. K. (2008). Young Adult Romantic Relationships: The Role of Parents' Marital Problems and Relationship Efficacy. *Personality and Social Psychology Bulletin, 34*(9), 1226–1235.
97. Cui, M., Ueno, K., Gordon, M., & Fincham, F. D. (2013). The Continuation of Intimate Partner Violence From Adolescence to Young Adulthood. *Journal of Marriage and Family, 75*(2), 300–313.
98. Culp, L. N., & Beach, S. R. H. (1998). Marriage and depressive symptoms: The role and bases of self-esteem differ by gender. *Psychology of Women Quarterly, 22*(4), 647–663.
99. Dakin, J., & Wampler, R. (2008). Money doesn't buy happiness, but it helps: Marital satisfaction, psychological distress, and demographic differences between low-and middle-income clinic couples. *The American Journal of Family Therapy, 36*(4), 300–311.
100. Dalos, R., & Drejper, R. (2012). *Sistemska porodična psihoterapija – teorija i praksa*. Novi Sad: Psihopolis Institut.
101. David, P., & Stafford, L. (2013). A Relational Approach to Religion and Spirituality in Marriage. *Journal of Family Issues, 36*(2), 232–249.
102. Davidson, B. (1984). A Test of Equity Theory for Marital Adjustment. *Social Psychology Quarterly, 47*(1), 36–42.
103. Dehle, C., Larsen, D., & Landers, J. E. (2001). Social support in marriage. *American Journal of Family Therapy, 29*(4), 307–324.
104. DeLamater, J. D., & Myers, D. J. (2011). *Social psychology* (7th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
105. DeMaris, A. (2007). The role of relationship inequity in marital disruption. *Journal of Social and Personal Relationships, 24*(2), 177–195.
106. DeMaris, A. (2010). The 20-year trajectory of marital quality in enduring marriages: Does equity matter? *Journal of Social and Personal Relationships, 27*(4), 449–471.
107. DeMaris, A., & Longmore, M. A. (1996). Ideology, power, and equity: Testing competing explanations for the perception of fairness in household labor. *Social Forces, 74*(3), 1043–1071.
108. DeMaris, A., & Mahoney, A. (2017). Equity Dynamics in the Perceived Fairness of Infant Care. *Journal of Marriage and Family, 79*(1), 261–276.
109. DeMaris, A., Mahoney, A., & Pargament, K. I. (2010). Sanctification of marriage and general religiousness as buffers of the effects of marital inequity. *Journal of Family Issues, 31*(10), 1255–1278.
110. Demo, D. H., & Cox, M. J. (2000). Families with young children: A review of research in the 1990s. *Journal of Marriage and the Family, 62*(4), 876–895.

111. Dennerstein, L., Dudley, E., & Guthrie, J. (2002). Empty nest or revolving door? A prospective study of women's quality of life in midlife during the phase of children leaving and re-entering the home. *Psychological Medicine*, 32(3), 545–550.
112. Derrick, F. W., & Lehfeld, A. K. (1980). The family life cycle: An alternative approach. *Journal of Consumer Research*, 7(2), 214–217.
113. deTurck, M. A., & Miller, G. R. (1986a). Conceptualizing and measuring social cognition in marital communication: A validation study. *Journal of Applied Communication Research*, 14(2), 69–85.
114. deTurck, M. A., & Miller, G. R. (1986b). The effects of husbands' and wives' social cognition on their marital adjustment, conjugal power, and self-esteem. *Journal of Marriage and the Family*, 48(4), 715–724.
115. Dew, J., & Wilcox, W. B. (2011). If momma ain't happy: Explaining declines in marital satisfaction among new mothers. *Journal of Marriage and Family*, 73(1), 1-12.
116. Diefenbach, H. (2002). Gender Ideologies, Relative Resources, and the Division of Housework in Intimate Relationships: A Test of Hyman Rodman's Theory of Resources in Cultural Context. *International Journal of Comparative Sociology*, 43(1), 45–64.
117. Donohue, K. C., & Ryder, R. G. (1982). A methodological note on marital satisfaction and social variables. *Journal of Marriage and the Family*, 44(3), 743–747.
118. Draganić-Gajić, S., Lečić-Toševski, D., Čalovska-Hercog, N., Nagulić, D., Stamenković-Rudić, B., & Dimić, S. (2005). Disfunkcionalnost bračnog odnosa i karakteristike ličnosti partnera. *Medicinski pregled*, 58(3-4), 175-179.
119. Driver, J. L., & Gottman, J. M. (2004). Daily Marital Interactions and Positive Affect During Marital Conflict Among Newlywed Couples. *Family Process*, 43(3), 301–314.
120. Duba, J. D., Hughey, A. W., Lara, T., & Burke, M. G. (2012). Areas of Marital Dissatisfaction Among Long-Term Couples. *Adultspan Journal*, 11(1), 39–54.
121. Duvall, E. M. (1988). Family development's first forty years. *Family Relations*, 37(2), 127-134.
122. Duvall, E. M., & Miller, B. C. (1985). *Marriage and Family Development (6th ed.)*. New York: Harper and Row.
123. Ebeonuwa-Okoh, E. E. (2010). Correlates of Marital Adjustment among Married Persons in Delta State of Nigeria. *Studies on Home and Community Science*, 4(3), 175–178.
124. Ellsberg, M., Jansen, H. A., Heise, L., Watts, C. H., & Garcia-Moreno, C. (2008). Intimate partner violence and women's physical and mental health in the WHO multi-country study on women's health and domestic violence: An observational study. *Lancet*, 371(9619), 1165–1172.
125. English, S. M. (1997). *A social exchange analysis of early and late divorce*. Thesis in human development and family studies. Faculty of Texas Tech University. Dostupno na: <https://ttu->

ir.tdl.org/bitstream/handle/2346/22330/31295012200530.pdf?sequence=1&isAllowed=y, stranici pristupljeno 10.08.2019.

126. English, S. M. (2002). *Marital quality over the life course: A hierarchical linear model of duration and cohort effects*. Dissertation in human development and family studies. Faculty of Texas Tech University. Dostupno na: <https://ttu-ir.tdl.org/ttu-ir/bitstream/handle/2346/17450/31295018541416.pdf> stranici pristupljeno 10.08.2019

127. Everson-Rose, S. A., & Lewis, T. (2005). Psychosocial Factors and Cardiovascular Diseases. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 469–500.

128. Farrington, K., & Chertok, E. (1993). Social Conflict Theories of the Family. In: Boss, P. G., Doherty, W. J., LaRossa, R., Schumm, W. R., & S. K. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach* (pp. 357–384). New York: Plenum.

129. Feeney, J. A., Hohaus, L., Noller, P., & Alexander, R. P. (2001). *Becoming parents*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

130. Feng, D., Giarusso, R., Bengston, V., & Frye, N. (1999). Inter-generational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage and the Family*, 61(2), 451–463.

131. Fields, J. (2004). *America's Families and Living Arrangements: 2003. Current Population Reports, P20-553*. U.S. Census Bureau, Washington, DC. Dostupno na: <https://www.census.gov/prod/2004pubs/p20-553.pdf>, stranici pristupljeno 22.11.2018.

132. Filipović, S., Vukosavljević-Gvozden, T., & Opačić, G. (2014). Povezanost disfunkcionalnih uverenja o partnerskom odnosu sa opažajem bračnog sklada. *Psihološka istraživanja*, 8(1), 5–17.

133. Filsinger, E. E., & Wilson, M. R. (1984). Religiosity, socioeconomic rewards, and family development: Predictors of marital adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 46(3), 663–670.

134. Fincham, F. D. (2003a). Attributions in close relationships: From Balkanization to integration. In M. B. Brewer, & M. Hewstone (Eds.), *Social cognition* (pp. 165–193). Malden: Blackwell.

135. Fincham, F. D. (2003b). Marital conflict: Correlates, structure and context. *Current Directions in Psychological Science*, 12(1), 23–27.

136. Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (1999). Conflict in marriage: Implications for Working with Couples. *Annual Review of Psychology*, 50(1), 47–77.

137. Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2010). Marriage in the New Millennium: A Decade in Review. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 630–649.

138. Fincham, F. D., & Bradbury, T. N. (1987). The Assessment of Marital Quality: A Reevaluation. *Journal of Marriage and the Family*, 49(4), 797–809.

139. Fincham, F. D., & Rogge, R. D. (2010). Understanding relationship quality: Theoretical challenges and new tools for assessment. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 227–242.

140. Fincham, F. D., Beach, S. R. H., & Kemp-Fincham, S. I. (1997). Marital quality: A new theoretical perspective. In R. J. Sternberg, & M. Hojjat (Eds.), *Satisfaction in close relationships* (pp. 275-304). New York, NY, US: Guilford Press.
141. Fincham, F. D., Cui, M., Gordon, M., & Ueno, K. (2013). What Comes Before Why: Specifying the Phenomenon of Intimate Partner Violence. *Journal of Marriage and Family*, 75(2), 319–324.
142. Fincham, F. D., Paleari, G., & Regalia, C. (2002). Forgiveness in marriage: The role of relationship quality, attributions and empathy. *Journal of Personal Relationships*, 9(1), 27-37.
143. Fincham, F. D., & Linfield, K. J. (1997). A new look at marital quality: Can spouses feel positive and negative about their marriage? *Journal of Family Psychology*, 11(4), 489–502.
144. Fine, M. A., & Kurdek, L. A. (1995). The relation between marital quality and (step)parent-child relationship quality for parents and stepparents in stepfamilies. *Journal of Family Psychology*, 9(2), 216–223.
145. Fisioloğlu H., & Demir, A. (2000). Applicability of the dyadic adjustment scale of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(3), 214-218.
146. Floyd, F. J., & Markman, H. J. (1983). Observational biases in spouse observation: Toward a cognitive/behavioral model of marriage. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51(3), 450–457.
147. Forry, N. D., Leslie, L. A., & Letiecq, B. L. (2007). Marital quality in interracial relationships: The role of sex role ideology and perceived fairness. *Journal of Family Issues*, 28(12), 1538–1552.
148. Fowers, B. J. (1991). His and her marriage: A multivariate study of gender and marital satisfaction. *Sex Roles: A Journal of Research*, 24(3–4), 209–221.
149. Fowers, B. J., & Olson, D. H. (1989). The ENRICH inventory: A discriminant validity and cross-validation study. *Journal of Marital and Family Therapy*, 15(1), 65–79.
150. Fowers, B. J., & Owenz, M. B. (2010). A Eudaimonic Theory of Marital Quality. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 334–352.
151. Fowers, B. J., Laurenceau, J. P., Penfield, R. D., Cohen, L. M., Lang, S. F., Owenz, M. B., & Pasipanodya, E. (2016). Enhancing relationship quality measurement: The development of the Relationship Flourishing Scale. *Journal of Family Psychology*, 30(8), 997–1007.
152. Frisco, M. L., & Williams, K. (2003). Perceived housework equity, marital happiness, and divorce in dual-earner households. *Journal of Family Issues*, 24(1), 51–73.
153. Fuller, T. L., & Fincham, F. D. (1995). Attachment style in married couples: Relation to current marital functioning, stability over time, and method of assessment. *Personal Relationships*, 2(1), 17–34.
154. Funk, J. L., & Rogge, R. D. (2007). Testing the ruler with item response theory: Increasing precision of measurement for relationship satisfaction with the Couples Satisfaction Index. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 572–583.

155. Gable, S. L., Reis, H. T., & Downey, G. (2003). He said, she said: A quasi-signal detection analysis of daily interactions between close relationship partners. *Psychological Science, 14*(2), 100–105.
156. Gager, C. T., & Hohmann-Marriott, B. (2006). Distributive Justice in the Household. *Marriage & Family Review, 40*(2-3), 5–42.
157. Gagné, F. M., & Lydon, J. E. (2004). Bias and Accuracy in Close Relationships: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review, 8*(4), 322–338.
158. Gagnon, M. D., Hersen, M., Kabacoff, R. I., & Van Hasselt, V. B. (1999). Interpersonal and psychological correlates of marital dissatisfaction in late life: A review. *Clinical Psychology Review, 19*(3), 359–378.
159. Gallo, L. G., & Smith, T. W. (2001). Attachment style in marriage: Adjustment and responses to interaction. *Journal of Social and Personal Relationships, 18*(2), 263–289.
160. Gattis, K. S., Berns, S., Simpson, L. E., & Christensen, A. (2004). Birds of a Feather or Strange Birds? Ties Among Personality Dimensions, Similarity, and Marital Quality. *Journal of Family Psychology, 18*(4), 564–574.
161. Gatzeva, M., & Paik, A. (2011). Emotional and Physical Satisfaction in Noncohabiting, Cohabiting, and Marital Relationships: The Importance of Jealous Conflict. *Journal of Sex Research, 48*(1), 29–42.
162. Gecas, V., & Seff, M. A. (1990). Families and Adolescents: A Review of the 1980s. *Journal of Marriage and the Family, 52*(4), 941-958.
163. Geist, C., & Cohen, P. N. (2011). Headed Toward Equality? Housework Change in Comparative Perspective. *Journal of Marriage and Family, 73*(4), 832–844
164. Ghoroghi, S., Hassan, S. A., & Baba, M. (2012). Function of Family-of-origin Experiences and Marital Adjustment among Married Iranian Students of Universiti Putra Malaysia. *International Journal of Psychological Studies, 4*(3), 94–103.
165. Gilly, M. C., & Enis, B. M. (1982). Recycling the Family Life Cycle: A Proposal for Redefinition. *Advances in Consumer Research, 9*, 271–276.
166. Glade, A. C., Bean, R. A., & Vira, R. (2005). A Prime Time for Marital/Relational Intervention: A Review of the Transition to Parenthood Literature with Treatment Recommendations. *American Journal of Family Therapy, 33*(4), 319–336.
167. Glenn, N. D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and the Family, 52*(4), 818–831.
168. Glenn, N. D. (1995). Marital quality. In D. Levinson (Ed.), *Encyclopedia of marriage and the family* (pp. 448-455). New York: Simon & Schuster Macmillan.
169. Glenn, N. D. (1998). The course of marital success and failure in five American 10-year marriage cohorts. *Journal of Marriage and the Family, 60*(3), 569–576.

170. Glenn, N. D., Uecker, J. E., & Love, R. W. B. (2010). Later first marriage and marital success. *Social Science Research, 39*(5), 787–800.
171. Gobin, R. L. (2012). *Trauma, trust, and betrayal awareness*. Dissertation. Department of Psychology, University of Oregon. Dostupno na: <https://dynamic.uoregon.edu/jjf/theses/gobin11.pdf>, stranici pristupljeno, 27.04.2019.
172. Godbout, N., Dutton, D., Lussier, Y., & Sabourin, S. (2009). Early experiences of violence as predictors of intimate partner violence and marital adjustment, using attachment theory as a conceptual framework. *Personal Relationships, 16*(3), 365–384.
173. Goldberg, A. E., & Perry-Jenkins, M. (2004). Division of Labor and Working-Class Women's Well-Being Across the Transition to Parenthood. *Journal of Family Psychology, 18*(1), 225–236.
174. Goldberg, J. S., & Carlson, M. J. (2014). Parents' Relationship Quality and Children's Behavior in Stable Married and Cohabiting Families. *Journal of Marriage and Family, 76*(4), 762–777.
175. Goldenberg, I., & Goldenberg, H. G. (2004). *Family therapy: An overview (6th ed.)*. Pacific Grove, C.A.: Brooks/Cole-Thomson Learning.
176. Goldfarb, M. R., & Trudel, G. (2019). Marital quality and depression: a review. *Marriage & Family Review, 55*(8), 737–763.
177. Gorchoff, S. M., John, O. P., & Helson, R. (2008). Contextualizing Change in Marital Satisfaction During Middle Age. *Psychological Science, 19*(11), 1194–1200.
178. Gottman, J. (1994). *Why Marriages Succeed or Fail...And How You Can Make Yours Last*. New York: Simon & Schuster.
179. Gottman, J. M. (1993). The roles of conflict engagement, escalation, or avoidance in marital interaction: A longitudinal view of five types of couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 61*(1), 6–15.
180. Gottman, J. M., & Katz, L. F. (1989). Effects of marital discord on young children's peer interaction and health. *Developmental Psychology, 25*(3), 373–381.
181. Gottman, J. M., & Krokoff, L. J. (1989). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 57*(1), 47–52.
182. Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S., & Swanson, C. (1998). Predicting Marital Happiness and Stability from Newlywed Interactions. *Journal of Marriage and the Family, 60*(1), 5–22.
183. Gottman, J. M. & Notarius, C. I. (2002). Marital research in the 20th Century and a research agenda for the 21st Century. *Family Process, 41*(2), 159–197.
184. Graham, J. M., Liu, Y. J., & Jeziorski, J. L. (2006). The Dyadic Adjustment Scale: A Reliability Generalization Meta-Analysis. *Journal of Marriage and Family, 68*(3), 701–717.
185. Graham, J. M., Diebels, K. J., & Barnow, Z. B. (2011). The reliability of relationship satisfaction: A reliability generalization meta-analysis. *Journal of Family Psychology, 25*(1), 39–48.

- 186.Graves, K. N., Sechrist, S. M., White, J. W., & Paradise, M. J. (2005). Intimate Partner Violence Perpetrated by College Women within the Context of a History of Victimization. *Psychology of Women Quarterly*, 29(3), 278–289.
- 187.Greeff, A. P., & De Bruyne, T. (2000). Conflict management style and marital satisfaction. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 26(4), 321–334.
- 188.Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267–290.
- 189.Haack, K. R., & Falcke, D. (2014). Love and Marital Quality in Romantic Relationships Mediated and Non-Mediated by Internet. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 24(57), 105–113.
- 190.Hackel, L. S., & Ruble, D. N. (1992). Changes in the marital relationship after the first baby is born: Predicting the impact of expectancy disconfirmation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 944–957.
- 191.Hagen, J. D., & DeVries, H. M. (2004). Marital satisfaction at the empty-nest phase of the family life cycle: A longitudinal study. *Marriage & Family: A Christian Journal*, 7(1), 83–98.
- 192.Hair, J. F., Anderson, R. E. Tatham, W., & Black, R. L. (1998). *Multivariate Data Analysis*. 5th Ed. Upper Saddle River: Prentice Hall. Dostupno na: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2017/PSY028/um/Hair_Multivariate_data_analysis_7th_revised.pdf, stranici pristupljeno 04.04.2019.
- 193.Hansen, G. L. (1987). The effect of religiosity on factors predicting marital adjustment. *Social Psychology Quarterly*, 50(3), 264–269.
- 194.Hardie, J. H., & Lucas, A. (2010). Economic Factors and Relationship Quality Among Young Couples: Comparing Cohabitation and Marriage. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1141–1154.
- 195.Hardie, J. H., Geist, C., & Lucas, A. (2014). His and Hers: Economic Factors and Relationship Quality in Germany. *Journal of Marriage and Family*, 76(4), 728–743.
- 196.Hashmi, H. A., Khurshid, M., & Hassan I. (2007). Marital Adjustment, Stress and Depression among Working and Non-Working Married Women. *Internet Journal of Medical Update*, 2(1), 19–26.
- 197.Hassebrauck, M., & Fehr, B. (2002). Dimensions of relationship quality. *Personal Relationships*, 9(3), 253–270.
198. Hatfield, E., Utne, M., & Traupmann, J. (1979). Equity theory and intimate relationships. In R. L. Burgess, & T. L. Huston (Eds.), *Social exchange in developing relationships* (pp. 99–134). New York: Academic Press.
- 199.Hatfield, E., Greenberger, D., Traupmann, J., & Lambert, P. (1982). Equity and sexual satisfaction in recently married couples. *Journal of Sex Research*, 18(1), 18–32.
- 200.Hatfield, E., Rapson, R. L., & Aumer-Ryan, K. (2008). *Social justice in love relationships: Recent developments*. Social Justice Research. New York: Springer.

201. Hatfield, E. & Rapson, R. L. (2011). Equity theory in close relationships. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of Theories of Social Psychology* (pp. 200–217). London: Glyph International.
202. Hatton, H., Conger, R. D., Larsen-Rife, D., & Ontai, L. (2010). An integrative and developmental perspective for understanding romantic relationship quality during the transition to parenthood. In M. S. Schulz, M. K. Pruett, P. K. Kerig, & R. D. Parke (Eds.), *Strengthening couple relationships for optimal child development: Lessons from research and intervention* (pp. 115–129). Washington, DC: American Psychological Association.
203. Hawley, D. R. & Olson, D. H. (1995). Enriching newlyweds: An evaluation of three enrichment programs. *American Journal of Family Therapy*, 23(2), 129–147.
204. Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.
205. Healy, S., Harkins, D.A., & Ray, S. (2010). Cognitive style and conflict resolution in young male college students. *American Journal of Psychological Research*, 6(1), 157–192.
206. Heaton, T. B., & Blake, A. M. (1999). Gender differences in determinants of marital disruption. *Journal of Family Issues*, 20(1), 25–45.
207. Heavey, C. L., Layne, C., & Christensen, A. (1993). Gender and conflict structure in marital interaction: A replication and extension. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(1), 16–27.
208. Heavey, C. L., Christensen, A., & Malamuth, N. M. (1995). The longitudinal impact of demand and withdrawal during marital conflict. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(5), 797–801.
209. Hecht, M. L., Marston, P. J., & Larkey, L. K. (1994). Love ways and relationship quality. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11(1), 25–43.
210. Heffner, K. L., Kiecolt-Glaser, J. K., Loving, T. J., Glaser, R., & Malarkey, W. B. (2004). Spousal Support Satisfaction as a Modifier of Physiological Responses to Marital Conflict in Younger and Older Couples. *Journal of Behavioral Medicine*, 27(3), 233–254.
211. Helms, H. M., Supple, A. J., Su, J., Rodriguez, Y., Cavanaugh, A. M., & Hengstebeck, N. D. (2014). Economic pressure, cultural adaptation stress, and marital quality among Mexican-origin couples. *Journal of Family Psychology*, 28(1), 77–87.
212. Helms-Erikson, H. (2001). Marital quality ten years after the transition to parenthood: Implications of the timing of parenthood and the division of housework. *Journal of Marriage and Family*, 63(4), 1099–1110.
213. Henderson-King, D. H., & Veroff, J. (1994). Sexual Satisfaction and Marital Well-Being in the First Years of Marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11(4), 509–534.
214. Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 93–98.

215. Hendrick, S. S., Hendrick, C., & Adler, N. L. (1988). Romantic relationships: Love, satisfaction, and staying together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 980–988.
216. Hendrix, L. (1997). Quality and Equality in Marriage: A Cross-Cultural View. *Cross-Cultural Research*, 31(3), 201–225.
217. Heyman, R. E., O’Leary, K. D., & Jouriles, E. N. (1995). Alcohol and aggressive personality styles: Potentiators of serious physical aggression against wives? *Journal of Family Psychology*, 9(1), 44–57.
218. Heyman, R. E., Sayers, S. L., & Bellack, A. S. (1994). Global marital satisfaction vs. marital adjustment: An empirical comparison of three measures. *Journal of Family Psychology*, 8(4), 432–446.
219. Higginbotham, B. J., & Felix, D. B. (2009). Economic Predictors of Marital Quality Among Newly Remarried Rural and Urban Couples. *Family Science Review*, 14(2), 18–30.
220. Hill, R. (1986). Life cycle stages for types of single parent families: Of family development theory. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 35(1), 19–29.
221. Hines, P. M., Garcia-Preto, N., McGoldrick, M., Alemeida, R., & Weltman, S. (2005). Culture and the family life cycle. In B. Carter., & M. McGoldrick (Eds.), *The Expanded Family Life: Individual, Family and Social perspectives. Third edition* (pp. 69-87), Boston: Allyn & Bacon.
222. Hirschberger, G., Srivastava, S., Marsh, P., Pape Cowan, C., & Cowan, P. A. (2009). Attachment, marital satisfaction and divorce during the first fifteen years of parenthood. *Personal Relationship*, 16(3), 401–420.
223. Hobdy, J., Hayslip, B., Kaminski, P. L., Crowley, B. J., Riggs, S., & York, C. (2007). The role of attachment style in coping with job loss and the empty nest in adulthood. *The International Journal of Aging and Human Development*, 65(4), 335–371.
224. Hohmann-Marriott, B. E. (2006). Shared Beliefs and the Union Stability of Married and Cohabiting Couples. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 1015–1028.
225. Hollist, C. S., & Miller, R. B. (2005). Perceptions of Attachment Style and Marital Quality in Midlife Marriage. *Family Relations*, 54(1), 46–57.
226. Homans, G. C. (1961). *Social behavior*. NY: Harcourt Brace.
227. Hotaling, G. T., & Sugarman D. B. (1986). An Analysis of Risk Markers in Husband-to-Wife Violence: The Current State of Knowledge. *Violence and Victims*, 1(2), 101–124.
228. Huić, A., Kamenov, Ž., & Jelić, M. (2012). Does equity in ways of showing love matter for marital satisfaction? *Primenjena psihologija*, 5(3), 209–239.
229. Humphrey, J., & White J. (2000). Women’s Vulnerability to Sexual Assault from Adolescence to Young Adulthood. *Journal of Adolescent Health*, 27(6), 419–424.
230. Huston, T. L., & Burgess, R. L. (1979). Social exchange in developing relationships: An overview. In R. L. Burgess, & T. L. Huston (Eds.), *Social exchange in developing relationships* (pp. 3–28). New York: Academic Press.

231. Huston, T. L. (2000). The social ecology of marriage and other intimate unions. *Journal of Marriage and the Family*, 62(2), 298–320.
232. Huston, T. L., & Vangelisti, A. L. (1991). Socioemotional behavior and satisfaction in marital relationships: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(5), 721–733.
233. Ignjatović, S. (2009). Aktuelni problemi u istraživanju tranzicije u odraslost sa osvrtom na Srbiju. *Stanovništvo*, 47(1), 7–22.
234. Jackson, J. B. (2009). *Premarital Couple Predictors of Marital Relationship Quality and Stability: A Meta-Analytic Study*. Brigham Young University – Provo. All Theses and Dissertations. 2176. Dostupno na: <https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3175&context=etd>, stranici pristupljeno 06.01.2019.
235. Jackson, A. N. (2014). Associations among Marital Satisfaction, Sexual Satisfaction, Conflict Frequency, and Divorce Risk from 1980 to 2000. A dissertation submitted to the Graduate Faculty of Auburn University. Dostupno na: https://etd.auburn.edu/xmlui/bitstream/handle/10415/4326/Jackson_Ashley%20dissertation.pdf?sequence=2&isAllowed=y, stranici pristupljeno 06.01.2019.
236. Jackson, J. B., Miller, R. B., Oka, M., & Henry, R. G. (2014). Gender Differences in Marital Satisfaction: A Meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 76(1), 105–129.
237. James, S. L. (2015). Variation in marital quality in a national sample of divorced women. *Journal of Family Psychology*, 29(3), 479–489.
238. Jelić M., Kamenov, Ž., & Huić, A. (2014). Perceived Spouse's Affectionate and Antagonistic Behaviours and Marital Satisfaction. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 23(1), 87–107.
239. Johnson, S. M., & Talitman, E. (1997). Predictors of success in emotionally focused marital therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23(2), 135–152.
240. Johnson, M. D., & Bradbury, T. N. (1999). Topographical assessment of marital interaction and longitudinal change in newlywed marriage. *Personal Relationships*, 6(1), 19–40.
241. Johnson, M. D., & Galambos, N. L. (2014). Paths to Intimate Relationship Quality From Parent-Adolescent Relations and Mental Health. *Journal of Marriage and Family*, 76(1), 145–160.
242. Johnson, M. D., Cohan, C. L., Davila, J., Lawrence, E., Rogge, R. D., Karney, B. R., Sullivan, K. T., & Bradbury, T. N. (2005). Problem-solving skills and affective expressions as predictors of change in marital satisfaction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(1), 15–27.
243. Johnson, M. D., Horne, R. M., Hardy, N. R., & Anderson, J. R. (2018). Temporality of couple conflict and relationship perceptions. *Journal of Family Psychology*, 32(4), 445–455.
244. Jose, O., & Alfons, V. (2007). Do demographics affect marital satisfaction? *Journal of Sex and Marital Therapy*, 33(1), 73–85.
245. Joyner, K. (2009). Justice and the fate of married and cohabiting couples. *Social Psychology Quarterly*, 72(1), 61–76.

246. Julien, D., & Markman, H. J. (1991). Social support and social networks as determinants of individual and marital outcomes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8(4), 549–568.
247. Kamenarac, O. (2006). Struktura porodice kao faktor formiranja mišljenja mladih o braku i temeljima uspešnog braka. *Pedagoška stvarnost*, 52(9-10), 802–821.
248. Kamo, Y. (2000). Marital adjustment. In E. F. Borgatta, & R. J. V. Montgomery (eds.), *Encyclopedia of Sociology, Second Edition* (pp. 1725-1733). New York: Macmillan Publishing Company.
249. Kamp Dush, C., Cohan, C. L., & Amato, P. R. (2003). The Relationship Between Cohabitation and Marital Quality and Stability: Change Across Cohorts? *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 539–549.
250. Kamp Dush, C., Taylor, M., & Kroeger, R., (2008). Marital happiness and psychological well-being across the life course. *Family Relations*, 57(2), 211–226.
251. Kapinus, C., & Johnson, M. (2003). The utility of family life cycle as a theoretical and empirical tool: Commitment and family life-cycle stage. *Journal of Family Issues*, 24(2), 155–184.
252. Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3–34.
253. Kaufman, G., & Taniguchi, H. (2006). Gender and marital happiness in later life. *Journal of Family Issues*, 27(6), 735-757.
254. Kefalas, M. J., Furstenberg, F. F., Carr, P. J., & Napolitano, L. (2011). Marriage is more than being together: The meaning of marriage for young adults. *Journal of Family Issues*, 32(7), 845–875.
255. Keizer, R., & Schenk, N. (2012). Becoming a parent and relationship satisfaction: A longitudinal dyadic perspective. *Journal of Marriage and Family*, 74(4), 759–773.
256. Keizer, R., & Komter, A. (2015). Are “Equals” Happier Than “Less Equals”? A Couple Analysis of Similarity and Well-being. *Journal of Marriage and Family*, 77(4), 954–967.
257. Kelly, J. B., & Johnson, M. P. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review*, 46(3), 476–499.
258. Kerig, P. K. (1996). Assessing the links between interparental conflict and child adjustment: The conflicts and problem-solving scales. *Journal of Family Psychology*, 10(4), 454–473.
259. Kerkmann, B. C., Lee, T. R., Lown, J. M., & Allgood, S. M. (2000). Financial management, financial problems and marital satisfaction among recently married university students. *Financial Counseling and Planning*, 11(2), 55–65.
260. Khalifian, C. E., & Barry, R. A. (2016). Trust, attachment, and mindfulness influence intimacy and disengagement during newlyweds’ discussions of relationship transgressions. *Journal of Family Psychology*, 30(5), 592-601.

261. Khan, F., & Aftab, S. (2013). Marital Satisfaction and Perceived Social Support as Vulnerability Factors to Depression. *American International Journal of Social Science*, 2(5), 99–107.
262. Kiecolt-Glaser, J. K., & Newton, T. L. (2001). Marriage and health: His and hers. *Psychological Bulletin*, 127(4), 472–503.
263. Kiecolt-Glaser, J. K., Fisher, L. D., Ogrocki, P., Stout, J. C., Speicher, C. E., & Glaser, R. (1987). Marital Quality, Marital Disruption, and Immune Function. *Psychosomatic Medicine*, 49(1), 13–34.
264. Kiecolt-Glaser, J. K., Glaser, R., Cacioppo, J. T., & Malarkey, W. B. (1998). Marital stress: Immunologic, neuroendocrine, and autonomic correlates. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 840(1), 649–655.
265. Kiecolt-Glaser, J. K., Malarkey, W. B., Chee, M., Newton, T., Cacioppo, J. T., Mao, H.-Y., & Glaser, R. (1993). Negative behavior during marital conflict is associated with immunological down-regulation. *Psychosomatic Medicine*, 55(5), 395–409.
266. Kimmel, D., & Veen, F. V. D. (1974). Factors of Marital Adjustment in Locke's Marital Adjustment Test. *Journal of Marriage and the Family*, 36(1), 57–63.
267. King, C. E. (1952). The Burgess-Cottrell Method of Measuring Marital Adjustment Applied to a Non-White Southern Urban Population. *Marriage and Family Living*, 14(4), 280–285.
268. King, R. D., Massoglia, M., & MacMillan, R. (2007). The context of marriage and crime: Gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, 45(1), 33–66.
269. Kinnunen, U., & Feldt, T. (2004). Economic stress and marital adjustment among couples: Analyses at the dyadic level. *European Journal of Social Psychology*, 34(5), 519–532.
270. Kline, G. H., Pleasant, N. D., Whitton, S. W., & Markman, H. J. (2006). Understanding couple conflict. In A. L. Vangelisti, & D. Perlman (Eds.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (pp. 445-462). New York: Cambridge University Press.
271. Klusmann, D. (2002). Sexual motivation and the duration of partnership. *Archives of Sexual Behavior*, 31(3), 275–287.
272. Knapp, S. J., & Lott, B. (2010). Forming the Central Framework for a Science of Marital Quality: An Interpretive Alternative to Marital Satisfaction as a Proxy for Marital Quality. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 316–333.
273. Kocić, S., Milić, Č., Radovanović, S., & Gajović, G. (2008). Zaključeni i razvedeni brakovi na teritoriji Srbije u periodu 1950-2005. godina. *Medicinski časopis*, 42(1), 39–43.
274. Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002). Toward a theory of family communication. *Communication Theory*, 12(1), 70–91.
275. Kornrich, S., Brines, J., & Leupp, K. (2013). Egalitarianism, Housework, and Sexual Frequency in Marriage. *American Sociological Review*, 78(1), 26–50.

276. Kotler, T. (1985). A Balanced Distance: Aspects of Marital Quality. *Human Relations*, 38(5), 391–407.
277. Kreager, D. A., Felson, R. B., Warner, C., & Wenger, M. R. (2013). Women's Education, Marital Violence, and Divorce: A Social Exchange Perspective. *Journal of Marriage and Family*, 75(3), 565–581.
278. Kreider, R. M. (2005). *Number, timing, and duration of marriages and divorces: 2001. Current Population Reports*. Washington, DC: U.S. Census Bureau. Dostupno na: <https://www.census.gov/prod/2005pubs/p70-97.pdf>, stranici pristupljeno 10.05.2019.
279. Krstić, K., Zotović, M., & Mihić, I. (2012). Procesi u brakovima starih. *Primenjena psihologija*, 5(3), 241–257.
280. Kulik, L. (2002). Marital equality and the quality of long-term marriage in later life. *Ageing & Society*, 22(4), 459–481.
281. Kulik, L., & Havusha-Morgenstern, H. (2010). An ecological approach to explaining women's adjustment in the initial stage of marriage. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 32(2), 192–208.
282. Kurdek, L. A. (1992). Dimensionality of the Dyadic Adjustment Scale: Evidence from heterosexual and homosexual couples. *Journal of Family Psychology*, 6(1), 22–35.
283. Kurdek, L. A. (1995). Predicting change in marital satisfaction from husbands' and Wives' conflict resolution styles. *Journal of Marriage and the Family*, 57(1), 153–164.
284. Kurdek, L. A. (1998a). The nature and predictors of the trajectory of change in marital quality for husbands and wives over the first 10 years of marriage. *Developmental Psychology*, 35(5), 1283–1296.
285. Kurdek, L. A. (1998b). Relationship outcomes and their predictors: Longitudinal evidence from heterosexual married, gay cohabiting, and lesbian cohabiting couples. *Journal of Marriage and the Family*, 60(3), 553–568.
286. Lambert-Shute, J., & Fruhauf, C. A. (2011). Aging issues: Unanswered questions in marital and family therapy literature. *Journal of Marital and Family Therapy*, 37(1), 27–36.
287. Larson, J. H., & Holman, T. B. (1994). Premarital prediction of marital quality and stability. *Family Relations*, 43(2), 228–237.
288. Larson, J. H., Hammond, C. H., & Harper, J. M. (1998). Perceived equity and intimacy in marriage. *Journal of Marital and Family Therapy*, 24(4), 487–506.
289. Larzelere, R. E., & Huston, T. L. (1980). The Dyadic Trust Scale: Toward understanding interpersonal trust in close relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 42(3), 595–604.
290. Laszloffy, T. A. (2002). Rethinking Family Development Theory: Teaching With the Systemic Family Development (SFD) Model. *Family Relations*, 51(3), 206–214.

291. Laub, J. H., Nagin, D. S., & Sampson, R. J. (1998). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, *63*(2), 225–238.
292. Lavee, Y., Sharlin, S., & Katz, R. (1996). The effect of parenting stress on marital quality: An integrated mother – father model. *Journal of Family Issues*, *17*(1), 114–135.
293. Lavner, J. A., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2013). Newlyweds' optimistic forecasts of their marriage: For better or for worse? *Journal of Family Psychology*, *27*(4), 531–540.
294. Lavner, J. A., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2016). Does Couples' Communication Predict Marital Satisfaction, or Does Marital Satisfaction Predict Communication? *Journal of Marriage and Family*, *78*(3), 680–694.
295. Lawrance, K., & Byers, E. S. (1995). Sexual satisfaction in long-term heterosexual relationships: The interpersonal exchange model of sexual satisfaction. *Personal Relationships*, *2*(4), 267–285.
296. Lawrence E., Brock, R. L., Barry, R. A., Langer, A., & Bunde, M. (2009). Assessing relationship quality: Development of an interview and implications for couple assessment and intervention. In E. Cuyler (Ed.), *Psychology of relationships* (pp. 173–189). Nova Publishers, Inc.; NY.
297. Lawrence, E., & Bradbury, T. N. (2007). Trajectories of change in physical aggression and marital satisfaction. *Journal of Family Psychology*, *21*(2), 236–247.
298. Lawrence, E., Barry, R. A., Brock, R. L., Bunde, M., Langer, A., & Ro, E. (2011). The Relationship Quality Interview: Evidence of reliability, convergent and divergent validity, and incremental utility. *Psychological Assessment*, *23*(1), 44–63.
299. Lawrence, E., Rothman, A. D., Cobb, R. J., Rothman, M. T., & Bradbury, T. N. (2008a). Marital satisfaction across the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, *22*(1), 41–50.
300. Lawrence, E., Bunde, M., Barry, R. A., Brock, R. L., Sullivan, K. T., Pasch, L. A., White, G. A., Dowd, C. E., & Adams, E. E. (2008b). Partner support and marital satisfaction: Support amount, adequacy, provision, and solicitation. *Personal Relationships*, *15*(4), 445–463.
301. Lawson, R. W. (1988). The family life cycle: A demographic analysis. *Journal of Marketing Management*, *4*(1), 13–32.
302. Lazić, Lj. (2000). Adolescentno krizno stanje - porodični kontekst. *Engrami*, *22*(3-4), 37–57.
303. Le, Y., McDaniel, B. T., Leavitt, C. E., & Feinberg, M. E. (2016). Longitudinal associations between relationship quality and coparenting across the transition to parenthood: A dyadic perspective. *Journal of Family Psychology*, *30*(8), 918–926.
304. Ledermann, T., Bodenmann, G., Rudaz, M., & Bradbury, T. N. (2010). Stress, Communication, and Marital Quality in Couples. *Family Relations*, *59*(2), 195–206.
305. Lennon, M. C., & Rosenfield, S. (1994). Relative fairness and the division of housework: The importance of options. *American Journal of Sociology*, *100*(2), 506–531.

306. Leopold, T., & Skopek, J. (2015). Convergence or Continuity? The Gender Gap in Household Labor After Retirement. *Journal of Marriage and Family*, 77(4), 819–832.
307. Levenson R. W., Carstensen L. L., & Gottman J. M. (1993). Long-term marriage: age, gender, and satisfaction. *Psychology and Aging*, 8(2), 301–313.
308. Levin, I. (2004). Living Apart Together: A New Family Form. *Current Sociology*, 52(2), 223–240.
309. Levinger, G. (1979). Marital cohesiveness at the brink: The fate of applications for divorce. In G. Levinger, & O. C. Moles (Eds.). *Divorce and separation* (pp. 137–150). New York: Basic Books.
310. Levitt, M. J., Guacci, N., & Weber, R. A. (1992). Intergenerational support, relationship quality, and well-being - A bicultural analysis. *Journal of Family Issues*, 13(4), 465–481.
311. Lewis, R. A., & Spanier, G. B. (1979). Theorizing about the quality and stability of marriage. In W. R. Burr, R. Hill, F. I. Nye, & I. L. Reiss (Eds.). *Contemporary theories about the family* (pp. 268-294). Vol. 2, New York: The Free Press.
312. Li, X., Cao, H., Zhou, N., Ju, X., Lan, J., Zhu, Q., & Fang, X. (2018). Daily Communication, Conflict Resolution, and Marital Quality in Chinese Marriage: A Three-Wave, Cross-Lagged Analysis. *Journal of Family Psychology*, 32(6), 733–742.
313. Lin, I.-F., & Wu, H.-S. (2014). Intergenerational Exchange and Expected Support Among the Young-Old. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 261–271.
314. Liu, C. (2003). Does Quality of Marital Sex Decline with Duration? *Archives of Sexual Behavior*, 32(1), 55–60.
315. Liu, H., & Umberson, D. J. (2008). The Times They Are a Changin': Marital Status and Health Differentials from 1972 to 2003. *Journal of Health and Social Behavior*, 49(3), 239–253.
316. Liu, H., & Waite, L. (2014). Bad Marriage, Broken Heart? Age and Gender Differences in the Link between Marital Quality and Cardiovascular Risks among Older Adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 55(4), 403–423.
317. Locke, H. J., & Wallace, K. M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21(3), 251–255.
318. Lodge, A. C., & Umberson, D. (2012). All Shook Up: Sexuality of Mid-to Later Life Married Couples. *Journal of Marriage and Family*, 74(3), 428–443.
319. Lorenzo, J., Barry, R. A., & Khalifian, C. E. (2018). More or less: Newlyweds' preferred and received social support, affect, and relationship satisfaction. *Journal of Family Psychology*, 32(7), 860–872.
320. Mahoney, P., & Williams, L. M. (1998). Sexual assault in marriage: Prevalence, consequences, and treatment of wife rape. In J. L. Jasinski, & L. M. Williams (Eds.), *Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research* (pp. 113-162). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.

321. Malouff, J. M., Thorsteinsson, E. B., Schutte, N. S., Bhullar, N., & Rooke, S. E. (2010). The Five-Factor Model of personality and relationship satisfaction of intimate partners: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 44(1), 124–127.
322. Markey, B. (2005). *The lifecycle stages of a marriage*. Promoting and Sustaining Marriage as a Community of Life and Love: A Colloquium of Social Scientists and Theologians. Dostupno na: <http://www.usccb.org/issues-and-action/marriage-and-family/upload/Markey-NPIM.pdf>, stranici pristupljeno 26.10.2017.
323. Markman, H. J. (1992). Marital and family psychology: burning issues. *Journal of Family Psychology*, 5(3-4), 264–275.
324. Marković, S., Šakotić-Kurbalija, J., & Kurbalija, D. (2013). *Povezanost pola i broja dece sa stabilnošću i kvalitetom bračnog odnosa*. Saopštenje na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju. Knjiga sažetaka, 179–180.
325. Marks, S. (1989). Toward a systems theory of marital quality. *Journal of Marriage and the Family*, 51(1), 15–26.
326. Martin, T. F. (2018). Family Development Theory 30 Years Later. *Journal of Family Theory & Review*, 10(1), 49–69.
327. Masarik, A. S., Martin, M. J., Ferrer, E., Lorenz, F. O., Conger, K. J., & Conger, R. D. (2016). Couple Resilience to Economic Pressure Over Time and Across Generations. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 326–345.
328. Mattessich, P., & Hill, R. (1987). Life cycle and family development. In M. B. Sussman & S. K. Steinmetz (Eds.), *Handbook of marriage and the family* (pp. 437-469). New York, NY, US: Plenum Press.
329. Matthews, L. S., Conger, R. D., & Wickrama, K. A. S. (1996). Work–family conflict and marital quality: Mediating processes. *Social Psychology Quarterly*, 59(1), 62–79.
330. McClendon, D. (2016). Religion, Marriage Markets, and Assortative Mating in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 78(5), 1399–1421.
331. McGovern, J. M., & Meyers, S. A. (2002). Relationships Between Sex-Role Attitudes, Division of Household Tasks, and Marital Adjustment. *Contemporary Family Therapy*, 24(4), 601–618.
332. McLeod, D. J. (1994). Anxiety disorders and marital quality. *Journal of Abnormal Psychology*, 103(4), 767–776.
333. McNulty, J. K., & Karney, B. R. (2004). Positive Expectations in the Early Years of Marriage: Should Couples Expect the Best or Brace for the Worst? *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(5), 729–743.
334. Medling, J. M., & McCarrey, M. (1981). Source: Marital Adjustment over Segments of the Family Life Cycle: The Issue of Spouses' Value Similarity. *Journal of Marriage and Family*, 43(1), 195–203.

335. Meeks, B. S., Hendrick, S. S., & Hendrick, C. (1998). Communication, love, and relationship satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(6), 755–773.
336. Messman-Moore, T., Long, P. (2000). Child Sexual Abuse and Revictimization in the Form of Adult Sexual Abuse, Adult Physical Abuse, and Adult Psychological Maltreatment. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(5), 489–502.
337. Mickelson, K., Claffey, S., & Williams, S. (2006). The moderating role of gender and gender role attitudes on the link between spousal support and marital quality. *Sex Roles*, 55(1), 73–82.
338. Mihić, I. (2010). Uključenost oca u brigu o detetu: efekti očevih iskustava iz porodice porekla i kvaliteta relacija u porodici prokreacije. *Primenjena psihologija*, 3(3), 197–222.
339. Mihić, I., & Jestrović, J. (2016). Emocionalna klima u brakovima u Srbiji – razvojna perspektiva. *Teme*, 15(1), 381–403.
340. Mihić, I., & Huić, A. (2012). Uloga potrebe za emocijama u pokazivanju ljubavi muškaraca i žena. *Primenjena psihologija*, 5(3), 279–294.
341. Mihić, V., & Filipović, B. (2012). Povezanost podele posla i stava prema rodnim ulogama sa zadovoljstvom brakom zaposlenih supružnika. *Primenjena psihologija*, 5(3), 295–311.
342. Mikulincer, M., Shaver, P. R., & Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamic development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and Emotion*, 27(2), 77–102.
343. Milić, A. (2007). *Sociologija porodice - kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja.
344. Miller, B. C. (1976). A multivariate developmental model of marital satisfaction. *Journal of Marriage and the family*, 38(4), 643–657.
345. Miller, R. B., Yorgason, J. B., Sandberg, J. G., & White, M. B. (2003). Problems That Couples Bring To Therapy: A View Across the Family Life Cycle. *American Journal of Family Therapy*, 31(5), 395–407.
346. Miller, R. B., Hollist, C. S., Olsen, J., & Law, D. (2013). Marital Quality and Health Over 20 Years: A Growth Curve Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 75(3), 667–680.
347. Milojković, M., Srna, J., & Mićović, R. (1997). *Porodična terapija*. Beograd: Centar za brak i porodicu.
348. Minić, J., Jaredić, B., & Kolić, S. (2016). Neki korelati kvaliteta braka kod stanovnika centralnog dela Kosova i Metohije. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 46(2), 43–61.
349. Mitić, M. (1997). *Porodica i stres – između poraza i nade*. Beograd: Institut za psihologiju.
350. Moen, P., Kim, J. E., & Hofmeister, H. (2001). Couples' work/retirement transitions, gender, and marital quality. *Social Psychology Quarterly*, 64(1), 55–71.
351. Moore, T. J., & Asay, S. (2016). *Family resource management (3rd ed)*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

352. Morris, M. L., & Carter, S. A. (1999). Transition to marriage: A literature review. *Journal of Family and Consumer Sciences Education*, 17(1), 1–24.
353. Myers, S. M., & Booth, A. (1996). Men's retirement and marital quality. *Journal of Family Issues*, 17(3), 336–357.
354. Myers, M. C., & Booth, A. (1999). Marital Strains and Marital Quality: The Role of High and Low Locus of Control. *Journal of Marriage and the Family*, 61(2), 423–436.
355. Nakonezny, P. A., & Denton, W. H. (2008). Marital relationships: A social exchange theory perspective. *American Journal of Family Therapy*, 36(5), 402–412.
356. Neff, L. A., & Karney, B. R. (2005). Gender Differences in Social Support: A Question of Skill or Responsiveness? *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 79–90.
357. Netemeyer, R. G., McMurrian, R., & Boles, J. S. (1996). Development and validation of Work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 400–410.
358. Newton, T. L., & Kiecolt-Glaser, J. K. (1995). Hostility and erosion of marital quality during early marriage. *Journal of Behavioral Medicine*, 18(6), 601–619.
359. Ngazimbi, E. (2009). *Exploring The Relationship Between Marital Expectations And Marital Satisfaction Between Married African Immigrant Couples And United States born married couples*. Department of Child, Family and Community Sciences, University of Central Florida. Electronic Theses and Dissertations. 3841. Dostupno na: <http://stars.library.ucf.edu/etd/3841> stranici pristupljeno, 19.05.2018.
360. Nikić, G., & Travica, V. (2007). Primena teorije afektivnog vezivanja u proučavanju partnerskih odnosa. U : N. Hanak, A. Dimitrijević [ur.] *Afektivno vezivanje - teorija, istraživanja i psihoterapija*, Zbornik radova (str. 133-148). Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.
361. Nikolić-Ristanović, V. (1993). Bračno nasilje: teoretski okvir i rezultati dosadašnjih istraživanja. *Sociološki pregled*, 27(1-4), 27–41.
362. Nimtz, A. M. (2011). *Satisfaction and contributing factors in satisfying long-term marriage: a phenomenological study*. Doctoral dissertation, Liberty University, VA. Dostupno na: <https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1496&context=doctoral>, stranici pristupljeno 11.08.2019.
363. Noller, P., Feeney, J. A., Bonnell, D., & Callan, V. J. (1994). A longitudinal study of conflict in early marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11(2), 233–252.
364. Noller, P. & Feeney, J. A. (1998). Communication in early marriage: Response to conflict, nonverbal accuracy, and conversational patterns. In T. N. Bradbury (Ed.), *The developmental course of marital dysfunction* (pp. 11-43). New York: Cambridge University Press.
365. Norton, R. (1983). Measuring marital quality: A critical look at the dependent variable. *Journal of Marriage and the Family*, 45(1), 141–151.

366. O'Brien, M. (2005). Studying Individual and Family Development: Linking Theory and Research. *Journal of Marriage and Family*, 67(4), 880–890.
367. O'Brien, M., & Peyton, V. (2002). Parenting attitudes and marital intimacy: A longitudinal analysis. *Journal of Family Psychology*, 16(2), 118–127.
368. Ogolsky, B. G., & Gray, C. R. (2016). Conflict, negative emotion, and reports of partners' relationship maintenance in same-sex couples. *Journal of Family Psychology*, 30(2), 171–180.
369. Ogolsky, B. G., Dennison, R. P., & Monk, J. K. (2014). The role of couple discrepancies in cognitive and behavioral egalitarianism in marital quality. *Sex Roles: A Journal of Research*, 70(7-8), 329–342.
370. O'Leary, K. D., Vivian, D., & Malone, J. (1992). Assessment of physical aggression against women in marriage: The need for multimodal assessment. *Behavioral Assessment*, 14(1), 5–14.
371. Olson, D. H., (1993). Circumplex Model of marital and family systems: Assessing family functioning. U F. Walsh (Ed.), *Normal family processes (2nd ed.)* (pp. 104-137), New York: Guilford Press.
372. Olson, D. H., & Fowers, B. J. (1993). Five Types of Marriage: An Empirical Typology Based on ENRICH. *The Family Journal*, 1(3), 196–207.
373. Olson, D. H., Amy, K., Olson, P., & Larson, J. (2012). PREPARE-ENRICH Program: Overview and New Discoveries about Couples. *Journal of Family & Community Ministries*, 25, 30–44.
374. Olson, D. H., Fournier, D. G. & Druckman, J. M. (1983). *PREPARE/ENRICH Counselor's Manual*. PREPARE/ENRICH. Minneapolis, MN.
375. Olson, D. H., Olson-Sigg, A., & Larson, P. J. (2008). *The couple checkup*. Nashville, TN: Thomas Nelson.
376. Olson, D. H., Russell, C. S., & Sprenkle, D. H. (1980). Marital and family therapy: A decade review. *Journal of Marriage and the Family*, 42(4), 973–993.
377. O'Rand, A. M., & Krecker, M. L. (1990). Concepts of the Life Cycle: Their History, Meanings, and Uses in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 16, 241–262.
378. Orbuch, T. L., House, J. S., Mero, R. P., & Webster, P. S. (1996). Marital Quality Over the Life Course. *Social Psychology Quarterly*, 59(2), 162–171.
379. Orgill, J., & Heaton, T. B. (2005). Women's status and marital satisfaction in Bolivia. *Journal of Comparative Family Studies*, 36(1), 23–40.
380. Overall, N. C., & McNulty, J. K. (2017). What type of communication during conflict is beneficial for intimate relationships? *Current Opinion in Psychology*, 13, 1–5.
381. Özbey, S. (2013). Effects of parents' marital adjustment and perceived social support on preschool children's social skills. *Educational Research International*, 1(2), 95–105.

382. Paleari, F. G., Regalia, C., & Fincham, F. (2005). Marital Quality, Forgiveness, Empathy, and Rumination: A Longitudinal Analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(3), 368–378.
383. Paleari, F. G., Regalia, C., & Fincham, F. D. (2011). Inequity in Forgiveness: Implications for Personal and Relational Well-Being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 30(3), 297–324.
384. Papp, L. M., Kouros, C. D., & Cummings, E. M. (2009). Demand-withdraw patterns in marital conflict in the home. *Personal Relationships*, 16(2), 285–300.
385. Pasch, L. A., Bradbury, T. N., & Davila, J. (1997). Gender, negative affectivity, and observed social support behavior in marital interaction. *Personal Relationships*, 4(4), 361–378.
386. Pasch, L. A., & Bradbury, T. N. (1998). Social support, conflict, and the development of marital dysfunction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 219–230.
387. Pasupathi, M., Carstensen, L. L., Levenson, R. W., & Gottman, J. M. (1999). Responsive listening in long-married couples: A psycholinguistic perspective. *Journal of Nonverbal Behavior*, 23(2), 173–193.
388. Perrone, K. M., & Worthington, E. L. (2001). Factors influencing ratings of marital quality by Individuals within dual-career marriages: A conceptual model. *Journal of Counseling Psychology*, 48(1), 3–9.
389. Perry, S. L. (2018). Pornography use and marital quality: Testing the moral incongruence hypothesis. *Personal Relationships*, 25(2), 233–248.
390. Perry-Jenkins, M., & Claxton, A. (2011). The Transition to Parenthood and the Reasons “Momma Ain’t Happy.” *Journal of Marriage and Family*, 73(1), 23–28.
391. Peterson, C. C. (1990). Husbands' and wives' perceptions of marital fairness across the family life cycle. *The International Journal of Aging & Human Development*, 31(3), 179–188.
392. Piccinelli, M., & Wilkinson, G. (2000). Gender differences in depression. *British Journal of Psychiatry*, 177(6), 486–492.
393. Pillemer, J., Hatfield, E., & Sprecher, S. (2008). The Importance of Fairness and Equity for the Marital Satisfaction of Older Women. *Journal of Women & Aging*, 20(3–4), 215–229.
394. Pinsof, W. M., & Wynne, L. C. (2000). Toward progress research: Closing the gap between family therapy practice and research. *Journal of Marital and Family Therapy*, 26(1), 1-8.
395. Pokorski, M., & Kuchcewicz, A. (2012). Quality of Cohabiting and Marital Relationships among Young Couples. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(24), 191–196.
396. Pollmann-Schult, M. (2014). Parenthood and Life Satisfaction: Why Don’t Children Make People Happy? *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 319–336.
397. Polovina, N. (2006) Primenjena istraživanja osećajnog vezivanja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 38(1), 78-100.
398. Prins, K. S., Buunk, B. P., & VanYperen, N. W. (1993). Equity, normative disapproval and extramarital relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10(1), 39–53.

399. Proulx, C. M., Helms, H. M., & Buehler, C. (2007). Marital quality and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 576–593.
400. Qian, Y., & Sayer, L. C. (2016). Division of Labor, Gender Ideology, and Marital Satisfaction in East Asia. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 383–400.
401. Rago, M. (2016). Family Development Theory. *Encyclopedia of Family Studies*, 1–6.
402. Raley, R. K., & Bumpass, L. (2003). The topography of the divorce plateau: Levels and trends in union stability in the United States after 1980. *Demographic Research*, 8(8), 245–259.
403. Randall, A. K., Post, J. H., Reed, R. G., & Butler, E. A. (2013). Cooperating with your romantic partner: Associations with interpersonal emotion coordination. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(8), 1072–1095.
404. Rehman, U. S., Janssen, E., Newhouse, S., Heiman, J., Holtzworth-Munroe, A., Fallis, E., & Rafaeli, E. (2011). Marital Satisfaction and Communication Behaviors During Sexual and Nonsexual Conflict Discussions in Newlywed Couples: A Pilot Study. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 37(2), 94–103.
405. Republički zavod za statistiku (2015). *Zaključeni i razvedeni brakovi u Republici Srbiji od 2011 do 2018. godine.* Dostupno na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/180402?languageCode=sr-Latn&displayMode=table>, stranici pristupljeno 14.09.2019.
406. Republički zavod za statistiku (2019). *Zaključeni i razvedeni brakovi, 2018.* Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190628-zakljuceni-i-razvedeni-brakovi-2018/>
407. Richter, J., Ghazinour, S., & Rostami, A. (2015). Marital Satisfaction, Coping, and Social Support in Female Medical Staff Members in Tehran University Hospitals. *Interpersona*, 8(1), 115–127.
408. Ridley, C. A., Wilhelm, M. S., & Surra, C. A. (2001). Married couples' conflict responses and marital quality. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18(4), 517–534.
409. Riehl-Emde, A., Thomas, V., & Willi, J. (2003). Love: An important dimension in marital research and therapy. *Family Process*, 42(2), 253–267.
410. Robles, T. F., Slatcher, R. B., Trombello, J. M., & McGinn, M. M. (2014). Marital quality and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140(1), 140–187.
411. Rogers, S. J., & Amato, P. R. (2000). Have Changes in Gender Relations Affected Marital Quality? *Social Forces*, 79(2), 731–753.
412. Roizblatt, A., Kaslow, F., Rivera, S., Fuchs, T., Conejero, C., & Zacharias, A. (1999). Long lasting marriages in Chile. *Contemporary Family Therapy*, 21(1), 113–129.
413. Rubin, Z. (1970). Measurement of romantic love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(2), 265–273.

414. Rusbult, C. E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic associations: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology*, *16*(2), 172–186.
415. Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*(1), 101–117.
416. Rusbult, C. E., Johnson, D. J., & Morrow, G. D. (1986). Predicting satisfaction and commitment in adult romantic involvements: An assessment of the generalizability of the investment model. *Social Psychology Quarterly*, *49*(1), 81–89.
417. Sabatelli, R. M., & Bartle-Haring, S. (2003). Family of Origin Experiences and Patterns of Adjustment Within Couples. *Journal of Marriage and Family*, *65*(1), 159–169.
418. Sabatelli, R. M., & Shehan, C. L. (1993). Exchange and resource theories. In P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* (pp. 385–417). New York, NY, US: Plenum Press.
419. Sabourin, S., Valois, P., & Lussier, Y. (2005). Development and validation of a brief version of the Dyadic Adjustment Scale with a nonparametric item analysis model. *Psychological Assessment*, *17*(1), 15–27.
420. Šakotić-Kurbalija, J. (2012). Povezanost psiholoških karakteristika braka sa namerom žena da traže profesionalnu psihološku pomoć. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, *37*(1), 215–226.
421. Šakotić-Kurbalija, J. (2013). Kvalitet i stabilnost bračnog odnosa u različitim fazama braka. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, *38*(2), 129–148.
422. Šakotić-Kurbalija, J., Kurbalija, D., Jestrović, J., & Mihić, I. (2017). Efekti bračnog lokusa kontrole na percepciju kvaliteta bračnog odnosa kod žena. *Primenjena psihologija*, *10*(1), 17–36.
423. Šakotić-Kurbalija, J., & Kurbalija, D. (2012). Povezanost globalnog zadovoljstva brakom, kvaliteta bračnog odnosa i bračne stabilnosti. *Psihijatrija danas*, *44*(2), 149–159.
424. Šakotić-Kurbalija, J., & Miljanović, M. (2014). Relacije bračnog zadovoljstva i strategija suočavanja sa stresom. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, *39*(1), 273–290.
425. Šakotić-Kurbalija, J., Trifunović, B., & Kurbalija, D. (2017). Efekti ekonomskog stresa na kvalitet i stabilnost bračnog odnosa. *Primenjena psihologija*, *10*(2), 263–280.
426. Sanchez, L., & Kane, E. W. (1996). Women's and Men's Constructions of Perceptions of Housework Fairness. *Journal of Family Issues*, *17*(3), 358–387.
427. Sanford, K. (2006). Communication During Marital Conflict: When Couples Alter Their Appraisal, They Change Their Behaviour. *Journal of Family Psychology*, *20*(2), 258–262.
428. Schmitt, M., Kliegel, M., & Shapiro, A. (2007). Marital Interaction in Middle and Old Age: A Predictor of Marital Satisfaction? *The International Journal of Aging and Human Development*, *65*(4), 283–300.
429. Schneewind, K. A., & Gerhard, A. K. (2002). Relationship personality, conflict resolution, and marital satisfaction in the first 5 years of marriage. *Family Relations*, *51*(1), 63–71.

430. Schneider, I. K., Konijn, E. A., Righetti, F., & Rusbult, C. E. (2011). A healthy dose of trust: The relationship between interpersonal trust and health. *Personal Relationships, 18*(4), 668–676.
431. Schumacher, J. A., & Leonard, K. E. (2005). Husbands' and Wives' Marital Adjustment, Verbal Aggression, and Physical Aggression as Longitudinal Predictors of Physical Aggression in Early Marriage. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73*(1), 28–37.
432. Schumm, W. A., Nichols, C. W., Schectman, K. L., & Grigsby, C. C. (1983). Characteristics of responses to the Kansas Marital Satisfaction Scale by a sample of 84 married mothers. *Psychological Reports, 53*(2), 567–572.
433. Segrin, C., Hanzal, A. & Domschke, T. J. (2009). Accuracy and bias in newlywed couples' perceptions of conflict styles and the association with marital satisfaction. *Communication Monographs, 72*(2), 207–233.
434. Senchak, M., & Leonard, K. E. (1992). Attachment styles and marital adjustment among newlywed couples. *Journal of Social and Personal Relationships, 9*(1), 51–64.
435. Shackelford, T. K., & Buss, D. M. (2000). Marital satisfaction and spousal cost-infliction. *Personality and Individual Differences, 28*(5), 917–928.
436. Shafer, K., Jensen, T., & Larson, J. (2014a). Relationship effort, satisfaction, and stability across union types. *Journal of Marital and Family Therapy, 40*(2), 212–232.
437. Shafer, K., Jensen, T., & Larson, J. (2014b). An actor partner model of relationship effort and marital quality. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 63*(5), 654–666.
438. Shagle, S. C., & Barber, B. K. (1993). Effects of family, marital, and parent–child conflict on adolescent self-derogation and suicidal ideation. *Journal of Marriage and the Family, 55*(4), 964–974.
439. Shapiro, A. F., Gottman, J. M., & Carrère, S. (2000). The baby and the marriage: Identifying factors that buffer against decline in marital satisfaction after the first baby arrives. *Journal of Family Psychology, 14*(1), 59–70.
440. Sharpe, D. & Taylor, J. K. (1999). An examination of variables from a social developmental model to explain physical and psychological dating violence. *Canadian Journal of Behavioural Sciences, 31*(3), 165–175.
441. Sharpley, C. F., & Rogers, H. J. (1984). Preliminary Validation of the Abbreviated Spanier Dyadic Adjustment Scale: Some Psychometric Data Regarding a Screening Test of Marital Adjustment. *Educational and Psychological Measurement, 44*(4), 1045–1049.
442. Simpson, J. A., Rholes, W. S., & Nelligan, J. S. (1992). Support seeking and support giving within couples in an anxiety-provoking situation: the role of attachment styles. *Journal of Personality and Social Psychology, 62*(3), 434–446.
443. Simpson, L. E., Doss, B. D., Wheeler, J., & Christensen, A. (2007). Relationship violence among couples seeking therapy: Common couple violence or battering? *Journal of Marital and Family Therapy, 33*(2), 270–283.

444. Smith, L., Heaven, P. C. L., & Ciarrochi, J. (2008). Trait emotional intelligence, conflict communication patterns, and relationship satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 44(6), 1314–1325.
445. Snyder, D. K. (1979). Multidimensional assessment of marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 41(4), 813–823.
446. Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1), 15–28.
447. Spanier, G. B., & Lewis, R. A. (1980). Marital Quality: A Review of the Seventies. *Journal of Marriage and the Family*, 42(4), 825–839.
448. Spanier, G. B., Lewis, R. A., & Cole, C. L. (1975). Marital Adjustment over the Family Life Cycle: The Issue of Curvilinearity. *Journal of Marriage and the Family*, 37(2), 263–275.
449. Spanier, G., & Cole, C. (1976). Toward clarification and investigation of marital adjustment. *International Journal of Sociology of the Family*, 6, 121–146.
450. Sprecher, S. (2001). Equity and social exchange in dating couples: Associations with satisfaction, commitment, and stability. *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 599–613.
451. Sprecher, S., & Cate, R. M. (2004). Sexual Satisfaction and Sexual Expression as Predictors of Relationship Satisfaction and Stability. In J. H. Harvey, A. Wenzel, & S. Sprecher (Eds.), *The handbook of sexuality in close relationships* (pp. 235–256). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
452. Sprenkle, D. H. (2003). Effectiveness research in marriage and family therapy: Introduction. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29(1), 85–96.
453. Stanković, S. (2019). *Iracionalna uverenja i raspodela moći u heteroseksualnim partnerskim odnosima*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet.
454. Stanley, S. M. (2007). Assessing couple and marital relationships: Beyond form and toward a deeper knowledge of function. In L. M. Casper, & S. L. Hoffereth (Eds.), *Handbook of measurement issues in family research* (pp. 85–100). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum & Associates.
455. Stanojević, T. S. (2003). *Bliske partnerske veze u svetlu teorije afektivnog vezivanja*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.
456. Sternberg, R. J. (2004). *Close relationships: Key readings*. Philadelphia, PA: Taylor & Francis.
457. Stevens, D., Kiger, G., & Riley, P. J. (2001). Working hard and hardly working: Domestic labor and marital satisfaction among dual-earner couples. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 514–526.
458. Storaasli, R. D., & Markman, H. J. (1990). Relationship problems in the early stages of marriage: A longitudinal investigation. *Journal of Family Psychology*, 4(1), 80–98.

459. Story, L. B., & Bradbury, T. N. (2004). Understanding marriage and stress: Essential questions and challenges. *Clinical Psychology Review*, 23(8), 1139–1162.
460. Story, L. B., Karney, B. R., Lawrence, E. L., & Bradbury, T. N. (2004). Interpersonal mediators in the intergenerational transmission of marital dysfunction. *Journal of Family Psychology*, 18(3), 519–529.
461. Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S., & Sugarman, D. B. (1996). The revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17(3), 283–316.
462. Sullivan, K. T. (2001). Understanding the relationship between religiosity and marriage: An investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 610–626.
463. Tadinac, M., Bajoghli H., Joshaghani N., Hromatko I., Jelić M., & Kamenov Ž. (2012). Determinants of Relationship Quality: A Cross-Cultural Study. *Psychology Research*, 2(1), 40–51.
464. Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. Oxford, England: John Wiley.
465. Tenjović, L. (2002). *Statistika u psihologiji: priručnik. Dopunjeno izdanje*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
466. Tong, W., Li, P., Zhou, N., He, Q., Ju, X., Lan, X. Li, J., & Fang, X. (2018). Marriage improves neuroticism in Chinese newlyweds: Communication and marital affect as mediators. *Journal of Family Psychology*, 32(7), 986–991.
467. Tošić, M. (2011). Razlike u doživljaju kvaliteta braka partnera različitog stepena obrazovanja, radnog i finansijskog statusa. *Godišnjak za psihologiju*, 8(10), 135–151.
468. Tošić, M., & Todorović, D. (2011). Podela rada, kvalitet braka i rodna ideologija. *Sociološki pregled*, 15(3), 393–419.
469. Tošić-Radev, M. (2013). Kvalitet braka i determinante porodičnog okruženja. *Godišnjak za psihologiju*, 10(12), 25–40.
470. Traupmann, J., Hatfield, E., & Wexler, P. (1983). Equity and sexual satisfaction in dating couples. *British Journal of Social Psychology*, 22(1), 33–40.
471. Trebješanin, Ž. (2000). *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture.
472. Trifunović, B., Šakotić-Kurbalija, J., & Strizović, I. (2016). Razlike u percepciji bračnog kvaliteta među parovima različitih kombinacija obrazaca partnerske afektivne vezanosti. *Primenjena psihologija*, 9(3), 313–332.
473. Tucker, M. W., & O'Grady, K. E. (2001). Effects of physical attractiveness, intelligence, age at marriage, and cohabitation on the perception of marital satisfaction. *The Journal of Social Psychology*, 131(2), 253–269.
474. Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Foster, C. A. (2003). Parenthood and Marital Satisfaction: A Meta-Analytic Review. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 574–583.

475. Umberson, D., Chen, M. D., House, J. S., Hopkins, K., & Slaten, E. (1996). The Effect of Social Relationships on Psychological Well-Being: Are Men and Women Really So Different? *American Sociological Review*, *61*(5), 837–857.
476. Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Liu, H., & Needham, B. (2006). You make me sick: Marital quality and health over the life course. *Journal of Health and Social Behavior*, *47*(1), 1–16.
477. Utne, M. K., Hatfield, E., Traupmann, J., & Greenberger, D. (1984). Equity, Marital Satisfaction, and Stability. *Journal of Social and Personal Relationships*, *1*(3), 323–332.
478. Vaillant, C. O., & Vaillant, G. E. (1993). Is the U-curve of marital satisfaction an illusion? A 40-year study of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, *55*(1), 230–239.
479. Valenzuela, S., Halpern, D., & Katz, J. E. (2014). Social network sites, marriage well-being and divorce: Survey and state-level evidence from the United States. *Computers in Human Behavior*, *36*, 94–101.
480. Van den Troost, A., Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M., & Matthijs, K., (2005). The Dutch Marital Satisfaction and Communication Questionnaire: A Validation study. *Psychologica Belgica*, *45*(3), 185–206.
481. Van der Aa, S. (2012). Stalking as a form of (domestic) violence against women: two of a kind? *Rassegna Italiana di Criminologia*, *3*, 174–187.
482. Vangelisti, A. L., & Daly, J. A. (1997). Gender differences in standards for romantic relationships. *Personal Relationships*, *4*(3), 203–219.
483. VanLaningham, J., Johnson, D. R., & Amato, P. R. (2001). Marital happiness, marital duration, and the U-shaped curve: Evidence from a five-wave panel study. *Social Forces*, *79*(4), 1313–1341.
484. VanYperen, N. W., & Buunk, B. P. (1990). A longitudinal study of equity and satisfaction in intimate relationships. *European Journal of Social Psychology*, *20*(4), 287–309.
485. Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. *Sociološki diskurs*, *1*(2), 21–43.
486. Wallace, O. M., & Gotlib, I. H. (1990). Marital adjustment during the transition to parenthood: Stability and predictors of change. *Journal of Marriage and the Family*, *52*(1), 21–29.
487. Walsh, F. (Ed.) (2003). *Normal family processes (Third ed.)*. New York, NY: The Guilford Press.
488. Walster, E., Walster, G. W., & Berscheid, E. (1978). *Equity: Theory and research*. Boston: Allyn and Bacon.
489. Wang, S., Kim, K., & Boerner, K. (2018). Personality similarity and marital quality among couples in later life. *Personal Relationships*. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/per.12260> stranici pristupljeno 09.03.2019.

490. Watson, D., Hubbard, B., & Wiese, D. (2000). General traits of personality and affectivity as predictors of satisfaction in intimate relationships: Evidence from self- and partner-ratings. *Journal of Personality*, 68(3), 413–449.
491. Whisman, M. A. (2001). The association between depression and marital dissatisfaction. In S. R. H. Beach (Ed.), *Marital and family processes in depression: A scientific foundation for clinical practice* (pp. 3–24). Washington, D.C.: American Psychological Association.
492. Whisman, M. A., & Baucom, D. H. (2012). Intimate Relationships and Psychopathology. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 15(1), 4–13.
493. Whisman, M. A., & Sbarra, D. A. (2012). Marital adjustment and interleukin-6 (IL-6). *Journal of Family Psychology*, 26(2), 290–295.
494. Whisman, M. A., Li, A., Sbarra, D. A., & Raison, C. L. (2014). Marital quality and diabetes: Results from the Health and Retirement Study. *Health Psychology*, 33(8), 832–840.
495. White, J. W., & Klein, D. M. (2008). *Family theories (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
496. White, L. K., & Booth, A. (1991). Divorce over the life course: The role of marital happiness. *Journal of Family Issues*, 12(1), 5–21.
497. White, L. K. (1990). Determinants of Divorce: A Review of Research in the Eighties. *Journal of Marriage and Family*, 52(4), 904–912.
498. White, L., & Keith, B. (1990). The effect of shift work on the quality and stability of marital relations. *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 453–462.
499. Wiik, K., Keizer, R., & Lappegård, T. (2012). Relationship Quality in Marital and Cohabiting Unions Across Europe. *Journal of Marriage and Family*, 74(3), 389–398.
500. Wilcox, V., & Nock, S. (2006). What's Love Got To Do With It? Equality, Equity, Commitment and Women's Marital Quality. *Social Forces*, 84(3), 1322–1345.
501. Wilkie, J. R., Ferree, M. M., & Ratcliff, K. S. (1998). Gender and Fairness: Marital Satisfaction in Two-Earner Couples. *Journal of Marriage and the Family*, 60(3), 577–594.
502. Williams, K. (2003). Has the Future of Marriage Arrived? A Contemporary Examination of Gender, Marriage, and Psychological Well-Being. *Journal of Health and Social Behavior*, 44(4), 470–487.
503. Wilson, L. E. (2007). *Sexual Satisfaction in Older Marriages: Effects of Family-of-Origin Distress and Marital Distress*. Brigham Young University. All Theses and Dissertations. Paper 1160. Dostupno na: <http://scholarsarchive.byu.edu/etd>, stranici pristupljeno 09.03.2019.
504. Yeganeh, T., & Shaikhmahmoodi, H. (2013). Role of Religious Orientation in Predicting Marital Adjustment and Psychological Well-Being. *Sociology Mind*, 3(2), 131–136.
505. Yeh, H.-C., Lorenz, F. O., Wickrama, K. A. S., Conger, R. D., & Elder, G. H., Jr. (2006). Relationships among sexual satisfaction, marital quality, and marital instability at midlife. *Journal of Family Psychology*, 20(2), 339–343.

506. Young, M., Luquis, R., Denny, G., & Young, T. (1998). Correlates of sexual satisfaction in marriage. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 7(2), 115–128.

507. Zajić, M., & Živković, S. (2014). Obrasci afektivne vezanosti i kvalitet braka. *Godišnjak za psihologiju*, 13(15), 35–53.

PRILOZI

Prilog 1. Usmeno uputstvo za ispitanike

Poštovana/-i,

Moje ime je Bejan Šaćiri. Ja sam diplomirani psiholog i student doktorskih studija na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. U okviru rada na doktorskoj disertaciji sprovodim istraživanje koje se bavi proučavanjem bračnih odnosa.

Zamolio bih Vas da, u cilju prikupljanja podataka za ovo istraživanje, popunite ovaj upitnik koji ispituje kako bračni partneri doživljavaju svoj brak. Istraživanje je potpuno anonimno, a rezultati istraživanja poslužiće za bolje razumevanje bračne problematike u našoj zemlji.

U ovoj koverti su dva upitnika, jedan za Vas a drugi za Vašeg supružnika. Upitnici su isti, odnosno pitanja su ista i za Vas i za Vašeg supružnika. Na početku upitnika je dato kratko uputstvo. Zamolio bih Vas da pročitate uputstvo pre nego što počnete sa popunjavanjem upitnika i da u skladu sa datim uputstvom popunite upitnike. Popunjavanje upitnika obično traje oko 30 minuta. Veoma je važno da svako od vas dvoje odvojeno popunjava upitnik i da ne razgovarate o pitanjima dok ne popunite upitnike.

Popunjene upitnike stavite u kovertu, a kovertu zatvorite/zalepite. Zamolio bih Vas da mi u narednih 10 dana pošaljete kovertu sa popunjenim upitnicima. Važno je da nigde na koverti ne treba da upišete imena, da bi se obezbedila potpuna anonimnost. Kako bismo u potpunosti obezbedili anonimnost ispitivanja neću Vam slati na potpis validni pristanak. Vraćanje popunjenog upitnika sa Vaše strane značiće istovremeno i da ste dali validni pristanak za učešće u istraživanju.

Ukoliko iz nekog razloga odlučite da ne popunite upitnike, molim Vas da mi vratite prazne upitnike.

Ako budete imali pitanja ili nedoumica u vezi sa upitnikom, možete me kontaktirati preko broja telefona 064/11-77-321, pri čemu ne treba da kažete svoje ime već samo da napomenete da imate pitanja u vezi sa istraživanjem.

Hvala Vam što ste pristali da učestvujete u ovom istraživanju!

Prilog 2. Baterija korišćena u istraživanju

Poštovani/-a,

Pred Vama je upitnik kojim želimo da ispitamo kako Vi doživljavate odnos između Vas i Vašeg bračnog partnera. Molimo Vas da na sva pitanja odgovorite otvoreno, onako kako mislite i osećate. Ovde nema tačnih i netačnih odgovora. Ispitivanje je anonimno i dobijeni podaci biće korišćeni isključivo u naučne svrhe. Molimo Vas da upitnik popunjavate sami, bez konsultacija sa bračnim partnerom ili nekom drugom osobom.

1. Zaokružite Vaš pol:
 - a) muški
 - b) ženski
2. Koliko navršenih godina imate?: _____
3. Vaše obrazovanje je:
 - a) osmogodišnje
 - b) srednje
 - c) više/visoko
 - d) postdiplomsko
4. Kakav je Vaš radni status (zaokružite)?
 - a) zaposlen/a sam na neodređeno vreme
 - b) zaposlen/a sam na određeno vreme
 - c) nisam zaposlen/a ali redovno obavljam posao za koji sam plaćen/a
 - d) nezaposlen/a sam niti obavljam redovno posao za koji sam plaćen
 - e) penzioner/penzionerka
 - f) nešto drugo _____
5. Da li sebe smatrate osobom koja živi u skladu sa učenjem i pravilima vere kojoj pripada?
 - a) da, uglavnom
 - b) ne baš
 - c) ne pripadam nijednoj veri, ateista sam.
6. Ukupni mesečni prihodi svih članova Vašeg domaćinstva zajedno iznose (upišite što približniji iznos u dinarima): _____
7. Koliko članova živi u Vašem domaćinstvu (upišite broj) _____
8. Kako biste procenili materijalnu situaciju Vaše porodice?
 - a) lošija je nego kod većine porodica
 - b) ista je kao i kod većine porodica
 - c) bolja je nego kod većine porodica
9. Sa koliko godina ste ušli u ovaj brak?: _____
10. Da li ste pre ovog braka bili oženjeni/udati?: _____

- a) da
- b) ne, ovo mi je prvi brak

11. Da li imate decu?:

- a) da
- b) ne

12. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje da, koliko dece imate? (upišite broj) _____

13. Sa kime živite?

- a) suprug/a i ja
- b) suprug/a, ja i dete/deca
- c) sa mojim roditeljima
- d) sa roditeljima bračnog partnera
- e) nešto drugo _____

14. Zaokružite u kojoj fazi porodičnog života se sada nalazite:

- a) bračni par koji još nema dece
- b) bračni par čije je najstarije dete uzrasta od 13 do 19 godina

UKB. Sledeće tvrdnje se odnose na to **kako vidite svoj brak**. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5, procenite u kojoj meri se slažete sa svakom od ovih tvrdnji. Brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Podjednako se ne slažem i slažem/ (Neodlučan/-na)	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem

1.	Imamo dobar brak.	1	2	3	4	5
2.	Odnos sa mojim bračnim partnerom je veoma stabilan.	1	2	3	4	5
3.	Naš brak je čvrst.	1	2	3	4	5
4.	Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/zadovoljnom.	1	2	3	4	5
5.	Osećam da smo moj bračni partner i ja članovi istog tima.	1	2	3	4	5

6.	Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku? Zaokružite jedan broj od 1 do 10.									
	Veoma nesrećan/na		Srećan						Veoma srećan/na	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

KUB. Sledećih 12 pitanja se odnose na to kako Vi procenjujete **komunikaciju** između Vas i Vašeg bračnog partnera. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5 procenite u kojoj meri se slažete sa svakom od ovih tvrdnji. Brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Podjednako se ne slažem i slažem (Neodlučan/-na)	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem

--	--	--	--	--

1.	Teško mi je da kažem svom bračnom partneru određene stvari jer nisam siguran/-na kako će reagovati.	1	2	3	4	5
2.	Često primetim da kažem pogrešnu stvar mom bračnom partneru.	1	2	3	4	5
3.	Iako smo u braku, često osećam kako smo bračni partner i ja "kao stranci".	1	2	3	4	5
4.	Siguran/-na sam da znam kako bi moj bračni partner reagovao ako bih mu/joj rekao/-la najintimniju stvar u vezi sebe.	1	2	3	4	5
5.	Primetio/-la sam da bračni partner i ja često ćaskamo o nebitnim stvarima, ali retko pričamo o intimnim ličnim stvarima.	1	2	3	4	5
6.	Teško mi je da pričam o ličnim stvarima sa bračnim partnerom.	1	2	3	4	5
7.	Da biste stvarno poznavali osobu, morate znati sve o njenim vrednostima i uverenjima.	1	2	3	4	5
8.	Kako bi se razumelo zašto se osoba oseća kako se oseća u vezi sa nekim stvarima, važno je poznavati je kao pojedinca.	1	2	3	4	5
9.	Plašim se da kažem bračnom partneru neke stvari o našem odnosu koje bih inače rekao/-la najbližim prijateljima.	1	2	3	4	5
10.	Moj bračni partner i ja ne pričamo o problemima u našoj komunikaciji.	1	2	3	4	5
11.	Kada se bračni partner i ja posvađamo, možemo da ustanovimo kako je nesporazum počeo.	1	2	3	4	5
12.	Kako biste stvarno upoznali neku osobu, morate znati šta je čini jedinstvenom.	1	2	3	4	5

RK. Sledećih 9 pitanja se odnose na to kako Vi i Vaš bračni partner rešavate **međusobne sukobe**. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5 procenite u kojoj meri je svaka od ovih tvrdnji tačna za Vas.

1	2	3	4	5
Potpuno netačno	Uglavnom netačno	Podjednako netačno i tačno	Uglavnom tačno	Potpuno tačno

1.	Ponekad se ozbiljno svađamo oko zapravo nevažnih stvari.	1	2	3	4	5
2.	Često i manje nesuglasice s mojim bračnim partnerom završe velikom svađom.	1	2	3	4	5
3.	Ponekad mi se čini da se neke razlike među nama nikada neće rešiti.	1	2	3	4	5
4.	Nismo baš skloni da svoje sukobe i nesuglasice završimo nekim kompromisnim rešenjem.	1	2	3	4	5
5.	Kada raspravljamo o problemima, trudimo se da nađemo rešenje kojim ćemo oboje biti zadovoljni.	1	2	3	4	5
6.	Vrlo sam zadovoljan/-na načinom na koji rešavamo naše međusobne sukobe.	1	2	3	4	5
7.	Uglavnom uspevamo da razrešimo naše nesuglasice.	1	2	3	4	5
8.	Naše rasprave uglavnom završe tako da se nijedno od nas ne oseća povređenim.	1	2	3	4	5
9.	I kada razgovaramo o nečemu o čemu imamo različito mišljenje, nastojimo da razumemo mišljenje onog drugog.	1	2	3	4	5

NUB. Narednih 18 pitanja se odnose na izloženost **grubljim oblicima ponašanja** u bračnoj vezi. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5 označite da li Vaš bračni partner primenjuje prema Vama neke od oblika ponašanja koji su dati ispod. Brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Nikada	Gotovo nikada	Povremeno	Gotovo stalno	Stalno

1.	Šamaranje.	1	2	3	4	5
2.	Udaranje pesnicom ili dlanom.	1	2	3	4	5
3.	Čupanje za kosu.	1	2	3	4	5
4.	Davljenje.	1	2	3	4	5
5.	Udaranje nogama.	1	2	3	4	5
6.	Nanošenje povreda predmetima ili oružjem.	1	2	3	4	5
7.	Vređanje.	1	2	3	4	5
8.	Ponižavanje, omalovažavanje.	1	2	3	4	5
9.	Pretnje.	1	2	3	4	5
10.	Psovanje.	1	2	3	4	5
11.	Ucenjivanje.	1	2	3	4	5
12.	Sumničenje.	1	2	3	4	5
13.	Primoravanje na seksualni odnos iako ste rekli da ne želite.	1	2	3	4	5
14.	Primoravanje na nezaštićeni seksualni odnos iako ste rekli da ne želite.	1	2	3	4	5
15.	Primoravanje na seksualni odnos upotrebom fizičke sile.	1	2	3	4	5
16.	Primoravanje na seksualni odnos psihičkim pritiskom.	1	2	3	4	5
17.	Primoravanje na seksualni odnos na načine koji Vam ne prijaju i koje ne volite.	1	2	3	4	5
18.	Primoravanje na seksualni odnos uz korišćenje psihoaktivnih supstanci.	1	2	3	4	5

LUB. Sledećih 10 tvrdnji se odnose na **doživljaj ljubavi** između Vas i Vašeg bračnog partnera. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 9, procenite u kojoj meri je svaka od ovih tvrdnji tačna za Vas.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Nimalo								Veoma

1.	U kojoj meri imate osećaj pripadanja ili povezanosti sa Vašim bračnim partnerom?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.	Koliko osećate da se „dajete” u ovoj vezi?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
3.	U ovoj fazi braka koliko osećate da volite svog bračnog partnera?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
4.	U kojoj meri osećate da stvari koje se dešavaju Vašem bračnom partneru utiču na Vas ili su za Vas važne?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
5.	U kojoj meri osećate da je Vaš odnos sa bračnim partnerom poseban u odnosu na druge veze u kojima ste bili?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
6.	Koliko osećate da ste posvećeni svom bračnom partneru?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
7.	Koliko blisko se osećate sa svojim bračnim partnerom?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
8.	U kojoj meri Vam je u ovoj fazi braka potreban Vaš bračni partner?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
9.	U kojoj meri ste seksualno intimni sa Vašim bračnim partnerom?	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10.	Koliko osećate da ste vezani za Vašeg bračnog partnera?	1	2	3	4	5	6	7	8	9

SUB. Sledećih 10 tvrdnji se odnosi na to kako procenjujete Vaš **seksualni život** u braku. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5 procenite u kojoj meri je slažete sa svakom od ovih tvrdnji. Brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Podjednako se ne slažem i slažem (Neodlučan/-na)	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem

1.	U potpunosti sam zadovoljan/-na sa količinom nežnosti koju mi bračni partner pruža.	1	2	3	4	5
2.	Nalazimo načine da naš seksualni odnos učinimo interesantnim i prijatnim.	1	2	3	4	5
3.	Brinem se da moj bračni partner nije za mene zainteresovan seksualno.	1	2	3	4	5
4.	Za mene je lako i prijatno da pričam sa bračnim partnerom o temama vezanim za seks.	1	2	3	4	5
5.	Ponekad brinem o tome da je moj bračni partner razmišljao da ima seksualni odnos van braka (aferu).	1	2	3	4	5
6.	Naš seksualni odnos je zadovoljavajuć i ispunjava me.	1	2	3	4	5
7.	Izbegavam da budem previše nežan/-na prema bračnom partneru jer se to često pogrešno protumači kao poziv na seks.	1	2	3	4	5
8.	Ponekad sam zabrinut/-a da interesovanje mog bračnog partnera za seks nije isto kao i moje.	1	2	3	4	5
9.	Zadovoljan/-na sam odlukama koje se tiču planiranja porodice ili rođenja deteta.	1	2	3	4	5
10.	Smeta mi to što moj bračni partner koristi ili odbija seks na nefer način.	1	2	3	4	5

POB. Sledećih 11 tvrdnji izražavaju različite ocene **pravednosti** odnosa među bračnim partnerima. Pročitajte pažljivo svaku od njih i procenite koliko su tvrdnje u skladu sa Vašim iskustvom u braku. Procene ćete davati tako što ćete na skali od 1 do 5 zaokružiti onaj broj koji najbolje odgovara Vašem viđenju. Značenje pojedinih brojeva je sledeće:

1	2	3	4	5
Potpuno netačno	Uglavnom netačno	Podjednako tačno i netačno	Uglavnom tačno	Potpuno tačno

1.	Zadovoljan/-na sam načinom na koji moj bračni partner i ja delimo svakodnevne obaveze i odgovornosti u našem životu.	1	2	3	4	5
2.	Mislim da je moj bračni partner zadovoljan načinom na koji delimo svakodnevne obaveze i odgovornosti u našem životu.	1	2	3	4	5
3.	U našem braku se oboje podjednako odričemo i žrtvujemo.	1	2	3	4	5
4.	U našem braku niko ne profitira na račun onoga drugog.	1	2	3	4	5
5.	Kada uporedim ono što u svoj brak ulažem i od njega dobijam s onim što u njega ulaže i od njega dobija moj bračni partner, mislim da niko od nas nije na gubitku	1	2	3	4	5
6.	Često osećam da je preveliki deo odgovornosti za naš zajednički život na meni.	1	2	3	4	5
7.	Kada razmišljam o onome što od svoga braka dobijam, osećam se donekle zaknut/-om u odnosu na bračnog partnera.	1	2	3	4	5
8.	Teret obaveza i odgovornosti u našem braku snosimo podjednako.	1	2	3	4	5
9.	Mislim da je u našem braku moj bračni partner „prošao bolje“ nego ja.	1	2	3	4	5
10.	U našem braku oboje se trudimo da imamo ravnopravan udeo u izvršavanju svakodnevni poslova i obaveza.	1	2	3	4	5
11.	Voljni smo da pomognemo jedno drugom oko svakodnevni poslova i obaveza u našem zajedničkom životu.	1	2	3	4	5

KVBP. Sledećih 8 tvrdnji se odnosi na Vaše **poverenje** u bračnog partnera. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5 procenite u kojoj meri se slažete sa svakom od ovih tvrdnji. Brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Podjednako se ne slažem i slažem (Neodlučan/-na)	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem

1.	Moj bračni partner je primarno zainteresovan za sopstvenu dobrobit.	1	2	3	4	5
2.	Nekada ne mogu da verujem bračnom partneru.	1	2	3	4	5
3.	Moj bračni partner je u potpunosti iskren prema meni.	1	2	3	4	5
4.	Osećam da mogu da verujem mom bračnom partneru u potpunosti.	1	2	3	4	5
5.	Moj bračni partner je zaista iskren u svojim obećanjima.	1	2	3	4	5
6.	Osećam da bračni partner ne pokazuje dovoljno obzira prema meni.	1	2	3	4	5
7.	Bračni partner se prema meni odnosi pošteno i pravedno.	1	2	3	4	5
8.	Osećam da mogu da računam na to da mi moj bračni partner pomogne.	1	2	3	4	5

PPUB. Sledećih 25 tvrdnji se odnosi na ponašanje Vašeg partnera koje je vezano za **pružanje podrške** Vama u situacijama kada se suočavate sa nekim problemom i/ili kada Vam je podrška potrebna. Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5, odgovorite koliko često se Vaš partner ponaša na ovakav način. Brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Nikada	Retko	Povremeno	Često	Uvek

1.	Bračni partner mi je dao sugestije o tome kako da rešim problem.	1	2	3	4	5
2.	Bračni partner mi je rekao šta da radim kako bih rešio/-la problem.	1	2	3	4	5
3.	Bračni partner mi je pomogao da razmišljam o problemu na nov način.	1	2	3	4	5
4.	Bračni partner me je naučio ili mi je pokazao kako da rešim problem.	1	2	3	4	5
5.	Bračni partner je podelio lično iskustvo koje je slično mojoj situaciji.	1	2	3	4	5
6.	Bračni partner je delio informacije ili činjenice sa mnom o problemu sa kojom sam se suočio/-la.	1	2	3	4	5
7.	Bračni partner mi je ponovio (rezimirao) ono što sam ja njemu rekao/-la u vezi problema.	1	2	3	4	5
8.	Bračni partner je shvatio kako se osećam u toj situaciji.	1	2	3	4	5
9.	Bračni partner me je grlio i na taj način pružio podršku.	1	2	3	4	5
10.	Bračni partner me je ljubio i na taj način pružio podršku.	1	2	3	4	5
11.	Bračni partner me je držao za ruku i na taj način pružio podršku.	1	2	3	4	5
12.	Bračni partner me je mazio nežno i na taj način pružio podršku.	1	2	3	4	5
13.	Bračni partner mi je rekao da će sve biti u redu.	1	2	3	4	5
14.	Bračni partner mi je rekao da misli da sam dobro rešio/-la problem.	1	2	3	4	5
15.	Bračni partner je iskazao poverenje u moje sposobnosti da rešim problem.	1	2	3	4	5
16.	Bračni partner je rekao dobre stvari o meni.	1	2	3	4	5
17.	Bračni partner je rekao da je u redu da se osećam onako kako se osećam.	1	2	3	4	5
18.	Bračni partner je stao na moju stranu kada smo diskutovali o mom problemu.	1	2	3	4	5
19.	Bračni partner je rekao da bi se isto osećao kao ja u mojoj situaciji.	1	2	3	4	5
20.	Bračni partner je rekao da ja nisam kriv/-a za moju situaciju.	1	2	3	4	5
21.	Bračni partner mi je ponudio da uradi nešto da direktno pomogne rešenju mog problema.	1	2	3	4	5
22.	Bračni partner je učinio nešto da mi direktno pomogne u rešenju mog	1	2	3	4	5

	problema.					
23.	Bračni partner mi je ponudio indirektnu pomoć za moj problem.	1	2	3	4	5
24.	Bračni partner je učinio nešto što mi je indirektno pomoglo da rešim problem.	1	2	3	4	5
25.	Bračni partner mi je ponudio da radi nešto sa mnom kako bi mi pomogao da se bolje osećam.	1	2	3	4	5

SKL. Molimo Vas da nam kažete za svaku od sledećih tvrdnji, da li su one „Tačne“ ili „Netačne“, kada ste Vi u pitanju, tako što ćete označiti odgovarajuću kućicu:

		Tačno	Netačno
1.	Uvek i o svemu razgovaram otvoreno sa bračnim partnerom.	☐	☐
2.	Nikada nisam ni najmanje uvredio/-la bračnog partnera.	☐	☐
3.	U našem braku nema nikakvih problema.	☐	☐
4.	Ponekad mi se čini da ne osećam nikakvo zadovoljstvo brakom.	☐	☐
5.	Nikada ne kritikujem svog bračnog partnera.	☐	☐

- Šta je po Vašem mišljenju najvažnije u odnosima između supružnika što određuje da će jedan brak biti više ili manje dobar (navedite jednu ili dve najvažnije stvari po Vama)?

- Molimo Vas opišite koje su sličnosti i razlike u doživljaju kvaliteta Vašeg braka između Vas i Vašeg bračnog partnera

a) sličnosti:

b) razlike:

- Ukoliko želite da dodate neki komentar vezano za odnos sa Vašim bračnim partnerom, molimo Vas da to podelite sa nama:

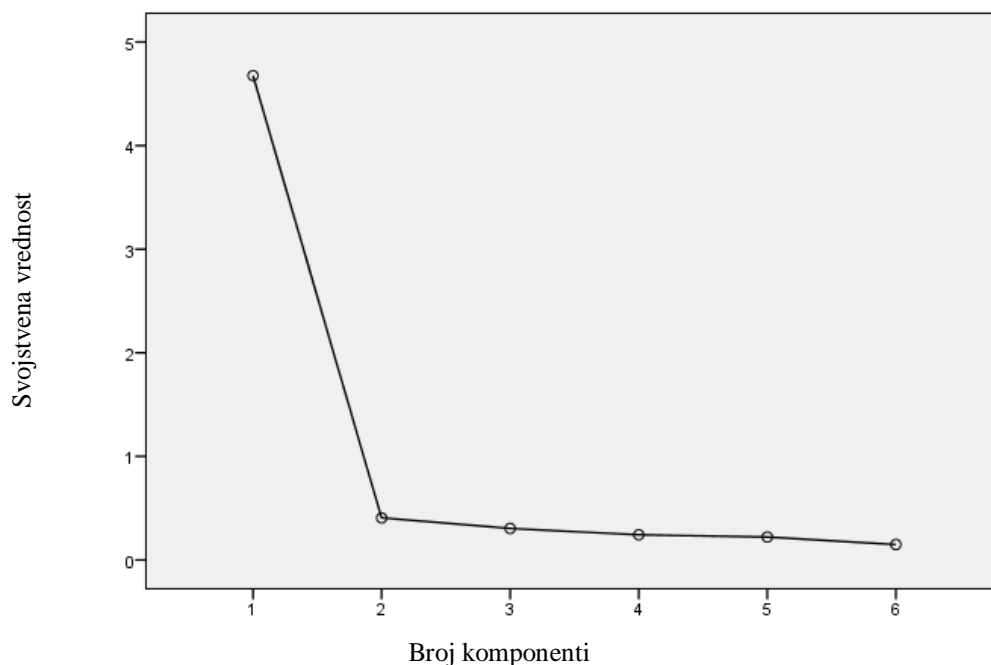
HVALA VAM NA SARADNJI!

Prilog 3. Faktorska analiza: Komunaliteti i Scree-Plot

Tabela 56. Komunaliteti stavki Upitnika kvaliteta braka - muškarci

	Initial	Extraction
Imamo dobar brak.	1.000	.804
Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan	1.000	.843
Naš brak je čvrst	1.000	.793
Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/zadovoljnom	1.000	.803
Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima	1.000	.762
Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	1.000	.671

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

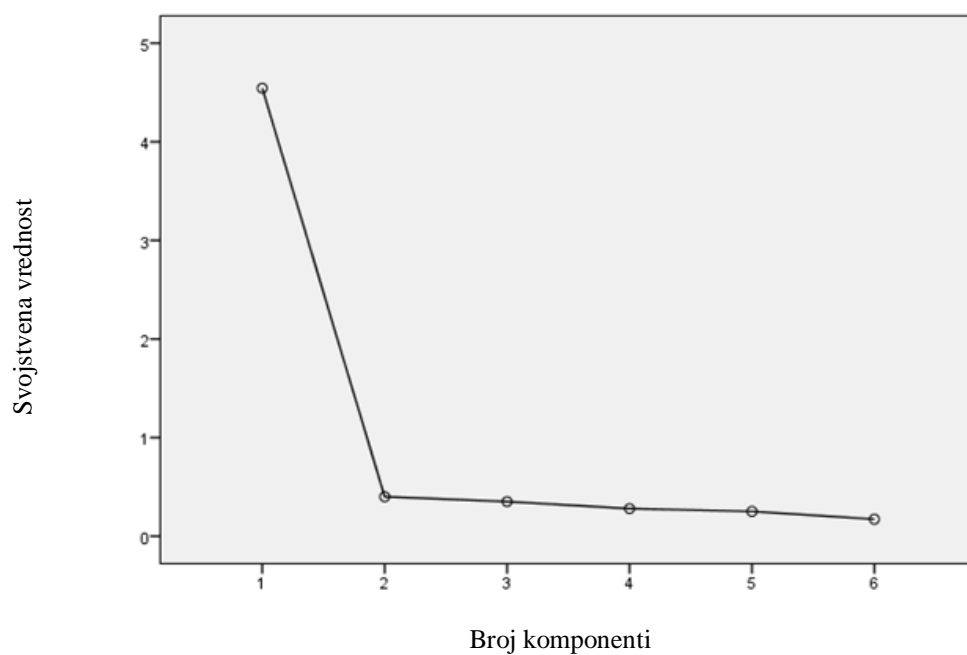

Grafikon 1. Scree-plot za Upitnik kvaliteta braka - muškarci

Tabela 57. Komunaliteti stavki Upitnika kvaliteta braka - žene

	Initial	Extraction
Imamo dobar brak.	1.000	.766
Odnos sa mojim bračnim partnerom je stabilan	1.000	.790
Naš brak je čvrst	1.000	.735
Odnos sa bračnim partnerom me čini zadovoljnim/zadovoljnom	1.000	.789
Osećam da smo bračni partner i ja članovi istog tima	1.000	.715
Sve u svemu, koliko ste srećni u Vašem braku?	1.000	.750

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

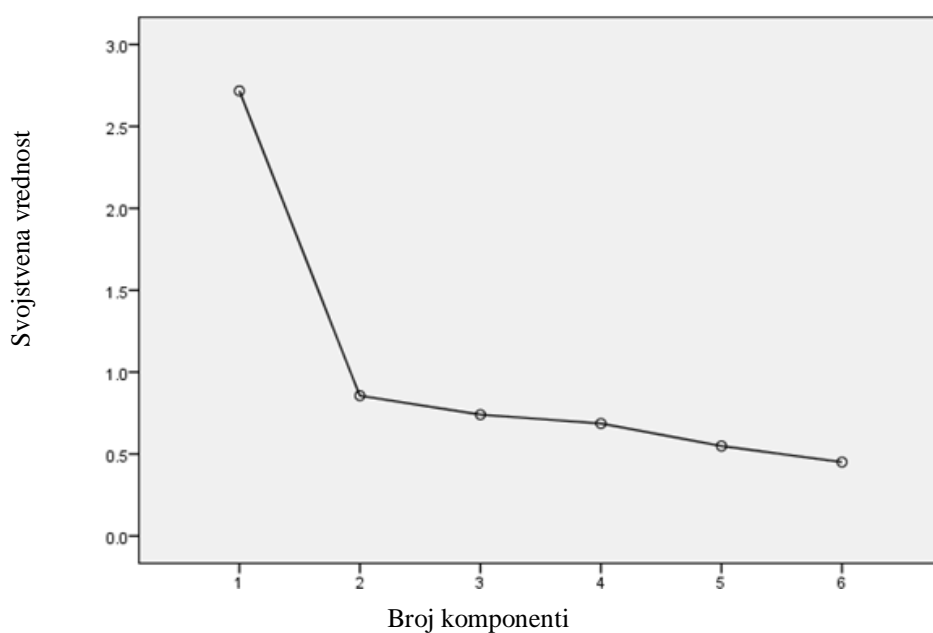

Grafikon 2. Scree-plot za Upitnik kvaliteta braka - žene

Tabela 58. Komunaliteti stavki Upitnika uzajamnog raumevanja - muškarci

	Initial	Extraction
Teško mi je da kažem svom bračnom partneru određene stvari jer nisam siguran/na kako će reagovati	1.000	.430
Često primetim da kažem pogrešnu stvar mom bračnom partneru	1.000	.424
Iako smo u braku, često osećam kako smo bračni partner i ja “kao stranci”	1.000	.475
Primetio/-la sam da bračni partner i ja često ćaskamo o nebitnim stvarima, ali retko pričamo o intimnim ličnim stvarima	1.000	.524
Teško mi je da pričam o ličnim stvarima sa bračnim partnerom	1.000	.496
Moj bračni partner i ja ne pričamo o problemima u našoj komunikaciji	1.000	.367

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

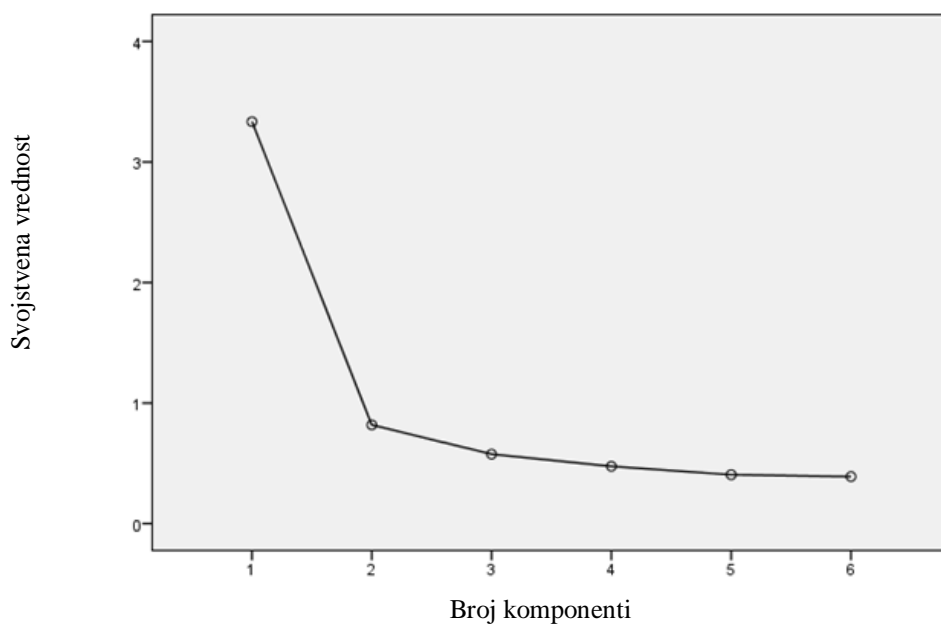

Grafikon 3. Scree-plot za Upitnik uzajamnog razumevanja - muškarci

Tabela 59. Komunaliteti stavki Upitnika uzajamnog raumevanja - žene

	Initial	Extraction
Teško mi je da kažem svom bračnom partneru određene stvari jer nisam siguran/na kako će reagovati	1.000	.536
Često primetim da kažem pogrešnu stvar mom bračnom partneru	1.000	.358
Iako smo u braku, često osećam kako smo bračni partner i ja "kao stranci"	1.000	.609
Primetio/-la sam da bračni partner i ja često ćaskamo o nebitnim stvarima, ali retko pričamo o intimnim ličnim stvarima	1.000	.596
Teško mi je da pričam o ličnim stvarima sa bračnim partnerom	1.000	.620
Moj bračni partner i ja ne pričamo o problemima u našoj komunikaciji	1.000	.614

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

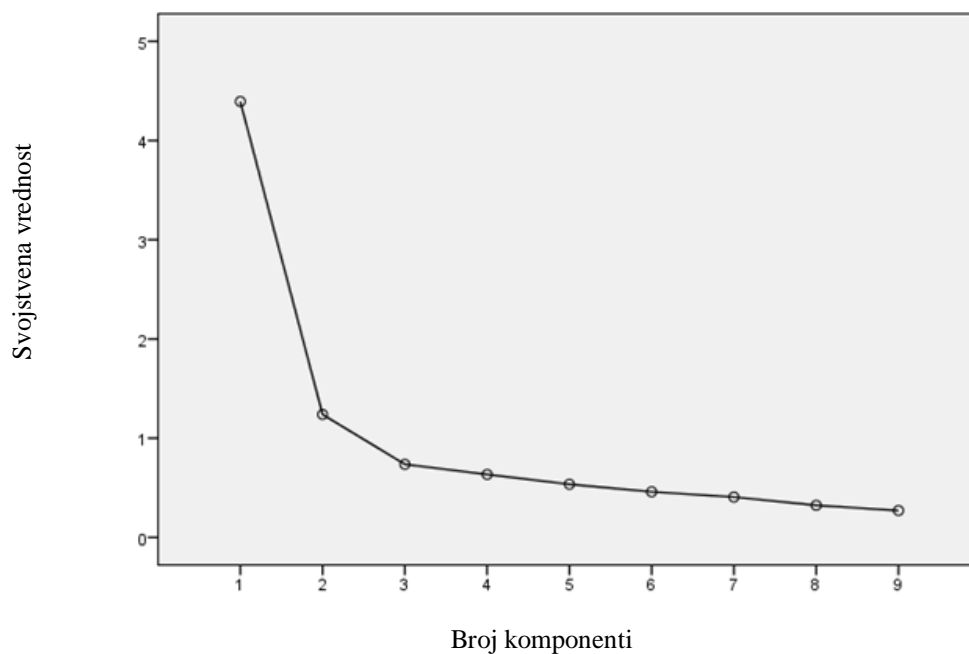

Grafikon 4. Scree-plot za Upitnik uzajamnog razumevanja - žene

Tabela 60. Komunaliteti stavki Upitnika uspešnosti rešavanja konflikata - muškarci

	Initial	Extraction
Ponekad se ozbiljno svađamo oko zapravo nevažnih stvari	1.000	.726
Često i manje nesuglasice s mojim bračnim partnerom završe velikom svađom	1.000	.727
Ponekad mi se čini da se neke razlike među nama nikada neće rešiti	1.000	.582
Nismo baš skloni da svoje sukobe i nesuglasice završimo nekim kompromisnim rešenjem	1.000	.404
Kada raspravljamo o problemima, trudimo se da nađemo rešenje kojim ćemo oboje biti zadovoljni	1.000	.625
Vrlo sam zadovoljan/-na načinom na koji rešavamo naše međusobne sukobe	1.000	.682
Uglavnom uspevamo da razrešimo naše nesuglasice	1.000	.687
Naše rasprave uglavnom završe tako da se nijedno od nas ne oseća povređenim	1.000	.580
I kada razgovaramo o nečemu o čemu imamo različito mišljenje, nastojimo da razumemo mišljenje onog drugog	1.000	.618

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

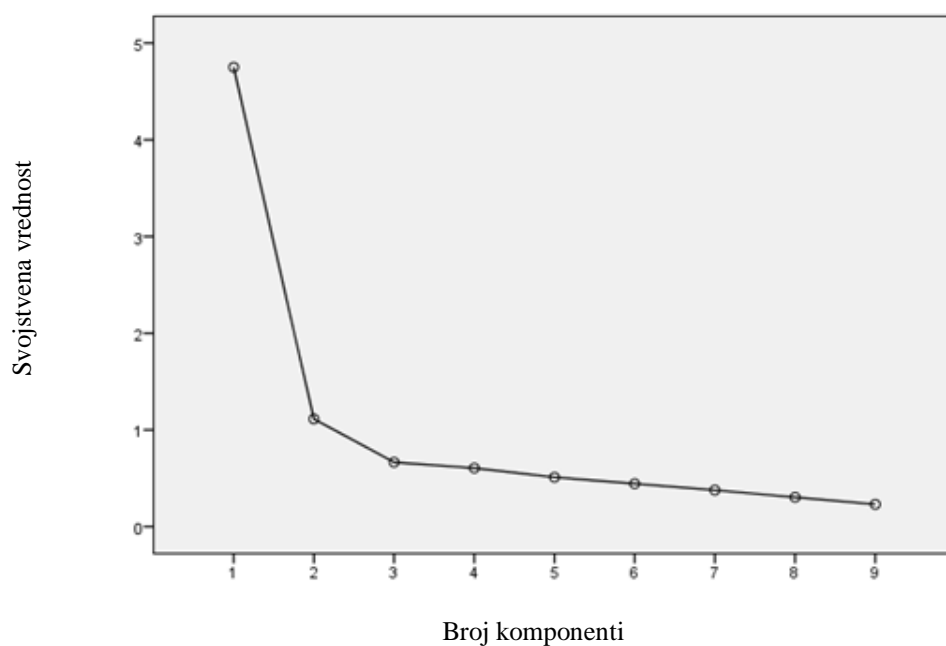

Grafikon 5. Scree-plot za Upitnik uspešnosti rešavanja konflikata - muškarci

Tabela 61. Komunaliteti stavki Upitnika uspešnosti rešavanja konflikata - žene

	Initial	Extraction
Ponekad se ozbiljno svađamo oko zapravo nevažnih stvari	1.000	.780
Često i manje nesuglasice s mojim bračnim partnerom završe velikom svađom	1.000	.733
Ponekad mi se čini da se neke razlike među nama nikada neće rešiti	1.000	.592
Nismo baš skloni da svoje sukobe i nesuglasice završimo nekim kompromisnim rešenjem	1.000	.474
Kada raspravljamo o problemima, trudimo se da nađemo rešenje kojim ćemo oboje biti zadovoljni	1.000	.607
Vrlo sam zadovoljan/-na načinom na koji rešavamo naše međusobne sukobe	1.000	.789
Uglavnom uspevamo da razrešimo naše nesuglasice	1.000	.706
Naše rasprave uglavnom završe tako da se nijedno od nas ne oseća povređenim	1.000	.513
I kada razgovaramo o nečemu o čemu imamo različito mišljenje, nastojimo da razumemo mišljenje onog drugog	1.000	.669

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

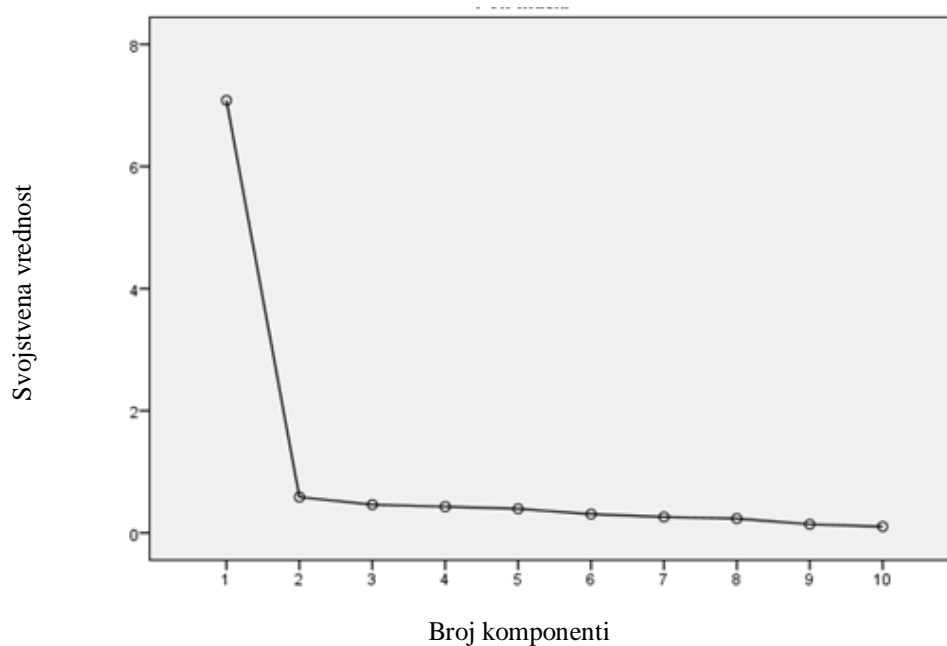

Grafikon 6. Scree-plot za Upitnik uspešnosti rešavanja konflikata - žene

Tabela 62. Komunaliteti stavki Upitnika o osećanju ljubavi u braku - muškarci

	Initial	Extraction
U kojoj meri imate osećaj pripadanja ili povezanosti sa Vašim bračnim partnerom	1.000	.833
Koliko osećate da se „dajete” u ovoj vezi	1.000	.680
U ovoj fazi braka koliko osećate da volite svog bračnog partnera	1.000	.707
U kojoj meri osećate da stvari koje se dešavaju Vašem bračnom partneru utiču na Vas ili su za Vas važne	1.000	.504
U kojoj meri osećate da je Vaš odnos sa bračnim partnerom poseban u odnosu na druge veze u kojima ste bili	1.000	.698
Koliko osećate da ste posvećeni svom bračnom partneru	1.000	.672
Koliko blisko se osećate sa svojim bračnim partnerom	1.000	.845
U kojoj meri Vam je u ovoj fazi braka potreban Vaš bračni partner	1.000	.711
U kojoj meri ste seksualno intimni sa Vašim bračnim partnerom	1.000	.595
Koliko osećate da ste vezani za Vaseg bračnog partnera	1.000	.839

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

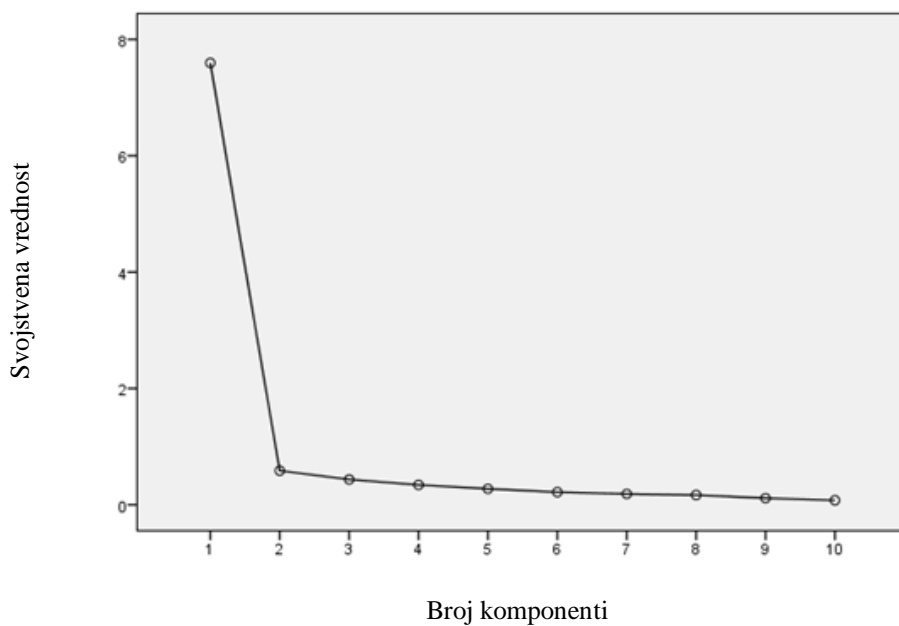

Grafikon 7. Scree-plot za Upitnik o osećanju ljubavi u braku - muškarci

Tabela 63. Komunaliteti stavki Upitnika o osećanju ljubavi u braku - žene

	Initial	Extraction
U kojoj meri imate osećaj pripadanja ili povezanosti sa Vašim bračnim partnerom	1.000	.865
Koliko osećate da se “dajete” u ovoj vezi	1.000	.612
U ovoj fazi braka koliko osećate da volite svog bračnog partnera	1.000	.844
U kojoj meri osećate da stvari koje se dešavaju Vašem bračnom partneru utiču na Vas ili su za Vas važne	1.000	.615
U kojoj meri osećate da je Vaš odnos sa bračnim partnerom poseban u odnosu na druge veze u kojima ste bili	1.000	.742
Koliko osećate da ste posvećeni svom bračnom partneru	1.000	.765
Koliko blisko se osećate sa svojim bračnim partnerom	1.000	.883
U kojoj meri Vam je u ovoj fazi braka potreban Vaš bračni partner	1.000	.818
U kojoj meri ste seksualno intimni sa Vašim bračnim partnerom	1.000	.618
Koliko osećate da ste vezani za Vaseg bračnog partnera	1.000	.834

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

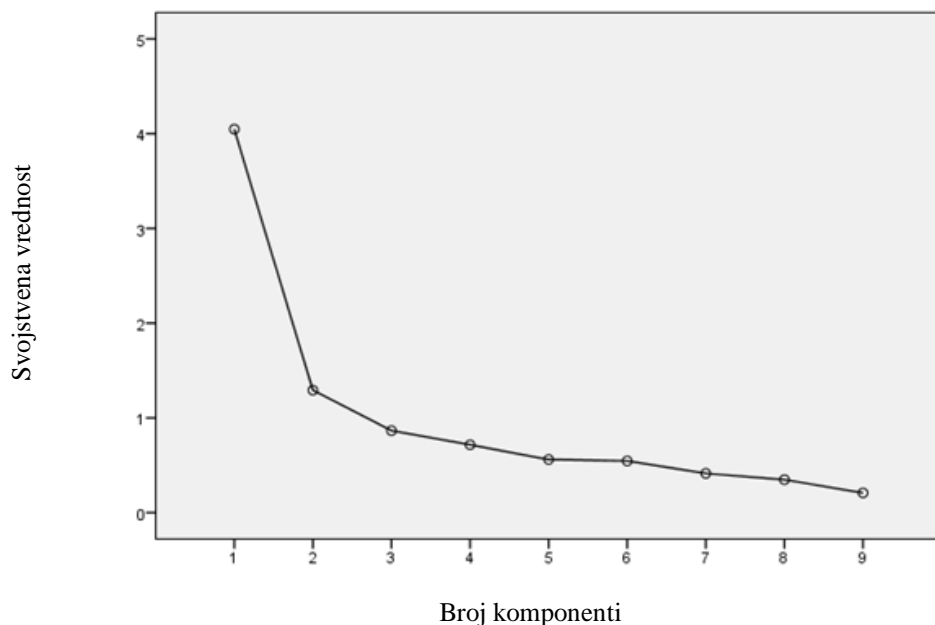

Grafikon 8. Scree-plot za Upitnik o osećanju ljubavi u braku - žene

Tabela 64. Komunaliteti stavki Upitnika o seksualnom zadovoljstvu u braku - muškarci

	Initial	Extraction
U potpunosti sam zadovoljan/-na sa količinom nežnosti koju mi bračni partner pruža	1.000	.662
Nalazimo načine da naš seksualni odnos učinimo interesantnim i prijatnim	1.000	.784
Brinem se da moj bračni partner nije za mene zainteresovan seksualno	1.000	.501
Za mene je lako i prijatno da pričam sa bračnim partnerom o temama vezanim za seks	1.000	.534
Ponekad brinem o tome da je moj bračni partner razmišljao da ima seksualni odnos van braka (aferu)	1.000	.442
Naš seksualni odnos je zadovoljavajuć i ispunjava me	1.000	.772
Izbegavam da budem previše nežan/-na prema bračnom partneru jer se to često pogrešno protumači kao poziv na seks	1.000	.388
Ponekad sam zabrinut/-a da interesovanje mog bračnog partnera za seks nije isto kao i moje	1.000	.685
Smeta mi to što moj bračni partner koristi ili odbija seks na nefer način	1.000	.572

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

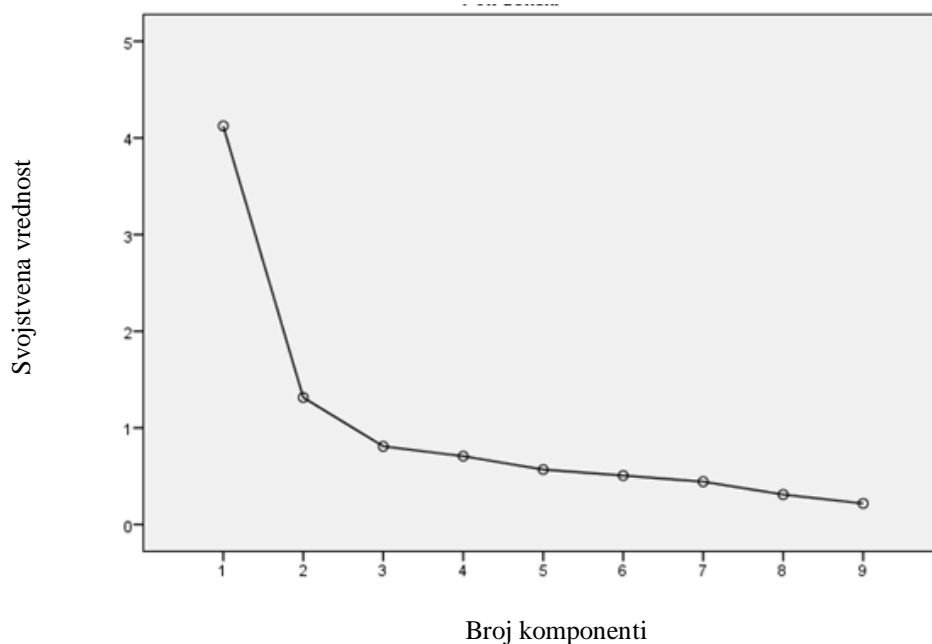

Grafikon 9. Scree-plot za Upitnik o seksualnom zadovoljstvu u braku - muškarci

Tabela 65. Komunaliteti stavki Upitnika o seksualnom zadovoljstvu u braku - žene

	Initial	Extraction
U potpunosti sam zadovoljan/-na sa količinom nežnosti koju mi bračni partner pruža	1.000	.732
Nalazimo načine da nas seksualni odnos učinimo interesantnim i prijatnim	1.000	.834
Brinem se da moj bračni partner nije za mene zainteresovan seksualno	1.000	.548
Za mene je lako i prijatno da pričam sa bračnim partnerom o temama vezanim za seks	1.000	.582
Ponekad brinem o tome da je moj bračni partner razmišljao da ima seksualni odnos van braka (aferu)	1.000	.383
Naš seksualni odnos je zadovoljavajuć i ispunjava me	1.000	.766
Izbegavam da budem previše nežan/-na prema bračnom partneru jer se to često pogrešno protumači kao poziv na seks	1.000	.431
Ponekad sam zabrinut/-a da interesovanje mog bračnog partnera za seks nije isto kao i moje	1.000	.568
Smeta mi to što moj bračni partner koristi ili odbija seks na nefer način	1.000	.594

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

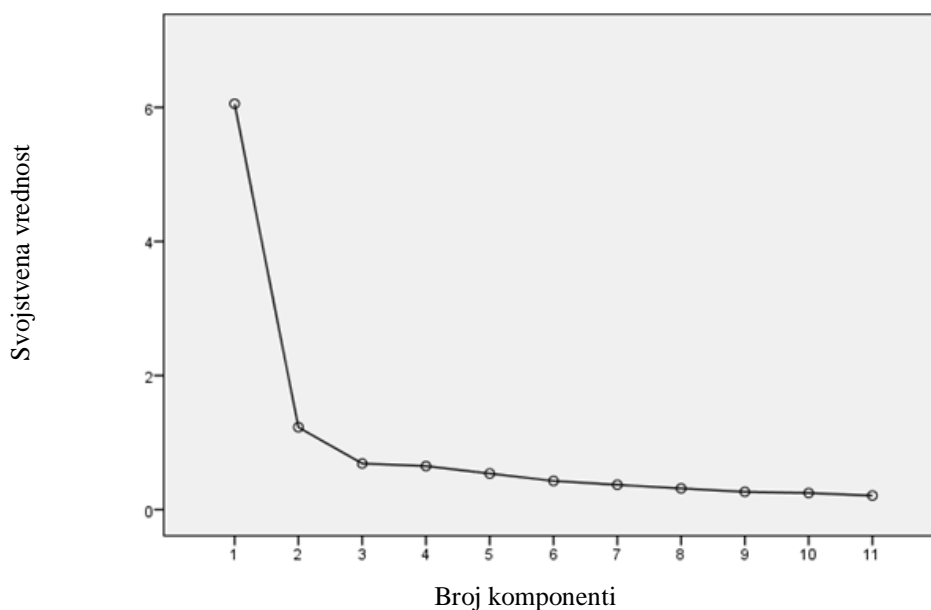

Grafikon 10. Scree-plot za Upitnik o seksualnom zadovoljstvu u braku - žene

Tabela 66. Komunaliteti stavki Upitnika o osećanju pravednosti u braku muškarci

	Initial	Extraction
Zadovoljan/-na sam načinom na koji moj bračni partner i ja delimo svakodnevne obaveze i odgovornosti u našem životu	1.000	.590
Mislim da je moj bračni partner zadovoljan načinom na koji delimo svakodnevne obaveze i odgovornosti u našem životu	1.000	.466
U našem braku se oboje podjednako odričemo i žrtvujemo	1.000	.733
U našem braku niko ne profitira na račun onoga drugog	1.000	.672
Kada uporedim ono što u svoj brak ulažem i od njega dobijam s onim što u njega ulaže i od njega dobija moj bračni partner, mislim da niko od nas nije na gubitku	1.000	.610
Često osećam da je preveliki deo odgovornosti za naš zajednički život na meni	1.000	.622
Kada razmišljam o onome što od svoga braka dobijam, osećam se donekle zaknut/-om u odnosu na bračnog partnera	1.000	.796
Teret obaveza i odgovornosti u našem braku snosimo podjednako	1.000	.716
Mislim da je u našem braku moj bračni partner „prošao bolje“ nego ja	1.000	.788
U našem braku oboje se trudimo da imamo ravnopravan udeo u izvršavanju svakodневnih poslova i obaveza	1.000	.639
Voljni smo da pomognemo jedno drugom oko svakodnevних poslova i obaveza u našem zajedničkom životu	1.000	.651

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

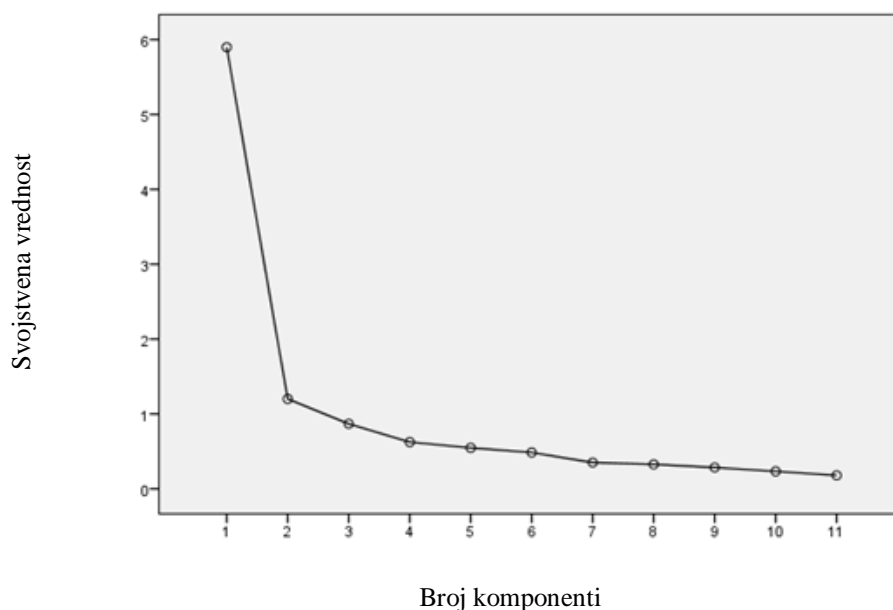

Grafikon 11. Scree-plot za Upitnik o osećanju pravednosti u braku - muškarci

Tabela 67. Komunaliteti stavki Upitnika o osećanju pravednosti u braku - žene

	Initial	Extraction
Zadovoljan/-na sam načinom na koji moj bračni partner i ja delimo svakodnevne obaveze i odgovornosti u našem životu	1.000	.611
Mislim da je moj bračni partner zadovoljan načinom na koji delimo svakodnevne obaveze i odgovornosti u našem životu	1.000	.443
U našem braku se oboje podjednako odričemo i žrtvujemo	1.000	.667
U našem braku niko ne profitira na račun onoga drugog	1.000	.493
Kada uporedim ono što u svoj brak ulažem i od njega dobijam s onim što u njega ulaže i od njega dobija moj bračni partner, mislim da niko od nas nije na gubitku	1.000	.587
Često osećam da je preveliki deo odgovornosti za naš zajednički život na meni	1.000	.779
Kada razmišljam o onome što od svoga braka dobijam, osećam se donekle zaknut/-om u odnosu na bračnog partnera	1.000	.747
Teret obaveza i odgovornosti u našem braku snosimo podjednako	1.000	.597
Mislim da je u našem braku moj bračni partner „prošao bolje“ nego ja	1.000	.754
U našem braku oboje se trudimo da imamo ravnopravan udeo u izvršavanju svakodnevnih poslova i obaveza	1.000	.755
Voljni smo da pomognemo jedno drugom oko svakodnevnih poslova i obaveza u našem zajedničkom životu	1.000	.665

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

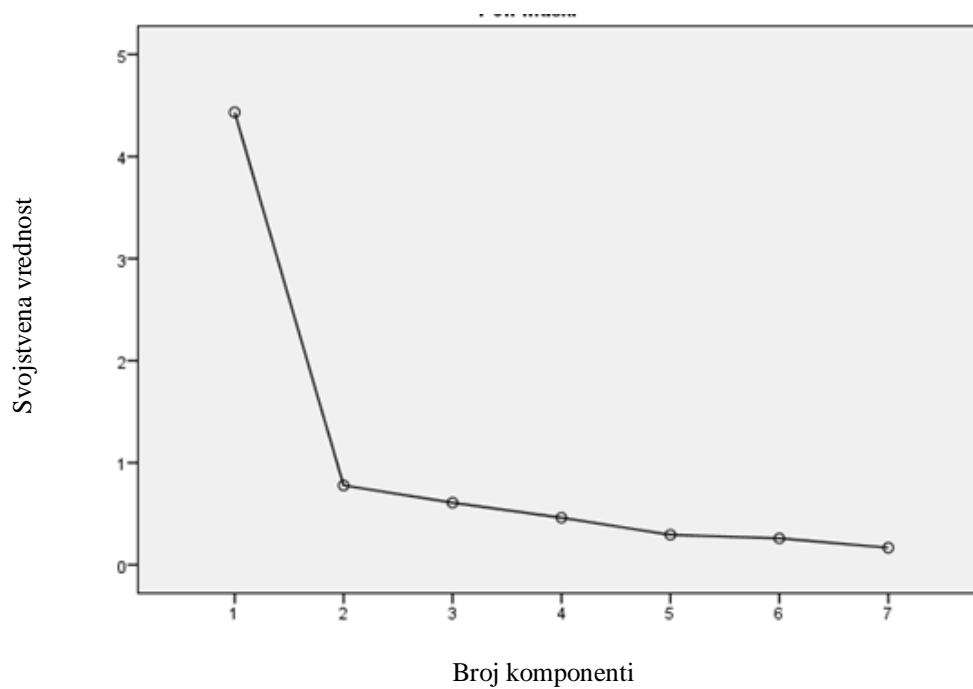

Grafikon 12. Scree-plot za Upitnik o osećanju pravednosti u braku - žene

Tabela 68. Komunaliteti stavki Upitnika poverenja u bračnog partnera - muškarci

	Initial	Extraction
Nekada ne mogu da verujem bračnom partneru	1.000	.605
Moj bračni partner je u potpunosti iskren prema meni	1.000	.681
Osećam da mogu da verujem mom bračnom partneru u potpunosti	1.000	.703
Moj bračni partner je zaista iskren u svojim obećanjima	1.000	.743
Osećam da bračni partner ne pokazuje dovoljno obzira prema meni	1.000	.438
Bračni partner se prema meni odnosi pošteno i pravedno	1.000	.724
Osećam da mogu da računam na to da mi moj bračni partner pomogne	1.000	.540

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

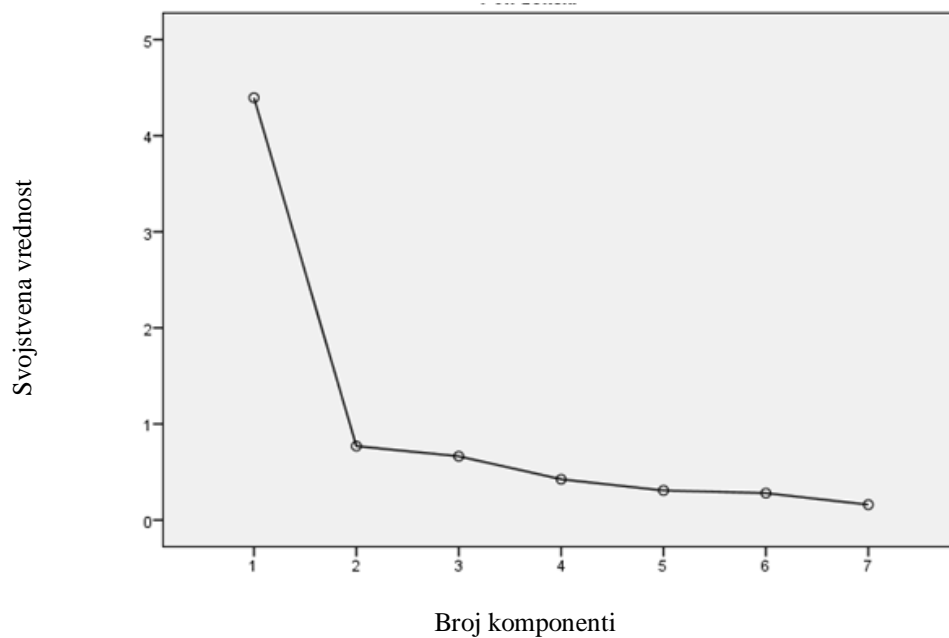

Grafikon 13. Scree-plot za Upitnik poverenja u bračnog partnera - muškarci

Tabela 69. Komunaliteti stavki Upitnika poverenja u bračnog partnera - žene

	Initial	Extraction
Nekada ne mogu da verujem bračnom partneru	1.000	.452
Moj bračni partner je u potpunosti iskren prema meni	1.000	.762
Osećam da mogu da verujem mom bračnom partneru u potpunosti	1.000	.813
Moj bračni partner je zaista iskren u svojim obećanjima	1.000	.706
Osećam da bračni partner ne pokazuje dovoljno obzira prema meni	1.000	.378
Bračni partner se prema meni odnosi pošteno i pravedno	1.000	.672
Osećam da mogu da računam na to da mi moj bračni partner pomogne	1.000	.614

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

Grafikon 14. Scree-plot za Upitnik poverenja u bračnog partnera - žene

Tabela 70. Komunaliteti stavki Upitnika partnerske podrške u braku - muškarci

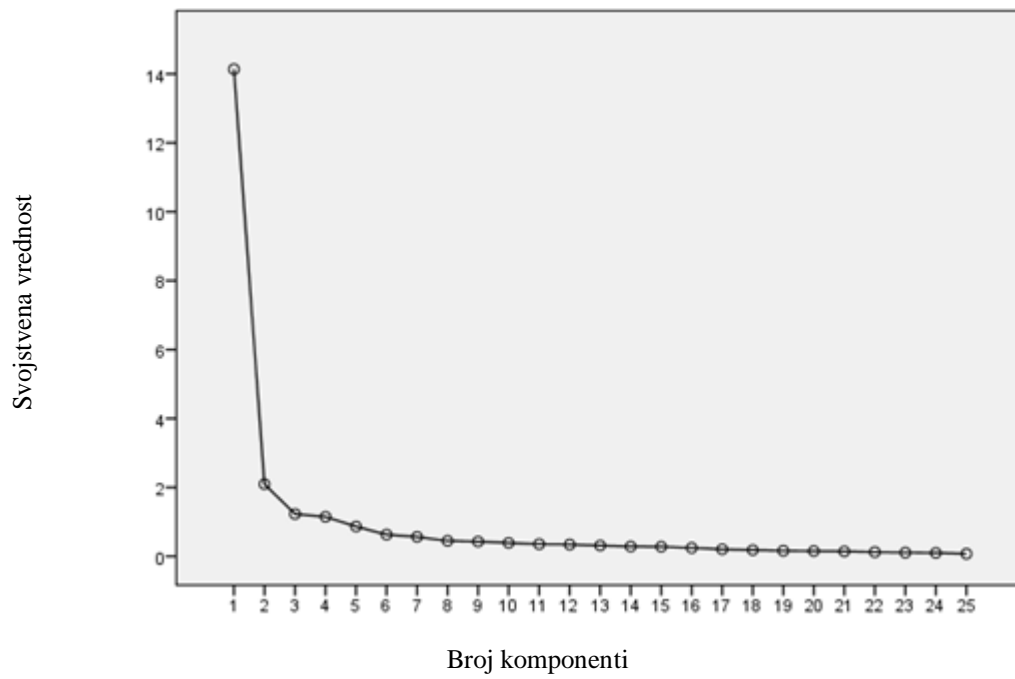
	Initial	Extraction
		n
Bračni partner mi je dao sugestije o tome kako da rešim problem	1.000	.791
Bračni partner mi je rekao šta da radim kako bih rešio/la problem	1.000	.786
Bračni partner mi je pomogao da razmišljam o problemu na nov način	1.000	.769
Bračni partner me je naučio ili mi je pokazao kako da rešim problem	1.000	.776
Bračni partner je podelio lično iskustvo koje je slično mojoj situaciji	1.000	.587
Bračni partner je delio informacije ili činjenice sa mnom o problemu sa kojom sam se suočio/-la	1.000	.638
Bračni partner mi je ponovio (rezimirao) ono što sam ja njemu rekao/la u vezi problema	1.000	.539
Bračni partner je shvatio kako se osećam u toj situaciji	1.000	.645
Bračni partner me je grlio i na taj način pružio podršku	1.000	.842
Bračni partner me je ljubio i na taj način pružio podršku	1.000	.904
Bračni partner me je držao za ruku i na taj način pružio podršku	1.000	.876
Bračni partner me je mazio nežno i na taj način pružio podršku	1.000	.878
Bračni partner mi je rekao da će sve biti u redu	1.000	.674
Bračni partner mi je rekao da misli da sam dobro rešio/-la problem	1.000	.721
Bračni partner je iskazao poverenje u moje sposobnosti da rešim problem	1.000	.739
Bračni partner je rekao dobre stvari o meni	1.000	.774
Bračni partner je rekao da je u redu da se osećam onako kako se osećam	1.000	.690
Bračni partner je stao na moju stranu kada smo diskutovali o mom problemu	1.000	.781
Bračni partner je rekao da bi se isto osećao kao ja u mojoj situaciji	1.000	.728
Bračni partner je rekao da ja nisam kriv/-a za moju situaciju	1.000	.561
Bračni partner mi je ponudio da uradi nešto da direktno pomogne rešenju mog problema	1.000	.742
Bračni partner je učinio nešto da mi direktno pomogne u rešenju mog problema	1.000	.797
Bračni partner mi je ponudio indirektnu pomoć za moj problem	1.000	.827
Bračni partner je učinio nešto što mi je indirektno pomoglo da rešim problem	1.000	.840
Bračni partner mi je ponudio da radi nešto sa mnom kako bi mi pomogao da se bolje osećam	1.000	.701

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

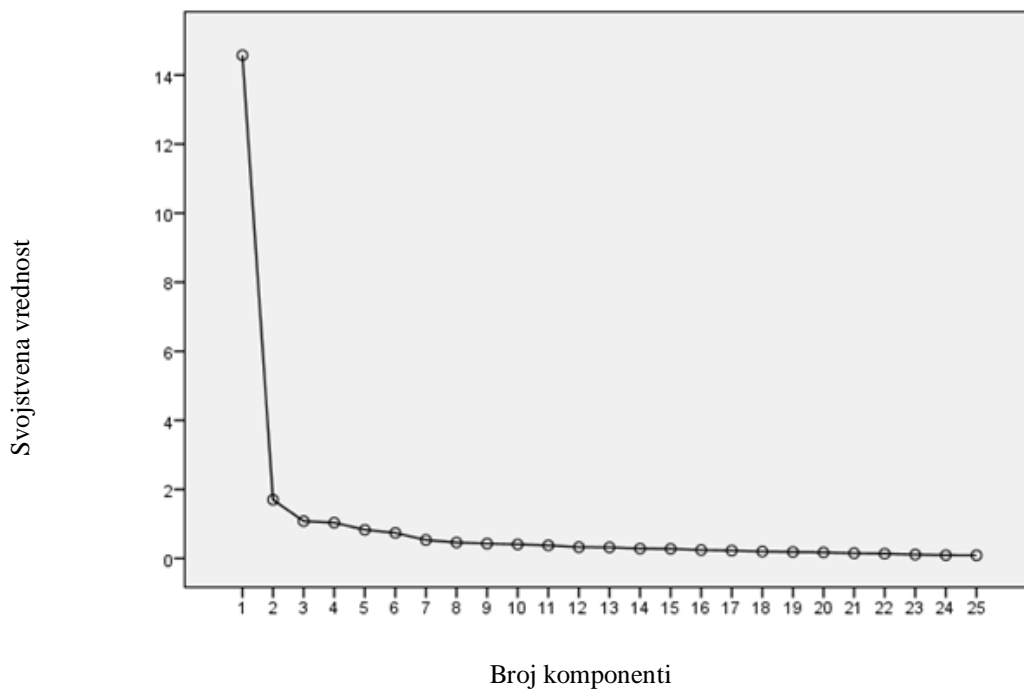
Tabela 71. Komunaliteti stavki Upitnika partnerske podrške u braku - žene

	Initial	Extraction
Bračni partner mi je dao sugestije o tome kako da rešim problem	1.000	.758
Bračni partner mi je rekao šta da radim kako bih rešio/la problem	1.000	.732
Bračni partner mi je pomogao da razmišljam o problemu na nov način	1.000	.785
Bračni partner me je naučio ili mi je pokazao kako da rešim problem	1.000	.795
Bračni partner je podelio lično iskustvo koje je slično mojoj situaciji	1.000	.556
Bračni partner je delio informacije ili činjenice sa mnom o problemu sa kojom sam se suočio/-la	1.000	.633
Bračni partner mi je ponovio (rezimirao) ono što sam ja njemu rekao/la u vezi problema	1.000	.488
Bračni partner je shvatio kako se osećam u toj situaciji	1.000	.632
Bračni partner me je grlio i na taj način pružio podršku	1.000	.866
Bračni partner me je ljubio i na taj način pružio podršku	1.000	.877
Bračni partner me je držao za ruku i na taj način pružio podršku	1.000	.850
Bračni partner me je mazio nežno i na taj način pružio podršku	1.000	.898
Bračni partner mi je rekao da će sve biti u redu	1.000	.727
Bračni partner mi je rekao da misli da sam dobro rešio/-la problem	1.000	.791
Bračni partner je iskazao poverenje u moje sposobnosti da rešim problem	1.000	.718
Bračni partner je rekao dobre stvari o meni	1.000	.762
Bračni partner je rekao da je u redu da se osećam onako kako se osećam	1.000	.754
Bračni partner je stao na moju stranu kada smo diskutovali o mom problemu	1.000	.673
Bračni partner je rekao da bi se isto osećao kao ja u mojoj situaciji	1.000	.667
Bračni partner je rekao da ja nisam kriv/-a za moju situaciju	1.000	.620
Bračni partner mi je ponudio da uradi nešto da direktno pomogne rešenju mog problema	1.000	.782
Bračni partner je učinio nešto da mi direktno pomogne u rešenju mog problema	1.000	.765
Bračni partner mi je ponudio indirektnu pomoć za moj problem	1.000	.761
Bračni partner je učinio nešto što mi je indirektno pomoglo da rešim problem	1.000	.778
Bračni partner mi je ponudio da radi nešto sa mnom kako bi mi pomogao da se bolje osećam	1.000	.721

Napomena: Metod ekstrakcije - Analiza glavnih komponenti

Grafikon 15. Scree-plot za Upitnik partnerske podrške u braku - muškarci

Grafikon 16. Scree-plot za Upitnik partnerske podrške u braku - žene

Prilog 4. Interkorelacije interpersonalnih činilaca

Tabela 72. Interkorelacije interpersonalnih činilaca (muškarci)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1. UR	1											
2. RK	.606**	1										
3. NUBf	-.128*	-.165**	1									
4. NUBp	-.346**	-.510**	.317**	1								
5. NUBs	-.095	-.131*	.402**	.372**	1							
6. LUB	.578**	.582**	-.225**	-.378**	-.101	1						
7. SUB	.631**	.612**	-.101	-.303**	-.173**	.658**	1					
8. PPB	.558**	.628**	-.236**	-.337**	-.117*	.656**	.643**	1				
9. BP	.583**	.669**	-.183**	-.426**	-.182**	.655**	.693**	.747**	1			
10. Pinf	.267**	.353**	-.137*	-.173**	-.039	.376**	.281**	.482**	.468**	1		
11. Pemo	.417**	.474**	-.049	-.252**	-.057	.585**	.492**	.520**	.527**	.604**	1	
12. Psamo	.416**	.502**	-.101	-.267**	-.031	.542**	.451**	.515**	.532**	.694**	.764**	1
13. Pinst	.411**	.474**	-.057	-.183**	.006	.525**	.492**	.572**	.558**	.716**	.669**	.750**

Napomena:

UR – Uzajamno razumevanje u braku, RK – Rešavanje konflikata u braku, NUBf – fizičko nasilje, NUBp – psihičko nasilje, NUBs – seksualno nasilje, LUB – doživljaj ljubavi u braku, SUB- seksualni odnosi u braku, PPB – percipirana pravednost u braku, BP – bračno poverenje, Pinf – informativna podrška, Pemo- emotivna podrška, Psamo – podrška jačanju smaopouzdanja, Pinst – instrumentalna podrška

** statistički značajno na nivou .01

* statistički značajno na nivou .05

Tabela 73. Interkorelacije interpersonalnih činilaca (žene)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1. UR	1											
2. RK	.631**	1										
3. NUBf	-.261**	-.256**	1									
4. NUBp	-.462**	-.583**	.429**	1								
5. NUBs	-.270**	-.298**	.390**	.473**	1							
6. LUB	.459**	.575**	-.249**	-.470**	-.355**	1						
7. SUB	.615**	.599**	-.166**	-.400**	-.332**	.619**	1					
8. PPB	.599**	.756**	-.202**	-.532**	-.344**	.614**	.679**	1				
9. BP	.629**	.744**	-.273**	-.542**	-.361**	.741**	.689**	.756**	1			
10. Pinf	.328**	.428**	-.032	-.267**	-.154**	.472**	.402**	.472**	.481**	1		
11. Pemo	.435**	.521**	-.046	-.366**	-.177**	.580**	.493**	.555**	.574**	.682**	1	
12. Psamo	.457**	.557**	-.062	-.436**	-.273**	.598**	.516**	.563**	.613**	.697**	.816**	1
13. Pinst	.435**	.477**	-.058	-.314**	-.235**	.593**	.458**	.537**	.569**	.701**	.778**	.788**

Napomena:

UR – Uzajamno razumevanje u braku, RK – Rešavanje konflikata u braku, NUBf – fizičko nasilje, NUBp – psihičko nasilje, NUBs – seksualno nasilje, LUB – doživljaj ljubavi u braku, SUB- seksualni odnosi u braku, PPB – percipirana pravednost u braku, BP – bračno poverenje, Pinf – informativna podrška, Pemo- emotivna podrška, Psamo – podrška jačanju smaopouzdanja, Pinst – instrumentalna podrška

** statistički značajno na nivou .01

* statistički značajno na nivou .05

Prilog 5. Biografija autora

Bejan Šaćiri je diplomirao 2010. godine na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, sa temom „Povezanost samopoštovanja i privrženosti u partnerskim vezama“ pod mentorstvom prof. dr Nebojše Petrovića. Doktorske studije je upisao 2012. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Bejan je asistent u Visokoj medicinskoj školi strukovnih studija „Milutin Milanković“ u Beogradu na predmetima Zdravstveno zakonodavstvo, Medicinska psihologija sa neuropsihologijom, Psihologija ličnosti sa mentalnom higijenom i Metodologija istraživanja u sestrinstvu i u rehabilitacijama. Pored toga, Bejan je istraživač i koordinator u Viktimološkom društvu Srbije. Radio je na realizaciji više projekata, od kojih su neki bili u saradnji sa stranim institutima i univerzitetima. Bio je angažovan kao trener i supervizor u dva projekta koja su se odnosila na rad sa porodicama osuđenika i opismenjavanje maloletnika iz vaspitno-popravnih domova. Njegovo angažovanje i rad na projektima u najvećoj meri uključuje predavački i naučno-istraživački rad u različitim naučnim poljima poput psihologije, viktimologije i sociologije. U dosadašnjem radu bavio se temama koje se tiču položaja žena u zatvoru, tretmana i postupanja prema osobama sa psihičkim teškoćama, kompetencija psihoterapeuta i zloupotreba u psihoterapeutskom radu, međuetničkih konflikata, rodno baziranog nasilja, rodne ravnopravnosti, funkcionisanja porodice, kao i nasilja i diskriminacije nad ženama. Edukovao se iz oblasti Transkacione analize u psihoterapiji i savetovanju, kao i iz Terapije posvećenosti i prihvatanja (ACT terapija). Aktivno se bavi psihološkim savetovanjem u okviru Centra za unapređivanje i zaštitu psihičkog zdravlja, čiji je osnivač i član Upravnog odbora. Član je Društva Psihologa Srbije, Viktimološkog društva Srbije i Centra za unapređivanje i zaštitu psihičkog zdravlja. Objavio je 11 radova u naučnim časopisima, koautor je dve knjige i koautor poglavlja u 7 monografija. Do sada je imao preko 20 saopštenja na naučnim i stručnim skupovima u zemlji i inostranstvu.

Prilog 6.

Prilog 6.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Бејан Шахири
Број индекса 4P110017

Изјављујем

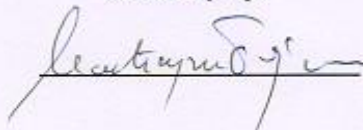
да је докторска дисертација под насловом

Интерперсонални чиниоци доживљаја квалитета брака у различитим фазама породичног животног циклуса

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 15.02.2020. године

Prilog 7.

Prilog 7.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора	Бејан Шахири
Број индекса	4P110017
Студијски програм	Психологија
Наслов рада	Интерперсонални чиниоци доживљаја квалитета брака у различитим фазама породичног животног циклуса
Ментор	доц. др Никола Петровић

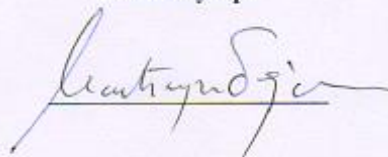
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 15.02.2020. године

Prilog 8.

Prilog 8.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Интерперсонални чиниоци доживљаја квалитета брака у различитим фазама породичног животног циклуса

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 15.02.2020. године

